ŠV. KAZIMIERO DRAUGIJOS LEIDINYS.
Nr. 313.

DEMOKRATIJA

PARAŠĖ
Kun. D-ras Antanas Maliauskis.

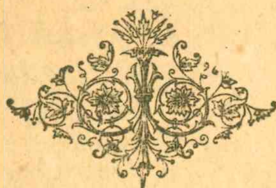
KAUNAS. 1921 m.

„Šviesos“ spaustuvė Kaune, Didžioji Vilniaus g-vė № 34.

DEMOKRATIJA

PARAŠĖ

Kun. D-ras Antanas Maliauskis.

„ŠVIESOS“ SPAUSTUVĖ D. VILNIAUS G. № 34. KAUNE 1920.

ĮŽANGA.

Kiekviena šalis demokratėja.

Demokratija dabar lygu koks tvanas užlieja pasaulį. Tiesa, dar matyti tame demokratijos vandenyne vienur - kitur salos, kur slepias autokratizmo arba aristokratizmo palaikai, bet tos salos mažėja, o, praėjus kokiam laikui, ir jos bus demokratijos apsemtos.

Pačioje demokratijoj yra priežasčių, kurios išaiškina jos greitą augimą, ir jos triumfus.

Viena iš tokių priežasčių yra paplitimas tos nuomonės, kad žmonės yra lygųs. Pati savymeilė stumia žmogų prie demokratijos, kuri kiekvienam skelbia, kad jis yra lygus pačiam augščiausiam, kad liaudis yra suverenė. Nedaug terąsi tokių, kuriems nepatiktu skaityti save lygiu su pačiu augščiausiu. Koki liaudis atsisakys nuo suverenumo?

Demokratijos eiga atrodo nebesugrąžinama. Nei vienas negali protingai vilties, kad dauguma beišsižadėtu savo teisių, kuriomis naudojas lygiai su pačiais tautos išrinktaisiais. Neprotingas yra dalykas galvoti, kad demokratija, sunaikinusi feodalizmą, nustumusi nuo sosto karalius, butu sulaikyta buržuazijos ir kapitalo, kuomet demokratija vis labiau ir labiau įsigali, o jos priešininkai nuolat silpnėja.

Kaikurie patol nesistengia pažinti demokratijos, kol ji, savaime išaugusi, nepaima visą šalies valdžią į savo rankas. Tuomet ir tie patįs pradeda ją garbinti kaipo galybės dievaitį. Mat pasaulyje skaisčiai šviečia tiesa, bet daug skaisčiau —valdžia. Ji pritraukia žmones, lygu žiburys peštekes.

Jei demokratija yra palikta savo spėkoms, lygu anas našlaitis be tėvų priežiuros, ji auga ant gatvių, ištvirkėlių tarpe, kur viešpatauja skurdas, bedievystė, tamsybė, ištvirkimas ir visokios ydos. Išaugusi be tinkamų auklėtojų, demokratija dažniausiai paskęsta savo klaidose ir piktadarystėse.

Jei liaudis nėra prirengta, ir neturi reikalingų valdymui ypatybių, anarchija ir tyranija yra nuolatiniais tokios demokratijos palydovais. Anarchija prirengia tyraniją, o tyraniją vel pakeičia anarchija.

Tinkamiausiais tokios ligotos, laukinės demokratijos pavyzdžiais gali but didžioji francuzų revoliucija, arba dabartinė Meksika. Ten nėra laisvės nei vienam luomui. Vieniems rėksniams ir prie visoko pasiryžusiems galvažudžiams ten tikras rojus, ten jie viešpatauja, o visiems kitiems ten yra tyranija ir vergija.

Tai vergijai perdaug įkyrėjus, dauguma gyventojų ima stengties sunaikinti demokratiją, ar bent nuo jos nusikratyti, užuot ją pratinus į naudingą gyvenimą ir ją apkuopus nuo ydų. Matydami jos ydas, tie žmonės nebemato tos naudos, kurią demokratija teiktu, jei butu tinkamai vedama.

Kad demokratija tiktu į gyvenimą, neužtenka priimti jos obalsį, bet reikia vidujinio idealų persimainymo, reikia atmainyti įstatymus ir pročiuse.

Į tą dalyką turėtu atkreipti atidą ypatingai lietuviai. Mes dažnai vadovaujamės skambančiais obalsiais ir mėgstame tenkinties vardu, pastatydami jį į vietą paties dalyko, kurį tas vardas reiškia. Nemažai yra tokių lietuvių, kuriems atrodo, kad jie tuoj taps tautininkais, demokratais, progresistais ir t. t., by tik tą vardą pasisavins, nors jų darbai butu netautiški, nedemokratiški, atbuleikiški.

Kad jauna Lietuvos demokratija nepaskęstu demokratijos ydose, bet pasinaudotu jos palaimomis, aš ir parašiau šitą veikalą, pasiremdamas mokslininkų išvadžiojimais ir įvairių demokratiškųjų šalių pritvrimais.

Jį skiriu musų visuomenei, o ypatingai brangiajam Lietuvos jaunimui.

I. Kas yra Demokratija?

Aristotelis pirmasis suklasifikavo valdymo formas; ir ta klasifikacija kaikurių mokslininkų tebeskaitoma geriausia.

Anot jo vyriausioji valdžia yra suverenė. Tuo suverenu yra arba vienas, arba kaikurie, arba dauguma. Jei suverenas valdo visuomenės labui, valdžia gali but išmintinga ir gera. Jei vienas ar kaikurie, ar dauguma visuomenę valdo savo asmeniškai naudai, valdžia yra netikusi ir neteisinga.

V i e n o valdžia pamatuota visuomenės labu, vadinas m o n a r c h i j a; k a i k u r i ų, valdžia, pamatuota visuomenės gerove, vadinas

aristokratija arba parinktųjų valdžia; daugumos valdžia pamatuota visuomenės nauda, vadinas respublika.

Vieno valdžia, pamatuota savo asmenišku labu, yra tyranija, kaikurių, valdžia pamatuota jų asmeniška gerove, vadinas oligarchija, daugumos valdžią pamatuotą savo ir savo luomo gerove, Aristotelis vadina demokratija. Neiviena iš tų notikusiųjų valdžių nesirupina visuomenės labu.

Valdymo formų gerumus ir jų blogumus savotiškai suprato ir aprašė jau Herodotas. Po Smerdis'o mirties septyni revolucionieriai ginčijos, kam pavesti Persijos valdymą. Otanes gyria demokratiją, kur viskas pastatyta ant lygybės, ir kur valdininkai pareina nuo liaudies, delto negali jos spausti. Magabys perša aristokratiją. Anot jo, liaudies tyranija yra bjauresnė už manarcho, nes, jei monarchas nesistengia nieko gero, jam bent žinių netruksta. Darijus prirodinėja ydas ir aristokratijos ir demokratijos, abi valstiją stato į riaušių ir sukilimų pavojų. Jie abi baigias anarchizmu, kurs atveda despotizmą, delto geriau vienam geram žmogui pavesti valstijos valdymą. Kada vienas valdo, viskas eina nuosaikiai ir greitai. Toki buvo nuomonė apie įvairias valdžios formas senovėje.

Dabar demokratija turi kitą, istorišką reikšmę. Ji gali buti ir gera ir bloga. Demokratija yra tas politiškas sutvarkymas, kur tauta valdo pati save, sulig principo „viskas per liaudį liaudžiai." Demokratija, anot John Stuart Mill'o yra ne vieno kokio luomo, ne vienos kokios, kad ir skaitlingiausios partijos, bet visos visuomenės valdžia. Tik visos visuomenės valdžia tereiškia piliečių lygybę.

II. Demokratijos pamatiniai principai.

Demokratijos pamatiniais principais yra laisvė, lygybė ir liaudies suverenumas.

1. Laisvė. Aplamai kalbant, laisvė yra galėjimas daryti visa tai, kas nėra priešinga Dievo, prigimimo, Bažnyčios ir šalies įstatymams. Pavienio laisvė yra galėjimas veikti tai, kas patinka, nurodytose minėtųjų įstatymų ribose. Jokio sauvalio valdininkų kišimos į pavienių reikalus ar jų veikimo negali buti.

Demokratija prižada savo pasekėjams laisvę. Laisvė yra idealas, kurio stengias žmogus pasiekti politiškame ir socialiame gyvenime. Del įkunijimo laisvės tiek amžių kovota! Tiek karų, tiek revolucijų sukelta, tiek kraujo išlieta, kad nusikratyti nuo svetimo jungo, arba nuo savo tyrano ir nusikračius įgyti laisvę. Tos tautų gadynės;

kuriose jos kovojo del laisvės ir ją laimėjo, yra skaitomos garbingiausiomis, o tie, kurie padėjo savo galvą už laisvę, laikoma didvyriais.

Politiškoji piliečių laisvė yra butina demokratijos sąlyga. Jei jos nėra, nėra nei demokratijos.

Be laisvės nėra žmogui nei taikos, nei vertės, nei laimės. Jei valdžia gali sauvališkai slėgti, varžyti ar kankinti gyventojus, kiekvienas teisingai gali manyti: šiandien valdžia kankina jį, o rytoj--mane. Tiesa, nieks taip valdžios nepažemina pavaldinių akyse, kaip jos sauvaliavimai.

Belgijos konstitucija šitaip aptaria pavienio piliečio laisvę: „Individualė laisvė yra gvarantuojama. Nei vieno negalima bausti, nebent tik atsitikimuose, kuriuos nurodo įstatymai ir įstatymų nurodytoje formoje. Išskiriant aiškiausios piktadarystės atsitikimą, nei vieno nevalia arestuoti be teisėjo aiškaus ir motivuoto leidimo. Aresto motivas turi but arestantui pažymėtas arestuojant, o vėliausiai per 24 valandas. Namai yra nepaliečiami; jokių vizitų juose negali buti be gyventojų sutikimo, išėmus atsitikimus, nurodytus įstatymuose ir įstatymų nurodytoje formoje."

Anglijoj, jei valdininkas elgias sauvališkai, yra smarkiai įstatymų baudžiamas. Prieš jo prievartą galima ginties pagaliaus spėka. Jei valdininkas užpuolė ką neteisėtai, ir jei užpultasis besigindamas pagaliaus nužudė užpuolantįjį valdininką, užpultajam nėra už tai jokios atsakomybės.

Pavienio laisvė yra pasekmingai apginta įstatymų ir Suvienytose Amerikos Valstijose.

Gal nei viena šalis taip klastingai nesiafišuoja savo tariamaja laisve, kaip Francija, ir gal nei vienoje demokratiškoje šalyje laisvė taip nėra suvaržyta, kaip Francijoj.

Nei kiek nesvyruoja Francija, kuomet ji pakeičia dinastijas ir verčia jų tronus. Bet vieną troną ji skaito nepaliečiamu. Savo administracijoje ji įvedė didžią centralizaciją, panaikinimo autonomiškas organizacijas, suteikė administracijai nepaliečiamybę. Viso to pasekmės yra nepaliečiamos valdžios sauvaliavimai. Tų savo valdžios sauvaliavimų francuzai bijo paliesti, kaip kokios šventenybės, bijo ją suvaržyti, bijo panaikinti sauvaliaujančios klikos veikimą, bijo suteikti piliečiams laisvę.

Stebėtina, kad Francijoj, kuri laisvės vardan tokias revoliucijas yr kėlus, tos laisvės nebuvo ir nėra. Spaudos, mokinimo kalbos, susivienijimų, tikėjimo laisvė ten yra suvaržyta visokiais retežiais. Ji pareina nuo valdininkų, kurių sauvaliavimui nėra galo.

Didžiausis vargas ten yra katalikams. Valdininkais paprastai yra suakmenėję fanatikai laisvamaniai ar socialistai, kurie laisvę tepripažįsta tik sau ir saviesiems, o kitiems žiaurius persekiojimus ir kankinimus.

Tų persekiojimų francuzų valdžia nei kiek nesigėdi, anaiptol jais didžiuojas pagaliaus XXe amžiuje. Tuotarpu laisvamaniai graudžias ašaras lieja, prisiminę vidurinių amžių inkviziciją. Tiesa, tai paprastas laisvamanių farizaizmas. Jie girias persekioją katalikus laisvės vardan, bet jie užmiršta, kad toks jų elgimasis yra laisvės neigimas. „O laisvė, kiek piktadarysčių daroma tavo vardan!“ sušuko poni Rolland Paryžiuje per didžiąją revoliuciją, lipdama ant ešafoto.

Laisvė tegali buti tiktai ten, kur kiekvienas valdininkas yra atsakomas teismui. Kiekvienas egzekutivios valdžios sąnarys, pradedant nuo ministerių pirmininko, o baigiant žemiausiu kaimo valdininkėliu, turi but paduodamas į paprastąjį teismą be jokių iškaščių, be jokių leidimų, jei jis sauvaliauja, nusidėdamas įstatymams ar konstitucijai. Tik valstijos prezidentą tegali paduoti augščiausiajam teismui vieni ar antri parlamento rumai.

Už kiekvieną sauvaliavimą valdininkas turi but smarkiai baudžiamas.

Laisvė privalo but paskelbta aiškiais žodžiais, jokių toje srityje negali buti abejojimų, kuriais galėtu dangstyties valdininkų sauvaliavimas. Valdininkai nuo didžiausio iki mažiausio nei prie ko taip nėra palinkę, kaip išplėsti savo valdžios ribas, ir sauvališkai veikti.

Tikriausis kelias į laisvę yra panaikinimas visų apsunkinimų, paduodant į teismą ir smarkiai baudžiant bylekokį valdininką civilį ar karišką, už jo sauvaliavimą ar piktadarystes. Teismas turi but pasekmingu laisvės sargu, ir priversti kiekvieną pildyti įstatymus. Tiktai tų teisės nėra kliudomos, kurie moka ir gali jas apginti.

Nei vienas nusižengęs valdininkas negali teisme užsidengti nuo bausmės savo viršininkų įsakymais. Jei jis nusižengė, jis turi atsakyti pats, kitaip nuskriaustasis turėtu perbėgti visą valdininkų hierarchiją iki pat ministerio, kas praktiškai lygintus valdininku nepaliečiamybei.

Pasmerktasis valdininkas pats gali skųsties ant savo viršininko, kurs tokį įsakymą yr išleidęs. Šis solidariškai yra atsakomas ir kartu su pasmerktuoju valdininku turi atlyginti padarytąją skriaudą.

Jei valdininkas tikrai žinos, kad jis teisme atsakys už savo nelegalį veikimą, ar tas veikimas butu viršininko įsakytas ar ne, jis nei kuomet nebedrįs elgties prieš įstatymus.

Taip tatai iš egzekutivios valdžios rankų iškrinta tas įrankis, su kuriuo ji nužudytu piliečių laisvę ir ją nužudžiusi, mindžiotu su kojomis.

Vien tik tokiu budu laisvė tegali buti išgelbėta nuo valdininkų sauvaliavimo. Kitaip laisvės gvarancijos bus tik ant popieros, o gyvenime viešpataus valdininkų sauvaliavimai ir jų tyranija.

Belgijos konstitucija šitaip gvarantuoja piliečiams laisvę: „Kiekvienas įvykdintas arbitralis valdininkų pasikėsinimas ant teisių gvarantuotų konstitucijos arba įstatymų, yra baudžiamas kalėjimu nuo 15 dienų iki vienerių metų."

Galinga laisvės apgynėja yra ir spauda. Per spaudą valdininkų piktadarystės yra išvelkamos aikštėn ir jie pastatomi į visuomenės kontrolę.

Kokios piktadarystės, kokie paprikai buvo cariškoje Rusijoj ar Turkijoj, kur spauda buvo suvaržyta, o valdininkai — nepaliečiami! Ir pats caras nežinojo visų piktadarysčių, kurias darė jo valdininkai, o liaudis nei manyte nenumanė visų skriaudų, kurias ji nešė ant savo pečių.

Ką gi carui daryti? Statyti inspektorius, kontrolerius? Bet jei ir tie prižiūrėtojai paperkami! Kas kita su publika, kuri pati yra užinteresuota, kad valdininkai teisingai elgtusi.

Tiesa, toki tvarka turi savo ir nepatogumų, bet visgi visudidžiausia šalies nelaimė ir visiškas laisvės panaikinimas yra valdininkų sauvaliavimas.

Laisvė žodžio, spaudos, susirinkimų, draugijų jau įėjo į madą bet ypatingai daugelis laisvamanių ir socialistų, nenori pripažinti laisvos mokyklos. Tuo tarpu mokykla yra viena iš svarbiausiųjų sričių, kur laisvė pilnai turėtu viešpatauti.

Laisvės žudytojai skelbia, kad esant įvairių tikėjimų vaikams, negalima mokinti tikėjimo, nes vienus mokinant, kiti bus varžomi. O to neleidžiantis demokratijos pamatinis principas laisvė.

Mes katalikai pilnai su tuo sutinkame, kad nei vienam su prievarta nereikia antmesti savo įsitikrinimų. Bet, iš kitos šalies, tokiu pat laisvės panaikinimu yra versti tėvus auklėti savo vaikus tokioje mokykloje, kur nėra tikėjimo. Laisvė ir demokratizmas reikalauja, kad tėvai galėtu auklėti savo vaikus tokioje mokykloje, kokioje jie nori. Teisingai ir praktiškai tas teįvykdoma tik tuomet, jei valdiškų mokyklų visai nebutu, jei visos mokyklos nuo aukščiausių iki žemiausių butu privatiškos. Kiekvienos pakraipos piliečiai galėtu sau pasigaminti tokių mokyklų, kokios sutinka su jų pasaulėžvalga. Jei švietimui skiria-

masis biudžetas butu padalytas mokiniams pasigaunant čekių, jei su tais čekiais mokiniai apmokėtu savo mokyklas, tai įvyktu griežta teisybė, nes nei vienas tuomet nebutu verčiamas palaikyti tų mokyklų, kurios yra priešingos jo pasaulėžvalgai, ir kuriomis jis nesinaudoja.

Laisvė reikalauja, kad per apgaules ir melus nebutu žeidžiama piliečių garbė, jų turtas, jų pasaulėžvalga. Nieks vardan laisvės neturi teisės eiti arklių vogti, ar išmatas ant gatvių versti, taip pat nieks vardan laisvės neturi teisės įžeisti per melagingus raštus ar kalbas kieno turtą, garbę, pasaulėžvalgą ar dorą.

2. **Lygybė.** Antruoju demokratijos kertiniu akmeniu yra lygybė. Nors visi piliečiai butu lygus, išskiriant kad ir vieno, kurs butu jų suverenu, tuomet demokratijos nebėra, tuomet yra despotizmas. Demokratijai yra lengva įkristi į despotizmą. Tarp demokratijos ir despotizmo visas skirtumas yra tas, kad demokratijoj yra politička laisvė ir lygybė, despotizme jų nėra.

Laisvė be lygybės nedaug ko verta. Kas man iš to, kad aš galiu veikti, kas man patinka, jei aš esu skurdžius ir jei kitas turtuose plaukia, uždirbtuose mano prakaitu. Taip pat ir teisių lygybė laisvės dar nesuteikia. Kas man iš to, kad aš esu rinkikas ir kad galiu but išrinktas kad ir pačiu prezidentu, jei manęs nieks nerinks ir jei aš badą ir skurdą kenčiu!

Suteik žmonėms pilną laisvę, o palik turtų nelygybę, ta laisve tepasinaudos nesąžiningi turtuoliai, silpnesniems išnaudoti. Tik tuomet tegali įvykti tikra demokratija, kuomet įvyksta didesnė negu dabar turtų lygybė. Turtų lygybė, anot Montesquieu betariant, yra demokratijos pamatas.

Socialiu žvilgsniu demokratijos pamatu yra lygybė, o moraliu žvilgsniu jos pamatu yra teisybė.

Demokratijos tikslas yra teisingai padalyti visas gėrybes, kurias pagamina socialis gyvenimas.

Laikams einant, įsivyravo pasaulyje tarp žmonių didžios nelygybės. Žmonės, kurie labai skyrias kaipo suaugę asmenįs, nežiurint labai nevienodų aplinkybių, gimsta gan vienodi. Tą didį skirtumą tarp suaugusiųjų padaro išauklėjimas ir turtai.

Sakysime vieną dieną gimė du žmogu vienodų gabumų. Vienas gimė tokiose aplinkybėse, kad jis gali išlavinti savo protą, išeiti aukštus mokslus, naudoties didžiais turtais. Antras gi užgimė ir gyveno skurde, negalėjo pasiekti mokslo, jo gyvenimas buvo nuolatinė kova su vargais, pilnas sunkių darbų. Per savo darbštumą jis

pagerina savo buvį, bet neikuomet negali susilyginti su pirmuoju. Tuo tarpu jų gyvenimo pradžia, jų vertė buvo vienoda, tik vienas gimė sau palankiose, kitas gi — nepalankiose aplinkybėse.

Tiesa, visuomenė negali visai panaikinti tų aplinkybių skirtumo, nesuardžiusi pati savęs, bet ji gali per savo įstaigas sumažinti tą skirtumą, palengvinti kovą už buvį ir kelią į gerovę.

Tas darbas yra grynai krikščioniškas. Tai darydama, demokratija bendradarbiauja krikščionystei, kuri dirba tą patį darbą, kad įvyktu teisybė.

Išradimai, išsiplatinimas mokslo savaime mažina luomų skirtumą ir didina lygybę.

Demokratijoj mokslas turi but priverstinas, kitaip jis užtektinai nepasklystu. O demokratijoj mokslas yra labai reikalingas. Piliečiai sprendžia ir pačius svarbiausius tautos reikalus. Kad tinkamai nuspręsti, reikia gerai jie numanyti, o tam reikia mokslo.

Visuomenė nuolat tobulinas, paveldėdama tai, ką sutvėrė augštesnės žmonių kartos, ir prie to pridėdama savo pačios pažangą. Tie palaikai auga su kiekviena gentkarte, ir dabar jų jau yra toki galybė, kad žmogus, nors ir gabiausis, nebegali besuimti visų savo laiko žinių.

Kadangi žmogus negali lavinties be galo, iš to išeina, kad, kilstant apskritai švietimui, mažėja skirtumai tarp mokslininkų ir šiaip jau piliečių.

Išradimai, progresas dažniau didesnę naudą teikia žemesniesiems luomams, negu augštesniesiems. Žemesniesiems luomams progresas sutveria vis naujas pozicijas, o augštesniesiems patobulina tai, ką šie jau turėjo. Sakysime išradimas spaudos didesnę naudą atnešė žemesniųjų luomų žmonėms, negu augštesniųjų. Šiem spauda pakeitė rankraščius, kurie buvo brangųs ir nepatogųs, o bėdnesniesiems ji suteikė raštą, kuris rankraščių pavidale jiem buvo neprieinamas. Išradimas gelžkelių turtuoliams pagamino patogesnius vežimus, už tuos, kuriais jie nuo seno naudojos, o bėdnesniesiems tas išradimas suteikė galėjimą važinėties iš vieno krašto į kitą. Tokiu būdu civilizacijai ir kultūrai augant, savaime mažėja luomų skirtumas.

Teisybė reikalauja, kad kiekvienas naudotus visuomenės gėrybėmis sulig savo nuopelnų. Kiekviename nuopelne dalyvauja du elementu: vienas nepareina nuo žmogaus valios, tai yra jo įgimti gabumai ir visuomenės aplinkybės, kuriose jis išaugo ir veikė. Antras elementas pareina nuo jo, tai yra jo darbas ir darbo pastangos.

Demokratija stengias atlyginti kiekvienam sulig jo nuopelnų. Delto čia yra augštai statomas darbas. Kadangi demokratijoj privi-

legijų nėra, tatai šansai įgyti gėrybes nėra pririšti prie vieno kokio luomo. Tas kelias yra atdaras kiekvienam, by tik leidžia jo gabumai, mokslas ir darbštumas. Tuomi demokratija yra didis akstinas prie darbo, ji kiekvienam palieka viltį įgyti gėrybes ir augštą vietą. Visa tai sužadina piliečių ambiciją, padaugina jų drąsą ir energiją. Demokratijoj nieks neklausia, kokio tu esi kilimo, bet ką tu gali padaryti.

Vieni iš didžiausių lygybės, taigi ir demokratijos priešininkų yra laisvamaniai, kuriuos paprastai vadinama bedieviais. Svarbiausia jų pastangų tikslas yra, varžyti katalikus, persekioti jų tikėjimą, atimti bažnyčios savastį. Bažnyčios savastis yra katalikų turtai. Jie yra vartojami bažnyčiai palaikyti, jos reikalams atlikti. Atėmus bažnyčios savastį, katalikai yra priversti dėti ypatingas aukas, kad išlaikyti savo bažnyčias. Tatai aišku, kad laisvamaniai, konfiskuodami bažnyčios savastį, konfiskuoja katalikų turtą. Koks pakiltu tuomet laisvamanių riksmas, kad krikščionis demokratai įrašytu į savo programą, konfiskuoti visus laisvamanių turtus. Ant tokio pasikėsinimo bene tik jie rėktu dar labiau, negu ant inkvizicijos. Laisvamanių dauguma taip tepripažįsta lygybę, kaip anie Afrikos hotentotai, kurių šitoks yra doros ir lygybės supratimas: — „Ar gerai bus, klausia keleivis hotentoto, jei tu atimsi iš kaimyno jo pačią ir jo turtą? — Labai gerai! — O jei kaimynas iš tavęs atimtu tavąją pačią ir tavuosius turtus? Tai butu labai blogai."

3. **Liaudies suverenumas.** Kiekvienoje šalyje suverenu skaitos tas, kurs turi teisę leisti įstatymus, kurių visi gyventojai privalo klausyti.

Absolutiška monarchija yra ten, kur valdo vienas monarcha, o tauta valdyme neturi jokio balso. Monarcha ten leidžia įstatymus, pats pasirupina, kad įstatymai butu išpildyti, pats skiria teisėjus, kurie nuspręstu, ar yra nusižengimas įstatymams ar ne, o kaltininkams jo vardu paskirtu bausmę. Jei monarcha leidžia įstatymus, ar parlamentas butu ar ne, valdžia vistiek yra autokratiška. Jei įstatymus leidžia, ne monarcha, bet pati tauta, ar butu monarcha ar ne, vistiek, ten yra demokratija. Taip šitai tokioje konstitucijinėje monarchijoje, kaip Anglija, įstatymus leidžia pati visuomenė, delto ten yra tikra demokratija, nežiurint į tai, kad yra karalius. Konstitucijinė monarchija yra respublika kaip ir kiekviena kita, tik jos prezidentas yra nerenkamas.

Konstitucijinė monarchija, kur visi piliečiai balsuoja be luomų skirtumo, yra labiaus demokratiška, negu respublika, kur viešpatauja koki klika arba kur koks vienas luomas tegali balsuoti.

Senovės Lenkijoj į seimą tevažiuodavo pati ponybė, ir suvažiavusi labiaus rupindavos savo luomo gerove negu visuomenės, delto ten buvo ne demokratija, bet tikra oligarchija.

Prusuose ir prieš didžiąjį pasaulio karą veikė parlamentas, bet valdžia buvo labiau autokratiška, negu demokratiška, nes parlamentas negalėjo priversti monarcho, kad jis parinktu tokius ministerius, kurie pildytu tautos valią. Karalius, savo armija pasirėmęs, galėjo veikti ir prieš parlamento ar visuomenės norą.

Demokratijoj įstatymus leidžia visuomenė, tatai ji yra suvereniška. Liaudies suverenumas yra lygybės pasekmė. Liaudis leidžia įstatymus arba pati, arba per savo atstovus.

Tas turi buti suverenu ir valdyti, kurs gali įvesti ir palaikyti, tinkamiausią visuomenės tvarką, ir padeda liaudžiai stačiausiu keliu žengti į tobulumą bei laimę.

Suvereniškieji valdytojai turi buti, patįs išmintingieji, patįs mokytieji, patįs toli matantieji, patįs teisingieji. Žodžiu sakant valdyti privalo tas, kurs turi daugiau proto, mokslo ir doros. Pati visuomenės gerovė reikalauja, kad tokie žmonės vestu, o kiti butu vedami, kad jie valdytu, o kiti butu pavaldiniais.

Kadangi demokratijoj suverenu yra liaudis, tatai ji privalo numanyti bent stambiuosius visuomenės reikalus ir suprasti, kokių priemonių reikia, kad juos patenkinti, kitaip suverenas eis prieš gyvenimą ir ardys valstijos stiprumą.

Tatai, jei liaudis nėra tiek išsilavinusi ir nenumano, koki tvarka jai yra tinkamiausia, kad ji pati galėtu eiti tiesiausiu ir lengviausiu keliu į laimę bei tobulybę, jei ji nenumano, kas reikia daryti, kad įvykdinus tokią tvarką, ji negali but suverenė, ji negali valdyti. Jos pačios gerovė ir laimė reikalauja, kad ji ne valdytu, bet butu valdoma. Valdyti ji dar nepriaugo.

Jei kuri tauta tebėra tamsi, nepribrendusi, mėgstanti betvarkę, tokiai tautai autokratiškoji valdžia yra reikalinga ir teisinga Tik toki valdžia ten tegali palaikyti tvarką ir vesti nors ir labai palengvėl tautą progreso keliu. Juk ir despotizmas yra geresnis už anarchiją.

Ir vaikas, kurio protas dar nesubrendęs, turi but tėvų valdomas delto, kad tėvai turi daugiau proto už jį. To reikalauja ne vien tėvų, bet ir paties vaiko nauda. Taippat yra ir su nepribrendusia tauta.

Juo labiau tauta išsilavina, tuo labiau monarchas turi apriboti savo valdžią, ir jos dalį kas kart vis didesnę suteikti bepribręstančiai valdyties liaudžiai. Tauta, kuri yra visai subrendusi,

išmintinga, išsilavinusi, turi teisę valdyti pati savę. Tiktai ten tėra naudinga demokratiškoji valdymo forma.

Gal visulabiau pribrendusi prie demokratijos liaudis yra Šveicarijoj. Delto čia demokratija arčiausiai pasiekė savo idealo. Liaudis čia nevien yra suverene, bet kaikuriose vietose pati tą suverenumą praktikuoja.

Norint išgelbėti laisvę, ir demokratijoj yra butinai reikalinga nustatyti suvereno veikimui ribos. Suverenė liaudis labiau už monarchus yra linkusi nepripažinti savo veikimui jokių ribų ir visiems užmesti savo norą. Taip darydama, ji mano besielgianti sulig demokratijos taisyklių. Ir J. J. Rousseau taip manė, sakydamas. „Kuomet visa visuomenė yra suverenu, tas suverenas negali kenkti nei visuomenei, nei atskiram savo sąnariui". Toki nuomonė yra aiškiai klaidinga. „Netiesa, kad visa visuomenė turi suverenumą be ibų ant savo atskirų sąnarių sako Benjamin Constant'as, ir visos rliaudies valia negali padaryti teisingu tai, kas yra neteisinga".

Demokratijoj liaudies suverenumas visupirmu turi but apribotas valstijos, kaipo tokios, tikslu. Svarbiausis valstijos uždavinys yra apsaugoti tautą nuo kitų tautų užpuolimo, apsaugoti savo piliečių teisės, kad jos nebutu įžeistos kitų pavienių, steigti visuomenei naudingas įstaigas, kurių nenori steigti arba neįstengia pavieniai asmenįs ar privatinės draugijos. Tokiomis įstaigomis yra prieplaukos, kanalai, keliai ir t. t.

Bet privatinė iniciativa turi but taisyklė, o valstijos įsikišimas tik išimtimi, nes, 1) valdžia nepadaro nei pigiai, nei greitai, 2) nepotizmas, favoritizmas, politiškosios partijos interesai priveda prie to, kad dažnai valdžia rengia dalykus, visuomenei nenaudingus arba darbą atlieka blogai, 3) valdžios veikimas tose srityse, kur galėtu veikti pavieniai ar jų draugijos, pripratina pavaldinius atsidėti ant valdžios, užmuša ar bent sumažina pavienių iniciativą. Istorikas Bunsen'as pasakoja, kad Romoje užsidegė namai; visa minia rėkia, bet nei vienas neina gaisro gesyti, nes tai valdžios dalykas.

III. Demokratijos Santikiai su Krikščionyste.

Demokratijos idealai dabar yra plačiai pasklydę pasaulyje. Tatai svarbu žinoti, kuomet jie gimė, ir kas juos paskelbė.

1. Krikščionystė patiekė demokratijai pamatus ir padėjo jai išsiplėtoti.

Kaikurie mano, jog tyriausia demokratija buvusi Atenuose, o jos pirmuoju teoretiku buvęs Platonas.

Demokratijos pavidalą randame senovėje Grekijoj ir Romoje, kur tulu laiku valdyme dalyvavo visi piliečiai. Atenai atstovauja Grekijos geniją. Čia demokratija įvyko ne vienu kartu, bet ilgainiui išsivystė iš monarchijos.

Atenus pirmiau valdė karaliai, paskiaus didikai vadinami eupatridais. Visupirmu čia dingo karališkoji valdžia, paskiaus eupatridų, galop savotiškoji demokratija pastatė savo sostą ant savo antogonistų kapinių. Demokratijos pilnas nugalėjimas skaitos nuo Periklo laikų. Periklas panaikino visus demokratijos suvaržymus. Demokratijos galybė tepasirodė visgi pasibaigus to garsingojo vyro valdymui.

Atenuose demokratija buvo betarpė, reprezentativios demokrasijos ten nežinojo. Visuotinis piliečių susirinkimas nutardavo kiekvieną tvarbesnį valstijos reikalą.

Atenų demokratija, nors pati tobuloji senovėje, kitu žvilgsniu žiurint, atrodo labiau oligarchija, negu demokratija. Atenų valstijoj buvo netol pusės miliono gyventojų, o piliečių, kurie dalyvavo valdyme, nebuvo nei dvidešimties tukstančių. Didesnioji gyventojų dauguma nesiskaitė piliečiais ir neturėjo teisės dalyvauti valdyme. Toki pat oligarchija, tik dar didesnėje formoje klestėjo senovės Romoje.

Kas buvo įvesta į gyvenimą, pagonų filosofai tai prirodinėjo ir gynė teorijoj. Šit kokią demokratiją skelbė kad ir prakilniausis senovės filosofas Platonas.

Visata, anot jo, yra sudėta iš proto, sielos ir medegos. Taippat ir žmogus yra sudėtas iš proto, impulsų ir jusčių. Valstija tudi but sutvarkyta sulig tų trijų pamatinių elementų. Valstijos valrytojais turi but proto atstovai, tai yra filosofai. Antruoju luomu yra tas, kuriame yra įsikunijusi drąsa, tuo luomu yra kariuomenė. Trečiasis luomas susideda iš pramonės atstovų.

Kadangi filosofų priedermė yra valdyti valstiją, jie turi but liuosi nuo asmeniškų reikalų. Asmeniški reikalai pareina nuo šeimynos ryšių ir nuo privatinės nuosavybės. Tat gerai sutvarkytoje valstijoje valdantysis luomas, anot Platono, privalo bendrai turėti ir turtą ir moteris, o vaikus turi išauklėti valstija.

Pramonininkų luomas teturi tokius pat santikius su valstija, kaip medega su realumu. (Platonas skelbė, kad medega nėra realiu daiktu). Pramonininkų luomo svarba yra tik ta, kad jie pagamina reikalingų dalykų valdovams ir kariuomenei. Nugalėtieji kare, anot Platono filosofijos, turi but vergais.

Taip tatai Platonas skelbė dalinai ir tokius dalykus, kurie

įeina į socializmo programą, butent bent vienam luomui, panaikinti privatinę nuosavybę, ir įvesti bendrą moterystę.

Tą programą Platonas parašė Atenų respublikai, kurios kultura buvo pastatyta ant vergijos. Jis skelbė, kad piliečiai, kurie užsiima viešaisiais reikalais, neprivalo dirbti nieko kito. Vergija, kuri yra demokratijos negacija, Platonui atrodo butina įstaiga.

Laisvė, lygybė, tie tikrieji demokratijos dėsniai, buvo paskelbti Kristaus ir per Bažnyčią įėjo į pasaulį.

Krikščionystė yra pirmuoju filosofiškuoju mokslu, kurs paskelbė lygybę. Ji aiškina, kad ir ponai ir jų vergai Dievo akyvaizdoje yra lygųs, visi yra broliai Kristuje. Krikščioniškoji religija okių luomams privilegijų nepripažįstą, kiekvienam ji yra visa. Visiems tos pačios maldos, tie patįs sakramentai, Bažnyčioje vergas yra lygus patricijui.

Dievo akyvaizdoje titulai, kilmė, turtai nieko nereiškia. Dievas teis sulig kiekvieno darbų, o ne sulig kiekvieno turto ar titulų. Tas mokslas buvo aiškiai prieštaraująs senovės pagonų įsitikinimams. Delto senovės pagonįs laikė krikščionis pavojingais revoliucionieriais.

Kunigija yra atidaryta visiems: bėdniems ir turtingiems, prasčiokeliams ir augščiausios kilmės žmonėms. Ir prasčiokėlis ir pagaliaus vergas gali tapti kad ir augščiausiu Bažnyčios valdytoju—popiežiu. Tas įvyko su Kalikstu I, kurs pirmiau buvo vergu, o paskiau tapo popiežiu. Tatai ir Woodrow Wilson'as Suvienytųjų Valstijų prezidentas sako: „Vienintelė racija, delko visai nesugedo vidurinių amžių valdžia, kur viešpatavo aristokratijos sistemas, buvo ta, kad, kuone visi žmonės, turintieji valdžią, buvo vedami Rymo Katalikų Bažnyčios. Rymo Katalikų Bažnyčia buvo tuomet ir dabar yra didi demokratija. Nėra joje taip žemo valstiečio, kurs negalėtu palikti kunigu, nėra tokio kunigo, kurs negalėtu tapti krikščionijos popiežiu". (The New Freedom, l 182, 183).

Evangelija žengė dar žingsnį toliau. Ji paskelbė, kad Dievas labiau myli ir laimina vargšus, negu turtuolius. Tuo žvilgsniu ji iškėlė vargšus augščiau už turtinguosius, vardan tų nupelnų, kuriuos jie įgija savo vargais ir kentėjimais. „Palaiminti neturtėliai dvasioje, palaiminti nusižeminusieji, sunku turtuoliui yra įeiti į dangaus karalystę, pirmieji bus paskutiniaisiais ir tt".

Faktiškai tą patį skelbia ir demokratija. Nors Kristus sako, mano karalystė nėra šio pasaulio, vienok krikščionija buvo pirmoji mokykla ir skelbėja demokratijos. Žmonijai užtenka Kristaus prin-

cipus iš religijinės sferos perkelti į socialį gyvenimą, ir demokratija yra sutverta.

Tiesa, demokratija pasiskolino daug politiškų savo įstaigų iš senovės respublikų, bet jos pamatiniai principai yra paimti iš evangelijos. Evangelija skelbia visų žmonių lygybę prieš Dievą, demokratija, pasiskolinusi tą krikščionijos principą, skelbia visų piliečių lygybę prieš įstatymus.. Religija nepripažįsta luomų privilegijų; ją sekdama demokratija taip pat atmeta luomų privilegijas.

Evangelijos principai savo gilumoje apima ne vien ateinantį, bet ir šį gyvenimą ant žemės, šiandien demokratijos pavidale jie užkariavo ir tuos, kurie nepripažįsta krikščionystės.

Platono horizontas buvo apibrėžtas jura ir kalnais, matomais nuo Akropolio. Kristaus įstatymų horizontas apima visą pasaulį, visas žmonių gimines ir visas gadynes. Į savo karalystę Jis kvietė ne vieną, bet visas tautas, Jis paliko programą, sulig kurio turi gyventi žmonės ir tvarkyties visais laikais, kiekvienoje aplinkybėje.

Visi žmonių santikiai yra idealiai sutvarkomi tuo pamatiniu Kristaus įsakymu: mylėsi savo artimą, kaipo patsai save. Savo gi prilyginime apie gailestingą samaritoną, Kristus paskelbė, kad tuo artimu yra visi žmonės.

Didžiausis ir pasekmingiausis sugedusiosios visuomenės surėdymo pertaisytojas buvo Kristus. Max Stirner'is pagaliaus tvirtina, kad krikščionystė yra tik socialė teorija, mokslas, vienijantis sugyvenimą žmonių su Dievu ir žmonių su žmonėmis.

Krikščionystė paaugštino darbą. Pagonis grekai, romėnai darbą laikė sau pažeminimu. Darbai buvo skiriami tik vergams. Jau delto vien darbininkas vergas buvo pagonų niekinamas. Tą paniekinimo bei sarmatos žymę, kurią buvo darbininkui ant kaktos uždėjusi pagonija, krikščionystė nuplovė ir darbą iškėle į dorybių skaitlių. Pats Kristus ilgą laiką buvo darbininkas. Šv. Povilas skelbė visiems darbo priedermę sakydamas: „Kas nedirba, tegu nevalgo". (II Thessal.) Darbdavių beširdumą pasmerkia šv. Jokubas (Cap. 5).

Meilės, teisybės, demokratijos principus Kristus ir jo apaštalai paskelbė žmonijai tais laikais, kuomet išnaudojimas žmonių žmonėmis ir visokios neteisybės pilnai viešpatavo pasaulyje. Kristaus laikais Romos ciesorystė pasiekė augščiausio savo galybės laipsnio. Užkariavę ir nuplėšę kuo ne visą pasaulį, romėnai išguro, aptingo ir išlepo. Jiems berupėjo linksminties ir pildyti savo užgaidas.

Atilsis ir linksmybės tegali but tik kaipo darbo pasekmė. O kad pasaulio nugalėtojai nuolat linksminos, už juos nuolat turėjo

pirbti nugalėtieji, kurie buvo paversti vergais. Vergija buvo sociale įstaiga, giliai įleidusi šaknis į stabmeldiškos valstijos gyvenimą. Ant vergijos stovėjo pastatyta ukė ir politiškoji tvarka.

Kiekvienas šiek tiek pasiturintis romėnas ar grekas turėjo bent kelis vergus, o buvo ir tokių, kuriems vergavo tukstančiai žmonių. Vergas prigulėjo ponui su dušia ir kunu. Su jais ponai darydavo ką tinkami. Rupindamies tik savo geidulius patenkinti romėnai nebejautė svetimo vargo ir tapo terionis savo vergams. Didesnė žmonijos dalis skurdo varge ir mirko ašarose, betarnaudama pasileidimui ir tinginystei kai kurių laimingesniųjų žemės vaikų.

Tinginystė ir nuolatinis jieškojimas malonumų vis prašmatnesnių išardė moterystės ryšius. Moterystės vietą užėmė bjauriausis pasileidimas. Bet ir tas galutinai įgriso. Romėnai pradėjo nuobodžiauti. Kad prašalinti nuobodumą, jie ir sumanė jieškoti įspudžių dar stipresnių ir galų gale virto tikrais kraugeriais. Matydami, kaip laukiniai žvėris draskė gyvus žmones, arba, kaip vienas žmogus galabijo kitą, jie atsidžiaugti negalėjo.

Tie Romos papročiai ilgainiui paplito po visą ciesorystę. Kur nugalėtojai pagonis viešpatavo ilgesnį laiką, ten buvo sunaikinta vietinė kultura ir vietinė kalba. Bretanija, Galija ir kitos Romos provincijos netrukus tapo lotyniškomis. Daug vietinių tautų visai išnaikinta.

Visuomenė tuomet rėmės nugalėjimais silpnųjų ir buvo nugalėtiesiems šalta, bepasigailėjimo, kaip plieno mašina. Pati tokios visuomenės sąstata užmušė visą nugalėtųjų viltį, energiją prie darbo ir norą gyventi.

Taip doros srityje supuvusiam pasauliui apaštalai paskelbė Kristaus evangeliją, kurią galima sutraukti į trumpą įsakymą: mylėsi Viešpatį Dievą už vis labiau, o savo artimą kaipo patsai save. Tas įsakymas griauja pačius stabmeldiškosios valstijos surėdymo pamatus.

Tas įsakymas pasmerkia vergiją ir silpnesniųjų išnaudojimus: Religija mato civilėje piliečių laisvėje prakilnų išplėtojimą žmogaus pajiegų; o laisvė mato tikėjime savo kovojimų, savo triumfų draugą bei globėją, dievišką savo teisių šaltinį.

Kristus paskelbė, reikią pertaisyti neteisingą pasaulio sutvarkymą, pertaisant kiekvieną atskirą žmogų. Tas paskelbimas, kad visi žmonės yra lygus Dievo akyvaizdoje, kad visi yra broliai ir seseris Kristuje, pakasė pačius vergijos pamatus. Vergija ir neapykanta turėjo dingti. Pavergtieji vėl išvydo savo tikėjime suraminantį geresnės ateities spindulį.

Žmonių santikius pradėjo tvarkyti meilė. teisybė ir kitos krikščioniškos dorybės. Pildydami savo tikėjimo reikalavimus, krikščionįs gerbė silpnuosius, kurius niekino stabmeldžiai, mylėjo vergus, kaipo brolius Kristuje. Vargdieniai, luši, ligoti sėdėjo kartu su galiunais prie to paties stalo, kurį visiems patiekė meilė.

Atmetę stabmeldžių pasileidimą, krikščionįs augštino nekaltybę, o moterystė liko pakelta į sakramentus. Skelbdama moterystę esant neatskiriamą, krikščionystė sugrąžino vergui šeimyną ir pakėlė nužemintą moterį.

Visi matė, kad Kristaus išpažintojai buvo malonųs, blaivųs, teisingi, nepamesdavo pačios nei vaikų, nekankindavo vergų, vengė pasilinksminimų, ir sueigų, kur buvo myniojama dora.

Bet užvis labiau švietė jų meilė. Krikščionįs, mylėdami Dievą, taip mylėjo kits kitą, jog stabmeldžiai stebėdamos sakydavo: „Žiurėkite, kaip jie myli viens kitą!"

Lygybė ir meilė buvo pamatu laisvės, kurią paskelbė Kristus ir kuri pakasė vergijos pamatus.

Lygybę ir laisvę krikščionystė skelbia nuo pat savo pradžios. Savo laikų Bažnyčia paskelbė ir tretįjį demokratijos pamatinį principą, butent liaudies suverenumą. Šit ką apie tai sako didieji Bažnyčios mokytojai, pagaliaus viduriniais amžiais, tai yra tuomet, kada visuomenė dar nei manyte nemanė apie demokratiją.

Didžiausis katalikų Bažnyčios mokytojas ir vienas iš pačių giliausių pasaulio galvočių šv. Tomas pripažįsta, liaudį esant suverenę ir sako, kad ji tą savo suverenumą gali pavesti savo išrinktajam. Iš to šv. Tomas išveda, kad liaudis turi teisę numesti nuo sosto tyranus, atimti ar susiaurinti valdytojų valdžią („De Regimine Principum" Lib. I. cap. VI). Tokį pat demokratizmą skelbia šv. Tomas ir įstatymų srityje. Anot jo įstatymai turi padaryti tvarką, kuri įvykdintu bendrą visų gerovę. Įsakyti tai, kas padaro bendrą gerovę, pridera arba visai liaudžiai, arba jos atstovui, kurio priedermė yra rupinties visa liaudim (Summa Theologica 1a 2ae, qu. XC, art. 3) Kad karalių ir kitokių valdovų suverenumas betarpiai pareina nuo liaudies, tai skelbia ir tokie garsingi teologai, kaip *Suarez'as* De Legibus, lib. III, cap. IV, , *Bellarminas*, *De Lugo*, *Vasquez'as* ir kiti.

Per visus savo gyvenimo amžius Bažnyčia stengės įvykdinti Kristaus paskelbtąjį idealą. Vos tik ji išėjo iš katakombų, tuoj viešai pasižymėjo savo socialiu veikimu. Tai paliudija ir pats ciesorius Julionas Apostata, rašydamas augštajam pagonų kunigui Galatijoj, kad ir stabmeldžių kunigai sektu katalikų kunigų pavyzdį socialia-

me veikime 1 (*H. C. Day.* Catholic Democracy, 21, 22). Bažnyčia suhumanizavo ne vien senovės pagonų gyvenimą, bet ir užpludusius Europą barbarus.

Atversdama į krikščionystę Bažnyčia suteikė nugalėtojams barbarams dievišką meilės mokslą, suminkštino jų žiaurumą, sužadino sąžinę, kuri juos varžė ir sulaikė nuo blogo. Krikščionystė pagamino vadų, suteikė jiems idealų, ištobulino jų charakterį, davė jiems įkvėpimų. Joje rekrutavos tie didi kovotojai už žmonijos laisvę.

Dabartinei visuomenei pamatus padėjo katalikiškoji dvasiškija. Tam ji sunkiai darbavos beveik per du tukstančiu metų. Dvasiškiai statė dabartinę visuomenę, budami ir jos architektais ir jos darbininkais. Iš vienos šalies skelbdami paklusnumą valdžiai, iš kitos reikalaudami iš valdytojų išminties ir teisybės, jie patiesė tvirtus valstijai pamatus.

Vyskupai ir kaikurie kunigai sėdėjo karalių tarybose. Jie vieni tuomet temokėjo rašyti, vesti diskusijas. Jie dalyvavo ediktuose ir kaipo sekretoriai ir kaipo teologai. Dalyvaudami valdyme, jie stengės įvesti tvarkos į didžią betvarkę. Jie stengės įstatymus paremti protu ir teisybe. Jie varžė karalius ir kunigaikščius, jų žvėriškus barbariškumo atsiliepimus. Jei koks galiunas nuskriaudė kituos, ypač bėdnesniuosius, dvasiškija jį versdavo atlygintį skriaudą.

Krikščionystė atpratino barbarus nuo valkiojimos, gyvenimo plėšimais, pripratino juos prie darbo ir įstatė į kulturos tvėrimą.

Ištuštėjusiose vietose, kur gyvenimas buvo sunaikintas ir ciesorystės mokesčiais, ir barbarų užpuolimais, vienuoliai benediktinai sutvėrė žemdirbystės pavyzdžius. Vienuoliai vieną laiko dalį praleisdavo maldose, skaitė knygas, apie septynes valandas kasdien dirbdavo fiziškai arba kaipo žemdirbiai, arba kaipo amatninkai, tverdami materialę krašto kulturą.

Dirbdami su pasišventimu, mažai tepraleisdami savo reikalams, jie priėjo gerovę pagaliaus ten, kur nieks negalėjo gyventi.

Vienuoliai mielai priima prašaleivius, juos valgydina, pratina į darbą, jungia moterystės ryšiais, padeda jiems įsikurti netol nuo jų vienuolyno ir tokiu budu dygsta sodžiai, o paskui miestai ir pramonės centrai. „Katalikų Bažnyčia, sako protestonų rašytojas Dr. Cuningham'as, viduriniais amžiais sumoralizavo pramoniją ir pirklybą" (Western Civilisation, t. II, 104); o kitas nekatalikas mokslininkas Lecky sako: „Krikščionystė padėjo pamatus šiolaikiniai civilizacijai" („History of Rationalism t. II, l. 32-37).

Žmonijos vargams palengvinti, dvasiškiai pristeigė daugybės prieglaudų, ligoninių, mokyklų, tarnaudami ligonims, našlaičiams ir pavargėliams, demokratizuodami mokslą. Prie bažnyčių ir vienuolynų dvasiškija tvėrė ir palaikė naujai sutvertąją krikščioniškąją kulturą, išlaikė senovės literaturos, skulpturos, architekturos palaikus.

Keldami materialę kulturą, vienuoliai ir kunigai stengės aprupinti ir dvasios reikalus. Jie skelbė tikėjimą, dorą, valios ištobulinimą, varguose suraminimą, ateinančio gyvenimo linksmybes, kurių žmonėms taip truko šiame gyvenime. Laimingojo ateinančiojo gyvenimo viltis stovėjo lygu aukso ir deimantų pavilijonas ant krašto purvynų ir balų, kur žmonės turėjo vargti per dienų dienas. Tokiu budu vargšams prasideda malonesnis gyvenimas, apsaldintas laimingos ateities viltimi.

Delto didis buvo žmonių dėkingumas tikėjimui. Žmonės sudėjo didžius turtus pastatymui ir išpuošimui brangių bažnyčių.

Nemanykite, kad žmogus tuos turtus sudėjo be priežasties. Ne. Žmogus yra savymeilis, gerybių nuo savęs nestumia. Jei jis Bažnyčiai tiek turtų sudėjo ir juos pavedė jai savo valia, jis matė didžius Bažnyčios nuopelnus. Tai buvo su noru ir dėkinga širdimi padaryta auka.

Vėlesniais laikais, kada įsigalėjo visokie kreivatikiai ir galop bedieviai, prasidėjo didis Bažnyčios veikimo varžymas. Netikėliai, kaip šit Voltaire'as ir kiti, pasiskelbę išnaikinsiant Bažnyčią, pasirupino, kad valstija atimtu iš Bažnyčios žmonių suaukuotuosius turtus, kad panaikintu jos įtekmę į socialį gyvenimą. Jie dėjo visas pastangas, kad į Bažnyčios vietą atsistotu bedieviška valstija. Bažnyčiai bepaliko geilestingumo darbai, kurie skaisčiai žibėjo ir žiba, rodydami tikrąją Bažnyčios dvasią.

Taip 1540 m. šv. Jonas įteigė vienuoliją, kurios svarbiausiuoju ypatinguoju uždaviniu buvo pasigailėjimo darbai. Ta vienuolija praplito po pasaulį, ir 18 amžiuje, kada bedieviai, Voltaire'o vedami, skelbė Bažnyčiai mirtį, tų vienuolių buvo 2914 ir jie užlaikė 281 ligoninę, patįs jose tarnaudami.

1633 m. šv. Vincentas Paulietis įsteigė pasigailėjimo seserų vienuoliją. Tai buvo pati gražioji ir pati naudingoji socialė įstaiga visų amžių. Vienuolės savo prakilniais darbais palaikė garbę ir išpildė savo įsteigėjo norą.

1643 metais buvo įsteigta Gero Ganytojaus seserų kongregacija. Tos kongregacijos vienuolės rupinos pakelti doroje nupuolusias moteris ir mergaites.

1833 m. mokslininkas Friderich Ozanam'as įsteigė Paryžiuje šv. Vincento Pauliečio draugiją, kuri išsiplatino po pasaulį ir dabar turi apie 200 tukstančių sąnarių. Ji gelbsti vargšus, duoda patarimus, turi našlaičiams prieglaudas, mokyklas, knygynus, darbo suradimo biurus. Ji yra pripažinta kaipo viena iš naudingiausių biedniems įstaigų.

Ir prieš pačią francuzų revolucija, kada bedievybė su visu savo įdukimu puolė ant Bažnyčios, kunigai ir vienuoliai pasižymėjo savo gerais darbais.

Vienuoliai augustionai iš Montmorillon savo turtu užmoka mokesčius už 19 nuskurdusių šeimynų. Provence šv. Maksimo domininkonai 1798 m. šelpia visos apygardos biednesniuosius gyventojus, kuomet audra sunaikino jų javus ir alyvų medžius. Paryžiaus kartuzai šelpia vargšus, išdalindami jiems po 1800 svarų duonos per savaitę.

1784 m. Francijoj labai neužderėjo javai. Vienuoliai tuomet padaugino pasigailėjimo darbus, kad prašalinti ar bent sumažinti žmonių skurdą.

Delto, kada 1789 m. bedievių revolucionierių vyriausybė nusprendė panaikinti vienuolijas, prieš tokį pasikėsinimą pasipylė galybės protestų, rašytų visokių žmonių. Ir žymiausieji krašto vyrai ir šiaip jau gyventojų minios ir žemdarbiai ir darbininkai ištisomis parašų eilių eiliomis protestavo prieš vienuolynų naikinimą.

700 šeimynų iš Chateau - Cambresis nusiunčia revolucionierių valdžiai prašymą, palikti jų „gerus kunigus ir šv. Augustino vienuolyno vienuolius, kurie yra jų tėvais ir geradariais" ir juos šelpė skurde (Archives nationales D, XIX portfolio, 14, 15, 25).

Gyventojai St. Savin'o Pyrenejų šalyje „su ašaromis išreiškia savo nusiminimą", kad valdžia žada panaikinti benediktinų vienuolyną, kurs yra vienintelė pasigailėjimo ir sušelpimo įstaiga tame biedname krašte. Kitasis iš Sierk rašo, kad vietinių kartuzų vienuolynas yra vargšams tikra Nojaus arka, kur šimtai skurdžių randa pašalpą.

Vienuoliai Domièvre Lorain'e maitina šešias dešimts vargšų du kart per savaitę. Delto skurdžiai maldauja palikti jų šelpėjus (Archives nationales D. XIX portfolio 11). Burgandijoj St. Maur'o benediktinai nepriteklio metu maitino ištisą kaimą. Cistersų vienuolynas netol Morley „visuomet buvo šelpimo įstaiga apielinkės kaimams". Airvault Poitou vietinė valsčiaus valdžia, ir kaimiečiai prašo palikti šv. Augustino vienuolius, nes „jų panaikinimas butu nepataisoma žala ir miestui ir kaimams". Vyskupijoj Auxerre,

Rigny's bernardinai 1789 m. išdalinę vargšams kuo ne visą savo turtą ir duoną, ir pinigus, ir grudus, ir rakandus. Žodžiu sakant visuose tuose prašymuose ir protestuose išreikšta ta pati mintis, kad vienuoliai yra skurdžių šelpėjai ir juos glaudžia, kaipo tikrieji jų tėvai. Anot H. Taine'o tokių prašymų ir protestų yra penki ryšiai prikrauti. (Ancien Regime l. 34).

Tos šusnįs prašymų ir protestų iškalbingai liudija, kokie buvo anų laikų kunigai ir vienuoliai, ar jie buvo žmonių prieteliai, ar išnaudotojai, kaip tai stengias žmonėms įkalbėti bedieviai.

Ir dabar katalikystė tebėra demokratijos šalininkė ir vargšų rėmėja. Geriausiu to prirodymu yra encyklika „Rerum Novarum" kurią išleido popiežius Leonas XIII, 15 geg. 1891 metais.

Encyklika taip aiškiai stoja į demokratijos pusę ir taip tinkamai riša darbininkų klausimą, kad ją su entuziazmu priėmė visos civilizuotojo pasaulio šalis, ir pagaliaus patįs nekatalikai.

Rimčiausis anglijos laikraštis „Times" sako, kad encyklika parašyta su visomis geriausio politiko žiniomis ir kad iš jos kvepia krikščioniškos meilės, pasigailėjimo ir gerų norų dvasia. Encyklika įvesta į gyvenimą daug padėtu tinkamai išristi dabartinį pramonės klausimą.

Augštosios anglikonų dvasiškijos organas „Gardian" su visu entuziazmu rašo, kad popiežius laiko darbininkų pusę, labai išmintingai ir apgalvotai, atskirdamas teisinguosius reikalavimus nuo išsvajotųjų. Anot to laikraščio, encyklikos pasekmės turį but labai didelės.

Manchester'io anglikonų vyskupas Dr. Moorhouse, kurs turi savųjų tarpe didžią įtekmę, sako: „Popiežius pridėjo pirštą prie musų socialės systemos žaizdų, ir jo žodis arba turi but paklausytas, arba pasaulis turės brangiai savo nepaklausymą užmokėti, kentėdamas baisias nelaimes".

Francijoj encyklika susilaukė net pačių socialistų pritarimo. Socialistų atstovas Maurice Barres su pasigerėjimu kalba apie encykliką Francijos parlamente. Sociologas Anatole Leroy-Beaulieu parašė veikalą „Popiežystė, socializmas ir demokratija." Toje knygoje jis sako: „Popiežius parodė, kad jis turi musų laikų dvasią ir, apleidęs nenaudingus teoretizavimus, jis eina stačiai prie liaudies ir gvildena dalyką, kurs giliausiai gludi liaudies širdyje, butent demokratiją."

Tokio pat pritarimo encyklika susilaukė ir Vokietijoj. Socialistų laikraštis „Vorwaerts" rašo: „Popiežius pralenkė

visus kunigaikščius, visas civilizuotųjų valstijų valdžias ir išrišo socialį klausimą tiek, kiek tik gali išrišti koki nors dabartinė galybė“. Vokiečių liberalų laikraštis „Breslauer Zeitung“ vadina encykliką manifestu „išmintingo ir prakilnaus vyro, kurs atydžiai studiavo visą ekonomišką ir socialį dabartinių laikų stovį.“

Kuomet kilo tarp katalikų nesusipratimų: vieni laikės senosios liberalizmo mokyklos, kiti gi reikalavo, kad įsikištu valdžia ir ypatingais įstatymais apdraustu silpnesniųjų gerovę, popiežius Leonas XIII 15 sausio 1901 m. išleido kitą encykliką, vadinamą „Graves de Communi.“ Čia jis aptaria krikščioniškosios demokratijos esmę ir ragina imties praktiško veikimo vargšų naudai.

2. **Netikėlių priekaištai krikščionystei.** Musų laikai turi daug panašumo su anais laikais, kuomet Kristus užgimė. Anais laikais visuomenė buvo pasidalinusi į turtuolius patricijus ir į skurdžius vergus, kurių buvo didesnė dalis. Dabartinis kapitalizmas sutvėrė savotišką vergiją proletariatą. Proletarų skaitos milijonais.

Anais laikais filosofai stengės apginti vergiją, skelbė ją esant naturaliu dalyku. Maždaug tą patį turime ir dabar. Darvinas ir jo pasekėjai skelbia kovą už buvį. Toje kovoje galingesnieji ima viršų, o silpnesnieji dingsta. Tokią pat kovą už buvį paskelbė vyriausis liberalizmo tėvas Adomas Smith. Šitoje kovoje galingesnieji kapitalistai ima viršų, silpnesnieji proletarai krinta į apačią ir yra išnaudojami.

Kaip tuomet taip ir dabar tikėjimas ir dora daugelio buvo niekinami. Kaip tuomet taip ir dabar pasaulio gyvenime buvo didele antitezė. Kristus atėjęs pasmerkė tą antitezę ir paskelbė gyvenimo syntezę, kuria yra meilė. Kaip ana pagoniškoji taip ir ši kapitalistiškoji visuomenė daugumoje buvo ir yra priešinga krikščionystei. Kaip ana taip ir ši kovoja su Kristum ir jo įstatytaja Bažnyčia. Kaip anų laikų pagonis, taip ir šių laikų bedieviai kovoja prieš krikščioniją visokiais pasibjaurėtinais įrankiais. Pačiu numylėtuoju toje kovoje jų įrankiu yra šmeižtai ir prasimanymai.

Vieni per savo nežinojimą, kiti per savo blogą valią kaltina krikščioniją už tas ydas, su kuriomis ji per amžius kovojo. Jie skelbia krikščionija esant šalininke ir rėmėja galiunų, o ji prasčiokėlius su galiunais sulygino, skelbdama visus esant broliais Kristuje ir lygiais Dievo akyvaizdoje. Bažnyčia, pakėlusi į šventuosius, kokį pavargelį ar vergą, prieš jį nusilenkti įsako ir karaliams ir kunigaikščiams. Bažnyčia reikalauja, kad į jos dogmatus tikėtu

ir mokslininkai ir prasčiokėliai, kad tuos pačius įstatymus pildytu visi ir vargšai ir galiunai-turtuoliai.

Krikščionystė kaltinama, kaipo sunaikintoja liuosybės, kurią ji pati pasauliui suteikė. Ant jos šaukiama, kad ji palaiko vergiją, kurią ji panaikino. Įsiskaičius į krikščionystės priešininkų raštus, įsiklausius į jų kalbas, atrodo, kad tikintieji kovoja prieš laisvę, o laisvės šalininkai atakuoja tikėjimą, kad prakilnieji giria vergiją, o žmonijos atmatos skelbia laisvę. Šviesųs prakilnaus budo piliečiai apšaukti progreso trukdytojais, o žmonės be doros, be tėvynės meilės ten nupiešti apaštalais šviesos ir civilizacijos.

Taip vieni griauja krikščionystę ir jos kulturą, o kiti nedrįsta jos ginti. Delto vietomis dora jau atrodo be genijaus, o genijus be garbės, tvarkos meilė apšaukta tyranijos pamėgimu, o įstatymų paniekinimas vadinamas laisve.

Nors pirmuoju demokratijos skelbėju buvo Kristus ir jo Bažnyčia, tečiaus krikščionystės priešininkai, kad sukelti žmonės prieš religiją, šaukia, kad katalikų Bažnyčia esanti priešinga demokratijai. Šitasis priekaištas plaukia nuo francuzų revolucijos laikų. Revolucija nugriovė aristokratiją ir per negirdėtas kraugerystes įvedė savotišką demokratiją. Kadangi revolucionieriai su visu įdukimu griovė ir tikėjimą ir dorą, tatai Bažnyčia ją pasmerkė. Tuo pasmerkimu pasiremdami, bedieviai šaukia: „Bažnyčia yra priešinga demokratijai!..“ Tuotarpu Bažnyčia buvo ir yra priešinga ne demokratijai, bet revolucijos bedievybei ir jos barbariškoms kraugerystėms.

Tarp krikščionystės ir demokratijos tas tėra skirtumas, kad viena turi omenėje ateinantįjį, o antroji šį gyvenimą. Krikščionystė labiau pabrėžia priedermes, o demokratija nuolat kalba apie žmonių teisės ir tik retai teprisimina apie jų priedermes. Krikščionija skirias nuo demokratijos dar tuomi, kad ji pripažįsta vyriausį absolutišką autoritą, dangaus ir žemės valdytojį Dievą, nuo pavaldinių neikiek neprigulmingą. Bet čia tarp krikščionystės ir demokratijos nėra jokio priešingumo, nes demokratija ir krikščionystė veikia ne toje pačioje, bet visai kitose srityse. Bažnyčiai yra pavesti dvasios reikalai, žmonių amžinasis gyvenimas, o demokratijai šio gyvenimo laikiniai žmonių reikalai. Krikščionystė paskelbė demokratijos principus socialiam, laikinam žmonių gyvenimui. Tik šitą vieną laikinį gyvenimą demokratija ir tetvarko, tik šitoje vienoje srityje demokratija ir tegali buti. Dvasios srityje taippat negali but demokratizmo, kaip gamtos moksluose geometriškos metodos. Kiekviena sritis turi savo budą ar metodą.

Kad tarp krikščionijos ir demokratijos nėra bedievių skelbiamojo priešingumo, tai parodo ir pats gyvenimas. Seniausia demokratija yra Šveicarijoj. Ten rasime galybės augštų inteligentų, kurie yra kartu ir karštais demokratijos šalininkais ir giliai tikinčiais krikščionimis.

Taippat ir didžioji pasaulės demokratija Suvienytos Valstijos yra pastatyta ant tikybinio elemento. Genialis Washingtonas 1789 m. paskelbė padėkos dieną, kurią amerikonai iki šiol tebešvenčia kasmet paskutinį lapkričio ketvergą. Ta diena yra skiriama padėkuoti Dievui už Jo suteiktasias geradarystes.

Amerikos airiai yra ir uolųs katalikai, labai prisirišę prie savo tikėjimo, ir karščiausi demokratijos šalininkai. Tas aiškiai rodo, kaip neteisingi yra bedievių priekaištai katalikams, kad jie esą demokratijos priešininkai.

Kaikurios iš Suvienytųjų Amerikos Valstijų, butent Siaurinė Karolina, Texas, arba Pennsylvania iki šiol nepriima bedievių į valdininkus. Valstijos Idaho konstitucija prasideda žodžiais: „Mes Idaho valstijos gyventojai, dėkingi Viešpačiam Dievui už musų laisvę.....“

Suvienytųjų Valstijų konstitucijos branduolys yra padaras dviejų elementų, butent: tikėjimo ir mylėjimo laisvės. Konstitucijos tvėrėjai skaitė tikėjimą doros pamatu, dorą gi - pamatu ir gvarantija įstatymams ir pačios laisvės gyvavimui.

3. **Ar bereikalauja religijos dabartinė demokratija?** Tikėjimas yra butinai reikalingas visai žmonijai, kokiu budu ji besitvarkytu. Jis yra amžinoji tiesa, nuo kurios žmogus pasiliuosuoti neturi teisės, ar jis butu demokratu, ar aristokratu, ar monarchistu ar kokiu kitokiu.

Panaikinus tikėjimą ir dorą vargšams nuskriaustiesiems dingtu paskutinioji paguoda, užgestu paskutinis vilties spindulys, susilaukti geresnės ateities, amžinojo užmokėsnio danguose už iškentėtuosius vargus ir skriaudas. Jų gyvenimas butu sukamas ir mėtomas bevilties audros, dabartyje jie tematytu vargus, skriaudas ir ašaras, o ateityje-tamsią tuštumą.

Nuskriaustieji stotu į kovą su nematytu įdukimu ir nekantrybe. Juo labiau žmogus nebeturi vilties begauti užmokesnio po mirties už savo vargus, tuo labiau jis nebepakenčia socialių nelygumų, kliudančių jo gerovę šiame gyvenime, kurį vieną jis teskaito esančiu.

Jei tos lygybės vargšas negali įgyti, jis užsidega neapykanta

tos socialės tvarkos, kurios auka jis mano esąs. Jis betrokšta ją kuogreičiausiai išgrauti.

Tokių jausmų pagauti komunos bedieviai degino gražiausias Paryžiaus įstaigas, kurias manė esant neapkenčiamojo socialio surėdymo paminklais. Beabejo tai bedievystė uždegė smalinę, su kuria socialistai komunardai pavertė į pelenus Paryžiuje tiek kulturos paminklų.

„Reikia tikėjimo, sako Thiers, reikia religijos, žmogus be religijos gyvendamas šitam pasaulyje nežino, nei iš kur jis atsirado, nei kur jis eina, delko jis kenčia, pagalius delko jis yra, kokį užmokesnį gaus jis už savo gyvenimą... Visur ir visuomet, visose šalyse ir senovėje ir dabar ir civilizuotų ir laukinių tarpe buvo ir yra religija“.

Religija yra reikalinga ir suraminimui vargšų ir jų gyvenimo apsaldinimui. Nėra tokio žmogaus, kurs neturėtu savo vargų. Dauguma žmonių yra tikri vargdieniai. Sunkus darbas užima jų laiką, išsema jų spėkas. Dienai pasibaigus, žmogus sugrįžta į savo namus. Labai dažnai ir čia jis suraminimo neranda, ir čia visokie rupesčiai jį spaudžia.

Šitai tam vargšui į pagalbą ateina religija. Ji perkelia jį į kitą pasaulį daug geresnį negu šitas gyvenimas. jam rodo begalinį užmokesnį už vargus iškentėtus, ji apšviečia viršgamtiškais savo amžinosios tiesos spinduliais, jį pagauna savo prakilniomis šventėmis ir ceremonijomis. Religija, kaipo motina rupinas darbininkų, vargšų atilsiu, įsakydama šventadieniais nedirbti.

Šitai ta filosofia, kurią supranta kiekvienas vargšas, kuri suramina jį, kuri apsaldina jo vargus. Šitai ta augšta poezija, kuri kalba stačiai į vargšo sirdį. Religija pastato žmogui prieš akis augštą idealą ir atitraukia jį nuo bjaurumų ir piktadarysčių.

Gal nei vienas valdymo budas taip nereikalauja gyvos ir giliai į liaudies mintį ir valią įleidusios šaknis religijos, kaip demokratija. Demokratijoj valdžios autoritas ir galybė yra labai sumažėję. Viršiau už sutvertus įstatymus ir atmainingą valią religija pastato neatmainomą amžiną doros idealą. Virš perdėtos laisvės ji pastato vyriausį Dievo autoritą, virš perdėtos lygybės ir prieš lygybės išsigimimą ji pastato Dievo įstatymų pagodonę, o pries savymeilę ji pastato amžinuosius doros reikalavimus. Tarp nugalėjusios daugumos ir nugalėtosios mažumos stovi augščiausias Teisėjas Dievas, įsakydamas neskriausti nugalėtųjų, bet mylėti savo artimą, kaipo patsai save. Demokratijoj liaudis, budama suvereniška, neturi kitosios atsakomybės ir kitokių savo veikimui ribų, kaip tuos, ku-

rias pastatė tikėjimas ir dora. Kur žydi tikėjimas ir dora, ten sekas ir demokratijai. Imkime Sveicariją, kuri skaitos viena iš geriausių demokratijų pasaulėje. Čia tikėjimas ir dora yra giliai įsišaknėję piliečiu mintyje ir valioje.

Kur minios yra bedieviškos, ten demokratija yra bloga, gyventojai nelaimingi. Jei minios netiki į amžiną Dievą, kaip jos protingai gali tikėti į amžinus teisybės ir priedermės įstatymus, kurių neišreiškia nei materialiai faktai, nei žmogaus atmaininga valia. Jei piliečiai nepripažįsta tų amžinųjų tiesų, kuomi jie vadovausis, leisdami įstatymus, kokiu budu minios privers save tų principų klausyti? Gal teisybę pakeis brutalė galybė? Tiesa taip paprastai dedas ten, kur teisybės principai nebeturi pamatų.

Gal tokiu teisybės pamatu gali but daugumos nusprendimas, arba tautos išreikšta valia? Bet daugumos valia neturi savyje nei kiek daugiau pamato įtikinti protą ar palenkti valią, negu mažumos valia, ji neturi didesnės gvarancijos teisybės. Tautos valia nėra nei kiek šventesnė ir nesutveria aiškesnės priedermės už pavienio valią. Pati valia gali but ir teroniška, ir vergiška ir delto nėra butinai teisinga! Jei tauta išleidžia įstatymus savo pačios naudai, delko pavienis negalėtu jų laužyti savo paties naudai?

Demokratija tik tuomet tegali buti naudinga, jei jos sąnariai yra apsišvietę, giliai tikintįs ir augštos doros.

Kas gi gali but doros pamatu? Kai kurie mano, kad tokiu doros pamatu gali but mokslas. Koks tai keistas pats savęs prigaudinėjimas! Juk mokslas yra pamatuotas tyrinėjimu medegiškų dalykų. Su tokiais tyrinėjimais gali sužinoti tai, kas yra ir tai, kas buvo, o ne tai kas tur buti. Doros gi principai turi nurodyti ne tai kas buvo, ar yra, bet kas turi buti.

Jei anapus medegiškumo ir virš jo nėra jokio teisybės ir gerumo idealo, kaip aš galiu but priverstas taikinti prie jo savo gyvenimą. Jei žmogus nėra kuomi kitu, tik medegos ypatingai sudėtu gabalu, tuomet visai nesuprantama, kokiu budu tas gabalas, sudėtas iš anglio, rugštigamio, azoto, vandengamio ir t. t. molekulų galėtu turėti kokias nors priedermes. Kokios priedermės yra tigro, kurs rija žmogų, ar vanago, kurs lekia, ar akmens, kurs krinta, ar vėjo, kurs pučia?

Nei kuomet materializmas nesutvers dorai ar įstatymams pamato. Negalima patiesti tvirtų dorai ar įstatymams pamatų be tikėjimo į Dievą, į dušią ir į ateinantį gyvenimą.

Be tų pamatinių tikėjimo tiesų nėra užtenkančios racijos, kad žmogus varžytu savo blogus palinkimus, kad jis nejieškotu savo ge-

rovės, kad ir su skriaudu kitu. Nuosaikus bedievis be jokio užsimąstymo pašvęs kitus savo naudai, bet kad jis pasišvęstu kitiems, jis neranda jokios užtenkančios racijos.

Jei su tuo gyvenimu viskas baigias, kokią užtenkančią raciją, tamsta man nurodysi, kad aš nustočiau naudoties šiuo gyvenimu ir save statyčiau į pavojų kitų ar tėvynės naudai. Ką tamsta man duosi į tą vietą? Garbę ir ateinančių gentkarčių dėkingumą? Tas viskas man niekai, nes aš numiręs apie tai nieko nebežinosiu ir nieko nebejausiu.

Logiškai galvojąs bedievis negali atiduoti savo gyvybės nei tėvynės, nei kitų apgynimui. Jei viskas baigias su mirtimi, delko aš turėčiau pašvęsti tai, per ką aš vien teragauju malonumų. Bedieviui pasišventimas yra beprotystė.

Netikėjimas į Dievą, į dušią, į ateinantį gyvenimą su šaknimis išrauja visus motivus, delko reikėtu buti doram, teisingam. Jei aš galiu praturtėti, išsisukdamas bausmės įstatymų, delko aš turėčiau nuo to atsisakyti? Juk milijonų blizgėjimas uždengia viską ir visus verčia lenkties prieš jų savininką. Aš nerandu jokios racijos, delko turėčiau susilaikyti neišnaudojęs silpnesnio, neskriaudęs darbininkų, atsargiai nepanaudojęs visokių suktybių, kokios man padėtu sukrauti milijonus, kad ir per kitų ašaras.

Priedermė be tikėjimo į Dievą, į dušią ir į ateinantį amžiną gyvenimą yra gražus žodis, bet jis neturi jokios prasmės.

Logiškam materialistui kalbėk apie pasišventimą, jis patraukys pečius ir savo žvilgsniu turės raciją. Šit, kaip teisingai Ecclesiastes aprašo nuomonę to, kurs netiki į ateinantį gyvenimą: „Gyvas šuva yra geresnis už nustipusį levą. Mirusieji nieko nebežino ir nieko nebeįgyja...; Delto aš garbinau linksmybes, nes nieko nėra žmogui geresnio, už valgymą, gėrimą ir linksminimos.“

Lygiai taip pat kalba ir Epikuro mokinys Horatius: „Linksminkimės, ragaukime malonumų, kol dar neatėjo senatvė ir mirtis.“

Realis gyvenimas čia nepaliekta jokių abejojimų. Stipriausiu ant žemės žmogaus veikimo akstinu yra savymeilė. Ji žmogų stumia ieškoti savo gerovės ir malonumų, neatsižiurint į kitus. Kad žmonės sutiktu išpildyti savo priedermes, jie turi kovoti su savo palinkimais ir pasišvęsti. Manyti, kad žmogus išsižadės savo stipriausio akstino ir pagaliaus veiks prieš jį delto, kad išpildyti savo priedermes, yra naivaus kudikio svajonė. Ne, jis to nedarys, jei nejaus savyje stipresnio akstino, kurs jį verstu prie to.

Už žemiškuosius žmogaus motivus yra stipresni viršgamtiški

motivai: viršgamtiška laimė, Dievo meilė, amžinoji nelaimė. Delto tikėjimas yra vieninteliu tvirtu doros pamatu.

Skelbdamas žmogui Dievo meilę, laimingą ar nelaimingą amžiną užmokesnį už veikimus, kurių negali pasiekti įstatymai, tik tikėjimas vienas tetari realę sankciją, pasiekiančią žmogaus valią. Sąžinė yra žmogaus laisvės tvarkytoju.

Protas dažnai pažįsta dorą ir yra nors silpnu motivu, vedančiu prie gero. Bet tas proto pažinimas yra aiškus tik retam, o silpnas beveik visiems. Daug stipresniu akstinu, traukiančiu žmones nuo blogo ir vedančiu juos į gerą, yra tikėjimu pamatuotos doros reikalavimai. Religija giliai įsmeigia į žmogaus valią priedermės atjautimą. Kur kas sunkiau žmogus tepasiduos blogam, jei jį trauks prie gero ne viena, bet dvi spėkos, butent jo protas ir jo tikėjimu paremtosios doros įstatymai. Juo gilesnis yra žmogaus tikėjimas, juo didesnis yra jo įpratimas į dorą, tuo smarkesnių reikia pagundų, kad jis joms bepasiduotu.

Tiesa, kartais galime surasti sąžiningų žmonių ir tarp tų, kurie neturi tikėjimo. Tas faktas yra išaiškinamas tuomi, kad jų sąžinė nuo pat mažens buvo išdirbta tų principų, kuriuos paskleidė tikėjimas. Tie principai veikia gyvenime. Jų įtekmei nors ir nesuprasdamas pasidavė ir tas sąžiningasis netikėlis. Kiekviename musų veikime įtekmė, kurią į mus daro aplinkiniai, dažnai yra didesnė negu mes manome. Prie to reikia pridėti mažesnę ar didesnę proto įtekmę.

Bet įsivaizdinkime tokią tautą, kur nebutu jokios tikėjimo idėjos, ten dora ir pasišventimas dažniausiai butu jiems nesuprantami. Darvinizmo įstatymai ten viešpatautu taip pat, kaip gyvulijoj. Darvinizmas mokina, kad kovoje už buvį stipresnieji ir guvesnieji ima viršų ir maitinas su skriauda silpnesniųjų. Žmonės, vadovaudamies darvinizmo įstatymais, stengtus nugalėti kits kitą, užimti jų vietą, maitinties jų vargais ir prakaitu. Toks įstatymas paprastai butu vyriausiuoju kuone visų žmonių veikimo pamatu, jei nebutu tikėjimo.

Francijoj revoliucionieriai demokratai buvo atsisakę nuo tikėjimo. Bet neilgai trukus į Dievo vietą jie ėmė garbinti, ant altoriaus pasodinę, mergą paleistuvę šale gilliotinos, aptaškytos žudomųjų piliečių kraujais.

Delto garsingasis demokratijos teoretikas de Tocqueville sako: „Aš abejoju, kad žmogus kada nors galėtu sujungti kartu du dalyku: ir buti visai be religijos, ir buti visai laisvas politiškai. Aš manau, kad žmogus, jei neturi tikėjimo, turi vergauti, o jei jis yra liuosas, jis turi tikėti."

IV. Teisių ir įstatymų pamatai.

Teisė yra tiesusis kelias, kuris veda pavienius ir visuomenę į tobulumą ir laimę, kokie yra galimi jų prigimimui. Negali but dviejų priešingų teisių, nes visa tai, kas sutiuka su tvarka, per kurią žmonės stačiausiai pasiekia tobulumą ir iš jo plaukiančiąją laimę, tas viskas yra teisė. Visa tai, kas atitolina nuo to tiesiausiojo kelio į tobulybę ir laimę, nėra teisė.

Teisę suranda, pažįsta ir nurodo protas. Pačiuose daiktuose teisės nėra. Šv. Tomas labai gražiai ir giliai teisę vadina „racija, kuri valdo visatą ir kuri yra Dievo mintyje“ („Ratio gubernativa totius universi in mente divina existens“). Teisė yra teisybė, reguliuojanti žmogaus veikimą. Esencialė teisės žymė yra jos sutikimas su teisybe ir padėjimas žmonijai žengti prie tobulumo.

Teisė duoda žmogui liuosai žengti į tobulybę ir laimę, bet yra apribota kitų žmonių teisėmis. Nei vienas neturi teisės kitam kenkti.

Jau Aristotelis matė esant dvejopos rušies teisybę, butent: absoliutiškąją teisybę, kuri yra Dievuje, ir kurios žmogaus protas tobulai nepažįsta, ir legalę teisybę, kurią nustato įstatymai, kartais labai netobulai.

Įstatymų leidėjo priedermė yra prisitaikinti ir, kiek galint, prisiartinti prie absolutiškosios teisybės.

Dante sako: „Teisingumas yra proporcija, kuri turi viešpatauti tarp žmonių ir dalykų. (Justum est realis et personalis proportio). Įstatymų tikslas yra griežtai nurodyti teisę ir įvesti teisybės viešpatavimą. Įstatymas, anot šv. Tomo, yra tula proto tvarka, paskelbta valdžios visuomenės labui („Est quaedam rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam habet communitatis, promulgata“.

Tuo žvilgsniu žiurint kiekviena teisė yra prigimta arba išplaukianti iš prigimtosios teisės.

Teisių nustatyme nevisuomet tegalime remties gamta. Gamta yra netobula dažnai neteisinga ir nedora. Gamtoje tvirtesnis sudrasko ir suėda silpnesnį. Tuotarpu spėka negali but teisės pamatu, negali jos pagimdyti. Faktai yra dažnai priešingi teisybei ir teisei. Gamta yra tai, kas yra, o teise rodo tai kas privalo buti; ji yra ypatinga veikimo forma.

Teisybės, teisės ir įstatymų pamatu yra ne liaudies valia, bet augštesnė butis. Demokratiškose šalyse, žmonės, kalbėdami apie kokio įstatymo gerumą ar teisėtumą, sako: jis sutinka su liaudies valia.. Mat jiems atrodo, kad liaudies valia sutveria teisę, teisingumą ar kokio įstatymo gerumą. Toks manymas tikrai yra klaidingas.

Tai yra J. J. Rousseau nuomonė, kurią jis išreiškė sakydamas, kad kiekvienas žmogus yra savo ponas. Pavieniui žmogui tik vienas tera teisėtas įstatymas, tai jo paties valia. Nei kuomet ir kitas nei vienas neturi teisės ant jo, jei jis su tuo nesutinka. Kiekvienas teprivalo klausyti tų įstatymų, su kuriais jis sutiko.

Toki yra individualistų teorija apie liaudies suverenumą. Anot jų valdžia tik ta tėra legalė, kuri yra pamatuota liaudies valia. Tėra priedermė klausyti vien tik tų įstatymų, kuriuos nubalsavo ir priėmė liaudis.

Ta teorija iš anksto prileidžia, kad visi piliečiai turi balsuoti įstatymus, bet ji ne išaiškina, delko mažuma piliečių turi klausyti ir tų įstatymų, kuriuos nubalsavo dauguma prieš mažumos norą, kuri juos atmeta, su kuriais ji nesutinka.

Ta teorija suponuoja, kad liaudies išrinktieji atstovai vien tik reprezentuoja valią tų, kurie juos išrinko. Šitame atvėjyje atstovas visuomet turėtu balsuoti taip, kaip norėjo rinkėjai. Jei rinkėjai yra kitokios nuomonės kaip atstovas, šis turėtu pasitraukti, atsisakyti atstovavęs, kitaip jis butu neteisingas savo rinkėjams.

Jei kiekvienas teprivalo klausyti tų įstatymų, su kuriais jis sutiko, tuomet valdymas, koks jis bebutu, yra nebegalimas.

Ištikro, kaip gi galime manyti, jog visi žmonės sutiks su kiekvienu išleistuoju įstatymu! Ne nuo liaudies valios pareina kad įstatymas yra visuomenei naudingas ar nenaudingas. Naudingas ar nenaudingas jis yra savaime. Žmogus čia tegali pažinti pasekmės ir sulig to pažinimo pasielgti. Jo priedermė daryti tai, kas yra gera, teisinga, protinga ir naudinga, o saugoties to, kas yra neteisinga, neprotinga, kas kenkia. Jei liaudis nutaria neprotingus dalykus, dažniausiai pati liaudis turi kęsti ir jų pragaištingas pasekmes.

„Valia, sako Guizot'as, nei kuomet nesuteikia veikimui legalumo.“ Įstatymas arba veikimas yra teisingas ar neteisingas, sulig to, ar jis sutinka su protu, tiesa ir teisybe, ar ne. Tiesa yra vienintėlis legalės galybės šaltinis bei pamatas. Žmogus kiekviename atvėjyje turi daryti tai, kas sutinka su teisybe, su tiesiausiu keliu į tobulybę ir laimę. Komplikuotuose visuomenės santikiuose teisybę pažinti daug padeda ir įstatymai. Įstatymai, išvienos šalies turi sutikti su teisybės reikalavimais, iš kitos — jie turi but naudingais ir piliečiams suprantamais.

Delto leisti tinkančius įstatymus yra ne lengvas dalykas. Reikia gerai pažinti žmones, jų reikalus, reikia teisingai nusverti

tų įstatymų pasekmes, pasiremiant ant kiekybių netobulai ištirtų ir išmatuotų.

Garsingasis Fox'as leisdamas įstatymus, klausdavo, kokios nuomonės tame dalyke yra pats mažiausiai išsilavinęs kaimo atstovas, kad žinojus, ką manys apie tokį įstatymą prasčiokėliai kaimuose. Taip pat ir Napoleonas I leisdamas įstatymus, įsivaizdindavo, ką apie tai galvos paprastas kaimietis, vedė juos į gyvenimą pamažėliu, visuomet pasiryžęs juos patobulinti ir labiau pritaikinti prie gyvenimo.

V. Konstitucija

Konstitucija yra pamatinių įstatymų sistema, kuri gvarantuoja piliečių teises, ir nustato valdžios organizaciją. Konstitucija gali but rašyta ar nerašyta.

Anglija nors yra konstitucijinė šalis, vienok neturi surašytos ir į vieną sistemą sutrauktos konstitucijos. Nerašytos konstitucijos nauda yra ta, kad ji lengviau pritaikinti prie gyvenimo. Anglų konstitucija nežymiai, bet nuolat mainosi, besimainant papročiams ir besidauginant parlamento nutarimams.

Bet toki tvarka yra gera anglams, kurie įsikibę laikos tradicijos ir ją gerbia. Tose gi šalyse, kur yra progreso kultas, o dar labjau kur branginama visa tai, kas nauja, o smerkiama ir atmetama, kas sena, toki tvarka privestu prie suiručių, anarchijos, baisių persekiojimų kits kito ir galop pagamintu despotizmą.

Rašytoji konstitucija yra naudinga savo pastovumu. Ji suteikia didesnę piliečiams gvarenciją ir yra lygu apsigynimo muru silpnesniesiems. Bet jai stoka elastiškumo. Ta yda atjaučiama ypatingai tada, jei konstitucijos tverėjai įsileido į mažmožius, nepasitenkindami generaliais dėsniais.

Rašant konstituciją arba įstatymus, reikia kantriai ir nuodugniai studijuoti kitų šalių konstitucijas, kokiose aplinkybėse jos veikė, ir kokios buvo to veikimo pasekmės. Reikia ištirti istorija, ką ji tame dalyke rodo buvus praejusiosiose gadynėse.

Tveriant konstituciją ir leidžiant įstatymus, reikia gerai atsiminti, kad visuomenėje visos dalis yra prigulmingos nuo kita kitos, ir visos veikia į kita kitą. Negalima įvesti atmainos į vieną mechanizmo dalį, kad tam tikra atmaina neįvyktu ir kitose organizmo dalyse. Įstatymai, įstaigos, papročiai yra sujungti ir įvykę ne sulig kieno upo, bet harmoniškai yra surišti vienas su kitu per pritikimą ar butinumą.

Sulig to ar visa visuomenė turi vyriausią valdžią, ar keli, ar

tiktai vienas asmuo, sulig to, ar pripažįsta suverenė valdžia, ar ji atmeta įstatymus vyresnius už jąją, ar ji pripažįsta tarpininkus autonomiškus tarp jos ir pavaldinių ar ne, viskas skirias savo pakraipoje. Nuo to pareina ir visuomenės susipratimas, ir jos išauklėjimas, ir teismų forma, ir bausmių ypatybė bei jų didumas, ir moterų padėjimas, ir kariuomenės stovis, ir mokesčiai ir t. t.

Galybės subordinuotųjų račiukų priguli nuo paties didžiojo. Jei laikrodis eina, tai delto, jog harmonijos esama jo dalyse. Tai harmonijai dingus, laikrodis stovėtu. Visusvarbiausiuoju, kurs viską judina, yra spiruoklė. Be jos yra ir kitos laikrodžio dalių ypatybės, kurios ir padaro laikrodžio savotiškumą.

Į žmonių visuomenę dar veikia ir oras, ir geografiškas padėjimas, ir žemės sudėtis ir t. t. Nuo to daug priguli žmonių užsiėmimas, o nuo užsiėmimo ir jų budas.

Labai didžią įtekmę į žmonių gyvenimą turi tikėjimas ir dora. Dora yra tautos ir jos sveikumo pamatas. Nuo doros ar ištvirkimo priguli tautos augimas ar jos nykimas. Be doros tauta puna, yra paskirta išnykti. Kadangi doros pamatu yra tikėjimas, o tautos pamatu yra dora, tatai, kas griauja tikėjimą, griauja ir dorą, o kas griauja dorą, ardo pačius tautos pamatus. Visi tie veiksniai veikia į visuomenę, o to veikimo rezultatu yra visuomenės gyvenimas su savo ypatybėmis.

Kiekviena visuomenė su visomis savo ypatybėmis turi proporcionales priežastis. Nieko čia neįvyksta netyčia, kiekvienas dalykas turi savo priežasčių kompleksą. Nei visuomenės palaima ir jos klestėjimas, nei jos nelaimės ar pražuvimas nėra be priežasties.

Norint tinkamai sutverti konstituciją, išleisti gerus įstatymus, turėti įtekmės į visuomenę, reikia gerai pažinti tos veikiančiosios priežastįs ir jos pakreipti į gera. Jų žinojimas parodo, kokių reikia reformų, o kokios nereikalingos.

Iš to aišku, kokį šviesų, kokį kritišką protą, kokį gilų ir platų mokslą, kokį gyvenimo pažinimą privalo turėti tie, kurie stato konstituciją ar leidžią įstatymus. Paprastas, žmogus yra žlibas politikoje. Delto nelaimė tam kraštui, kurio politiką veda bemoksliai, ar nepažįstantieji gyvenimo. Jei aklas ves aklą, abu sumarmės į kokį dumblyną.

Mainant konstituciją, įstatymus ar įstaigas, reikia tai daryti sistematiškai, palengvėl, palikti tai, kas gera, bloga pakeisti geru. Kitoks elgimos sukelia daug priešininkų, kurie galop gauna viršų ant reformatoriaus ir triumfuoja.

VI. Valdžios padalinimas.

Kiekvienoje valstijoj turi but įstatymų; išleistieji įstatymai turi but pildomi, o įstatymams nusidėjimai teisiami ir baudžiami. Sulig to kiekvienoje valstijoj yra trejopa galybė, butent: a) įstatymams leisti, b) jiems vykdinti ir c) valdžiai teisti.

Kiekviena valdžia yra pavesta vienam asmeniui ar asmenų grupei, ir savo srityje yra augščiausia.

Nuo senovės valdovai turėjo visas tris galybes, sukoncentruotas viename jų asmenyje, butent ir leisti įstatymus, ir juos įvykdinti ir teisti. Jau keli šimtai metų, kaip pavaldiniai pilnai įsitikrino, koki jiems didelė nelaimė, jei tas pats žmogus ir leidžia įstatymus, ir juos vykdo ir teisia.

Tas nelaimes gražiai, sutraukė ir išaiškino genialis politikas bei visuomenės tvarkytojas Montesquieu (Esprit des lois XI, 6): „Jei tas pats asmuo ar ta pati įstaiga turi ir valdžią leisti įstatymus, ir valdžią juos įkunyti, ten tai, sako jis, laisvės visai nebėra", nes ta pati įstaiga gali išleisti tyraniškus įstatymus ir juos tyraniškai vykdinti. Jei teismo valdžia yra sujungta su legislativia, valdžia galės sauvaliauti kiek benorėdama, nes tuomet teisėjo valia ir jo užgaidos bus įstatymais, „Jei judicialė valdžia bus prijungta prie egzekutivios, tuomet, teisėjas turės galybę slėgti". Montesquieu teisingai tvirtina, kad „dar blogiau yra, jei visos trįs valdžios yra sujungtos į vieną ir sukoncentruotos viename asmenyje ar vienoje įstaigoje".

Žmogus, kurs turi galybę, yra linkęs ja naudoties savo reikalams ir pažiuroms labiau negu visuomenės labui. Labai dažnai pasitaiko, kad valdovas neatskiria savojo nuo visuomenės labo. Jam atrodo, kad laimingiausia bus šalis, jei jis vienas ją valdys sulig savo nuožiurų.

Jei prezidentas, susitaręs su savo ministeriais, gali paleisti parlamentą ir be parlamento sutikimo leisti įstatymus, parlamentas tampa egzekutivios valdžios priedu, kuris greit jai pradeda atrodyti nereikalingu ir delto panaikintinu. Prezidentas su ministeriais gali išleisti tokius įstatymus, kurie jam padėtu panaikinti demokratiją, o įvesti despotizmą ar tyraniją. Budamas vyriausiuoju armijos vadu, jis gali spėka priversti piliečius pildyti tuos įstatymus, ir šit nustebę piliečiai, demokratijos nustoję, atsiduria despotizme ar tyranijoj.

Pasakys kas, kad prezidentą apribuoja konstitucija. Konstitucija apribuoja karalių ar prezidentą tik tuomet, jei šale jo yra pastatyta kita valdžia, kuri priverčia jį laikyties konstitucijos. Delto

pati visuomenės gerovė reikalauja, kad valdovas turėtu prieš save kitą valdžią, nuo jo neprigulmingą ir jam lygią, atskirą sritį, kur jo valdžia nesiekia. Piliečių laisvė ir jų teisės reikalauja apgynimo tvirtovės, o ne valdžios sauvaliavimo. Ta tvirtovė yra valdžios padalinimas.

Tik ta valdžia tėra gera, kuri gerai funkcionuoja. Netikusi yra ta, kuri gyvenime funkcionuoja blogai, nors ant popieriaus ji atrodytu ir geriausia. Valdžia gerai funkcionuoja, tik tuomet, kad visos jos dalįs veikia vienybėje, ir kada pavaldiniai jos klauso. Juk ir mašinoje, jei vieni motoriai veiks prieš kitus, ir pati mocija bus suparaližuota.

Konstitucija skiria parlamentui valdžią leisti įstatymus, o karaliui ar prezidentui su ministeriais, palieka egzekutivią valdžią. Kad lengviau užgesyti tarp jų kilusius konfliktus, konstitucija kaikuriuose atsitikimuose karalių padaro augštesnį už parlamentą, o kitose parlamentą augštesnį už karalių. Karalius ar prezidentas yra tuomi augštesnis už parlamentą, kad jis gali parlamentą paleisti, o parlamentas yra augštesnis už karalių, ar prezidentą, kad gali netvirtinti biudžeto.

Jei kur katra iš tų valdžių nėra apribota ji netrukus pasidaro visagalė, despotiška ir pavojinga kraštui. Ypač konstitucijinėse monarchijose, vienybei įvesti karalius paprastai renka savo ministerius iš parlamento lyderių. Tokie ministeriai yra naudingi ir karaliui ir parlamentui. Naudinga parlamentui turėti savo vadus ministeriais, nes jie pasirupins geriausiai įvykdinti išleistuosius įstatymus. Naudinga ir karaliui, nes jie nepraleis neįvykdomų įstatymų, griaujančių ar siaurinančių egzekutivią valdžią. Pavėdžiai yra ir kaikuriose respublikose.

Anglijoj ir kitose demokratiškose šalyse egzekutivi valdžia mažiau ar daugiau priguli parlamentui. Mat vykdančioji valdžia yra rankose ne tiek karaliaus, kiek ministerių, o šie yra parlamento partijų vadais ir pilnai priguli nuo parlamento.

Francijoj ir Italijoj parlamentas kontroliuoja egzekutivią valdžią ne vien bendruose bruožuose, pakreipdamas jos politiką, bet ir mažmožiuose. Jis daro didžią įtekmę į valdininkų paskyrimą, reikalauja įvairių išlaidų ir tuo budu iškreipia iš vagos konstitucijos sutvarkytąją aldymo mašiną.

Griežtas valdžios padalinimas yra įvestas Jungtinėse Amerikos Valstijose: įnešti įstatymų projektą ir jį balsuoti čia tegali vien tik kongreso parlamento sąnariai. Prezidentas neturi teisės išleisti jokių įstatymų, kad ir trumpiausiam laikui. Iš kitos šalies kongresas

neturi beveik jokios įtekmės į egzekutivią valdžią. Prezidentas ir ministeriai negali diskutuoti kongrese įstatymų sumanymus, bet jie gali ten siųsti savo nuomonės išreiškimą, nurodantį, kokie dabar yra reikalingi įstatymai.

Jungtinių Valstijų teismo įstaigos taippat griežtai yra atskirtos nuo legislatiVios ir egzekutivios valdžios. Anot Hamiltono tai yra didelė pažanga valdžios sutvarkyme, nes neprigulmingas teismas yra neperžengiama riba legistativios valdžios pasikėsinimams ant pavienių piliečių laisvės.

Jungtinėse Valstijose nebuvo absolutizmo pavojaus iš vykdančiosios valdžios šalies. Demokratijoj konstitucija turi pasirupinti, kad rinkėjai nepavergtu legislativios valdžios ir kad ši nepasisavintu egzekutivios, jos teisių ir priedermių. Jungtinių Valstijų konstitucijos tverėjai padarė viską, kad prašalinus tuodu pavoju. Konstitucija žemesniesiems rumams skiria trumpą atstovavimo laiką, kad atstovai, dažnai atsimainydami ir įeidami iš žmonių tarpo, turėtu lyg ranką padėję ant gyvenimo pulso ir niekuomet nuo jo nenutoltu.

Iš kitos šalies, kad nepraeitu netikusių ir neapgalvotų įstatymų, kad įstatymuose bei valdyme butu vienumas ir sistema, kad legislaturos įstaiga nebutu rinkėjų pavergta, kad ji labiau atsižiurėtu į visos tautos labą, negu į savo rinkėjų norus, konstitucija įsteigė s e n a t ą renkamą ilgesniam laikui. Senatorius rinko ne skaitlinga minia, bet kiekvienos valstijos legislativi įstaiga, t. y. šviesus ir nusimaną žmonės. Delto į senatorius patekdavo geriausi politikai, bei visuomenės gyvenimo kompetentiški tvarkytojai.

Kad legislativė įstaiga nepanaikintu egzekutivios valdžios, Jungtinių Valstijų konstitucija sudėjo vykdančiąją valdžią į vieno prezidento rankas ir jam davė sulyginant labai didžią galybę.

Galop, kuomet kilsta klausimas, kur yra konstitucijos ribos tarp vienos ir kitos įstaigos, tą ginčą vyriausiai išriša augščiausis Jungtinių Valstijų teismas. Tuomi yra prašalintas pavojus, kad viena įstaiga nepavergtu kitos.

VII. Valdymo ir Administracijos centralizacija.

Daug kalbama apie centralizaciją, bet ne visuomet tesuprantama, kas ta centralizacija yra. Centralizacija yra dvejopa: v a l d y m o ir a d m i n i s t r a c i j o s. Jos butinai reikia atskirti viena nuo kitos.

Kaikurie reikalai yra bendri visoms tautos dalims, kaip šit leidimas bendrų įstatymų, santikiai su kitomis valstijomis ir t. t.

Kitigi reikalai yra specialiai pavienioms tautos dalims, kaip šit įvairus provincijų ar valščių reikalai. Koncentruoti pirmuosius reikalus į vienos įstaigos ar vieno asmens rankas yra valdymo centralizacija. Sukoncentravimas antrosios grupės reikalų į rankas vienos įstaigos ar vieno asmens yra administracijos centralizacija.

Daugelyje dalykų abi tos centralizacijos susilieja į vieną, bet aplamai jos skirias viena nuo kitos. Sucentralizuotoji valdžia įgauna didžią galybę, ypač jei jos rankose yra sukoncentruota ir administracija.

Anglijoj valdymo centralizacija yra labai didelė, valdžia veikia kaip vienas žmogus ir gali savo visą galybę nukreipti ten, kur nori. Ta galinga Anglija vienok neturi administratyvios centralizacijos. Aiškus dalykas, kad valstija negali gerai gyvuoti, ir tinkamai veikti, be valdymo centralizacijos.

Francijoj, kur klesti demokratijos išsigimimas, yra ne vien koncentracija valdymo, bet ir administracijos centralizacija, toki, koki buvo Ludviko XIV ar Napoleono I laikais. Administracijos centralizacija yra netikusi ir tautai kenksminga. Ji mažina gyventojų iniciatyvą, ji negali prisitaikinti prie vietinių ypatingųjų reikalų.

Jungtinėse Amerikos Valstijose valdymo centralizacija yra augščiausiame laipsnyje. Tokios valdymo centralizacijos nėra nei vienoj Europos monarchijoj.

Administracijos sucentralizavimo ten nėra, administracijos decentralizacija ten pastumėta taip toli, kad nebeliko jokios valdininkų hierarchijos. Kiekvienas valdininkas yra savystovis ir nepriguli nuo augštesniosios valdžios.

Reikia pripažinti, kad ta decentralizacija yra perdėta ir klaidinga. Juk ir vietiniai reikalai nors dalimi yra tautos reikalais. Augštesnioji valdžia turėtu bent kontroliuoti ar prižiurėti vietinę administraciją, o už jos nusikaltimus patraukti į teismą. Neprigulmybė tuomi dar nebutu panaikinta, tik butu įvesta į administraciją pastanga tinkamai veikti gyventojų labui. Jungtinėse Valstijose nėra ypatingos administracijos, kuri turėtų aprupinti reikalus, paliečiančius visą tautą. Tie reikalai yra pavesti vietinei administracijai. Kadangi centralė valdžia vietinės administracijos negali kontroliuoti, tai visos tautos reikalai, pavestieji vietinei administracijai, dažnai esti neaprupinami, arba aprupinami netikusiai.

Kaikurie administracijos sucentralizavimo šalininkai sako, kad centralė valdžia gali geriau administruoti vietos reikalus, negu vie-

tos žmonės. Galime su tuo sakymu sutikti, jei centralė valdžia butu labai šviesi, veikli ir gabi, o vietinė butu tamsi, neišmananti ir neveikli, arba blogų norų. Taigi, katra sistema butu geresnė, tai pareina nuo pačių administratorių.

Kolektivios piliečių pastangos administracijos srityje, paprastai atneša geresnius vaisius, negu pagaliaus ir labai šviesios centralės administracijos. Delto negalime vadinti geru dalyku centralės valdžios pastangas, paimti į savo rankas visą, pagaliaus net ir vietinę administraciją, prašalinus piliečių bendradarbiavimą.

Centralė valdžia, kaip ji šviesi bebutu, negali žinoti visų vietinių reikalų, tai pareina žmogaus galybę. Delto ji tenkinasi rezultatais visai menkais. Tiesa, centralė valdžia lengvai įveda į administraciją sistemą, tvarką, vienuodumą. Jai vyksta suvaldyti kad ir mažus. nusikaltėlius, laikyti visuomenės „status quo", kurs nėra nei progresu, nei dekadencija, palaikyti socialiame organizme mėguistumą, apsnudimą, kurį administratoriai mėgsta vadinti gera tvarka, viešu ramumu. Centralei valdžiai daug geriau vyksta kliudyti bloga, kad neįvyktu, negu įvykdinti ką pozitivaus gera.

Administracijos decentralizacija auklėja patriotizmą, nes tuomet visi piliečiai rupinas tautos reikalais. Tėvynės reikalus piliečiai skaito savais, Tėvynės pasisekimais jie džiaugias ir didžiuojas, jie mato tai esą jų pačių darbo vaisiai.

VIII. Parlamentas

1. **Balsavimas.** Demokratijoj žmonės skaitos lygus, delto niekas neturi teisės antmesti kitam savo valios. Toks savo valios kitam antmetimas yra demokratijos nugriautojo ir pasmerktojo autokratizmo žymė. Demokratija nusilenkia prieš tiesą ir ją remiantįjį argumentą.

Tiesą pažįstame ne valia, bet protu. Gyvenimas eina ne sulig musų valios, bet sulig nustatytos tvarkos, kur tokią svarbią rolę vaidina priežastingumas ir aplinkybės. Santikiai tarp priežasčių ir pasekmių, įtekmė įvairių aplinkybių, besipinančių priežasčių kompleksas yra pažįstamas protu, o ne valia.

Į gyvenimą mes galime turėti tinkamą įtekmę tik tuomet, jei gerai pažinsime tą besipinančių priežasčių ir aplinkybių kompleksą, jei mokėsime nusverti jų svarbą ir jei suprasime, kokias turime pavartoti priemones, kad pasiektumėm savo tikslą. Visa tai reikalauja šviesaus ir kritiško proto, o ne valios. Valia čia reikalinga nebent įvykdinti tam, ką protas pažino.

Balsavimas nėra išreiškimas paties stipriojo argumento ir nėra didžiausiuoju prisiartinimu prie tiesos. Jis yra daugiau apsireiškimu

valios, negu tiesos spinduliais šviečiančio proto. Delto balsavimas turi but vartojamas paskutinioje vietoje, kuomet nebeturima geresnio budo tiesai pažinti.

Demokratijoj neikuomet negalima balsuoti prieš tiesą arba ją remiantįjį argumentą, kitaip valia butu statoma augščiau už protą ir jo nurodymus. Tuomet demokratija įkristu į despotizmą, kurį pati yr pasmerkus. Demokratija, balsuodama prieš teisingą argumentą, pasisavina autokratų—despotų taisyklę:. „Sic volo, sic iubeo, stet pro ratione voluntas“ ir sulig tos devizos elgias. Tuomet demokratija tampa skaitliaus vergė, o skaitlius atsisėda ant autokratų sosto.

Daugelis visuotino balsavimo šalininkų šitaip argumentuoja: Balsuoti yra žmogaus prigimta teisė, butina laisvės pasekmė ir žmogaus asmens neatskiriama ypatybė. Kas yra priverstas pildyti įstatymus, kurių išleidime nedalyvavo, tas yra ne piliečiu, bet tik pavaldiniu, ar vergu.

Ta nuomonė yra klaidinga. Balsavimas nėra laisvas elgimos, bet dalyvavimas visuomenės reikalų valdyme. Delto pirmoji balsavimo sąlyga turi but nuodugnus visuomenės reikalų pažinimas. Nesupratimas, tamsumas ir netikęs balsavimu naudojimos yra priežastimi, jog kaikurie vienur-kitur yra neprileidžiami prie balsavimo. Šviesumas, gyvenimo reikalų pažinimas ir doras balsavimo panaudojimas yra titulu, kurs duoda teisę dalyvauti valdyme per balsavimą. Argi jurininkai, kad nebut vergais, turi balsuoti, kaip audroje laivą valdyti. Juk vaikui nieks neduoda revolverio, su kuriuo neišmanydamas gali nušauti pats save ar kitą. Taippat ir nesuprantantįs komplikuoto visuomenės gyvenimo rinkėjai, dažnai išrenka tokius atstovus, kurie griauna gerovę ne vien savo rinkėjų, bet ir visos visuomenės.

Teisė yra tiesiausis kelias į tobulumą ir laimę. Balsavimas nėra tuo keliu, tatai jis nėra asmeniška by kokio žmogaus teisė.

Balsavimas nėra butina žmogaus asmens ypatybė. Niekur neduodama balsuoti vaikams nedelto, kad jie nebutu žmonės, bet delto, kad jie balsavimo teisę panaudos netikusiai. Ta pati racija yra neduoti balsuoti nei vienam, kurs plačiai nepažįsta visuomenės gyvenimo ir nenumano jo gerovės.

Kad pasiutu man gerus čebatus, aš kreipiuos į gerą kurpių. Kad pasiutu man gerus drabužius, aš kreipiuos su tuo reikalu į gerai numanantį savo darbą siuvėją. Norėdamas, kad but išleisti geri įstatymai, gerai vedama politika, delko aš su tuo reikalu turiu kreipties į tą žmogų, kurs nenumano nei vieno, nei kito. Norėda-

mas, kad butu išrinkta gera valdžia, delko aš turėčiau kreipties į tokį žmogų, kurs visai nenumano, koki yra gera valdžia, kas gali gerai politiką vesti ar įstatymus leisti.

Tatai aišku, jog, tuo žvilgsniu žiurint, visuotinas balsavimas yra kenksmingas.

Už balsavimą yra šitos racijos. Visuotinas balsavimas yra pats aiškiausis ir lengviausis. Jis paliuosuoja nuo sunkaus konstatavimo, kas yra tinkąs balsuoti, o kas ne. Jis prašalina visus žemesniųjų luomų reikalavimus tame dalyke lygių teisių. Jei įstatymai yra blogi, liaudis nebegali besiskųsti, kad ji yra skriaudžiama, nes tuos įstatymus išleido jos išrinktieji. Jei ji norėjo susilaukti geresnių įstatymų, jai priderėjo rinkti, geresnius ir tinkamesnius atstovus.

Parlamente turi but reprezentuoti visi luomai. Tas luomas, kurs nėra reprezentuotas, paprastai yra apleistas, nėra, kas jo reikalus beapgintu. Visuotinas balsavimas yra lygybės principo išreiškimu, yra visuomenei gera politikos mokykla.

2 Moterių Teisės Demokratija skelbia piliečių lygybę. Nuosaikiai elgdamos, demokratija tą lygybės principą turi pripažinti ne vien vyrams, bet ir moterims. Jei kas sakytu, kad moterė nenumanys gerai pasinaudoti balsavimo teisėmis, taip kalbėdamas jis nieko neišrodytu. Juk yra daug vyrų visai tamsių, nenumanančių nei politikos, nei gyvenimo bėgio, tečiaus demokratija jiems suteikia lygias teises su pačiais augštaisiais mokslininkais, su pačiais didžiausiais gyvenimo žinovais. Jei nekompetentiškumas sulaiko demokratiją nuo davimo teisės balsuoti moterims, tas pats nekompetentiškumas turėtu ją sulaikyti nuo davimo teisės balsuoti nenusimanantiems politikoje ir gyvenime vyrams. Jei duodama teisę balsuoti nekompetentiškiems vyrams, tuo pačiu principu besivadovaujant, reikėtu suteikti lygias teisės ir nekompetentiškoms moterims.

Bet juk ne visos moterįs yra nekompetentiškos. Yra daug moterų šviesių, nusimanančių gyvenime, daug kompetentiškesnių už nemokytą vyrą. Delko bemoksliui, nekompetentiškam vyrui turėtu but suteikta teisė balsuoti, o šviesiai kompetentiškai moterei atimta? Jei moterims leidžiama buti karalienėmis ir valdyti visą šalį, delkogi jos negalėtu but žemesniais valdininkais. Moterįs yra tiek kartų parodžiusios, ką jos gali. Jungtinėse Valstijose vaikų mokinimą moterįs beveik visai paveržė nuo vyrų. Teisybė reikalauja kad politikos ir ekonomijos srityje moterims butu suteiktos lygios teisės su vyrais.

Tiesa yra kaikurių kličių, kurios priešinas suteikimui moterims lygių teisių su vyrais:

a) Moterų pats prigimimas rodo, kad jų pirmasis pašaukimas ir augščiausis uždavinys yra buti geromis motinomis ir tinkamai išauklėti ateinančią gentkartę. Moterė gi, užsiėmusi politika, toli atsitraukia nuo to savo svarbiausio uždavinio.

b) Lygios teisės gali padauginti šeimynoj nesutikimus. Jei vyras priguli prie vienos partijos, o moterė prie kitos, jei vyras balsuoja už vieną kandidatą, o moterė už priešingą, aišku, kad delto gali kilti šeimynoj dideli nesutikimai.

Tatai aišku, kad moteris gali dalyvauti politikoje lygiomis teisėmis su vyrais, bet kiek tas dalyvavimas nekenkia svarbiausiajam jų uždaviniui.

3. **Ką rinkti į atstovus?** Rinkikams reikia suteikti didžiausią laisvę, kad jie galėtu sau pasirinkti tokius atstovus, kurie geriausiai vestu ir apgintu tautos reikalus. Jei į atstovus tegalima rinkti tik iš tos pačios apylinkės piliečius, tuomet dažnai turi patekti į parlamentą netikę. Toje vietoje gal geresnių visai nėra, o kitoje vietoj jų yra daugiau negu reikia. Tokie varžymai žymiai pablogina parlamentą

Išmintinga liaudis šitaip kalba:

Aš noriu but valdoma tinkamiausiais įstatymais. Kadangi pati negaliu jų suprasti nei suformuluoti, aš išrinksiu tam tikslui atstovus, kurie tame dalyke geriausiai nusimano ir karščiausiai nori visuomenės labo. Aš pasielgsiu taippat, kaip anie išmintingieji fabrikų savininkai, kurie fabrikos statymą paveda ne bykokiam žmogui, bet tam inžinieriui, kurs geriausiai tą darbą numano.

Beveik visose demokratiškose šalyse pagaliaus ir Šveicarijoj ir Jungtinėse Valtijose yra uždrausta valdininkams buti atstovais delto, kad jie yra surišti,. Valdininkai ima algą nuo egzekutivios valdžios, nuo tos pačios valdžios priguli ir jų paaugštinimas ar prašalinimas, tatai, konfliktui ištikus, jie visuomet stos valdžios pusėn, o ne visuomenės. Pavelijus valdininkams atstovauti parlamente, vykdančioji valdžia per juos gali turėti parlamente labai didžią įtekmę ir stengties išplėsti savo valdžią. Kenkdama visuomenės laisvei, ir mindžiodama demokratijos principus, ji gali tuomet jieškoti savo egoistiškų tikslų.

Atstovais beveik niekur negali buti kariškiai, nes kaip jie gali balsuoti prieš egzekutivią valdžią, kurią jie turi ginti. Kaip oficieras gali balsuoti prieš karės ministerį, kurio jis turi klausyti? Toks balsavimas, butu panaikinimas disciplinos ir pratinimas į revoliuciją

Demokratijai yra didis pavojus nuo kariškių. Tegu tik koks

liaudies ir kareivių mylimas generolas tampa partijos vadu, tegu ta partija parlamente paima viršų, generolas gali žengti vieną žingsnį toliau, paskelbti diktaturą ir panaikinti laisvę.

Bet iš kitos pusės sunku neduoti balso tam, kurs yra pasiryžęs pašvęsti tevynei ir savo gyvastį.

Tatai valdininkas, tapęs atstovu, nustojo buvęs valdininku, o atstovas, tapęs valdininku, nustoja buvęs atstovu, išskiriant nebent tą atsitikimą, kada atstovas tapo ministeriu.

Nors atstovas ir privalo laikyties savo partijos programo, vienok rinkėjai negali jam statyti savo reikalavimų kiekviename klausime. Jei atstovas yra tam, kad leistu geriausius įstatymus, jis negali tame dalyke klaustis liaudies, kadangi dauguma nenumano to, kas visuomenei reikalinga ar naudinga, ji nežino platesniojo gyvenimo bėgio, nei jo aplinkybių, ji nenumano, kaip į jas reaguoti. Jei atstovas yra šviesus, ir gerai nusimanantis politikoje, jis turėtu klausyti patarimo tų, kurie tame dalyke nieko nesupranta ir turėtu sulig to patarimo elgties.

Tobulas atstovavimas yra tuomet,

a) kada į atstovus yra išrinkti patįs tinkamieji šalies žmonės,

b) kuomet už savo kalbas ir balsavimą jie aiškiai ir atjaučiamai atsako visuomenei,

c) kuomet atstovai nėra paprastais pasiuntiniais, pildančiais savo siuntėjų valią, bet pilnais laisvais atstovais,

d) kuomet atstovai visuomenei vadovauja, o ne visuomenė jiems.

Retame parlamente terasime pilnai įvykdintas tas keturias sąlygas. Negalime sakyti, kad į parlamentą patenka patįs tinkamieji Ypač atstovų daugumai truksta reikalingo išsilavinimo. Tokie atstovai visuomenei nevadovauja. Jie taikinas prie visuomenės nuomonės, kurios jie nesutveria. Dažnai yra stoka ir užtektinos atstovams atsakomybės.

4. **Rinkimų Budas.** Dvejopas gali buti atstovavimas: paprastas ir proporcionalis.

Kuomet atstovavimas yra paprastas, balsavimo rajonai turi but nedideli. Iš vieno rajono negali daugiau atstovų rinkti, kaip tik vieną. Jei balsavimo rajonai yra dideli, daugelis žmonių visai atsisako nuo rinkimų.

Didelio rajono piliečiai nepažįsta kandidatų, už kurius balsuoja, delto arba jie balsuoja aklai, o tuomet jų balsavimas nebeturi vertės ir yra tuščiu formalizmu; arba jei balsuoja sulig nurodymo rinkimų komiteto, šitame gi atvejyje atstovus faktiškai renka ne rin-

kėjai, bet rinkimų komitetas. Taip tatai visuomenės balsavimas yra panaikintas komiteto naudai.

Didiems rajonams esant, mažuma negali išrinkti nei vieno savo kandidato. Jei kokioje provincijoj viena partija yra daugumoje, ji gali išrinkti visus atstovus iš savo tarpo taip, kad mažumos ten lygu nei bute ne butu.

Prieš kiekvienus rinkimus paskirtu laiku, sakysime, trijų savaičių laikotarpyje valdžia surašo rinkikus ir tą sąrašą paskelbia. Kiekvienas apleistasis tuo laikotarpiu įrašo savo pavardę. Jei rinkikų paskelbime įvyksta koki neteisybė, kiekvienas turi teisę kreipties į apielinkės teismą, kuris tame dalyke nieko nekaštuoja. Teismas suradęs neteisybę, priverčia ją pataisyti.

Rinkėjai turi but padalyti į aprubes, kiekvienoje nuo 200 iki 400 rinkėjų. Kiekvienojė aprubėje turi but rinkimų komitetas. Jis susideda iš vieno valdininko ir iš keturių valščiaus tarybos sąnarių, arba taip sau rimtų piliečių. Kad žinoti, kurs tarybos sąnarys, kokios aprubės komitete veiks per rinkimus, priešpat balsavimo laiką yra traukiami burtai. Beto, kiekvienas rinkėjas, kurs nepasitiki išrinktaisiais komiteto sąnariais, gali pastatyti savo paties liudytojus, kurie prižiuri komiteto veikimą.

Prieš rinkimus per penkias dienas bent trisdešimts rinkikų pristato centralio vietinių rinkimų komiteto pirmininkui savo kandidatą.

Byle kokiuose rinkimuose kiekvienos partijos kandidatai yra surašomi l y g i a i atskiroje skiltyje, ant kurios parašyta, kokios jie partijos. Kiekvienos skilties viršuje ir šale kiekvieno kandidato pavardės yra juodas keturkampis su baltu ritiniu viduryje. Kandidatų sąrašai yra paskelbti ir išklijuoti viešose vietose, kad kiekvienas lengvai galėtu surasti ir pamatyti.

Rinkikas, kurs balsuoja už visą savo partijos sąrašą, užtepa viršui padėtąjį baltąjį ritinį. Jei kurs rinkikas nenori balsuoti už visą savo partijos kandidatų sąrašą, bet tik už kaikuriuos, jis užtepa tuos baltuosius ritinius, kurie stovi šale tų kandidatų pavardžių, kuriuos jis nori išrinkti. Bet jis negali daugiau pavardžių pažymėti, negu kad reikia atstovų išrinkti. Jei kurs daugiau paženklino, jo balsavimo kortelė nesiskaito, bet yra numetama šalin.

Rinkimų dieną kiekvienas iššauktas iš eilės rinkikas, gauna su valdiška antspauda paženklintą vieną kandidatų sąrašą, sulankstytą į keturias dalis, eina į atskirą kambarį, kuriame nėra nei vieno žmogaus, ten jis atranda padėtus ypatingus rašalus su ypatinga antspauda. Su ta antspauda jis užtepa viršminėtu budu padėtuosius juodame ketvirtainyje baltuosius ritinius.

Taip paženklinęs savo kandidatus, rinkikas sulankstytą sąrašą įmeta į tam tyčia padarytą dėžę.

Rinkimams pasibaigus, dėžė uždaroma, primušama antspauda, nusiunčiama į kitą aprubę, kuri yra nurodyta burtų traukimu. Su ja kartu ten nusiunčiama ir nesunaudotuosius sąrašus; kad butu galima patikrinti, ar nebalsavo kas du kartu.

Ten yra skaitomi rinkikų balsai, pažymima, kurs kandidatas, kiek balsų gavo ir kas tapo išrinktas.

Jei kurio atstovo rinkimai pasirodė netaisyklingi, su klaidomis ar suktybėmis, čia pat turi įvykti rinkimai antru atveju to vieno atstovo, o sukčius turi but tinkamai nubaustas.

Kadangi balsavimas yra slaptas, tatai nebėra kaip nei rinkikų bepapirkti, nes ką pridės papirkus, jei nežinai, už ką jis balsavo. Tokiu balsavimo sutvarkymu yra prašalinamos visos suktybės, o rinkimuose ar balsavime jų pasitaiko labai daug.

Atstovavime turi but teisybė. Tuotarpu paprastasis visuotinasis balsavimas yra, tikrai sakant, neteisingas. Sakysime, visa šalis ar visas apskritys yra pasidalinęs į dvi gerai organizuoti partiji. Viena partija turi pusę rinkėjų ir vieną, antroji gi—pusę rinkėjų be vieno. Ta partija, kuri turi pusę rinkėjų ir vieną, išrinks visus atstovus iš savo tarpo, o antroji negaus nei vieno. Čia neteisybė yra perdaug aiški, kad ją bereikėtu beišrodinėti

Norint įvesti tikrą politišką laisvę, reikia ir mažumos neskriausti. Paprastajam visuotinam balsavimui viešpataujant, mažuma negali gaut atstovų proporcionaliai savo šalininkų skaičiui. Delto siuloma visokios reformos.

Tarp tų reformų yra a k u m u l i a t i v u s b a l s a v i m a s. Sakysime, kokioje vietoje reikia išrinkti tris valdininkus. Kiekvienas rinkikas gauna po tris korteles. Tose trijose kortelėse jis gali parašyti arba trijų kandidatų pavardes; duodamas kiekvienam kandidatui po vieną balsą, arba visose kortelėse gali parašyti nors ir vieno to paties kandidato pavardę, jam vienam atiduodamas visuos savo balsus. Jei mažuma yra žymi, visus savo balsus atiduodama vienam kandidatui, ji tikrai išrinks vieną savo atstovą. Didžioji partija begaus tiktai du atstovu, kitaip ji butu išrinkusi visus tris iš savo tarpo. Tas budas yra įvestas kaikuriuose rinkimuose Anglijoj ir davė gerų rezultatų.

Kartais pasitaiko, kaip tai buvo per francuzų revoluciją, kad susiorganizavusi, nachališka, be atodairos mažuma varu priverčia išrinkti iš savo tarpo, jei ne visus, tai bent daugumą atstovų ir valdo šalį despotiškai, slėgdama ir persekiodama visuomenę. Toks elgimos

yra priešingas pačiai demokratijos esybei, jis yra demokratijos panaikinimu. Ten demokratijos vietoje viešpatauja oligarchija.

Teisingiausis atstovų rinkimo budąs yra proporcionalis. Tuomet kiekviena partija turi savo atstovų proporcionaliai savo rinkikų skaičiui. Proporcionalio atstovavimo nepatogumas yra tas, kad rinkimų apskričiai yra perdideli.

Šit koks turi but tų rinkimų ar balsavimų mechanizmas. Sakysime, kokiame apskrityje yra 33 tukstančiai balsuotuojų. . Jie tur išrinkti aštuonis atstovus. Sakysime, kad balsuojant katalikai gavo 16 tukstančių balsų, socialistai 9 tukstančius balsų, laisvamaniai 4500 balsų, o žydai 3500.

Kiekvienos partijos gautųjų balsų skaitlius yra dalinamas paeiliui skaičiais, 1, 2, 3, 4, 5 ir t. t.

	Katalikų balsai,	Socialistų balsai.	Laisvamaniu balsai.	Žydų balsai.
Padalinus skaičiu 1.	16000	9000	4500	3500
Padalinus „ 2.	8000	4500	2250	1750
Padalinus „ 3.	5333	3000	1500	1166
Padalinus „ 4.	4000	2250	1125	875
Padalinus „ 5.	3200	1800	9000	700

Iš visų reikia išrinkti aštuonis augštesniuosius skaitmenis, ne aštuonis atstovus reikia išrinkti. Tie skaitmenis bus šitie: 16000, 9000, 8000, 5333, 4500, 4000, 3500. Žemiausia iš visų aštuonių skaitlinių yra 3500. Ji tampa „elektoraliu kvocientu“. Kiekvienos partijos balsai yra dalinami šituo skaitmeniu, o pilnas to dalinimo rezultatinis skaitmuo (dalis nesiskaito) parodo, kiek kuri partija turi gaut atstovų. Taip:

16000 : 3500 = 4 reiškia, kad katalikų išrinkta 4 atstovai.
9000 : 3500 = 2 reiškia, kad socialistų išrinkta 2 atstovu.
4500 : 3500 = 1 reiškia, kad laisvamaniai gavo 1 atstovą.
3500 : 3500 = 1 reiškia, kad žydai gauna 1 atstovą.

Kandidatų sąrašai yra padaromi pačių partijų. Kad iduoti rinkimų valdininkams kandidatų sąrašą, reikiai, kad jį paremtu bent šimtas rinkėjų.

5. Atstovavimo laikas ir užmokesnis. Demokratija yra palinkusi sutrumpinti valdininkavimo laiką. Yra tokių šalių, kur atstovus į parlamentą terenkama tik dvejiems, o kitur pagaliaus vieneriems metams. Jei parlamento tikslas yra, kad atstovai pilnai prigulėtu nuo liaudies ir tobulai pildytu jos valią, tokiais dažnais rinkimų

atnaujinimais tai pilnai pasiekiama. Bet jei parlamento tikslas yra leisti naudingiausius visuomenei įstatymus, dažni rinkimai tą visai kliudo.

Trumpu laiku atstovai negali įsigilinti į tuos klausimus, kuriuos jie turi rišti, neįstengia įprasti praktiškai ir tinkamai tvarkyti visuomenės gyvenimą. Jei atstovai taip dažnai yra renkami, jie negali daug laiko pašvęsti legislativiam darbui. Didžią laiko dalį jie pašvenčia pastangoms, kad pasisektu sekantieji rinkimai, kurie vėl čia pat, jau yra, kad vel but išrinktiem.

Tokių atstovų darbuose nėra nuosaikumo, tąsos, sistemos. Įstatymų leidime ir politikoje viešpatauja griežtos atmainos, taip labai kenksmingos tautos gyvenimui.

Iš kitos pusės, jei atstovai yra renkami perilgam laikui, jie nustoja atstovavę visuomenę, su kuria jie taip senai nebeturi artimesnių sąryšių. Taip Anglijoj žemųjų rumų atstovai yra renkami septyneriems metams. Tas terminas gali but truputį perilgas. Ketverių, penkerių metų terminas, yra tinkamiausis. Jei parlamentas atsinaujina dalimis, sakysime pusė kas dveji metai arba kas met penktoji dalis, tuomet parlamentas ir turėtu ranką nuolat padėjęs ant gyvenimo pulso, ir jo darbuose butu daugiau sistemos bei vienodumo, kurį palaikytu seniau veikiantieji atstovai.

Atnaujinti parlamentą yra daug naudingiau dalimis, negu visą vienu kartu. Tuomet galima išvengti staigių atmainų įstatymuose ir politikoje. Parlamento atnaujinimas dalimis turi but sulig teritorijos, . y. viena valstijos dalis atnaujina savo atstovus vienu, kita kitu laiku. Tokiu budu, ne visa šalis tėra sukurstyta. Didelė klaida butu atnaujinti dalimis atstovus visoje teritorijoj vienu kartu. Tuomet visa šalis butu dažnai kurstoma, o tai kenkia tvarkai ir viešam gyvenimui. Jei iš tos pačios vietos butu išrinktas kitokios pakraipos atstovas, likusieji turėtu atsisakyti atstovavę, matydami, kad jiems savo krašto žmonės jau nebepritaria.

Atstovų alga turi but neaugšta. Jei alga yra didelė, netrukus ji tampa svarbiausiu siekiniu ir iš priemonės pavirsta tikslu. Atstovas tuomet nei juste nepajunta, kaip jo atstovavimo tikslu tapo pagerinti savo suirusius piniginius reikalus, padauginti savo turtą. Jei alga yra augšta tuomet ir patis netikusieji per peilį veržias visais teisėtais ir neteisetais budais į pelningas vietas.

Rinkimų išlaidas turi padengti valstija, nes jai tie rinkimai reikalingi.

6. **Atstovų skaičius.** Parlamentas turi but nedidelis. Jame neikuomet neprivalo but daugiau už tris šimtus atstovų. Jungtinėse

Amerikos Valstijose 1789 m. ouvo 4 milijonai gyventojų. Juos atstovavo 65 atstovai. Augant gyventojų skaičiui, išaugo ir atstovų skaičius.

Tai parodo didžią amerikonų politišką išmintį. Didžiame susirinkime ir žymiausis politikas yra lygu paskendęs daugumoje balsų, tuo labiau, jei ta dauguma yra netolerantiška, kliudo kalbą, balsuoja sulig iškalno padarytos sutarties. Skaitlinguse susirinkimuose daugiau sveria stiprųs plaučiai ir gera gerklė, negu gilus protas.

Skaitlingas parlamentas turi savyje daug gaujos žymių. Į jį daro didžią įtekmę jausmai ar jie butu prakilnųs ar žemi. Jausmuose sunku beužlaikyti saiką. Jie yra tuo stipresni, juo didesnė yra jais persiėmusioji minia.

Jei parlamente yra kelios dešimtis labai gabių, šviesių, tinkamų atstovų, pridėjus prie jų antra tiek ar dar daugiau menkų, parlamento nepataisysi, bet gali jį tik sugadinti. Jei silpnesniųjų ir netikusiųjų dauguma užsispyrę balsuos sulig savo išmanymo, dalyko nenumanydami, jie sukliudys visą tinkamųjų atstovų darbą, juos nustelbs ir apdengs savo neišmintingų balsų dauguma.

Tiesa, parlamente privalo but reprezentuota kiekviena žymesnė partija, bet ir pačios partijos nauda reikalauja, kad ją atstovautu ir jos reikalus gintu patįs gabieji ir šviesieji atstovai. Partijai bus didesnė nauda, jei ją atstovaus, kad ir keli gabųs, išmintingi, šviesus energiški, iškalbingi atstovai, negu ištisas burys neišmanėlių, Vienas išmintingas šviesus, darbštus, iškalbingas atstovas gali daug daugiau gero padaryti, negu šimtas menkų.

7. **Dveji parlamento rumai.** Įstatymų leidimo įstaiga privalo but sudėta iš dviejų atskirų ir nevienodų dalių: butent iš žemųjų ir augštųjų rumų. Dveji parlamento rumai respublikoje yra reikalingesni negu monarchijoj.

Kaikurie kraštutiniejі ir mažai dalykų tenumanantieji gieda tą pačią giesmelę, kurią pirmas pragydo francuzų revolucijos vadas Sieyès, sakydamas: „Įstatymai yra liaudies valia. Tuo pačiu laiku, apie tą patį dalyką liaudis negali turėti dviejų kitokių valių, delto ir legislativi įstaiga, kuri reprezentuoja liaudį, esencialiai turi but viena“.

Ta nuomonė yra klaidinga. Didžiausia Sieyès'o klaida yra ta, kad jis mano, jog įstatymai yra liaudies valia. Įstatymai **nėra liaudies valia**, bet gyvenimo arba elgimos taisyklė, išleista visuomenės labui. Ta labą pažinti, ir jo įvykdinimui sutverti taisyklės gali šviesus protas, o ne akla valia. Parlamentas yra netam sutver-

tas, kad sektu neapsišvietusios liaudies valią, bet kad surastu, suformuluotu ir išleistu tinkamiausius visuomenės labui įstatymus.

Įstatymai yra geriausiai išleidžiami, jei veikia ne vieneri, bet dveji parlamento rumai. Tai parodo šimtmetiniai prityrimai tų šalių kur liaudies laisvė yra geriausiai gvarantuota, butent Anglijoj, Amerikos Jungtinėse Valstijose, Sveicarijoj ir kitur. Pagaliaus Afrikos murinų respublika Liberija ir ta suprato reikalą įvesti į savo parlamentą dvejus atstovų rumus. Pennsilvanija pradžioje buvo įvedusi tik vienus atstovų rumus, bet parlamentas taip netikusiai funkcionavo, kad ir ta valstija buvo priversta įvesti į savo parlamentą dvejus atstovų rumus.

Stuart'as Mill'is priveda šitokią dvejų rumų buvimo raciją. Kiekviena valdžia, kurią neapriboja kita, linksta į despotizmą ir tyraniją. Ji nebepakenčia jokio savo valiai pasipriešinimo, nors ta jos vulia butu ir netikusi. Toki valdžia slėgia silpnesniuosius ir stengias sulaužyti kiekvieną sau pasipriešinimą. Parlamento daugumos despotizmas yra pavojingesnis ir už monarcho despotizmą. Monarchas dar bent kiek atsižiuri į viešąją nuomonę ir yra sulaikomas atsakomybės atjautimu savo pavaldiniams ar bent istorijai. Žmonių gi burys neturi to jausmo, nes juo labjau kaltybė pasidalina, juo mažesnė bėra atsakomybė.

Parlamento didžioji partija nebijo viešosios nuomonės, nes ji atstovauja daugumą, kuri tą nuomonę reprezentuoja. Dauguma tuomet jaučias visagalė ir elgias sulig autokratų divizos: „sic volo, sic iubeo, stet pro ratione voluntas".

Francijoj ska itoma laisve, jei visa liaudis balsuoja, ir jei kraštą valdo visuomenės išrinktieji atstovai. Anglosaksonai skaito toki pažvalgą paviršutine ir klaidinga. Anot jų laišvė bus tuomet, kada visuomenė rinks valdžią, kada visuomenės išrinktieji atstovai valdys šalį, ir kada kiekvienai netikusiai valdžios užgaidai bus pastatytos neperžengiamos ribos.

Jei parlamentas tesusideda iš vienerių rumų, tuomet nebėra, kas beapribotu jų galybę. Šitokiame atvėjyje įvyksta despotizmas, nors ir respublikos formoje. Geriausias apribojimas yra antrieji rumai.

Įstatymų leidimo įstaiga turi but sudėta iš dviejų atskirų rumų, kad sulaikytu neapgalvotus ir klaidingus įstatymus. Kad vieni rumai galėtu pravesti antruosiuose savo įstatymų projėktą, jie turi antriesiems rumams prirodyti tų įstatymų reikalingumą ir naudingumą. Tuo pačiu jie yra verčiami ir patįs gerai pažiurėti į dalyką. Gilus dalyko ištyrimas jiems patiems padeda išvengti klaidos. Jei koks

klaidingas ir visuomenėi kenksmingas įstatymas perejo vienuose rumuose, beveik visuomet jis yra sulaikomas antruosiuose, tuo labiau, kad vieni rumai paprastai lenktiniuoja su kitais.

Juk visi tai numano, kad ir teismuose turi but apelacijos įstaiga, kad labjau išvengus klaidų taip svarbiame dalyke. Prašalinimas klaidų iš įstatymų, kurie paliečia ne vieną ar kelis pavienius, bet visą visuomenę, yra dar svarbesnis. Vienas klaidingas įstatymas dažnai pridaro visuomenei tiek nelaimių, kad jų negali atsverti nei šimto gerųjų įstatymų pasekmės.

Ypač žemesnieji rumai labai dažnai gali išleisti netikusius įstatymus. Žemųjų rumų atstovai yra renkami paskirto piliečiu skaičiaus. Čia gi labai atsižiurima į tai, kad renkamasis patiktu rinkikams. Todel į žemuosius rumus dažnai susirenka žmonių upo ir jų valios išrinktieji. Bet nei upas, nei valia neužtenka, kad įstatymai butu gerai sugalvoti ir suformuluoti. Tam reikia mokslo ir pritirimo. Paprastai gi žmogus neturi tinkamo mokslo, nepažįsta plataus pasaulio gyvenimo bėgio, jame nesiorientuoja ir nepramato, kokios bus ateityje jo balsavimo pasekmės,

Delto butinai reikalingi augštesnieji rumai, ar senatas, sutvertas iš šviesių ir dorų žmonių, žinovų politikos, ekonomijos ir socialio gyvenimo, kad galėtu gerai apsvarstyti, kokie įstatymai visuomenei bus naudingi, o kokie bus kenksmingi. Jie turi gerai žinoti, kas buvo praeityje, kas yra dabartyje, kad praeitimi ir dabartimi pasiremdami, galėtu teisingai spręsti, kas bus ateityje, ir kaip tą ateitį padarius naudinga visuomenei. Gražios kalbos į šviesius atstovus ar senatorius mažai tedaro įspudžio. Jie tenusilenkia prieš pažintąją tiesą ir ją paremiantį argumentą. Ypač politikoje yra svarbu vadovauties ne jausmais, bet šviesiu protu.

Kad parlamentas turi but sudėtas iš dviejų rumų, dabar yra pripažinta aksioma.

Visai butu klaidinga manyti, kad augštesnieji rumai atstovauja aristokratiją, konservatizmą arba atbuleikystę. Žymiausios pasaulyje respublikos Jungtinių Amerikos Valstijų senatas yra demokratiškiausia, pažangiausia, ir tinkamiausia įstatymams leisti įstaiga. Kadangi senatas yra daug kompetentiškesnis už atstovų rumus, jis turi ir visuomenėje didesnį pasitikėjimą, negu atstovų rumai.

Senatas, arba augštesnieji rumai, turi but politikos centru, ypač santikiuose su kitomis valstijomis. Jis turi įvesti vienodumo tąsos ir nuosaikumo į įstatymus bei politiką. Delto senatoriai yra renkami ilgesniam laikui negu žemesniųjų rumų atstovai. Griežtos atmainos ypač santikiuose su kaimynais graso tautai pražutimi. Tiesa, geriau-

sis dalykas yra kuomažiausiai kišties į užsienių politiką, bet visą savo energiją sukoncentruoti, kad ištobulinus vidujinį savo tautos organizmą. Ko verta politika, kur nėra nuosaikumo tai kuoaiškiausiai parodo pražuvusioji Lenkija.

Žodžiu sakant, augštieji rumai privalo turėti gerasias aristokratijos ypatybes, neturėdami jos ydų.

Kad senatas arba augštesnieji rumai atneštu visuomenei kuodaugiausiai naudos, jie turi but sudėti iš kitokios rušies žmonių negu žemieji rumai. Kitaip jie bus žemųjų rumų pakartojimu, persiemę, tokiomis pat pažiuromis, nuomonėmis, idealais ir t. t. Senatą išrinkti yra gan nelengvas dalykas.

Jungtinėse Valstijose senatas buvo visai naturalė įstaiga. Kiekvienas valstijos parlamentas rinko po du gabiausiu pōlitikos diplomatu ir juos siuntė į Washington'ą į senatą, atstovauti savo valstijai. Kas kita yra su senatorių rinkimu ten, kur tų valstijų nėra. Liaudis jų rinkti negali, nes tuomet senatas butu žemųjų rumų duplikatu. Beto, liaudžiai renkant, paprastai patenka į atstovus ar į senatą žmonės, tolie gražu nepriaugę prie savo augšto uždavinio. Tai parodo ypač Jungtinių Valstijų žemieji rumai, kur susirenka mažos vertės atstovai.Tuo tarpu ten pat senate, kurį rinko valstijų parlamentai, sėdėdavo gabieji šalies diplomatai.

Holandijoj senatorius renka kiekvienos provincijos taryba, ir rezultatai pasirodė gan geri. Tik nereikia paskirti jokio turtų cenzo nei gyvenimo vietos. Jei taryba neranda savo provincijoj tinkamų į senatą kandidatų, tegu ji išrenka kokį žymų diplomatą ir visuomenės gyvenimo žinovą, gyvenantį, kad ir kitoje to paties krašto provincijoj.

Senate turi but atstovaujamos ne vien įvairios tos šalies partijos, bet ir žymiosios įstaigos, organizacijos, luomai ir t. t.

8. **Kas parlamentą sušaukia?** Nuo amžių yra paprotys, kad konstitucijinėse monarchijose parlamentą sušaukia monarcha. Mat šitoki buvo senųjų parlamentų pradžia. Karalius, norėdamas išgaut savo įstatymams tautos pritarimą, o ypatingai norėdamas gauti nuo tautos pinigų, sušaukdavo tautos atstovus, kad su jais pasitarus tame dalyke. Taip buvo daroma karts nuo karto.

Ilgainiui tokie pasitarimai įeina į paprotį, atstovai vis daugiau įgija galybės, ir tie jų susirinkimai galop tampa reguliariais. Anglijoj 1312 m. Eduardo II statutas paskiria, kad parlamentas susirinktų kas metai bent vieną ar du kartu. Pradžioje karaliams parlamentas buvo reikalinga: kad patvirtintu biudžetą, bet ilgainiui į jo rankas perėjo ir legislativi galybė.

Tose konstitucijinėse monarchijose, kurios jau pasiekė augšto demokratijos laipsnio, kaip šit Belgijoj, monarcha nebešaukia parlamento, bet jis pats susirenka, įstatymų paskirtuoju laiku. O respublikose konstitucija arba pats parlamentas paskiria laiką, kada jis turi susirinkti be jokių sušaukimų. Jungtinėse Valstijose kongresas (parlamentas) paprastai susirenka du kartu per metus. Respublikoje Čili yra pagaliaus šitoks naudingas parėdymas, kad parlamentas, išsiskirstydamas atostogų, palieka savo komitetą, susidedantį iš keturiolikos sąnarių, išrinktų iš abejų rumų. To komiteto priedermė yra prižiurėti, kad, ir parlamentui ne funkcionuojant, butu pildoma konstitucija ir įstatymai. Tas parlamento paliktasis komitetas kartu su prezidentu ir ministeriais, jei yra reikalas, gali išleisti laikinius parėdymus, kurie turi laikino įstatymo galę, iki parlamentui susirenkant. Susirinkęs parlamentas tuos laikinuosius įstatymus turi persvarstyti ir perbalsuoti savo paprastuoju budu Jei parlamentas juos priima ir išleidžia, jie tampa įstatymais, je juos atmeta, jie yra panaikinti.

9. **Kas turi patikrinti rinkimus?** Yra nemaža demokratiškųjų šalių, kurios, sekdamos senovės Anglijos pavyzdį, paveda pačiam parlamentui patikrinti savo sąnarių išrinkimą. Ilgų šimtmečių praktika pasmerkė tą parėdymą.

Rinkimams patikrinti parlamento atstovai yra visai netikę. Kiekvienas iš jų priguli prie kokios nors partijos. Juo kurs yra partivesnis, tuo labiau jį apjakina partivumo dvasia. Nors jis butu ir teisingas, jis negali but bešališkas. Jam rodos, kad tautos laimė ir išganymas pareina tiktai nuo jo partijos laimėjimo. Kaip galime vilties, kad tokie šališki žmonės, bešališkai svarstytų, kitų partijų rinkimus?

Pavedimas pačiam parlamentui patikrinti savo sąnarių išrinkimą yra geriausia priemonė nesąžiniškai parlamento daugumai prašalinti savo oponentus ir padauginti savųjų skaičių per papildamuosius rinkimus.

Tokių besąžiningų daugumos pasielgimų istorija yr pažymėjus labai daug. Francijoj, kur dabar dauguma yra fanatikų laisvamanių, beveik nėra nei vienų rinkimų be skandalų, be prašalinimo priešingos partijos atstovų, o 1793 m., 1794 m., 1795 m. per francuzų revoluciją fanatikai bedieviai ypač jakobinai be jokių ceremonijų paskelbdavo neteisėtais tuos rinkimus, kur tapo išrinkti į parlamentą katalikai atstovai.

Besąžinė dauguma, perkratinėdama savo oponentų rinkimus, nesivaržo nei kuo. Šit kad ir Grekijoj 1890 metais ministerija

buvo išrinkta iš daugumos, kuri tebuvo didesnė už mažumą vienu pačiu balsu. Pertikrinėdama rinkimus, dauguma prašalino iš parlamento kuone visus savo oponentus, atrasdama visokių priekabių prie rinkimų. Taip prašalinusi kuone visus kitos partijos atstovus dauguma paskyrė papildamuosius rinkimus tuose apskričiuose, kur buvo tikra pravesianti savo šalininkus. Tuo budu tame parlamente, kur dauguma teturėjo tik vieną balsą daugiau, ačiui savo besąžiniškumui pašalinusi kuone visus savo oponentus, į jų vietą pririnko savo šalininkų ir priėjo prie absolutiško viešpatavimo. Pavėdžių atsitikimų yra ne vien Grekijoj ar Francijoj, bet ir kitur.

Tą rinkimų patikrinimo sistemą įvedė Anglija 1586 metais. Bet tuomet jis turėjo savo buvimo raciją. Jis buvo kaipo gvarantija prieš karaliaus pretensijas, kurs, rinkimus bepertikrinėdamas galėjo prašalinti sau nepatinkančius, atrasdamas jų rinkimus nelegaliais. Tuo tikslu 1586 m. žemieji parlamento rumai pirmą kartą pasisavino teisę peržiurėti ir patikrinti savo sąnarių išrinkimą, neatsižiurėdami į smarkių valdžios pasipriešinimą. Deltos priežasties parlamentas visuomet smarkiai gynė tas savo teises nuo visų egzekutivios valdžios pasikėsinimų.

Bet neilgai trukus pasirodė visas tos prerogativos netikulumas. Peržiurėtojai žiurėjo ne tik į rinkimus, kiek į išrinktąjį atstovą, ar jis buvo jų šalininkas ar ne.

Kad panaikinti tą neteisybę, 1770 metais Grenvillės pastangomis buvo išleistas parėdymas, kad atstovų rinkimus turi peržiurėt ypatinga komisija, bent dalimi neprigulmiga nuo parlamento. Ta reforma nedavė pageidaujamųjų rezultatų: dauguma pataikė ir į tą komisiją įvesti savo sąnarių daugiau už visus kitus ir sijoti priešingos partijos atstovus per savo rėtelį.

Galop įsitikrinta, kad kito kelio čią į teisybę nėra, tik pavesti neprigulmingam teismui patikrinti delegatų rinkimus. Toks parėdymas buvo išleistas 1868 metais, o patvirtintas 1879 m. ir 1881 m. Dabar Anglijos parlamento atstovų rinkimus patikrina teismas. Praktikoje jis pasirodė bešališkas. Toki pat tvarka jau yra įvesta ir kaikuriose kitose šalyse, ir visur to tvarka pasirodė geriausia.

Žinant kaikurių Lietuvos partijų fanatišką šališkumą ir jų besąžiniškumą, jokiu budu negalima leisti, kad atstovų rinkimus patikrinėtu pats parlamentas ar jo išrinktoji komisija. Tą turi atlikti teismas, o tam dalykui iš augščiausiojo teismo sąnarių teisėjus turi paskirti burtų traukimas, kad joki partija negalėtu turėti įtekmės paskyrimą teisėjų peržiurėtojų.

10. Parlamento komitetai. Parlamentas turi veikti ir greitai ir tinkamai. Delto yra tveriami parlamento komitetai, kurie atlieka didesniąją parlamento darbų dalį. Komitetų sutvarkymas gali but trejopas:

a) visam parlamentui paliekama rišti tik mažą dalį ir laba aiškių klausimų, kitus gi išriša parinkti iš atstovų komitetai, o par lamentas tuos klausimus balsuoja tiktai „taip“ ar „ne“, be jokių pataisų;

b) arba parlamentas pasidalina į partijas. Tos partijos turi po vieną ar kelis vadus, kurių jos klauso. Tie vadai atstovauja sava sias partijas ir jų vardu sprendžia;

c) arba parlamentas yra pasidalinęs į komitetus, kuriems yra pavesta prirengti paskirtą jį dalyką ir jį prirengtą įnešti į plenar- parlamento posėdį.

Kuomet klausimą gvildena ir sprendžia visas parlamentas, tuomet dalykas eina palengvėl ir labai sunkiai bei netikusiai. Daug atstovų to dalyko visai nenumano, delto kalba ir balsuoja kitaip, negu kad turėtu buti.

11. Parlamento uždavinys. Svarbiausysis parlamento uždavinys yra leisti įstatymus, patvirtinti ar atmesti egzekutivios valdžios sustatytąjį biudžetą. Yra vienu iš pamatinių demokratijos principų, kad valdžia neturi teisės rinkti tokių mokesčių, kurių nenubalsavo parlamentss. Tas turi but aiškiai ir griežtai pažymėta konstitucijoj kitaip egzekutivi valdžia gali panaikiuti parlamentą.

Kiekvienas atstovas gali viešai paklausti by kokio ministerio informacijų. Klausimas turi but paduotas bent keliomis dienomis pirmiau. Ministeris gali atsakyti į klausimą, gali ir neatsakyti. Ne, atsakyti tegalima tik tuomet, jei politikos išrokavimas arba aiškus visuomenės labas verčia tai nutylėti. Kitaip ant ministerio krinta neužsitikėjimo šešėlis. Su tais klausimais vienur, kaip šit Francijoj yra sujungti ginčai ir kaltinimai, metami ant ministerijų, kiturgi, kaip šit Anglijoj, tokie ginčai yra uždrausti.

Klausimai yra geriausis ginklas kovoje prieš blogą administraciją, jie yra geriausia priemonė priversti ministerius ir jų pavaldinius valdininkus tinkamai pildyti savo priedermes. Tuomet kiekvienas ministeris yra priverstas pastatyti sau klausimą, ar jo paties ir jo pavaldinių valdininkų, už kuriuos jis atsako, veikimas yra apginamas ar ne; kokį atsakymą jis galės duoti, jei bus paklaustas parlamente; kaip pažiurės parlamentas į tą jo pasiaiškinimą.

Jei ta kritika yra svarbaus opozicijos vado, ji dažnai atveda prie to, kad valdančioji parlamento dauguma turi išreikšti ministeriui

arba savo pritarimą arba papeikimą, o nuoto dažniausiai pareina ir pats kabineto gyvavimas arba jo iširimas.

IX. Prezidentas ir Ministeriai.

Prezidentas turi but renkamas parlamento bendrame abiejų rumų posėdyje, o ne liaudies. Tai rodo ir protas ir prityrimas. Parlamento atstovai yra tautos parinktieji žmonės, delto jie geriau gali numanyti, kas yra tinkamesnis į prezidentus, negu liaudis, kur yra tik minia žmonių, visai nenusimanančių valdyno srityje.

Istorija ganėtinai parodė, kaip pavojinga yra, kad liaudis renka prezidentą. Pavojaus didumas pareina visupirma nuo to, kokią turi prezidentas galybę. Valdžios augštumas kartais sukelia kandidatuose tokį apetitą, kad jie ima veržties į tą vietą visai nelegaliais bei pasmerktinais budais. Juo didesnę valdžią turi prezidentas, tuo didesni yra apetitai ją įgyti. Tokius apetitus turi ne vien kandidatai, bet ir jų rėmėjai, šalininkai, kurie tikis gerų vietų pravedę savo kandidatą.

Juo kurs valdininkas yra augštesnis, paprastai tuo daugiau valdininkų jis paskiria, tuo labiau reikia saugoties, kad jo nerinktų pati liaudis. Jo išrinkimas suteikia vieniems tokią ambiciją ir tokią naudą, o kitiems tokį nepasitenkinimą, kad tai gali tapti priežastimi vidujinio sukilimo. Tų sukilimų bijodama, tauta yra kartais priversta palikti kad ir netikusį valdžioje, o tas jau lyginas užurpacijai.

Tarp minių išrinkto prezidento ir parlamento gali kilti nesutikimų, kurie paprastai baigias prezidento naudai. Tas yra pavojinga demokratijai.

Liaudies rinkimai dažnai atidaro prezidentui duris į despotizmą arba cezarizmą. Užtenka kokiam pragarsėjusiam liaudies dievaičiui pastatyti savo kandidaturą, o liaudis, kuri daugiausiai vadovaujas jausmais, lengvai sutinka išrinkti savo dievaitį visam amžiui. Tuomet cezarizmas jau yra gatavas. Atsiminkime, kad ir Napoleoną III.

Išrinktas liaudies didžia dauguma, turėdamas sau atsidavusios armijos galybę, toks prezidentas gali tapti tikru despotu. Reikia atsiminti, kad epoletų spindėjimas, kardo galybė ir militarė garbė taip apjakina liaudį, kad ji nebemato nei didžiausio demokratijai pavojaus. Jungtinėse Amerikos Valstijose armija sulyginant nedaug tereiškia, vienok beveik pusė tos šalies prezidentų buvo kariškiai.

Tas fiziškos spėkos garbinimas pareina nuo žilos gadynės, įsmego į mųsų mintį per monarchizmo tradicijas, ir dar ilgą laiką minia mieliau rinks vyrus su spindančiais epolėtais, negu kad ir gabiausius civilius administratorius.

Prezidentas gali but renkamas ir antru atveju. Neprotingas butu dalykas prašalinti valdininką, jei jis pasirodė esąs labai geras. Jei prezidentas žino, kad jis gali but išrinktas ir antru ar trečiu atvėju, jis labiau stengias gerai atlikti savo priedermes. Demokratijoj truksta valdyme sistematiškumo. Tai bent šiek tiek įvykdina to paties prezidento išrinkimas.

Jungtinių Amerikos valstijų konstitucija leidžia, kad ir tas pats butu išrinktas į prezidentus. Kadangi ten prezidentą faktiškai renka liaudis, tatai tas konstitucijos leidimas turi gerą ir blogą pusę. Jei prezidentas pirmuoju savo prezidentavimu pasirodė labai gabus, tautai labai naudingas ir atsidavęs valdytojas, butu aiškiai neišmintingas dalykas uždrausti, kad jis nebegalėtu tautai taip betarnauti antru atveju, ją bevesti prie gerovės, ją išgelbėti gal but iš labai didžio pavojaus.

Bet yra ir priešingų racijų labai galingų. Intrigos, paprikai yra nuolatiniais tokių rinkimų palydovais. Jei prezidentas gali but išrinktas antru atveju, tos intrigos ir paprikai kartais pasiekia augščiausiojo savo laipsnio. Kuomet privatinis žmogus per paprikas nori pasiekti prezidentystę, jo veikimas yra labai apribotas, jis veikia sulyginant mažame rajone.

Kas kita kuomet stoja į tokį darbą pats šalies prezidentas, tuomet stoja į kovą už rinkimų laimėjimą pati valdžia su visa savo galybe. Kuomet privatinis žmogus imas tokios agitacijos, jis negali daug kenkti visuomenės gyvenimui. Priešingai, kuomet į tokią kovą stoja pats prezidentas, tuomet šalies valdymas tampa nustumtas į antrąją eilę. Pirmoje gi eilėje stovi pastatyti asmeniški prezidento reikalai, butent, kad tapti išrinktam antrą kartą. Tuomet viskas yra subordinuojama tam tikslui, tuomet dalinamosios vietos tenka ne tiems, kurie tautai patarnavo ar gali jai patarnauti, bet tiems, kurie gali patarnauti arba patarnavo prezidento rinkimams.

Nors tautos reikalai ne visuomet tėra priešingi asmeniškiems prezidento reikalams, tečiaus tautos reikalai mažų mažiausiai bent kokiam laikui yra numetami į šalį.

Įsižiurėję kad ir Jungtinėse Amerikos Valstijose į prezidento rinkimus, pumatysime, kad viskas yra koncentruojama, ir kreipiama ir subordinuojama mažiau ar daugiau tam augščiausiam

prezidento tikslui, t. y. kad buti išrinktam antru atveju. Taip tatai savo asmeniškas reikalas pastatoma į tautos reikalo vietą. Yra pavojaus, kad prezidentas, ilgą laiką beprezidentaudamas labai neįsigalėtu, kad jis nelieptu save išrinkti visam amžiui, ir kad tuo budu demokratija nepereitu į monarchiją.

Visos tos ydos yra prašalintos, visi tie pavojai dingsta, jei prezidentą renka ne liaudis, bet parlamentas. Jei prezidentą renka parlamentas antru ar trečiu atveju išrinkimo nauda palieka, o pavojai yra prašalinti.

Konstitucijinis monarcha arba respublikos prezidentas paprastai turi teisę pastatyti savo „veto" prieš parlamento leidžiamuosius įstatymus.

Egzekutivi valdžia kartais geriau žino, kas butu šaliai naudingaia, o kas ne. Nei viena valdžia neturi but visugalė. Tatai yra naudinga, kad ir parlamentas nebutu visagalis, kad netaptu tirañišku. Parlamentą geriausiai apriboja r e f e r e n d u m a s, arba atsišaukimas į pačią visuomenę. Bet kur to nėra, ten yra labai naudinga tą apribojimą pavesti parlamento konkurentui, butent egzekutiviai valdžiai. Ši uoliai dabos, kad parlamentas neperžengtu savo ribų.

„Veto" apsaugoja egzekutivią valdžią nuo varžymų, kurius stengias jai sutverti legislativi įstaiga. Demokratijoj nemažas tautai pavojus yra tame, kad parlamentas vis labjau ir labjau uzurpuoja egzekutivios valdžios privalumus ir pakasa jos pamatus. Tą pavojų pramatydami, Jungtinių Valstijų konstitucijos tvėrėjai davė prezidentui didžią galybę, ir „veto" sustabdantį bent kaikurius įstatymus.

Bet ta pati konstitucija panaikino bent dalį tos prezidentui suteiktosios privilegijos, leisdama jam buti antru kartu išrinktam į prezidentus. Ji atėmė prezidentui norą pasinaudoti tą savo valdžia. Antruoju atveju neišrenkamasis prezidentas, yra daug liuosesnis, nereikalauja taip labai ieškoti daugumos pritarimo, kad jį vėl išrinktu į prezidentus; kas kita su prezidentu, kurs gali but išrinktas kelis kartus. Jis yra daugumos tarnas, prieš ją jis lenkias, nors jos norai butu ir netikę.

Tuotarpu jis yra statomas tam, kad sulaikyti neteisingas tos daugumos užgaidas,

Tuo budu Jungtinių Valstijų konstitucijos tvėrėjai, bijodami nustoti talentų, sumažino jų naudą ir, norėdami ypatingame reikale užtikrinti savo šaliai galingų nepaprasto žmogaus spėkų, pastatė tautą į kasdieninį pavojų.

Jungtinių Valstijų konstitucijos tvėrėjams labai rupėjo sutrukdyti, kad neįeitu į gyvenimą partiviškų, neapgalvotų, kenksmingų įstatymų, kurių pasekmės yra apverktinos. Prezidentas, galėdamas statyti savo „veto" ir paleisti parlamentą, turi užtektinai autorito nepraleisti kensmingų tautai įstatymų, kuriuos užsispirtu pravesti parlamentas.

Jei prezidentas nepatvirtina parlamento priimtųjų įstatymų dešimties dienų laikotarpyje jis siunčia juos atgal į parlamentą su paaiškinimu, delko jis yra priešingas tokiems įstatymams. Parlamentas peržiuri tuos įstatymus antrą sykį. Jei abejuose rumuose priėmė tą įstatymą ²/₃ balsų dauguma, tas projektas tampa, įstatymu ir be prezidento sutikimo... O jei projektas tiek balsų negauna, jis yra atmestas. Tokiu budu „veto" tiktai tuomet teturi savo galybę, kada daugiau trečdalio parlamento atstovų yra tokios pat nuomonės, kaip prezidentas.

Ten, kur nėra referendumo, prezidentas privalo turėti galybę paleisti parlamentą. Tą jis tegali daryti tiktai dėlei svarbių priežaščių, butent:

a) jei parlamentas yra taip pasidalinęs į partijas, kad ministeriam nebėra budo bevykdinti išleistuosius įstatymus, bevaldyti šalį;

b) jei parlamentas nebereprezentuoja nuomonės, viešpataujančios visuomenėje;

c) jei parlamentas užsispyrė pravesti įstatymus, aiškiai kenksmingus visuomenei;

d) jei parlamentas, partijos dvasia persigėręs, visai atsisako pripažinti biudžėtą, apmokėti labai reikalingas išlaidas;

e) jei jis, budamas vieno luomo, atsisako įvesti reikalingas reformas.

Bet geriausi tam vaistai yra referendumas arba atsišaukimas pačią visuomenę.

Tauta pati turi nuspręsti, ar ji nori, pradėti karę ar ne. Valdovai dažnai pradeda karę be užtenkančios priežasties, dėlei jų asmens įžeidimo, kad sutvirtinti savo sostą, kad įgyt garbės, tapti pasaulio viešpačiu ir t. t., nes asmeniškai karė jiems paprastai nedaug tekaštuoja. Juk jie savo kraujo kovos lauke nelies, karė nesunaikins jų rumų ir turtų, sunkųs karės mokesčiai bus uždėti ne ant jų, bet ant šiaip jau gyventojų.

Kitaip negu valdovai, žiuri į tą dalyką tauta, ant kurios krinta visas karės sunkumas. Delto prezidentas negali turėti teisės paskelbti karę, arba padaryti taiką. Tai dalykas yra parlamento abejų rumų,

išėmus tokį atsitikimą, kada priešas įsiveržė į šalį, o parlamentas yra nesusirinkęs.

Kad prezidentas galėtu gerai išpildyti savo uždavinį ir nešti visą atsakomybę, jis privalo turėti teisę pasirinkti tinkamus savo valios pildytojus-valdininkus. Tečiau bent augštesniųjų valdininkų paskyrimas turi but patvirtinamas senato, kitaip labai lengvai įvyksta didžiausios valdininkų paskyrime neteisybes. Prezidentas į augštesniasias ir pelningasias vietas skiria tokius valdininkus, kurie pasitarnavo jam, o ne tautai, prašalindamas kad ir gabiausius.

Prezidento funkcija labai lengvai ir naudingai gali buti visai panaikinta. Tą vietą gali užimti, parlamento išrinkti ministeriai. Ministeriai, jei yra gabųs, gali but kuoilgiausiai nors kelias dešimtis metų. Tuomet politika yra apskaityta ilgesniam laikui, ji yra pastovesnė, sistematiškesnė.

Egzekutivi valdžia daugiausiai yra ministerių rankose. Konstitucijinėse monarchijose ministeriai atsako už monarcho veikimą, o respublikose—už prezidento parėdymus, kurie turi but pasirašyti ir ministerio. Ministeriai negali pasiteisinti monarcho ar prezidento sakymu, nes jei tas įsakymas su ministerių nuomone nesutinka, jie turi ne vykdinti jį, bet atsisakyti ministeriavę.

Jei ministeriai yra išrinkti iš parlamento ir atsako parlamento daugumai, jie turi tuoj atsisakyti, kaip tik nustoja parlamento daugumos pritarimo. Jų atsakomybė yra kolektivi, t. y. visas ministerių kabinėtas atsako už kiekvieno ministerio darbus. Už tuos pačius darbus atsako ir kiekvienas juos įvykdžiusysis ministeris atskirai.

Galinga egzekutivi valdžia,paremta gerai suorganizuotos stiprios daugumos, kontroliuojama akylos ir kritikuojančios opozicijos, yra idealas, kurį stengias prieiti Anglijos parlamentas.

Valdininkai turi but šviesųs, dori, darbštųs, gerai pažįstantįs gyvenimą ir mokantįs kritiškai jį apsvarstyti žmonės. Poetai negali valstijos valdyti. Svarbiausia poeto ypatybė yra turtinga jo vaidintuvė, o realiame gyvenime nieko nėra pavojingesnio, kaip vadovauties vaidintuve. Ji uždengia kliutis, sumažina sunkenybes, viską mato apvainikuotą rožių vainikais, o kartais—viską apsuptą mirties kilimu. Žodžiu sakant, vaidintuvė kliudo pažinti realybę taip, kaip ji yra. Poetas kalba metaforomis, naudojas hyperbolėmis, o palieka realius faktus, ir jų didumą. Šiegi yra visusvarbiausi.

Dar blogiau yra, jei valdininku tampa žmogus mažo mokslo ir mažo numanymo. Valdininkas turi gerai nusverti kiekvieną faktą paliečiantį jo valdymo sritį, pramatyti ir tolimesniasias jo pasekmes.

Tuotarpu neišmanėlis, vargiai tesugraibo tai, kas yra čia pat prieš jį, o savo veikimo pasekmių ypač tolimesniųjų jis visai nemato ir jų neapsvarsto. Delto bent svarbesnieji valdininkai negali but liaudies renkami, nes per rinkimus labai dažnai patenka ne tas, kurs yra tinkamas, bet tas, kurs turi plačią burną, gerus plaucius ir moka pataikauti liaudies palinkimams.

Prieš paskiriant ką į valdininkus, kandidatas privalo praktikoje parodyti, kad jis tinka į skiriamąją vietą. Netikusius valdininkus, nelukuriuojant reikia pašalinti. Bet kad pašalinimas nepriguletu nuo upo, kad ir sumanus tinkamas valdininkas nebutu pašalinamas be kalčios, kiekvienas pašalintasis valdininkas turi teisę kreipties tame dalyke į augštesniąją valdžią arba į senatą. Labai bloga tuo žvilgsniu tvarka yra Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur, persimainius prezidentui, atmainomi ir kuo ne visi nuo prezidento prigulmingieji federacijos valdininkai. Tokioje tvarkoje nėra tąsos, ir sistematiškumo valdyme. Toks valdymas yra lygu mozaika sudėta iš atskirų sukapotų dalelių.

Valdininkai turi but tiek apmokami, kiek reikia, kad butu galima gauti tinkančius. Bet iš kitos pusės, demokratijoj valdžia negali duoti visuomenei veltkleidystės pavyzdžio. Ne su blizgančiomis livrejomis bėgiojantieji tarnai, ne paauksuoti vežimai, ne išpuošti rumai turi pakelti vyriausiosios valdžios autoritą, bet tie didi nuopelnai, kuriuos jie privalo įgyti, gerai betarnaudami visuomenei.

Ta didi pompa, tos brangios algos, kurias reikėtu mokėti augštiesiems valdininkams piningais, surinktaisiais iš skurdžių, visai nepritinka demokratijoj. Jei valdininkai yra brangiai apmokami, tuomet netikusieji veržias per peilį į pelningas valdininkų vietas.

X. Vietinė valdžia.

Vietinė autonomija yra demokratijos esybė. Be jos demokratijos nėra. Ten tėra tiktai visagalė viešpatystė ir atskiri bejiegiai pavaldiniai vergai.

Yra labai sunku sutverti, o ypač užlaikyti valsčiaus autonomiją. Centralė valdžia yra palinkusi išplėsti savo sferos ribas. Jei valsčiaus laisvė ir autonomija nėra giliai įleidusi šaknų į gyvenimą, ji lengva panaikinti.

Valsčius yra pirmykštė valstijos konstitutinė akelė. Ji yra naturalis vienetas, pamatuotas nuolatiniu piliečių susidurimu. Ji yra pirmesnė už valstiją ir ją pragyvena. Valsčių randame ir demokratijoj ir aristokratijoj, ir pagaliaus tokiose despotiškose ciesorystėse, kaip senovės Romoj, arba Rusijoj carų laikais.

Valsčius gimsta savaime. Šeimynų grupė, turinti bendrų reikalų, susijungė, kad lengviau tuos reikalus atlikti, ir valščius jau užgimė.

Žmonės dažnai suprasdavo valsčiaus autonomijos svarbą, delto autonomiškų valsčių randame ir žiloje senovėje. Taip Atika buvo padalyta į 174 demus, arba valsčius. 10 demų buvo Atenuose. Demas turėjo savo autonomiją ir savo valdžią. Jo susirinkimai sprendė bei rišo vietinius klausimus ir vedė visus vietinius reikalus. Visi piliečiai turėjo dalyvauti susirinkimuose. Tai buvo tiesioginė valdžia. Susirinkimas išrinkdavo valdininkus ir nustatydavo jų veikimo sferą.

Romos ciesorystėje valsčiai turėjo savyvaldą ir demokratišką sutvarkymą. Tų valsčių yra įrengti anie paminklai, kurie nustebina musų laikų žmones, butent cirkai, teatrai, akveduktai. Jų griuvesiai ir dabar matyti ne vien Italijoj, bet ir Mažosios Azijos tyruose ir šiaurinėje Afrikoje.

Viduriniais amžiais vietinė autonomija daugelyje šalių buvo pilna. Miestai ir miesteliai patįs tvarkė savo reikalus. Kiekvienas valsčius buvo tartum mažutė savystovė valstijėlė, turinti savo papročius ir savotišką tvarką. Susirinkimuose balsavo ne vien vyrai, bet vaikai ir moterįs.

To savystovumo dėka vidurinių amžių miestai pasiekė didžios gerovės. Autonomiškuose valsčiuose liaudies suverenumas yra ne tučias žodis, bet tikra realybė. Ji aiškiausiai pasirodo tiesioginiame liaudies dalyvavime valdžioje. Liaudis čia suvereniai sprendžia vietos klausimus, veda vietos reikalus, kuriuos pati geriausiai pažįsta.

Valsčius privalo suvereniai tvarkyti savo reikalus be jokio centralės valdžios į tai kišimosi. Motivai tam yra labai svarbus.

Vietinė valsčiaus taryba geriau pažįsta vietinius reikalus, negu centralė valdžia, delto ji gali tinkamai juos atlikti. Atsakomybė, kuri kyba ant vietinės valdžios, yra daug pasekmingesnė, negu centralės valdžios atsakomybė. Visi vietos gyventojai ir pati vietos valdžia yra interesuoti tame, kad darbas butu gerai atliktas. Reikalų bendrumas čia aiškus. Delto piliečiai jais rūpinas ir prižiūri. Kontrolė čia yra labai didelė, nes ji yra vietos interesuotų gyventojų, kurie viską, kas dedas, mato savo akimis ir girdi savo ausimis.

Darbo užsitęsimas čia yra negalimas. Esant pilnai valsčių autonomijai, piliečiai įpranta kontroliuoti administraciją, vesti vietos reikalus ir tinkamai rupinties visos tautos reikalais. Valsčius turi but piliečiams valdymo mokykla. Jis turi lavinti piliečius, kad jie

tinkamai ir naudingai galėtu dalyvauti visos tautos valdyme. Valsčiaus autonomija yra liuosos tautos galybė. Ji suteikia piliečiams didžiausią laisvę. Be valsčių laisvės tauta neturi laisvės dvasios Tatai pati tinkamoji demokratijai dirva yra autonomiškas valsčius

Valsčiaus reikalus veda valsčiaus išrinkta taryba su viršaičiu. Savo nutarimus ji paskelbia viešai, nutarimai tegali but vykdomi bent po mėnesio laiko, nebent dalykas butu neatidėtinas. Jei per mėnesio laiką susirašė bent ketvirtoji valsčiaus balsuotojų dalis ir pareikalavo, kad tas klausimas butu pavestas nuspręti pačiam valsčiaus susirinkimui, valsčiaus viršaitis dviejų savaičių laikotarpyje sušaukia valsčiaus susirinkimą, kurs ir nusprendžia dalyką.

Centralei valdžiai valsčius palieka tuos reikalus, kurie paliečia visą tautą kaipo tokią.

Valsčius privalo turėti bendrą savo nuosavybę, kaip šit miškų parkų ir pagaliaus lauko. Tas pririša stipriais ryšiais gyventojus prie savo vietinės žemės.

Naturalis šeimynos susivienijimas sutveria valsčių, valsčių susivienijimas sutveria provincijas arba mažas valstijėles, kaip ši Šveicarijos kantonai.

Yra vietos reikalų, kurie paliečia ne vieną, bet kelis ar daugiau valsčių. Vienas valsčius neįstengia tų reikalų atlikti. Bet ko vienas negali, tai padaro valsčių susivienijimas ar provincija ar apskritys, ar kaip kitaip jį pavadinsi, nes vardas čia ne svarbu svarbu tik pats dalykas. Delto provincijos šaliai tinkamiausiai sutvarkyti yra butinai reikalingos. Kad galėtu naudingai veikti, provincijos turi but autonomiškos. Viduriniais amžiais ir renesanso laikais savystovėse Italijos, Ispanijos, Belgijos, Holandijos ir t. t provincijose bei miestuose susidarė ir savotiškas originalumas civilizacijoj, kuris pasirodė ypatingai dailėje, skulpturoje, poezijoj ir t. t.

Kiekviena provincija, kiekvienas miestas turėjo dailės mokyklas, aiškiai pasižymėjusias vietos genijum.

Kur valstija yra padalyta į autonomiškas provincijas, ten demokratijai daug mažesnis pavojus, ten absolutizmas beveik nebeįvykdomas. Jis sutinka sau beveik neperžengiamas kliutis kiekvienoje autonomiškoje provincijoj, kiekviename autonomiškame valsčiuje.

Tuotarpu, tose respublikose, kur yra didelė centralizacija, kaip šit Francijoj, perversmai ir despotizmas lengvai gali panaikinti demokratiją. Užtenka, kad koks gabus generolas butu išrinktas į prezidentus ir pasinaudotu tinkamomis aplinkybėmis. Jei jis vieną kitą kartą nugalėjo tautos priešininkus, tuom jis suhypnotizavo liaudį, kuri labai lengvai sutinka išrinkti jį prezidentu visam amžiui.

Tokiam labai lengva panaikinti respubliką ir įvesti monarchiją. Tik atsiminkime Napoleoną I arba Napoleoną III Francijoj.

Delto didieji demokratijos teoretikai, kaip Montesquieu, de Tocqueville, Bryce vienu balsu pataria federativią valstijos sutvarkymo systemą.

Valsčių ir provincijų autonomija palengvina centralės valdžios funkcionavimą. Ji tuomet beužsiima griežtai apribotu, nedideliu bendrų reikalų skaičium. Esant tokiai tvarkai, daug mažesnės esti centralės valdžios išlaidos. Jų didumą apmoka autonomiškos provincijos ir autonomiškieji valsčiai.

Valsčių ir provincijų autonomijai esant, galima mėginti ir pačias drąsiasias reformas. Jei koki provincija ar koks valsčius įvedė kokią paprastą reformą, jei ta reforma nepavyko, jei ji sukėlė gyventojų nepasitenkinimą, tas nepasitenkinimas yra tik vietinis, vieno valsčiaus ar vienos provincijos, valstijai jis yra nepavojingas. Priešingai, jei tos reformos pasekmės pasirodė labai naudingos, jas matydami, įves ir kiti valsčiai ir likusiosios provincijos.

Taip tapo įvestos ir tokios drąsios reformos, kaip referendumas, tai yra atsišaukimas į pačią visuomenę, kad ji galutinai klausimą nutartu. Tokių bandymų visai negalima centralizuotoje respublikoje.

Valsčių ir provincijų autonomija padeda pakilti visuomenės gerovei. Kiekviena provincija, kiekvienas pagaliaus valsčius gali išleisti parėdymus visai tinkančius vietos reikalams ir vietos aplinkybėms. Toks įstatymų ir parėdymų pritaikinimas prie vietos reikalų labai padeda progresui, tuotarpu vienuodumas, šablonizmas progresą trukdo.

Kaikuriems atrodo, jog, padalinus šalį į autonomiškus valsčius ir autonomiškas provincijas, gali susilpnėti šalies atsparumas prieš kitų tautų užpuolimus. Ta nuomone yra klaidinga. Tai parodo ir protas ir istorija. Autonomiškose provincijose ir autonomiškuose valsčiuose piliečiai artimai ir apčiuopiamai dalyvauja valdyme. Tatai savo šalies reikalus jie skaito savo reikalais, savo šalies pasisekimus savais pasisekimais, savo šalies nelaimes, savomis nelaimėmis. Tas galingai sustiprina jų patriotizmą ir atsparumą prieš kitų tautų užpuolimus.

Tą patį tvirtina ir istorija. Susijungusios Grekijos valstijėlės atsilaikė prieš galingas centralės Azijos imperijas. Romos valstija besiplėtodama niekur tiek kliučių nesutiko, kaip susijungusiose į federaciją centralės Italijos giminėse. Galingą Romos ciesorystę ardo susifederavusių laisvų germanų smugiai. Lombardijos federacija

atlaiko galingąjį Vokietijos ciesorių Barbarosą. Federativi Šveicarija atsilaiko prieš Austriją, prieš burgundus, ir t. t.

Taip tatai demokratiškoji valstija, susidedanti iš autonomiškų valsčių bei provincijų, turi ir gerą vidujinę organizaciją ir tvarkios monarchijos patogumus, kuomet reikia ginties nuo savo kaimynų.

XI. Teismas.

Valdžia paprastai teturi du budu priversti savęs klausyti: mąterialę spėką, kuri yra jos galybėje ir moralę spėką, kurią jai duoda teismo nusprendimai. Naudoties pačia tik materiale spėka yra nepatogu ir kenksminga. Jei ta valdžia yra silpna ir nedrąsi, daugelį nusidėjimų ji leis pro ausis ir savo materialės galybės imsis tiktai didžiuose atsitikimuose. Tokiu budu valstija pamažu žengia prie anarchijos. Jei valdžios atstovai bus drąsųs, nachališki, tuomet piliečių teisės bus laužomos kasdiena. Neilgai trukus, toki valdžia tampa nepakenčiamu despotizmu. Tatai valdžios uždavinys yra pastatyti tiesos ir įstatymų pagerbimą į neteisybės ir prievartos vietą. Tai įvykdina gerai sutvarkytos teismo įstaigos.

Demokratijoj valdininkai yra renkami. Delto pradžioje ir kaikuriose Amerikos valstijose, ir kaikuriose Šveicarijos kantonuose, ir Francijoj, ypač revolucijos laikais, teisėjai buvo renkami.

Dabar tas paprotis teisėjus rinkti yra beveik visur atmestas. Kur tik buvo teisėjai renkami, visur gyventojai skundės, kad teisėjai nesilaiko teisybės bet partijos.

De Tocqueville sako, kad padarant teismo įstaigą prigulmingą nuo rinkimų, statoma į pavojų ne vien piliečių laisvę, bet ir pačią demokratiją.

Didesnė rinkėjų dauguma yra nekompetentiški ir nenumano, kokių reikia geram teisėjui ypatybių, ir kokias turi jų renkamasis kandidatas. Jie nežino, kiek tas jų kandidatas yra susipažinęs su teisėmis, kaip šviesus yra jo protas, kad išsisukinėjimuose surastu paslėptąją tiesą, koks yra jo bešališkumas ir t. t. Rinkėjas, balsuodamas paklauso kokio nors kurstytojo, kuriam labjau rupi savo partijos interesai, negu teisybė ir visuomenės gerovė.

Taip išrinktas teisėjas naturaliai palinkęs labjau savo rinkėus patenkinti, negu teisybės laikyties. Budamas pagaliaus ir geriausių norų, jis manys, kad savasis šalininkas tikrai turi raciją, o ne antroji pusė, kuri kitaip mano. Taip apjakina žmogų partijinė dvasia. Jei teisėjui rupi labjau savo reikalai negu teisybė, nejaugi galime manyti, kad jis drįs nuteisti tą, kurs prisidėjo prie jo išrin-

kimo? Ne, jis bus palinkęs ieškoti ir surasti kaltybę ne kaltojo, bet priešingosios partijos pusėje. Savųjų pusėje jis nematys jokios kaltybės, nors ji kartais butu ir labai aiški.

Priešingoji partija, norėdama prašalinti tokį teisėją, suras ir išvilks aikštėn visas jo ydas. Tas dar labjau išstums jį iš bepartivumo vagos, sušiauš jį prieš sau priešingąją partiją ir dar labjau pastumės jį į savo partijos glėbį, kurios jis taip ir laikysis, kaip kudikis įsikabinęs į savo motinos žiurstą. Tuomet apie bešališkumą nebegalės but nei kalbos.

Renkamasis teismas funkcionuoja labai blogai, o kartais stačiai pasibjaurėtinai. Jei teisėjai yra renkami, tuomet dauguma nebeturi reikalingų savo galybės apribojimų. Tuomet daugumos tyranija gali but bjauresnė už pati absolutizmą, nes ji suvereniai, be jokios atsakomybės, gali skriausti silpnesniąją partiją po visą šalį, kiekviename kaime.

Tuomet nesąžiniška galingesnioji partija vergs, išnaudos silpnesniąją partiją, apkraus ją mokesčiais. Taip Galicijoj, kur viešpatauja žydai, jei lenkas turės bylą su žydu, žydas beveik visuomet bylą laimėja, nes ten yra žydai ir teisėjais ir advokatais, o jie už kits kitą galvą guldo.

Francijoj laisvamaniai saviesiems sumažina mokesčius, juos užkraudami ant katalikų sprando. Tatai ir žmones ten skundžiasi, kad teismuose nėra teisybės, o tik politika.

Vienas Paryžiaus augščiausiojo teismo prokuroras šit ką sako: „Taikos teisėjams labjau rupi partijinė politika, negu savo teisiamųjų reikalai, negu teisėtumas jų reikalavimų“. Vienas amerikonas rašytojas lygino tokius teisėjus su piratais, plėšikais, nes jie teisia ne sulig teisybės, bet sulig paprikų arba sulig savo partijos.

Kad apsaugoti piliečių laisvę, demokratijoj butinai reikia, kad bent viena teismo įstaiga nepriguletu nuo rinkimų. Teisėjai turi but neprigulmingi nuo ministerių ir pagaliaus nuo prezidento. Paskirtas teisėjas be teismo nusprendimo turi but nebeprašalinamas ir neperkeliamas iš vienos vietos į kitą be jo paties sutikimo. Jis turi jausties neprigulmingas nei nuo vieno, tik nuo teisybės ir įstatymų.

Dabar jau beveik kiekviena demokratiškoji šalis pripažįsta, kad teisėjai turi but neprašalinami. Bet, jei valdžia turi teisę juos paaugštinti, ar perkelti iš vienos vietos į kitą, tas visgi turi didžią kenksmingą įtekmę. Taip Italijoj ministeriai kartais kilnoja teisėjus iš vienos vietos į kitą, skirdami menkasias vietas tiems, kurie nesieigia sulig jų valios. Tas verste verčia teisėjus laikyties ne teisybės, bet pataikauti valdžiai.

Anglija didžiuojas savo teisėjų neprigulmingumu ir jų teisingumu. Jungtinėse Amerikos valstijose vyriausiojo federacijos teismo sąnariai yra paskiriami prezidento visam amžiui. Visi pripažįsta, kad ta įstaiga iki šiol pasižymėjo didžiu bepartivumu.

Demokratijoj teismas turi but arba dovanai arba pigus. Bet tuomet reikia surasti priemonės, sulaikančios piliecius nuo nuolatinio bylinėjimos. Jei teismas yra brangus, tuomet tik turtingieji tegali juo naudoties, kad apginti savo teises, o neturtėliai turi atsižadėt savo teisių.

XII. Demokratija Anglijoj.

1. **Jos Išsirutulojimas.** Nei vienoje šalyje taip nuosaikiai neišsirutulojo visuomenės sutvarkymas, kaip Anglijoj.

Jau nuo devinto amžiaus Anglijos karalius turėjo ypatingą tarybą, kurios teiraudavos svarbesniuosiose dalykuose.

1215 metais karalius Jonas davė didikams didžiąjį privilegijų raštą, kuris ir patiekė legalius Anglijos parlamentui pamatus. Pirmasis tikroje žodžio prasmėje parlamentas susirinko karaliaujant Eduardui I. Tame parlamente dalyvavo ir didikų ir vyčių ir miestelėnų atstovai, viso labo apie 400 žmonių.

Į principus buvo pakelta nuomonė, kad karalius negali apkrauti mokesčiais net ir savųjų pavaldinių. Mokesčius uždėti tegali leisti tik tie, kurie turi juos mokėti. Tatai dvarininkų-didikų, dvasiškijos, vyčių ir miestelėnų atstovai, susirinkę į parlamentą, nustatydavo biudžetą, leisdavo arba atmesdavo karaliaus reikalaujamuosius mokesčius.

Karaliaujant Eduardui III, parlamentas suskilo į dvi dali: į augštuosius arba l o r d ų (didikų) rumus ir į žemuosius, arba a t s t o v ų rumus. Šie paskutinieji susitvėrė iš vyčių ir miestelėnų.

Pradžioje karaliai tesiklausdavo parlamento, kuomet reikėdavo piningų gaut. Ilgainiui parlamentas išplėtė savo galybę, ėmė ir kitus klausimus rišti. Jau XIV amžiaus pradžioje įstatymus leido karalius, sutinkant didikams, prašant vyčiams ir miestelėnams. Galybę leisti įstatymus parlamentas įgijo statutu, kurį išleido karalius Eduardas II 1322 metais.

Karalius visgi tebebuvo legaliu šalies valdytoju. Kaipo augščiausias valstijos atstovas, jis skelbė karę, darė taiką, sutartis su svetimomis valstijomis. Kaipo teisybės įkunytojas, jis statė teisėjus, kurie teisė jo vardu. Kaipo valdžios galva, jis skirė ir keitė

valdininkus, šaukė ir paleidinėjo parlamentą, vertė pildyti įstatymus.

Tuomet karalius dar tebeturėjo didesnę galybę už parlamentą. Ilgainiui karaliaus galybė mažėjo, o parlamento — kilo. Ir pačiame parlamente pradžioje svarbesnę rolę vaidino lordų rumai, bet ir šių, kaip ir karaliaus, įtekmė vis labjau ir labjau mažėjo, o žemesniųjų rumų — nuolat kilo.

Karalius Eduardas II savo statutu, išleistuoju 1322 m. žemesniuosius rumus stengias sulyginti su didikų rumais. Tečiaus legislativią galybę žemesnieji rumai teįgijo tik XV-ame amžiuje, karaliaujant Henrikui VI. Sekančiais amžiais žemųjų rumų įtekmė labai iškilo.

Aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje ir XIX-jo pradžioje Europą purtė didžios audros, kurioms vadovavo francuzų revoliucija. Iš jų Anglija išejo stipresnė, negu pirmiau buvo. Ypatingai sustiprėjo jos vidujinis organizmas. Valdžia jau buvo padalinta tarp karaliaus, lordų ir atstovų rumų. Santikius tarp jų nustatė ne rašytos ir į sistemą sutrauktos konstitucijos, bet papročiai ir tradicija. Anglai neturi nėi parašytų konstitucijų, nei į vieną kodeksą sutrauktų įstatymų. Jų konstitucija bei įstatymai susideda iš papročių, vieno kito karaliaus paskelbto dokumento ir parlamento nutarimų.

Devynioliktame amžiuje Anglija buvo pavyzdžiu kitoms Europos valstijoms. Ji išrutulojo politišką jį mechanizmą, konstitucionalę monarchiją, parlamentarę valdymo sistemą, apsaugojimą asmens laisvės ir t. t. Kiekviena tauta demokratėdama mažiau ar daugiau kopijavo Anglijos demokrašką jį surėdymą.

2. **Egzekutivi valdžia.** Teorijoje egzekutivią valdžią turi karalius. Tečiaus ilgainiui įėjo į paprotį, kad kiekvieną savo parėdymą karalius ėmė leisti ne asmeniškai, bet per ministerius. Tuo budu šalį ėmė valdyti nebe karalius, bet ministeriai karaliaus vardu.

Ministeriai neveikė pavieniui, bet, susirinkę į tarybą, nutardavo valstijos reikalus. Iki šiol tie jų susirinkimai neturi viešo legalio pripažinimo. Tuotarpu ministerių taryba yra svarbiausis valdymo organas.

Ministeris, kurs vis dažniau ėmė kalbėti visų ministerių vardu, ilgainiui tapo ministerių pirmininku, arba premieru.

Nors ministerius skiria karalius, tečiaus tame paskyrime jis nėra liuosas. Žmonių supratime įsigyveno toki fikcija, kad pats karalius blogai nedaro, o jei ką bloga jis padarytu, butu kaltas ne

jis, bet blogi jo patarėjai. Jie už tai ir atsako tautai, kurią atstovauja parlamentas. Ministeriai taip ilgai gali ministeriauti, kol savo pusėje turi didesniąją atstovų rumų dalį. Tuo budu karalius yra netiesioginiai priverstas skirti į ministerius tos partijos vadovus, kuri žemesniuosiuose rumuose turi daugumą sąnarių. Taip karalius pavedė savo valdžią ministeriams, kurie atstovauja skaitlingesniąją ir galingesniąją parlamente partiją.

Karalius kalba, atidarydamas parlamentą, bet ta jo kalba yra parašyta ministerių. Visi karaliaus atsišaukimai ar parėdymai turi pereiti per ministerių kontrolę, o patis ministeriai dažnai veikia be karaliaus žinios, o kartais ir priešais jo valią.

Anglijos karalius visgi tebėra naudingas. Jis atstovauja Anglijos tautą ir dar turi tris teises, kuriomis daro žymią įtekmę į visuomenės gyvenimą, butent, a) jis turi teisę buti paklaustas ir duoti valdžiai savo patarimą, b) valdžią padrąsinti, c) valdžią perspėti. Seniau karalius klausės savo ministerių patarimo, dabar yra priešingai: ministeriai, ypač jų pirmininkas, klausias patarimo karaliaus bent svarbesniuose dalykuose. Ir negalime pasakyti, kad tas jo patarimas butu be vertės. Kartais jis nukreipia ministerių nuomonę ir nutarimą visai į kitą pusę.

Teorijoje ministerius paskiria karalius. Ištikrųjų gi kabinetą sutverti jis paveda galingesniosios partijos vadui. Šis yra paskiriamas ministerių pirmininku, ir pats pasirenka kitus ministerius. Praktikoje yra šitaip: premieras įduoda karaliui sąrašą tų vyrų, kuriuos jis rekomenduoja paskirti į ministerius. Karalius sutinka, o valdiškasis laikraštis paskelbia, kad karalius paskyrė tokius ir tokius ministeriais.

Premieras, pasirinkdamas ministerius, turi prisilaikyti šitokių taisyklių: a) kad skiriamieji ministeriai butu parlamento sąnariai, ir b) prigulėtų prie tokios partijos, kad jie turėtu savo pusėje didesniąją atstovų dalį.

Anglijoj yra tris pamatiniai ministeriavimo principai: atsakomybė ministerių parlamentui [1]), jų posėdžių slaptumas, jų solidarumas, premierui vadovaujant.

Kiekvienas ministeris atsako atstovų rumams už savo veikimą. Ilgainiui ministeriai taip tampriai susirišo su kits kitu, kad atstovų rumams pasmerkus vieną, atsisako visi.

Praktikoje yra šitaip. Jei kurs ministeris patenka į priešingybę su parlamento dauguma, tuomet įvyksta iš triejų viena: arba

---

[1]) Reikia suprasti žemiosiems atstovų rumams.

jo draugai, kiti ministeriai, pertaria, kad jis permainytu savo politiką, arba pataria jam pasitraukti, kol parlamentas neišreiškė savo nepasitenkinimo jo veikimu, arba visas kabinetas stoja už savo draugą ir visas kartu arba palieka, arba žlunga. Dėlto galime sakyti, kad ministerių atsakomybė yra labjau kolektyvi negu individualė.

Savo nepasitenkinimą ministeriais parlamentas gali išreikšti ketveriopu budu: arba nubalsuoja, kad jis ministeriais nebepasitiki, nenurodydamas pagaliaus nei to nepasitikėjimo priežasčių, arba pasmerkia atskirą kaikurių ministerių veikimą, arba atmeta kokį ministerių sumanymą, kurį šie laiko svarbiu, arba praveda kokį parėdymą, priešingą ministerių patarimams. Po to ministeriai arba atsisako, arba paleidžia parlamentą.

Jei ministeriai tikrai numano, kad parlamento dauguma nebeturi visuomenėje užuojautos, jie pasilieka, o parlamentą paleidžia. Bet jei yra numanu, kad ministeriai nustojo pritarimo ne vien daugumos atstovų, bet ir daugumos rinkėjų, tuomet vienintelis dalykas jiems bėra su garbe pasitraukti.

Jei ministeriai paleido parlamentą ir naujasis parlamentas yra jų pusėje, jie pasilieka. Bet jei ir naujojo parlamento atstovų dauguma yra priešinga ministerių veikimui, tuomet šiems kito kelio nebėra, tik pasitraukti.

Ministerių posėdžiai publikai neprieinami, jie yra slaptus. Kiekvienos draugijos veikimas yra tuo pasekmingesnis, juo labjau paslėptais yra jos sąnarių nesutikimai arba jų nuomonės skirtumas. Sekreto priedermė riša šiaip jau tarybos sąnarius, tuo labjau ministerius. Spaudoje galime matyti pranešimų apie ministerių posėdžius, bet visai nežinia, kokios nuomonės kas laikės. Pagaliaus ir pačiam karaliui tepranešama tik pasitarimų rezultatas, t. y. tiek, kiek reikalinga jo pritarimui.

Ministerius sujungia į vieną tampriai surištą grupę ypatingai jų pirmininko vadovavimas. Premieras ministerių kabinete užėmė nutolusio nuo valdymo karaliaus vietą. Jis pirmininkauja ministerių posėdžiuose, jis duoda generalę politikai pakraipą, jis prižiuri kiekvieno ministerio veikimą, jis tarpininkauja tarp ministerių ir karaliaus, tarp ministerių ir parlamento.

Ministerių kabinėtas yra mazgas, kurs jungia egzekutivią valdžią su įstatymų leidimo galybe. Iš kitos pusės žiurint, jis pats yra egzekutivi valdžia. Įvairus jo departamentai su pastatytųjų valdininkų pagalba vykdo įstatymus.

Ministerių kabinėtas turi didelę įtekmę ir į leidimą įstatymų. Juk įstatymus leidžia tos partijos atstovai, kurios vadais yra ministeriai. Premieras pagamina sosto prakalbą. Ten trumpai yra nupiešiama valstijos stovis ir bendrais ruožais nurodoma, kokiais keliais eis įstatymų leidimas. Ministeriai formuluoja, įneša į parlamentą, išaiškina ir remia įstatymų sumanymus, kuriuos laiko reikalingais. Taip yra kuone su visais įstatymų sumanymais, nes labai maža tėra tokių sumanymų, kuriuos įneša lordai ar atstovai.

Ministerių kabinetas yra ne kas kita, tik ypatingas parlamento komitetas, išleistiems įstatymams vykdinti ir valdyti šalį. Jei ministerių kabinetas ir neišreiškia viso parlamento nuomonės, tai atstovauja bent didesniąją žemųjų rumų dalį, delto jo autoritas yra labai didelis.

Demokratijoj šalį valdo ta partija, kuri turi didesnę atstovų dalį, arba kelios partijos susijungusios į vieną. Valdančiosios partijos pasisekimas reikalauja, kad ji pavestu veikimą nedideliam skaičiui išrinktųjų vadų, kad butu sąklausa, sutikimas ir kad tas vadų burelis turėtu užtektinai įtekmės bei autorito visai šaliai tinkamai vesti.

3. Parlamentas. Teorijoj visi įstatymai yra leidžiami karaliaus parlamente, ir nėra nei vieno įstatymo, kurs turėtu savo galybę be karaliaus sutikimo. Praktikoje karalius jau senai nebesinaudoja ta savo teise. Įstatymus leidžia parlamentas. Anglijos parlamentas yra senesnis, ir galingesnis už visus šiolaikinius parlamentus. Jo sfera per ilgus amžius nuolat augo, kol apėmė visą įstatymų leidimo galybę ir visą valdymą.

Jei parlamento uždavinys butu buvęs tik nubalsuoti biudžėtą ir leisti įstatymus, jis nebutu taip įsigalėjęs. Bet atstovų rumai ilgainiui prisisavinimo teisę kontroliuoti ir egzekutivią valdžia. Tas kontroliavimas, perkėlė karaliaus valdžią į atstovų rumus, o karaliui bepaliko tik pagarbos pirmenybe, išreikštą priežodžiu: „Karalius ne valdo, bet karaliauja“.

Legislativi Anglijos parlamento galybė neturi jokių ribų. Parlamentas gali leisti ar panaikinti kiekvieną įstatymą, kiekvieną konstitucijos dalį, perkeisti valdymo formą, pakeisti ar perkelti sosto paveldėjimą, kišties į teismo sferą, panaikinti pagaliaus pavienių žmonių teises. Žodžiu sakant, kaikuriuo žvilgsniu parlamentas yra visagalis, lygiai taip pat, kaip visos Anglijos piliečiai, kad butu

jame susirinkę ir visi patis ten rištu klausimus ar darytu nutarimus.

Teorijoj Anglijos parlamentas susideda iš karaliaus, lordų ir atstovų rumų. Praktikoje svarbiausią rolę vaidina žemieji arba atstovų rumai. Atstovų rumai išrenka sau prezidentą, kurs vadinas „speaker". Kiekvienas atstovas nustoja atstovavęs, jei tampa kokiu valdininku. Atstovai gauna metams po 400 svarų sterlingų.

Lordų arba augštųjų rumų galybė susilpnėjo. Augštųjų rumų prezidentu yra lordas kancleris [1]). Jį paskiria karalius sulig premiero nurodymų.

Lordų rumai Anglijoj laikoma augščiausia apelacijos teismo įstaiga. Kuomet jie teisia, juose dalyvauja keturi didieji Anglijos juristai vadinami įstatymų lordais. Tiesą pasakius, tie keturi įstatymų lordai, pirmininkaujant lordui kancleriui ir yra augščiausiojo teismo įstaiga.

Parlamento sąnariai negali but suareštuoti posėdžių laiku, taippat 40 dienų prieš ir 40 dienų po sesijų. Bet tai negvarantuoja, kad atstovas butu neapskundžiamas į teismą už savo nusikaltimą. Atstovas negali but priverstas stoti įteismą, kaipo liudytojas. Kiekvienas atstovas, kaipo atstovas, turi teisę laisvai kalbėti. Už savo išreikštąją nuomonę jis neatsako teismui, bet tiktai tiems parlamento rumams, prie kurių jis priguli.

Anglijos parlamentas susirenka kas met. Jo posėdžiai prasideda vasario pradžioje ir tęsias iki rugpjučio ar rugsėjo. Abu rumu turi susirinkti kartu.

Įstatymų sumanymus įneša į parlamentą ir ministeriai ir parlamento sąnariai. Ministerių įneštieji sumanymai vadinas valdiškais, o parlamento sąnarių — privačiais. Svarbesniuosius sumanymus ministeriai teįneša tik po ilgo apgalvojimo. Pirmiausia juos išgvildena ministerių komitetas, paskiau juos svarsto ir egzaminuoja visas ministerių kabinetas ir tik tuomet teįneša tą sumanymą į parlamentą, nes nuo projekto pasisekimo ar atmetimo dažnai priguli ir paties ministerių kabineto gyvavimas ar pasišalinimas.

Anglijoj valdiškuosius sumanymus sustato ir prirengia ypatingas tam tyčia sutvertas valdiškas komitetas, kur darbuojas du geriausieji įstatymų žinovu ir keli jų pagalbininkai. Delto tų projektų formoje visur yra moksliškas griežtumas. Tas pats komitetas akylai prižiuri, kad įstatymų projektuose butų harmonija, kad neiš-

---

[1]) Lordas kancleris Anglijoj yra maždaug tas pats, kas kitur teisių ministeris

eitų įstatymų priešingų vieni kitiems. Įstatymų sumanymai yra svarstomi ir laikraščiuose, kad kiekvienas žinotų, kurį žada paliesti naujasis įstatymas. Valdžios sumanymai yra smarkiai kritikuojami, ypač opozicijos, kuriai rupi sudiskredituoti priešingąją valdančiąją partiją.

Atsakomybė už įstatymus krinta ant ministerių, nes jie yra daugumos vadai, o dauguma praveda įstatymus.

Jei įstatymų sumanymas yra privatus, po antram projekto skaitymui ministerių kabinėtas turi išreikšti savo nuomonę, ar jis yra už tą projektą, ar prieš jį. Žodžiu sakant, ministeriai atsako už visus įstatymus, kaipo daugumos vadai. Jie atsako ir už sulaikymą naudingo projekto ir už praleidimą kenksmingo. Atsakomybėje yra ir balsuojantieji atstovai, nes sekančią dieną paskelbiama, kas balsavo už sumanymą, o kas prieš jį.

Įstatymų sumanymai yra giliai gvildenami ir parlamento komitetuose.

Praktikoje yra šitaip. Atstovų rumai savo posėdžių pradžioje išrenka ypatingų komitetą, vadinamą „Committee of Selection", susidedantį iš vienuolikos sąnarių. Tas komitetas išrenka sąnarius kitiems komitetams. Komitetai taip išrenkami, kad kiekvieno komiteto dauguma yra palanki ministerių komitetui.

Komitetai yra dvejopi: nuolatiniai ir ypatingieji. Šie paskutinieji yra skiriami išrišti kokiam ypatingam klausimui ar išgvildenti kokiam ypatingam įstatymų sumanymui. Paprastai jie susideda iš penkiolikos ar daugiau sąnarių. Savo darbą atlikęs, toks komitetas išsiskirsto.

Yra keturi didieji nuolatiniai komitetai, kurie susideda kiekvienas iš 80—90 sąnarių. Šitiems komitetams parlamentas paskiria atlikti įvairius savo darbus. Tie keturi komitetai yre atstovų rumų miniatiura! Ten įeina kiekviena partija tokioje proporcijoj, kokioje yra parlamente. Kiekvienas komitetas išrenka iš savo tarpo pirmininką, laiko dukumentus surinktus klausimo išrišimui, savo darbus paskelbia parlamento posėdžių laikraštyje.

Šit kaip sukas ta galingoji parlamento mašinerija, leisdama įstatymus. Įstatymų sumanymus gali įnešti į vienus ar į antrus parlamento rumus. Įneštasis sumanymas yra perskaitomas du kartu ir įduodamas įkainuoti komitetui. Komitetas, nuodugniai jį išgvildenęs, raportuoja parlamentui. Sumanymas yra tretį kartą skaitomas ir galop balsuojamas.

Seniau, kiekvieną įstatymą įnešus, budavo kalbos, ginčai, balsavimai. Tas viskas tęsdavos kartais per kelis posėdžius. Dabar

tokios tvarkos prisilaikoma tik tuomet, kada valdžia įneša kokį svarbų įstatymų sumanymą.

Kuomet įneštasis sumanymas laimingai perėjo visas penkias stadijas vienuose rumuose, yra nusiunčiamas į antruosius rumus, kur jis turi pereiti maždaug tokią pat kelionę. Jei čia įnešamos kokios pataisos, projektą siunčia atgal į pirmuosius rumus patirti, ar jie sutiks su ta pataisa ar ne. Jei abieji rumai priėmė sumanymą su pataisomis, ar be pataisų, jį siunčia karaliui patvirtinti. Šiam pasirašius, sumanymas yra paskelbtas ir tampa įstatymu. Jei kurie iš dviejų rumų nesutinka su tuo sumanymu, jis yra atmestas. Tik finansinius ir kaikuriuos kitus klausimus atstovų rumai išriša ir be lordų pritarimo.

Komiteto sąnariai parlamente gali kalbėti daug kartų, apie jiems pavestąjį klausimą. Šiaip jau atstovai apie tą patį dalyką tegali kalbėti tik vieną kartą. Prezidentas gali pertraukti kalbėtoją ir jį priversti pabaigti kalbą. Obstrukcijos parlamento pirmininkas neleidžia. Jei pramatoma obstrukcija, parlamentas pradžioje nustato, kiek laiko pašvęsti to klausimo išrišimui. Tam laikui praėjus, klausimo rišimas laikoma pabaigtas.

Keturiuose per savaitę parlamento posėdžiuose, tris valandos bertainiai yra skiriami klausimams ir atsakymams. Kiekvienas atstovas gali paklausti informacijų bet kokio ministerio. Klausimas turi but įduotas bent vieną dieną pirmiau. Paklaustasis ministeris gali atsakyti į klausimą, gali ne. Neatsakyti jis gali tiktai tuomet, jei politikos išrokavimai ir viešieji visuomenės reikalai verčia tai nutylėti. Kitaip kristu ant ministerio nepasitikėjimo ir įtarimo šešėlis. Klausimuose ir atsakymuose ginčų nėra. Tuomi anglų klausinėjimo budas skirias nuo francuziškojo, vadinamo interpeliacija.

4. **Vietinė valdžia.** Visa Anglija yra padalinta į šešiasdešimtis dvi administratyvias grapystes. Jos šiek tiek skiriias nuo istoriškųjų grapysčių. Administracijos grapystės yra padalintos į miestų ir kaimų apskričius, o apskričiai — į parapijas.

Grapystę veda grapystės taryba, susidedanti iš patarėjų ir seniunų. Patarėjai yra renkami trejiems, o seniunai šešeriems metams. Seniunus renka patarėjai. Ir seniunas ir patarėjas taryboje turi vienodą galybę Seniunų yra tris kartus mažiau negu patarėjų, o visoje taryboje sanarių yra apie 75. Taryba kasmet renka sau pirmininką ir vicepirmininką. Gali but renkami ir tie patis atvejų atvejais.

Taryba susirenka per metus bent keturis kartus. Didesniają jos darbų dalį atlieka jos pačios išrinkti komitetai. Tarybos valdžioje yra grapystės finansai, viešieji trobesiai tiltai, prieglaudos, mokyklos ir t. t. Kiti grapystės valdininkai yra—raštininkas, policijos viršininkas, kasierius, kontrolierius, viešas analyzuotojas, prižiurėtojas, mokyklų valdžia ir grapystės gydytojas.

Apskričius valdo apskričių taryba parapijų išrinkta trejiems metams. Kiekvieniems metams pasibaigus, atsinaujina trečioji tos tarybos dalis. Taryba susirenka bent vieną kartą per menesį.

Kaimo parapijos turinčios bent tris šimtus gyventojų yra valdomos parapijinės tarybos, susidedančios iš 5—15 sąnarių, renkamų trejiems metams: Ji valdo viešąją parapijos nuosavybę, prižiuri sveikatingumą, viešają tvarką ir t. t.

Išskiriant Londoną, kurs turi savotišką tvarką, miestų valdyba susideda iš tarybos, seniunų, ir majoro. Jie visi yr neapmokami.

5. **Teismų Įstaigos.** Anglijoj pamatiniu gyvenimo sutvarkymo principu yra, kad visuomenę valdo įstatymai. Tas reiškia du dalyku. Viena, kad nieks negali kam nors atimti nei savasties nei laisvės, nebent už nusižengimą įstatymams, prirodytą teisme. Antra, kad nėra nei vieno žmogaus, kurs butu augštesnis už įstatymus. Tatai kiekvienas įstatymams nusižengimas turi but atiteistas, nežiurint, kas nusižengė, ar valdininkas, kad ir augščiausis, ar lordas, ar šaip jau žmogus. Joks titulas, joks stovis, ar užimamoji vieta nepaliuosuoja kaltininko nuo bausmės. Ant tų pamatinių gvarantijų yra pastatyti anglų majestotiški asmens laisvės rumai.

Kaikuriose šalyse, kaip šit Francijoj, vieni įstatymai yra paprastiems piliečiams, kiti valdininkams. Taippat ir teismai. Anglijoj nėra nei atskirų valdininkams įstatymų, nei atskirų jiems teismų. Kiekvienas nusikaltęs valdininkas, ar jis bus ministeris ar mažiausias kaimo valdininkėlis, yra paduodamas visiems skiriamajam teismui taippat, kaip ir kiekvienas nusikaltęs pilietis.

Teismai Anglijoj yra šitokių rušių: grapystės teismas, taikos teismas, kriminalių bylų teismo įstaigos ir vyriausysis teismas.

Dabartiniai grapyščių teismai nieko bendro neturi nei su senovės grapystėmis, nei su jų teismais, vien tiktai patį vardą. Steigdama šitas teismo įstaigas, valdžia norėjo teisėją priartinti prie žmonių, kad jiems sumažinti teismo išlaidas. Grapystės teismo rajonas yra apielinkė, susidedanti iš kelių ar daugiau apskričių. Visai apielinkei lordas kanceleris paskiria po vieną teisėją, kuris atvažiuoja į kiek-

vieną savo apskritį teisti bent kartą per mėnesį. Grapystės teismas tenagrinėja ir teteisia tiktai civiles mažas bylas.

Grapystės teisėjai keturis kartus per metus susirenka į bertaininius posėdžius. Šitie yra skiriami perkratineti apelacijoms ir naujoms byloms teisti.

Kaikuriuose miestuose yra ypatingos kriminalio teismo įstaigos. Joms yra pavestos vietinės kriminalės bylos.

Taikos teismas veikia trėjopu budu: vienas teisėjas, du ar trįs teisejai susirinkę į mažą posėdį, ir visos grapystės taikos teisėjai, susirinkę į bertainines metų sesijas. Vieno teisėjo kompetencija yra maža. Jam pavesti nusižengimai policijos parėdymams ir mažesnieji nusikaltimai įstatymams. Kaltininkams taikos teisėjas gali paskirti nedidelę bausmę. Jis įsako nusikaltusį suareštuoti, jį tyrinėja, jei pasirodo nekaltas, paleidžia, o jei — didesnis pirtadaris, jį atiduoda prisiekusiųjų teismui.

Teismas sudėtas iš dviejų ar trijų teisėjų turi platesnę veikimo sferą. Ji yra griežtai nurodyta įstatymais.

XIII. Demokratija Suvienytose Valstijose.

1. **Jos Išsirutulojimas.** Jungtinėse Amerikos Valstijose yra demokratija ne vien žodžiu, bet faktiškai. Valstija čia tėra susijungimas, delei savytarpinės pagalbos. Tas susijungimas yra pavėdus į bet kokį kitą. Jis turi savo gerai nustatytą tikslą, apribotą darbą ir savo sąnarių duotą valdžią, reikalingą ir užtenkančią tam tikslui pasiekti, tam darbui atlikti. Liaudis čia tikrai yra suverenė ir teisių versmė.

Nuo pat Amerikos kolonizavimo pradžios, čia ėmė viršų demokratija. Išeiviai beveik visi buvo lygųs vargdieniai. Tiesa, kartais atsidangindavo iš Anglijos ir didikų, bet dvarininkų luomas čia negalėjo prigyti.

Aristokratija paprastai išsirutuloja ten, kur ji įgijo didžius žemės plotus, o kitiems norintiems žemę dirbti žmonėms žemės nebeliko. Tas bežemių minias aristokratai paverčia savo bernais, baudžiauninkais ar vergais. To negalėjo įvykti Amerikoje, kur žemės kiekvienam buvo daugiau, kaip kad reikia. Tatai čia ėmė tarpti ne aristokratija, bet demokratija.

Tiesa XVII-ame amžiuje, išaugus Amerikoje didesnėms kolonijoms, jų plutokratai, ypač pietinėje dabartinių Jungtinių Valstijų pusėje, neturėdami jokio prakilnaus idealo, tesirupino tik surinkti kuodaugiausiai turto. Jie įvedė vergiją. Vergiją pasekė tinginystė-

o kartu su ja įsigyveno puikybė ir tamsumas, skurdas ir perteklius. Visa ta ydų eilia susilpnino proto galybę, užmigdė žmogaus veiklumą.

Daug prakilnesnė kolonizatorių dvasia buvo šiaurinėse valstijose, ypatingai Naujoje Anglijoje. Čia kolonistai steigė draugijas, iš kurių paskiaus išaugo dabartinės valstijos. Kadangi ateiviai čia buvo maždaug lygus, tatai ir jų įstatymai ir valdymo budas buvo pastatyti ant demokratijos pamatų.

Anglijos karalius Karolius I leido kolonijai Massachusettse valdyti save pačią. Čia visupirmu ir tapo nuosaikiai pravesta laisvė ir lygybė.

Naujosios valstijos pačios leido sau įstatymus, pačios rinko sau valdininkus. Įstatymai buvo labai aštrus, ypatingai tiems, kurie nusideda dorai. Taip Connecticut'o valstijoj už svetmoterystę, vagystę, arba už išniekinimą Dievo įstatymai skyrė nusikalteliui mirties bausmę [1]).

Tie įstatymai tepripažino tik vieną puritonišką tikėjimą. Kitiems tikėjimams nebuvo ten vietos. Visi gyventojai buvo verčiami į puritanizmą įstatymais ir smarkiomis bausmėmis.

Valdininkus ir patį valstijos gubernatorių Naujoje Anglijoj rinko patįs piliečiai. Kariuomenė buvo tautiška, milicija skiriama krašto apgynimui.

Tuo pačiu laiku ėmė rutuloties ir vietinė t. y. valsčių autonomija, kuri yra Amerikos laisvės ir demokratijos kertiniu akmeniu. Pats valsčius skiria sau vyresniuosius, apdeda savo gyventojus mokesčiais, o svarbesniuosius klausimus rišdavo visų valsčiaus vyrų susirinkimas, lygiai kaip senovėje Atenuose.

Juo labjau kolonistai pamėgo laisvę, juo labjau jie ėmė kratyties nuo perdėtos pagarsėjusio veikėjo, ar turtuolio įtekmės ir pagalians nuo Anglijos globos. Iš demokratiško valsčiaus revolucija prieš Anglijos valdymą lygu dygte išdygo.

Liaudies viršenybė tapo tartum dogmatu ir įstatymų pamatu. Liaudis dalyvauja įstatymų leidime, siųsdama savo atstovus į parlamentą. Rinkimuose turi teisę balsuoti kiekvienas pilietis 21 metų amžiaus. Vienose valstijose balsuoja tik vyrai, kitose — vyrai ir moteris, bet jie turi but pragyvenę įstatymais paskirtąjį laiką. Vienos valstijos tereikalauja nuo piliečių, norinčių balsuoti, kad jie butu toje vietoje pragyvenę bent kelis mėnesius, o kitos reikalauja kelerių metų. Vienos reikalauja šiokio tokio mokslo cenzo ir kad

[1]) Hutchinson, t. I, 48—96; 435—456.

pilietis mokėtu mokesčius, kitos gi visai nereikalauja nei mokslo cenzo, nei mokėjimo mokesčių.

Amerikoje yra didesnė negu kur kitur ir intelektualė lygybė. Jau 17 amžiuje kaikurios Amerikos valstijos buvo įvedusios priverstiną visuotiną vaikų mokinimą. Beveik kiekvienas čia įgija pradinį mokslą, daugelis įgija ir vidutinįjį, užtat labai mažai čia tesurasime tokių mokslo žvaigždžių, kokių tiek daug kulturiškose Europos šalyse.

Jungtinių Valstijų konstitucija tapo parašyta nuo 1787 iki 1790 metų ir buvo pertaisinėta vėlesniais laikais.

Amerikonai, tverdami konstituciją, vadovavos ne anarchijos, ar betvarkės gaivalais, ne pavienių neprigulmybės numylėtais jausmais, bet aiškia meile ir troškimu laisvės bei tvarkos. Jungtinių valstijų gyventojai neturi pretensijos skelbti tokią laisvę, kad pavieniai galėtu darytì tai, kas tik jiems patinka. Anaiptol, pavieniams čia uždėtos įvairios socialės priedermės.

Draugijos ar valdžios pilietis čia klauso delto, kad vienybė su sau lygiais jam atrodo naudinga ir kad ta vienybė negali buti be tvarkančios valdžios. Santikiuose su kits kitu ir priedermėse vieno kitam piliečiai yra pavaldiniais. Visose gi kituose dalykuose, kurie paliečia tik jį patį, pilietis yra laisvas ir iš savo darbų nereikalauja atskaitos išduoti nei vienam, tik pačiam Dievui. Mat demokratai mano, kad kiekvienas yra geriausis žinovas savo reikalų ir pats tinkamiausiai gali juos aprupinti. Tai pripažinus, aišku, kad visuomenė tik tuomet teturi teisę diriguoti jo veikimą, jei tas veikimas yra jai kenksmingas, ir jei ji reikalauja pavienio pagalbos. Tas principas pilnai ir nuosaikiai yra pravestas Jungtinėse Amerikos Valstijose.

2. **Valsčius, Grapystė, Valstija.** Jungtinėse Valstijose demokratijos pamatu yra autonomiškas nuo centralės valdžios neprigulmingas valsčius. Kadangi centralei valdžiai valsčius yra kuone toks pat vienetas, kaip pavienis asmuo valsčiaus vyresnybėi, tat ir valsčių gyvavimą amerikonai pastatė ant to paties laisvės principo, ką ir pavienių asmenų. Valsčius tėra valstijos pavaldiniu tik tuose dalykuose, kurie yra jam bendri su kitais valsčiais. O savo pavienių asmenų reikalus kiekvienas valsčius pats vyriausiai veda ir aprupina. Tuose dalykuose centralė valdžia negali nieko jam įsakyti.

Centralės administracijos Jungtinėse Valstijose nėra. Delto gal niekur nepadaryta tiek pastangų, vietinių gyventojų gerovei pakelti kiek Jungtinėse Valstijose. Nei vienoje Europos valstijoje

nėra tokių ir tiek kelių, parkų, mokyklų, maudyklių, žaismaviečių, kaip Amerikoje. Piliečiai rupinas savo valsčium, nes jis yra autonomiškas, jie interesuojas juomi, bendradarbiauja jo tvarkyme ir valdyme.

Pats valsčius renka savo valdininkus. Vieni iš jų apskaito ir nustato valsčiaus mokesčius, kiti juos surenka, kitiems yra pavestos policijos pareigos, kitiems registracijos, kitiems valsčiaus iždas, kitiems vargšų globa, kitiems mokyklų priežiura, kiti yra kelių inspektoriai ir t. t.

Kiekvienas valdininkas yra savystovis: nuo kito valdininko jis nepriguli, o jo veikimo sferą ir jos ribas griežtai nustatė įstatymai. Tatai administratyvios hierarchijos čia visai nėra. Taip tatai visas valsčiaus sutvarkymas yra aiškiai pastatytas ant liaudies viršenybės dogmato.

Platesnė ir viršesnė už valsčių yra g r a p y s t ė. Jos ribos nustatytos gan sauvaliai. Kiekviena grapystė turi savo teismą, savo šerifą, kuriam pavesta vykdinti teismo nutarimai, žiurėti kalėjimai, kur surakinti piktadariai. Politiško gyvenimo grapystė kaip ir neturi.

Kadangi Jungtinėse Valstijose tiek yra valdininkų nuo kits kito neprigulmingų, kiek yra funkcijų, reikėjo ypatingos įstaigos, kuri įvestu į jų veikimą harmoniją. Tas uždavinys vykdinti pavesta grapysčių teismams. Teismas prižiuri valdininkus, o nusižengusiuosius baudžia.

J - se Valstijose kiekvienas pilietis turi teisę paduoti valdininką į teismą ir paprastas teisėjas gali valdininkus teisti ir juos išteisinti ar pasmerkti. Tas priverčia valdininkus griežtai laikyties įstatymų ir tuo pačiu pakelia jų pagarbą. Tuo budu pilietis yra apsaugojamas nuo valdininkų sauvaliavimo bei neteisybės, ir gvarantuojama pilietiška laisvė.

Europietis valdininke dažnai kito nieko nemato, tik galybės bei prievartos atstovą, o amerikietis į valdininką žiuri kaipo į naudingą visuomenės tarną ir įstatymų tvarkos bei teisybės vykdintoją.

Kur demokratija tėra ant popieriaus, arba kur jos visai nėra, ten pasiekti nusikaltusį valdininką yra labai sunku.

Amerikoniškosios savyvaldos esybinės žymės yra: rinkimas valdininkų, nebuvimas jokios valdininkų hierarchijos ir įvedimas teismo į administraciją.

Už grapystę vyresnė ir platesnė yra valstija

Kiekvienoje valstijoje įstatymų leidimas yra pavestas dviem įstaigom: viena vadinas senatas, kitoji—atstovų rumais. Pennsilvanijoj mėginta pradžioje tenkinties tik viena legistativia įstaiga, bet, neilgai trukus, pasirodė, kad viena įstaiga veikia blogai, tat liko sutvertas ir senatas. Ilga praktika galutinai visam pasauliui parodė, kad abi legistivi įstaigi yra butinai reikalingi. Ir vienos ir antros sąnariai yra renkami, tik senatoriai renkama ilgesniam laikui negu žemesniųjų rumų atstovai. Tverdami senatą, amerikonai nenorėjo sutverti aristokratišką įstaigą, bet pagaminti šaliai tribunalą akylai prižiurėti, kad nebutu įvesta netikusių įstatymų.

Egzekutivi valdžia yra pavesta gubernatoriui, kurį renka visos valstijos piliečiai. Gubernatorius yra pastatytas šale legislativios įstaigos kaipo ramintojas ir patarėjas. Jis gali sustabdyti įstatymų vykdinimą, statydamas savo „veto", ar bent sulaikydamas, kad negeistinieji įstatymai bent taip greitai neįvyktų.

Įstatymų leidėjams jis išaiškina šalies reikalus, nurodo priemones, kaip juos patenkinti. Įstatymų leidimo įstaigai išsiskirščius, jo priedermė yra apsaugoti valstiją nuo netikėtų pavojų. Gubernatorius yra vyriausysis kariuomenės vadas. Jei kuomet kilsta koks pasipriešinimas įstatymams, gubernatorius, jei to reiktu, pagaliaus su kariuomenės pagalba, numalšina sukilimą ir priverčia pildyti įstatymus. Į valščiaus ar grapystės valdymos gubernatorius tiesioginiai nesikiša. Jis teturi netiesioginę labai silpną į jų reikalus įtekmę, paskirdamas grapysčių teisėjus, kurių jis nebegali bepraŝalinti.

3. **Valstijų Susijungimo Įkurimas.** XVIII amžiaus pabaigoje trylika atskirų Amerikos valstijų susijungė, kad veikti prieš bendrą savo priešininką Angliją ir numesti jos jungą. Nors jos ir sutvėrė lyg vieną bendrą valstiją, tečiaus savosiuose reikaluose jos tvarkėsi atskirai ir savarankiai. Tas jų susijungimas nebuvo taip tamprus, kad panaikintu kiekvienos valstijos individualumą.

Bendros konstitucijos didžiausia sunkybė buvo sutaikinti dvi viršenybi: atskirų valstijų ir jų susijungimo. Reikėjo įvesti tokią tvarką, kad į susijungimą įėjusios valstijos butu savystovios visuose dalykuos, kurie paliečia tik jas pačias ir jų gerovę, o iš kitos pusės, tas susijungimas turėjo buti toks tamprus ir galingas, kad visos susijungusios valstijos sutvertu tik vieną, didžią ir galingą, kuri tinkamai atliktų bendruosius visų valstijų reikalus.

4. **Kongresas.** Jungt. Valstijose įstatymus leidžia parlamentas, kurį čia vadina kongresu. Kongresas susideda iš dviejų gan kitokių

dalių. Viena dalis vadinas senatu, o antroji — žemaisiais arba atstovų rumais.

Priėmus atskirų valstijų suverenumą, buvo labai sunku tinkamai sutverti bendrą parlamentą arba kongresą. Suverenės valstijos ar maža ar didi turėjo įeiti į susijungimą su lygiomis teisėmis. Iš kitos pusės, naturaliai aišku, kad tiktai piliečių dauguma tegali leisti įstatymus. Bet su šituo paskutiniuoju principu negalėjo sutikti mažesniosios valstijos, nepanaikindamos savo suverenumo. Tokiame susijungime, jos tereikštu labai mažai. Taip tatai pirmasis sistemas joms suteikia galybę nesutinkančią su proto ir demokratizmo reikalavimais, o antrasis panaikina jų suverenumą.

Kad sutaikinti tuodu priešingu sistemu, padarytas kompromisas: liaudies viršenybės dogmatas nugalėjo atstovų rumuose, o atskirų valstijų suverenumas — senate. Kiekviena valstija ar didi ar maža tesiunčia į senatą po du senatoriu, o į atstovų rumus jos siunčia atstovus sulig jų gyventojų piliečių skaičiaus. Taip didelė New-Yorko valstija siunčia du senatoriu ir kelias dešimtis atstovų, o mažutė Delavar'o valstija siunčia taippat du senatoriu ir tik vieną atstovą. Bet tokiai tvarkai esant, kartais gali įvykti, jog tautos mažuma, viešpataudama senate, gali kliudyti tautos daugumos norų, išreikštą atstovų rumuose.

Kiekviena kongreso dalis sprendžia, ar teisingai yra išrinkti jos sąnariai ar ne. Dviejų trečdalių balsų dauguma ir senatas ir atstovų rumai gali prašalinti savo sąnarį. Ir viena ir kita kongreso dalis tik tuomet tegali teisėtai spręsti, jei susirinko didesnioji jos sąnarių dalis.

Kongreso sąnariai gauna paskirtą algą. Jie negali but patraukti atsakomybên už savo kalbą ar balsavimą kongrese. Juos tepatraukia į teismą tik už išdavystę tėvynės ir už tas piktadarystes, už kurias įstatymai skiria mirties bausmę. Nei vienas kongreso sąnarys negali buti jokiu valdininku.

Kongresas susirenka kas met bent vieną kartą, o svarbesniems dalykams esant, prezidentas gali sušaukti nepaprastą kongreso susirinkimą. Projektas tik tuomet tetampa įstatymu, kuomet jį priima senatas bei atstovų rumai ir po jo pasirašo prezidentas. Abi kongreso dali turi absolutų, o prezidentas suspensivų „veto". Jei senatas ar atstovų rumai nesutinka su kokiu sumanymu, tuomet kongresas ir renka komisiją, į kurią siunčia po tris savo atstovus ir senatas ir žemieji rumai. Ta komisija svarsto sumanymą, tarias. Jei ir tuomet abi pusi nesutinka, sumanymas yra atmestas.

Ir senatas ir atstovų rumai svarsto sumanymus ir nutaria, atskirai, veikdamu. Bendri jų posėdžiai tėra tiktai tuomet, kada kongresas renka respublikos prezidentą ir viceprezidentą.

Atstovai yra renkami visų piliečių tiesioginiu ir slaptu balsavimu dvejiems metams. Išrinktas gali but kiekvienas pilietis, sukakęs bent 25 metus amžiaus, gyvenąs toje vietoje, kur jį renkama, bent septynerius metus.

Atstovų rumai vieni teturi teisę sustatyti biudžeto projektą, skųsti senatui nusikaltusius augštuosius valdininkus. Posėdžiai prasideda nuo maldos. Kiekvienas atstovas tame pačiame įklausime tegali kalbėti tiktai vieną kartą ir nedaugiau valandos, nebent vienbalsiai to reikalautu atstovų rumai.

Antroji kongreso dalis yra senatas. Senatorius rinko kiekvienos į susijungimą įėjusios valstijos parlamentas dauguma balsų šešeriems metams. Kas dvejiems metams pasibaigus išeina trečioji senato dalis. Senatoriai gali but renkami atvejų atvejais.

Iš visos Jung. Valstijų konstitucijos senato sutvėrimas skaitės geriausiai nusisekęs. Kadangi senatorius rinko kiekvienos valstijos parlamentas, jie ne taip labai tepriguléjo nuo liaudies ir nereikalavo jai pataikauti pagaliaus su visos šalies skriauda. Senatoriai yra žmonės parinkti gerai numanantįs savo dalyką, daug šviesesni ir sumanesni už žemųjų rumų atstovus. Senatoriais dažniausiai yra patįs gerieji amerikos politikai.

Ilgiau pasilikdami ir mažiau tepriguledami nuo atmainių liaudies užgaidų, senatoriai įveda į valdymą daugiau vienodumo, sistematiškumo ir rimtumo.

Senatas dalyvauja leidime įstatymų, jų įvykdinime ir funkcionuoja kaipo ypatinga teismo įstaiga.

Visus Jung.Valstijų įstatymus leidžia vien tiktai kongresas,tai yra senatas ir atstovų rumai. Be vienų ar kitų sutikimo negali but išleistas nei vienas Jung. Valstijose įstatymas.

Kad geriau sektus įstatymų leidimo darbas, ir senatas ir atstovų rumai yra pasidalinę į ypatingus komitetus. Senato komitetai yra renkami dvejiems metams. Viename komitete yra nuo dviejų iki trylikos sąnarių, o tų komitetų yra apie penkias dešimtis. Kiekvienas senatorius priguli prie vieno, o kartais ir prie kelių komitetų. Komitetai ne patįs pasiskiria savo pirmininką, bet paskiria senatas. Kaip senate, tokie pat komitetai yra ir atstovų rumuose.

Įstatymų sumanymą įnešant ir antruoju skaitymu, kongrese diskusijų nėra. Po antro skaitymo sumanymas eina į komitetą, kuris gali tą sumanymą atmesti, priimti, savotiškai perdirbti, ir pri-

rengti. Išdirbtąjį ir prirengtąjį sumanymą senato komitetas referuoja visam senatui. Projektą tuomet perskaito treti kartą, ir jis balsavimu yra arba priimamas arba atmetamas. Taip pat yra ir atstovų rumuose.

Kongresas paprastai balsuoja taip, kaip jo komitetas. Tuo budu komitetai yra ištikrųjų mažos legislativios grupės. Komitetų posėdžiai yra publikai uždaryti.

Amerikos kongrese valdiškų sumanymų visai nėra. Jie yra privatųs t. y. kongreso sąnarių. Jei valdžia nori pravesti kokį sumanymą, ji turi surasti palankų kongreso vyrą ir jam įduoti pravesti tą sumanymą.

Senato sumanymuose dažnai yra gero formulavimo ir moksliško griežtumo, nes ten sėdi žymieji įstatymų žinovai. Atstovų rumų sumanymuose dažniausiai to griežtumo ir aiškumo nėra. Anaiptol, čia rasime daug klaidų, precizijos ir aiškumo stoką. Sumanymai silpni ir turiniu ir forma. Delto labai retas iš tų sumanymų betampa įstatymu, uż vis, jei sumanytojas nepriguli prie to komiteto, kurs tą sumanymą svarstys, ir negali savo sumanymo paremti.

Atstovų rumų menkumą pataiso senatas, nepraleisdamas netikusių, ar pataisydamas klaidingus jų sumanymus.

Senatas yra augščiausia tautos taryba. Prezidento sutartįs, padarytos su kitomis valstijomis neturi jokios galybės, kol jų nepatvirtino senatas. Tos sutartįs tegali būt patvirtintos tiktai tuomet, kada už jas balsuoja bent du trečdaliu senatorių.

Patvirtindamas arba atmesdamas prezidento sutartis su svetimomis valstijomis, senatas faktiškai kontroliuoja jo politiką. Senatas patvirtina arba atmeta ir prezidento skiriamuosius valdininkus. Nei prezidento padarytųjų sutarčių, nei jo paskirtųjų valdininkų patvirtinime atstovų rumai nedalyvauja.

Senatas funkcionuoja ir kaipo ypatinga teismo įstaiga. Ji teisia augštuosius valdininkus, kuriuos apskundžia atstovų rumai. Jei apskųstasis valdininkas tapo pripažintas kaltu, senatas atima iš jo valdininko charakterį, o paprastasis teismas jam paskiria bausmę. Sakysime koks prezidentas tapo tėvynės išdavikas. Žemųjų rumų atstovai apskundžia jį senatui, senatas, atradęs jį kaltu, paskelbia, kad jo prezidentavimas jau pasibaigė. Po to paprastasis teismas paskiria jam mirties ar kokią kitą bausmę.

Tos tvarkos pavojus yra tame, kad viešpataujant tai pačiai partijai ir senate ir atstovų rumuose, ji gali prašalinti ir augščiausį priešingos partijos valdininką

Anglijoj yra truputį kitaip. Ten lordų rumai yra augščiausia teismo įstaiga Žemieji rumai gali skųsti kiekvieną prasikaltėlį, o lordų rumai vyriausiai gali jam paskirti kiekvieną legalę bausmę.

5. **Prezidentas ir Ministeriai.** Vykdančioji valdžia Jungt. Valstijose priguli prezidentui.

Amerikos konstitucijos tvėrėjai norėjo, kad prezidentas galėtu liuosai veikti savo sferoje. Savo garbe, savo turtais, savo gyvybe prezidentas atsako visai tautai, žadėdamas stengties gerai pildyti uždėtąją jam priedermę.

Konstitucija davė prezidentui labai plačias teises, norėdama nesusilpninti jo veikimo ir jo atsakomybės. Nors kai kuriuos prezidento parėdymus senatas gali atmainyti, tečiaus, aplamai imant, administracijos srityje jis yra augščiausias.

Nors pats prezidentas negali išleisti jokių įstatymų, vienok jis turi šiokią tokią įtekmę ir į įstatymų leidimą. Kongreso leidžiamųjų įstatymų jis gali nepatvirtinti, pastatyti savo „veto", pasiųsti įstatymų sumanymą peržiurėti antru atveju. Tiesa, jei kongresas užsispyrė ir antruoju kartu priėmė dauguma dviejų trečdalių balsų, prezidentas tuomet turi nusileisti.

Kiekvienoje respublikoje legislativi valdžia turi didesnę galybę už vykdančiąją valdžią. Delto visuomet ten yra pavojus, kad legislativi valdžia neperžengtų savo ribų, nepradėtu kišties į administracijos sritį ir nepradėtu ją perdaug varžyti, siaurinti jos ribas, o savasias perdaug plėsti.

Jungt. Valstijose konstitucija sumažina tą pavojų, suteikdama prezidentui didžią galybę ir suspensivų „veto." Tiesa tas pavojus nėra visai prašalintas, nes kaip kiekvieno kito, taip ir jo galybę varžančiojo įstatymo prezidentas negali visai sukliudyti.

Kad prezidentas galėtu tinkamai atlikti savo uždavinį, konstitucija davė jam teisę pasirinkti tinkamus savo valios pildytojus. Jungt. Valstijose ministeriai neatsako nei tautai, nei parlamentui, bet tik prezidentui, nes jie veikia jo vardu, yra jo tarnais, jo parėdymų pildytojais. Ministerius sau pasirenka pats prezidentas ir jis pats visuomet gali tuos prašalinti. Delto už ministerių darbus atsako prezidentas taippat, kaip ir už savo paties veikimą. Ministeriai kartu su prezidentu teatsako tiktai tuomet, jei kartu su juo dalyvautu kokioje piktadarystėje, sakysime tėvynės išdavime.

Prezidentas yra išrinktas ne kongreso, bet visuomenės, jis visuomenei ir atsako, o ne kongresui. Kongreso dauguma gali išreikš-

ti savo nesutikimą su juo ar su jo ministeriais, bet tuo negali priversti jų pasitraukti arba permainyti savo politikos. Iš kitos pusės nei prezidentas, nei jo ministeriai neturi teisės paleisti kongreso.

Alga prezidentui yra paskirta sulyginamai nedidelė, viena, kad ji nesukeltu kandidatuose didelių apetitų, antra, kad prezidentas negalėtu papirkti kongreso. Jo alga yra nenumažinama. Prezidentui yra draudžiama dalyti titulus, kad tuomi jis nesistengtu patraukti piliečių į savo pusę netikusiu budu.

Konstitucijos tvėrėjams sunku buvo sutvarkyti prezidento rinkimus. Jie žinojo, kad pavedus liaudžiai balsuoti, ji dažniausiai išrinks visai netikusį, kokį demagogą, o ne rimtą ir šviesų politiką. Jie nenorėjo tų rinkimų pavesti nei kongresui, kad prezidentas netaptu nuo jo prigulmingas. Tatai jie sugalvojo atskirus dvilaipsnius rinkimus.

Kiekviena valstija išrenka tiek prezidento rinkikų, kiek turi savo atstovų abejuose rumuose. Šie įstatymais paskirtu laiku susirenka savo valstijoje į paskirtą vietą ir raštu balsuoja, ką renka į prezidentus, o ką į viceprezidentus. Savo balsus uždarytus ir antspauda prispaudus nusiunčia į Vašingtoną. Čia juos atidaro kongreso prezidentas abiejų kongreso rumų akyvaizdoje ir juos suskaito.

Kad rinkikus paliuosuoti nuo valdžios įtekmės, įstatymai draudžia valdininkams buti prezidento rinkikais. Kadangi rinkikai yra parinktieji iš visos valstijos vyrai, jie gerai gali numanyti, koks geriausiai tiktu į prezidentus. Bet konstitucijos tvėrėjai nepasiekė savo tikslo: žmonės rinkėjams įsako, už ką jie turi balsuoti taip, kad faktiškai prezidentą renka tiesiog pati liaudis.

Prityrimas parodė, kad į prezidentus paprastai patenka ne patįs gabieji. Tas faktas aiškinama šitaip. Viena, kad žymių žmonių ypač politikos srityje yra labai nedaug, antra, kad rinkimų budas yra jiems nepalankus.

Jei nei vienas kandidatas negavo daugiau pusės balsų, prezidentą išrenka kongresas. Bet kongresui nedaug kartų teteko rinkti prezidentą, nes beveik visuomet vienas kandidatas gauna daugiau pusės balsų ir yra išrinktas. Į prezidentus galima rinkti ta patį, kurs jau buvo. Prezidentas yra renkamas ketveriems metams.

Istorija rodo, kad prezidento rinkimai yra kartais labai pavojingi. Pavojaus didumas daug pareina nuo to, kokią galybę turi prezidentas. Valdžios augštumas gali sukelti kandidatuose tokį apetitą, kad šie ima veržties į tą vietą ir nelegaliais budais. Tie apetitai sukila ne vien pačiuose kandidatuose į prezidentus, bet ir jų šalininkuose, kurie tikisi sau gauti gerų, pelningų vietų.

Kas ketvirti metai prezidento rinkimai sukelia didžiausią visoje šalyje agitaciją ir tikrą krizį administracijoj. Rinkimų rezultatai buna dažnai neaiškųs. Jiems prikišama klaidų, paprikas, pagaliaus prievartą, ir sunku surasti autoritą, kurs visa tai išrištų.

Išrinkus naują prezidentą, senasis likusįjį galą funkcionuoja netikusiai, dirba lygu išvirkščiomis rankomis. Jo politika tampa nedrąsi, nes jo įpėdinis gal laikysis visai kitokios.

Naujasis prezidentas maino ištisas minias ir pačių svarbiųjų valdininkų, pašalindamas senuosius, o į jų vietą pastatydamas savo šalininkus. Delto egzekutivioje valdžioje truksta sistemos ir vienodumo.

Santikiai egzekutivios valdžios su legislative yra sutvarkyti netobulai.

Nėra budo įvesti vienybę į legislativios ir egzekutivios įstaigos veikimą. Egzekutivi valdžia negali tinkamai pasirupinti, kad kongresas išleistu reikalingus šaliai įstatymus.

Anglijoj kasdieninis administracijos patyrimas parodo ir mažus netobulumus legislaturoje, kurie kliudo egzekutivios valdžios veikimą, daro bereikalingas išlaidas, ir t. t. Ministerių pirmininkas, budamas parlamento daugumos vadu, pasirupina, kad but išleisti tinkami įstatymai ir pašalintos netobulybės.

Jung. Valstijų sutvarkyme to nėra, nes čia valdžios vyriausios šakos yra ne vien atskiros, bet ir atidalytos. Ministeriai nėra parlamento daugumos vadai ir parlamento posėdžiuose ne dalyvauja.

Amerikos legislaturoje nėra vadovaujančių autoritų. Čia veikia kelios dešimtįs atskirų nuo kits kito neprigulmingų komitetų, delto nėra koordinacijos.

Valdžia turi but padalyta, bet sujungta. Tarp egzekutivios ir legislativios valdžios turi buti vienybė ir sąryšis. Kuomet parlamentas išreiškia ministeriams savo nepasitikėjimą, jiems belieka, arba paleisti parlamentą, arba atsisakyti. Jei ministeriai atsisako, naujieji yra renkami iš parlamento daugumos ir vėl tarp dviejų valdžios šakų vienybė įvyksta.

Jei parlamentas yra paleistas, naujasis, jei ministeriams pritaria, šie paleka, o jei nepritaria, ministeriai butinai turi pasitraukti, naujieji yra renkami tokie, kurie sutinka su parlamento atstovų dauguma, ir vėl vienybė įvyksta.

Jung. Valstijose tokios tvarkos nėra. Kilus nesutikimams tarp kongreso ir egzekutivios valdžios, prezidentas negali paleisti kon-

greso, o kongresas negali pašalinti nei prezidento, nei jo ministerių, nebent, jei žemieji rumai apskųstu juos senatui, bet tai gali įvykti tik už piktadarystes. Ministeriai nereikalauja laikyties kongreso, bet prezidento reikalavimų.

Taip tatai Jung. Valstijose nėra valdžios dalių sąryšio, jos yra atskiros ir atidalytos, kiekviena eina savo keliais, nėra vienodumo ir nuosaikumo. Ta sąryšio ir vienodumo stoka yra ypatingai atjaučiama tautos krizio laikais.

6. **Teismas.** Jungt. Valstijose teismo įstaiga vaidina svarbią rolę pagaliauspolitikoje.

Sunku buvo suorganizuoti federalę valdžią, bet dar sunkiau buvo priversti atskiras valstijas klausyti įstatymų. Kadangi kiekviena į susijungimą įėjusi valstija skaitos suverenė, labai lengvai gali kilti nesusipratimų tarp jų ir tarp centralės valdžios dėlei kompetencijos. Visi tie klausimai yra pavesti augščiausiam Jungt. Valstijų teismui.

Augščiausiojo teismo sąnarius paskiria prezidentas, o juos patvirtina senatas. Kad teisėjus padaryti liuosais ir neprigulmingais, jie yra skiriami visam amžiui. Juos tegali pašalinti senatas už piksadarystes. Jų alga nesumažinama.

Augščiausiojo teismo kompetencija yra aiškiai nustatyta konstitucijoj. Visame pasaulyje yra toki tvarka, jog teismas sprendžia, ar kaltinamasis išpildė tos valstijos įstatymus ar ne. Tatai ir augščiausysis Jungt. Valstijų teismas ir kiti federaliai teismai sprendžia, ar kas išpildė ar neišpildė ne pavienių valstijų, bet visos federacijos arba viso susijungimo įstatymus. Išpildymą ar neišpildymą įstatymų, kuriuos išleido pavienios valstijos, palikta spręsti pavienių valstijų teismams.

Augščiausis Jungt. Valstijų teismas turi teisę nepripažinti ir nesilaikyti tų įstatymų, kuriuos jis laiko nekonstitucionaliais. Kuomet augščiausysis teismas atsisako taikinti gyvenime kokį įstatymą, kaipo priešingą konstitucijai, tas nustoja įstatymo galybės. Taip panaikinti įstatymą jis tegali procese, bet negali ant jo užsipulti teoretiškai ir jį sukritikavęs, nuversti. Prieš augščiausiojo teismo nusprendimus nusilenkia ir prezidentas ir pats kongresas.

Federativi Jungt. Valstijų sistema yra labai naudinga. Atskiros valstijos, budamos nedidžios, geriau pažįsta savo žmonių reikalus ir uoliau stengias juos patenkinti, o federacija suteikia didžios valstijos galybę, kuri pasekmingai apsaugoja savuosius pavaldinius nuo kaimynių valstijų išnaudojimo.

XIV Demokratija Šveicarijoj.

1. Pamatiniai Dėsniai. Viena iš tyriausių pasaulio demokratijų yra Šveicarijos respublika, sutverta iš suvereniškų valstijėlių vadinamų kantonais.

Visi šveicarai yra lygus įstatymams. Ten nėra nei gimimo, nei asmens, nei šeimynų privilegijų. Nei vienas valdininkas neturi teisės gauti iš svetimos valstijos titulų, dekoracijų, ar pensijų ir jais naudoties. Konfederacija neturi teisės laikyti nuolatinės armijos. Jei tėvynei betarnaudamas kareivis nustoja sveikatos ar gyvybės, jei yra reikalingas jis pats ar jo šeimyna, turi teisę gauti iš valstijos reikalingą pašalpą.

2. Šveicarijos Parlamentas. Šveicarijos parlamentas vadinas „Assemblée Fédérale“ arba „Bundesversammlung“ Jis susideda iš dviejų rumų. Žemesnieji arba atstovų rumai vadinas „Conseil National“ arba „Nationalrat“. Augštesnieji rumai arba senatas vadinas „Conseil des Etats“ arba „Ständerat“.

Žemųjų rumų atstovai yra renkami visuotinu balsavimu trejiems metams. Balsuoti gali kiekvienas pilnateisis vyras pilietis, sukakęs bent dvidešimti metų amžiaus. Rinkimai visuomet yra paskutinį spalių nedieldienį, tą pačią dieną visoje šalyje.

Kad buti išrinktam, reikia gauti daugiau kaip pusę apskrityje įmestųjų balsų. Tiktai trečioju balsavimu tėra tas išrinktas, kurs gavo daugiausiai balsų.

Parlamentas nustato atstovų rinkimo apskričius. Laisvamanių ir protestonų fanatizmas ir čia pasiroda visoje savo tamsybėje. Kadangi parlamente jų yra dauguma, tat jie ir pasirupina rinkimų apskričius taip nustatyti, kad katalikų tepatektu į parlamentą kuomažiausiai. Mažieji kantonai teturi po vieną atstovą, o didesnieji turi po daugiau. Taip vienas Züricho kantonas turi 22 atstovu, o vienas Berno kantonas—29 atstovus.

Kiekvienai paprastai ir nepaprastai sesijai atstovai išrenka savo prezidentą, viceprezidentą ir keturis balsų skaitytojus. Tas, kurs praėjusiosiose posėdžiuose buvo prizidentu, sekančiosiuose negali but nei prezidentu nei viceprezidentu. Prezidentas, viceprezidentas ir balsų suskaitytojai sutveria biurą, kuris nuskiria komitetų daugumą, suskaito balsus, atlieka kasdieninius rumų reikalus.

Šveicarų konstitucijos tvėrėjai, rengdami augštuosius rumus, sekė Jungt. Valstijų senato sutvarkymą, bet ne visai. Kaip Amerikoje kiekviena valstija, taip Šveicarijoj kiekvienas kantonas siunčia į augštuosius rumus po du, savo atstovu. Amerikoje senatorius rin-

ko kiekvienos valstijos parlamentas, Šveicarijoj gi vienuose kantonuose renka piliečiai betarpiu balsavimu, kitur gi juos renka legislativi kantono įstaiga. Amerikoje senatoriai yra renkami ilgesniam laikui, Šveicarijoj vienuose kantonuose jie yra renkami tik vieneriems, kitur dviejiems, kitur trėjiems ir ketveriems metams. Delto čia nėra tokio vienodumo ir tokio sistematiškumo, kaip Jungt. Valstijų senate. Amerikos senatas turį ypatingas funkcijas ir didesnę galybę už atstovų rumus, Šveicarijoj abu rumai yra lygųs. Visa tai susilpnino tos organizacijos vertę, naudingumą ir pasisekimą. Jungt. Valstijų senatas pragarsėjo, kaipo viena iš geriausių visame pasaulyje organizacijų. To negalime pasakyti apie augštuosius Šveicarijos rumus.

Konstitucija reikalauja, kad parlamentas susirinktu bent kartą per metus, bet paprastai jis susirenka du kartu, butent birželyje ir gruodyje. Jo posėdžiai tęsias keturias ar penkias savaites. Parlamentas susirenką į nepaprastą posėdį, jei to reikalauja ketvirtoji atstovų dalis arba bent penki kantonai. Tokių posėdžių pasitaiko beveik kas met.

Parlamentas leidžia įstatymus, nustato federalės administracijos sutvarkymą, reikale pertaiso konstituciją, nustato santikius su kitomis valstijomis, daro su jomis sutartis, paskelbia karę ar įvykdo taiką, pasirupina visa tai, kas yra butina tėvynės saugumui, kontroliuoja federalę armiją, priima metinį biudžėtą, leidžia, kad federacija užtrauktu skolas, išklauso atskaitą iš įeigų bei išlaidų, prižiuri, kad butu išpildyta konstitucija, kontroliuoja federalę administraciją ir federales teismo įstaigas, renka Federalę Tarybą, federalius teisėjus, generolus federalei armijai, gali dovanoti nusikaltėliams bausmę, vyriausiai nutaria nesutikimus, kilusius tarp konfederacijos organų.

Įstatymai ar parėdymai tegali but išleisti tik abejiems rumams sutinkant, įstatymų iniciatyvą turi ir vieni ir antri rumai. Kiekvienuose rumuose dauguma padaro quorum'ą, o nutarimai yra daromi paprasta balsų dauguma, Yra uždrausta, kad rinkėjai ar kantonai, atstovus siųsdami, duotu kokius nors įsakymus.

Leisdami įstatymus abu rumai funkcionuoja skyrium. Bendras sesijas abu rumu turi tuomet, kada riša konfliktus kilusius tarp federalių valdžių, kuomet renkama Federalę Tarybą, federalį tribunalą, konfederacijos kanclerį ir vyriausįjį armijos vadą.

3. Referendum'as ir Liaudies Inciativa. Augščiausis autoritas legislaturoje yra pati liaudis. Tai yra konsekventiškai pravestas demokratizmas. Liaudis išreiškia savo nutarimą balsavimu.

Atsišaukimas į liaudį ir pavedimas jai pačiai balsuoti įstatymus arba rišti klausimus vadinas referendumas. Referendumas yra dvejopas: butinas ir nepriverstinas. Nepriverstinas referendumas konfederacijoj yra leidžiant šiaip jau įstatymus, o butinas referendumas yra pertaisant konstituciją.

Kuomet federacijos parlamentas priėmė ir nubalsavo kokį įstatymų projektą ir jį paskelbė, tuomet jis įeina įštyrimo periodan, kuris tęsias devynias dešimtis dienų. Tuo laiku gali but pareikalauta, kad įstatymas butu pavestas nubalsuoti pačiai liaudžiai, kuri naująjį įstatyma arba patvirtina, arba atmeta.

Jei referendum'o reikalauja arba 30 tukstančių balsuotojų, arba aštuonių kantonų valdžia, per keturias savaites nuo tokio pareikalavimo, įstatymas turi but pavestas liaudžiai nubalsuoti. Tiktai tų įstatymų liaudis negali balsuoti, kuriuos abeji rumai pripažino ir paskelbė esant neatidėtinais. Tokie įstatymai tuoj ima veikti, kaip tik liko paskelbti.

Referendumo budas yra nurodytas įstatymais. Kiekvienas vyras pilietis, turįs teisę balsuoti bet kokiuose rinkimuose, balsuoja priežiuroje valščiaus ir kantono valdžios. Jei dauguma yra už įstatymą, jis tampa priimtas, jei dauguma yra priešinga, įstatymas yra atmestas.

Jei paskirtuoju laiku referendumo niekas nereikalavo, tam laikui praėjus, parlamento nubalsuotasis projektas tampa įstatymu ir įeina į savo galybę. Gyvenimo prityrimas rodo, kad referendumo retai tereikalauja, o per referendumą liaudis dažniau atmeta naują įstatymų sumanymą, negu patvirtina.

Šveicarijos konstitucija gali buti pataisoma visa ar koki jos dalis šitokiu budu. Jei abudu parlamento rumu sutinka, kad konstitucija butu pataisyta, jie sustato pertaisytąjį konstitucijos tekstą, nubalsuoja ir paveda jį nubalsuoti liaudžiai.

Jei abu parlamento rumu nesutinka, ištisos konstitucijos perdirbimas gali įvykti tik tuomet, jei to pareikalauja bent 50 tukstančių balsuotojų. Parlamentas, gavęs tokį reikalavimą, paduoda liaudžiai nubalsuoti, ar turi buti ištisa konstitucijos revizija, ar ne. Jei dauguma yra už reviziją, tuomet senasis parlamentas tuo pačiu yra paleistas, piliečiai išrenka naują parlamentą ir jam paveda pertaisyti konstituciją.

Jei nori pertaisyti tiktai vieną konstitucijos dalį, daroma šitaip.

a) Jei reikalaujantieji piliečiai tiktai generaliais žodžiais tą pataisymą nurodo, jei parlamentas su tuo jų reikalavimu sutinka,

tuomet jis duoda sumanymui grieštą konkrečią formą, ir jį duoda nubalsuoti liaudžiai.

b) Jei parlamentas nesutinka su tuo piliečių reikalavimu ir su reikalaujančiųjų projektu, tuomet jis duoda liaudžiai nubalsuoti, ar turi buti ta konstitucijos dalis pataisyta, ar ne. Jei visuomenė nubalsuoja, kad ta konstitucijos vieta yra taisytina, tuomet parlamentas sustato jos pataisą ir ją duoda visuomenei nubalsuoti.

c) Jei 50 tukstančių balsuotojų reikalauja dalinio konstitucijos pertaisymo ir reikalaudami čia pat paduoda ir galutiną pataisytinosios vietos formą, tuomet gali buti dvejopai: jei abu parlamento rumu sutinka su jų reikalavimu ir su jų paduotaja partaisytinosios vietos forma, tuomet tas projektas paduotoje formoje yra pavedamas nubalsuoti liaudžiai. Bet, jei parlamentas su paduotaja pataisos forma nesutinka, tuomet jis gali sustatyti savo projektą, duoti abu projektu nubalsuoti liaudžiai ir duodamas gali nurodyti, delko piliečių paduotasis projektas yra blogas, o delko jų yra geras.

Nei vienas konstitucijos pataisas negali buti įvestas, kol tam nepritars didesnioji balsuotojų dalis, ir didesnioji dauguma kantonų. Kiekvieno kantono liaudies balsavimas skaitos balsavimu paties kantono.

Nuo 5 liepos 1891 m. iniciativos teisę turi ne vien parlamento sąnariai, bet ir piliečiai, turintieji teisę balsuoti, jei jų susirašo bent 50 tukstančių. Tuo budu viešpataujančiosios parlamente partijos monopolis tapo panaikintas.

Pradžioje buvo manyta, kad įvedus tokią tvarką, konstitucijos permainos bus nuolatinės, revolucionieriškos, neapgalvotos, galinčios išardyti ir pačią valstiją. Bet gyvenimas parodė, kad ta baimė buvo nepamatuota. Piliečiai retai tesinaudoja iniciativos teise, ir tie patįs piliečių paduotieji sumanymai, buvo liaudies dažniau atmetami negu priimami.

4. **Vykdančioji Valdžia.** Šveicarai nedrįsta vykdančiąją valdžią pavesti vienam žmogui. Jie sutvėrė ypatingą septynių vyrų komitetą, vadinamą Federale Taryba (Conseil Fédéral, Bundesrat). Tai Federalei Tarybai jie ir pavedė egzekutivią valdžią.

Jung. Valstijose geriausiai pavykusiomis įstaigomis skaitos senatas ir augščiausysis teismas. Šveicarijoj yra kaip tik priešingai. Čia augštesnieji rumai ir augščiausysis teismas veikime pasirodė silpnesni. Užtat atstovų rumai, o ypač Federalė Taryba savo tobulu veikimu nusipelnė garbę visame pasaulyje.

Federalę Tarybą renka abu parlamento rumu bendrame posėdyje.

Visi federalės Tarybos sąnariai yra renkami trejiems metams, arba, teisingiau pasakius, kol gyvuos atstovų rumai. Naujiems atstovų rumams susirinkus, tuoj renkama Federalė Taryba. Delto visai teisingai galime sakyti, kad Federalė Taryba yra egzekutivus parlamento komitetas.

Federalę Tarybą renkant tėra tik viena sąlyga, butent, kad iš vieno kantono terinkti tik vieną Federalės Tarybos sąnarį.

Federalės Tarybos sąnarius rinkdamas, parlamentas labjau atsižiuri, kad jie butu gabus administratoriai, o ne didžiųjų partijų vadai, nes Tarybos svarbiausis uždavinys yra gerai vesti administraciją.

Egzekutivi valdžia yra padalyta į septynias šakas, arba departamentus, butent užsienių dalykų, vidaus dalykų, justicijos ir policijos, karės, finansų, paštų, gelžkelių ir pirklybos, pramonės ir žemdarbystės. Kiekvieną departamentą veda vienas Tarybos sąnarys. Visi parėdymai išeina ne iš vieno kokio atskiro Tarybos sąnario, bet iš visos Tarybos kaipo tokios.

Iš Federalės Tarybos sąnarių parlamentas išrenka kasmet prezidentą ir viceprezidentą vieneriems metams. Federalės Tarybos prezidentas yra kartu ir visos Šveicarijos prezidentas. Tas pats negali buti prezidentu dviejų metų paeiliui. Sekančiais metais į prezidentus beveik visuomet yra renkamas viceprezidentas.

Šveicarijos prezidentas neturi ypatingos galybės. Jis yra pirmas sau lygių kitų, Tarybos sąnarių tarpe, ir pats veda vieną administracijos departamentą. Seniau jis vesdavo tautos santikius su užsienių, dabar tos sąlygos nebėra, prezidentas gali vesti ir kitą administracijos šaką. Jis stengias sužinoti, ką veikia jo draugai, kiti šeši Tarybos sąnariai, o oficialėse ceremonijose jis reprezentuoja šveicarų tautą. Prezidentas algos metams gauna 13500 frankų, o kiti Tarybos sąnariai — po 12000 frankų.

Federalė Taryba privalo įkunyti parlamento išleistuosius įstatymus ir Federalio Teismo nusprendimus, ji turi daboti konfederacijos naudos santikiuose su užsieniais, apsaugoti viršutinę ir vidujinę valstijos gerovę, paskirti valdininkus, kurių neskiria kitos valdžios šakos, vesti konfederacijos finansinę ukę, sustatyti biudžetą, išduoti atskaitą iš konfederacijos įeigų ir išlaidų, prižiurėti konfederacijos valdininkus, priversti pildyti federacijos konstituciją, kiekvienų posėdžių pradžioje išduoti parlamentui atskaitą iš administravimo, pranešti apie vidujinį valstijos stovį ir jos santikius su užsieniais.

Tarybos kvorum'as yra keturi, bet nei vienas Tarybos sąnarys negali praleisti nei vieno posėdžio be pasiaiškinimo.

Federalė Taryba yra įstaiga ne visai toki, kaip Jungt. Valstijų prezidentas, kurs savo sferoje yra augščiasis ir turi galutinai nusprendžiantįjį balsą. Taryba neturi teisės „veto", kuris sustabdytu parlamento nubalsuotų ir pagaliaus ją pačią varžančių įstatymų projektą.

Ir pačios egzaketivios sferoje Federalės Tarybos valdžia nėra suverenė ir neprigulminga. Administracijos srityje parlamentas ją kontroliuoja, prižiuri ir jos parėdymus pagaliaus atmaino. Tiesa, parlamentas labai retai tesinaudoja ta savo teise, bet Taryba kas met jam išduoda smulkų ir griežtą savo valdymo raportą. Parlamentas tą raportą nagrinėja, diskutuoja ir dažnai pataria įvesti tokias ar kitokias į administraciją permainas.

Federalė Taryba nors ir panaši, bet vis gi negali but pavadinta ministerių kabinėtu. Jos sanariai nėra nei parlamento sąnariais, nei partijų vadais. Vienok jie aplanko abejus parlamento rumus dalyvauja jų diskusijose ir turi nemažą įtekmę į įstatymų leidimą. Jie įneša į parlamentą įstatymų sumanymus. Dažnai ir pats parlamentas reikalauja, kad Taryba įduotu jam savo įstatymų, ar parėdymų sumanymą.

Nei vienos Tarybos sąnarys negali įnešti įstatymų sumanymą į parlamentą, pirmiau nepritarus kitiems sąnariams, bet čis lengvai su kits kitu sutinkama ir kits kitam nekliudoma. Toks projektui pritarimas nesiskaito pasižadėjimu jį remti parlamente. Delto Šveicarijoj pasitaiko, kad tas pats Tarybos sanarys, kurs pritarė projekto įnešimui, parlamente jį kritikuoja, išrodinėja jį esant netikusį. Bet tas pasitaiko labai retai, nes kiekvienas Tarybos sąnarys, prieš įnešdamas kokį sumanymą, gerai jį apgalvoja, kad butu tikrai realis to įstatymo reikalas.

Tuos sumanymus, kurius įneše ne Taryba, parlamentas beveik visuomet siunčia į Tarybą peržiurėti pirmiau, negu juos įduoda komisijoms arba prieš galutiną nubalsavimą parlamente.

Federalė Taryba nėra atsakominga parlamentui ir delto neatsisako, jei parlamentas atmetė jos įduotąjį įstatymų projektą. Jei parlamentas nesutinka su ja įstatymų leidime ar pagaliaus administracijos srityje, Federalė Taryba nusileidzia parlamentui, kaipo augščiausiai krašto valdžiai, pasiduoda jo nutarimams ir lojaliai pildo jo nurodymus.

Šveicarijoj yra toks įsitikinimas, kad valdininkas duoda savo

patarimą, kaipo advokatas arba architektas, delto jis neskaito save priverstas atsisakyti, jei jo patarimų nepriimta. Šveicarui išrodo nesuprantamas dalykas, kaip galima sutikti, kad šalis nustotu gabaus administratoriaus delto, kad jis kitaip mano apie kokį įstatymą, negu parlamentas. Tuotarpu Anglijoj yra įsitikinimas kitoks. Ten nesuprantama, kaip gali pagarbos vertas ir save gerbiąs žmogus bepasilikti ministeriu, kuomet parlamentas atmetė ir pasmerkė jo sumanymus. Federalė Taryba turi visas gerasias Anglijos ministerių kabineto ypatybes, neturėdama jo ydų. Nors čia, yra toks pat artimas, bendradarbiavimas su legislativia valdžia, tečiaus į Federalę Tarybą naudingai gali įeiti įvairių partijų žmonės. Parlamentariniame kabinete, kaip šit Anglijoj ar Francijoj, toks sąnarių hėterogeniškumas butu šaltiniu kabineto silpnumo, tuotaru Federalę Tarybą tas heterogeniškumas sustiprina.

Koalicijinis ministerių kabinėtas beveik visuomet yra silpnas. Jis reprezentuoja parlamentą, kurio dauguma susideda iš kelių susijungusių partijų, o tas jų susijungimas yra labai silpnas. Šveicarijos Federalė Taryba, nebudama, parlamento daugumos organu, nepriguli ir nuo tos daugumos silpnumo. Parlaménte stengiamasi, kad valdytu viena partija, o Taryboje — kad kiekviena partija dalyvautu valdyme, kad Taryba reprizentuotu visą tautą.

Federacijoj Taryba yra tarpininku tarp įvairių politiškų įstaigų, tarp susifederavusiųjų kantonų. To savo uždavinio ji nėgalėtu gerai atlikti, jei susidėtu tik iš vienos partijos. Jos autoritas daug pareina nuo pastangų elgties visai bešališkai.

Nors Tarybos sąnariai yra išrinkti iš įvairių partijų, tečiaus jie veikia harmonijoj. Mat čia partijinis fanatizmas yra stipriai apgesęs, mokama kompromiso keliais kits kitam nusileisti, o svarbiausieji parėdymai pagaliaus ir administracijos srityje daugiau pareina nuo parlamento nutarimų ar nurodymų. Politikos ir valdymo pastovumas čia yra stebėtini. Nežiurint į parlamento krizius ar permainas, gabieji administratoriai palieka tie patįs, nes paprastai juos renkama atvėjų atvėjais. Yra tokių, kurie Federalės Tarybos sąnarias išbuvo be pertraukos po 20 ar 30 metų.

Federalė Taryba nepriguli nuo liaudies užgaidų, nes ją renka ne liaudis, bet parlamentas. Šis išrenka vyrus tinkamiausius, vertus pasitikėjimo. Tas pakelia Tarybos įtekmę dar labjau. Nėra abejojimo, kad Taryba nebutu sudėta iš tokių gabių vyrų, jei ją, rinktu patį liaudis.

Yra dvejopas budas vyriausiosios egzekutivios valdžios sutvar-

kyme: a) valdininkai atsako parlamentui už savo darbą, b) jie yra neprigulmingi ir neatsako už savo veikimą, visuomenė pasitiki jų sąžinę, kad jie gerai išpildys savo priedermę. Pirmoji metoda yra vartojama ten, kur valdininkai nepastovųs, skiriami trumpam laikui ir prašalinami by kokiu laiku. Čia yra gvarantija, kad administracija ves visą rėdymą sulig suvereno norų ir nurodymų. Ta pati metoda apsaugoja piliečius nuo valdininkų sauvaliavimo, kad jie nepanaudotu valdžios savo užgaidoms pasiekti. Bet ta pati metoda panaikina nuosaikią, toli pramatytą politiką. Valdžia tampa įrankiu klikos ar rėksnių, kurie kontroliuoja rinkimus į parlamentą.

Antrosios metodos ydos yra priešingos. Protingas sutvarkymas valdžios yra tuomet, kada tiedvi metodi yra išmintintingai sujungti

Visur yra pripažinta, kad teismas butu neprigulmingas nuo egzekutivios valdžios ir nuo parlamento. Ilgų amžių prityrimas parodė, kad didėsnės teisybės gali tikėties iš teisėjo, kurs nepriguli nuo jokios partijos, ir nebijo nustoti nei savo vietos, nei savo algos. Tuotarpu beveik visi pripažįsta, kad egzekutivi valdžia butu pilnoje atsakomybėje parlamentui. Ši paskutinė taisyklė Šveicarijoj kad ir nėra panaikinta teorijoj, bet praktikoje beveik netaikinama. Delto ir Taryba, nors renkama tik trejims metams, faktiškai yra pastovi. Ta žinia, kad jis bus vėl išrinktas, paliuosuoja gabų administratorių nuo politiškų partijų spaudimo, suteikia jam daug daugiau neprigulmybės, apsaugoja nuo pagundų elgties priešingai įstatymams, kad patikti savo partijai ir išpildyti jos užgaidas.

Taip tatai egzekutivi valdžia Šveicarijoj tapo beveik neprigulminga nuo partijinių varžytinių, ar kovų. Kad Taryba netikusiai nepanaudotu savo valdžios, tai daboja parlamentas, kurs kontroliuoja Tarybos politiką, valdymą ir gali panaikinti jos parėdymus.

Federalė Taryba negali tapti tyraniška. Laisvė nuo amžių taip giltai įleido šaknis į šveicarų širdį, kad joks valdininkų pasikėsinimas neįstengtu ją išrauti, Federalė Taryba teisia paprastai ne savo valdininkus, bet kantono, nes savųjų valdininkų yra nedaug, Kantonų valdžia vykdina ne vien savuosius, bet ir federacijos išleistnosius įstatymus.

Favoritizmas ir kitokios neteisybės čia taippat negalimos. Labai mažai tėra tokių funkcijų, kurias galėtu padalyti Taryba. Tai atlieka kiekvienas kantonas savo teritorijoje.

Federalė Taryba tiesioginius reikalus turi ne su savo pavaldiniais, bet su neprigulmingomis valstijėlėmis, suvereniais kantonais. Kad priversti juos pildyti Federacijos įstatymus ir vienok buti ge-

ruose su kantonų valdzia santikiuose, reikia daug atsargumo, takto, išminties ir elastiškumo įstatymų taikinime. Tą sunkų savo uždavinį Federalė Taryba sugebėjo atlikti labai gerai.

Jei koks kantonas griežtai atsisako pildyti Federacijos įstatymus, tokį kantoną Federalė Taryba priverčia klausyti, nebeduodama subsidijų, kurias kantonai gauna iš centralės valdžios, nusiųsdama kariuomenę į tą kantoną, ne mušties, bet kad tas kantonas ją maitintu. Šitos priemonės pasirodė labai pasekmingos.

Federalė Taryba turi ir judicialę galybę. Jai pavesta nagrinėti ir spręsti tuos klausimus, kurie yra surišti su šalies administracija, bet nuo jos nusprendimo, galima apeliuoti į parlamentą. Taryba, rišdama tuos klausimus, spręsdama tas skundas, atsižiuri ne vien į įstatymus, bet ir į politikos reikalus, delto dažnai geriau orientuojasi tuose dalykuose už tikrąją teismo įstaigą.

4. **Federalis Teismas.** Sveicarijos federalė teismo įstaiga yra tik viena. Ji vadinas „Federalis Teismas" (Bundesgericht). Nei vienas negali buti kartu ir teisėju ir parlamento atstovu, ar kokiu kitu valdininku. Federalis Teismas yra augščiausia įstaiga ne vien civilėms, bet ir kriminalėms byloms. To teismo kompetencijai priguli, tėvynės išdavystė, užpuolimas spėka ant federalių valdininkų, nusikaltimas tarptautinėms teisėms, politiškos piktadarystės, sukėlusios maištus, kuriuos turėjo malšinti federalė valdžia, federacijos valdininkų nusikaltimai. Jam priguli rišti nesusipratimus, kilusius tarp federacijos ir kantonų, tarp kantonų valdžios ir privačų piliečių už laužymą teisių, kurias pavieniams gvarantuoja konstitucija, už neišpildymą sutarčių ir t. t., skundas ant pačios federacijos. Federalis Teismas yra augščiausia apelacijos įstaiga tuose dalykuose, kuriuos reguliuoja federaliai įstatymai.

Federalis Teismas nėra toki tobula įstaiga, kaip Jungt. Amerikos Valstijų augščiausysis teismas. Pirma, jis stovi vienas, tuotarpu Jungt. Valstijų augščiausysis teismas yra galva viso tautos judicialio sistemo. Antra, jo kompetencija yra daug mažesnė, negu augščiausiojo Jungt. Valstijų teismo. Šveicarijos Federalis Teismas konstitucijos yra verčiamas taikinti į gyvenimą kiekvieną, įstatymą, kurį išleido parlamentas, tuotarpu Jungt. Valstijų augščiausysis teismas. kaikuriuos parlamento įstatymus gali atmesti, kaipo priešingus konstitucijai.

Federalis Teismas neturi tokio autorito nei valdininkų teisime. Šveicarija sustojo puskelyje tarp anglosaksonų sistemo, sulig kurio kiekvienas paprastas teismas gali teisti valdininkus, ir tarp

francuzų sistemo, kuris parėdo, kad valdininkus teisti ir administratįvius įstatymus aiškinti tegali arba pati egzekutivi valdžia, arba tam tyčia paskirtas ypatingas tribunalas.

Šveicarijoj kiekvienas pilietis gali paduoti valdininką į teismą, bet yra nemažai dalykų, kurie yra išskirti iš paprastųjų teismų kompetencijos ir pavesti administracijai.

Konfliktus, iškilusius tarp Federalės Tarybos ir Federalio Teismo, išriša parlamentas. Federalis Teismas neturi teisės nuspręsti, kur jo kompetencijos ribos, kaip tai yra Jungt. Valstijose.

5. **Kantonai.** Šveicarijos kantonai yra suvereniai, kiek jų suverenumas, nėra apribotas federalės konstitucijos: Kiekvienas kantonas turi savo papročius, savo istoriją, savo ypatingus įstatymus, kiek jie neįeina į visos konfederacijos sferą. Kiekvienas kantonas turi savo konstituciją, bet ji privalo buti patvirtinta konfederacijos. Federacijos valdžia neturi teisės atsisakyti patvirtinti kantonų konstitucijos, jei ji nepriešinga federacijos konstitucijai, sutinka su respublikos esybe ir piliečiams gvarantuoja politiškas teises.

Kantono piliečių dauguma gali atmainyti savają konstituciją arba visą arba jos dalį. Jei viename ar kitame kantone įvesta koki reforma, ir jei jos rezultatai gyvenime pasirodė naudingi, tą pačią reformą stengias įvesti ir kiti kantonai. Tokiu budu kantonų konstitucija vis labjau vienodėja.

Šveicarijoj yra legislativi centralizacija, sujungta su administrativia decentralizacija. Federaliai įstatymai, nors išleisti federacijos parlamento, yra įvykdomi kantono valdininkų.

Kantonai, nors ir suverenųs, vienok jie negali nei karės paskelbti, nei daryti sutarčių su svetimomis šalimis, nei laikyti armijos daugiau trijų šimtų kareivių. Konfederacija kontroliuoja armiją, skelbia karę, daro taiką, sutartis su svetimomis valstijomis, savo valdžioje turi telegrafus, paštą, tvarko pinigus, kontroliuoja saikus, turi druskos ir parako monopolį.

Šveicarijos kaikurių kantonų ypatybė yra „Landesgemeinde“. Landesgemeinde yra visuotinis kantono piliečių susirinkimas į paskirtą vietą, paprastai po atviru dangum didžioje pievoje. Tas susirinkimas stačiai ir betarpiai atlieka svarbesniuosius kantono reikalus, sprendžia visuos svarbesniuosius kantono valdymo klausimus.

Landesgemeinde, jei nepakliuna į kokio demagogo rankas, yra anklėjanti tyrai demokratiška įstaiga. Čia piliečiai įgija supratimą, kokią svarbą turi savyvalda, ir koki yra atsakomybę už netikusį

balsavimą. Tokie susirinkimai tegali buti tik labai mažose valstijose kaip Šveicarijos kantonai.

Kantonų taryba (Kantonsrat) vaidina nemažą rolę kontono valdyme. Ta taryba yra renkama ne Landesgemeindės, bet atskirų elektoralių distriktų.

Kad Landesgemeinde trumpu laiku tinkamai galėtu atlikti savo uždavinį, kad ji išvengtu neapgalvotų nutarimų, visi reikalai yra jai iškalno prirengti. Tai atlieka kantono taryba. Jokio klausimo ar sumanymo negali įnešti į Landesgemeindę, jei pirmiau jo neperžiurėjo ir jam nepritarė taryba. Paskutiniu laiku tas reikalavimas ne visuomet beužlaikomas.

Kantono taryba yra Landesgemeindės tartum pagalbininkė. Mažesniosiuose dalykose taryba turi legislativią valdžią. Jai pavesti visi legislaturos mažmožiai, kuriuos neišrišo visuotinis susirinkimas, ji prižiuri sąskaitas, paskiria mažesniuosius valdininkus.

Administracija yra vedama tarybos, vadinamos „Regierungsrat", arba „Standeskommission". Ši paprastai susideda iš septynių sąnarių, kuriuos išrenka Landesgemeinde. Ta yra vyriausia kantono egzekutivi valdžia, o jos pirmininku yra „Landmann". Landmann'as laikoma vyriausiu kantono valdininku, jis atidaro ir veda Landesgemeindę.

Tuose kantonuose, kur nėra Landesgemeindės sutvarkymas maždaug yra šitoks:.

a) Liekvienas kantonas turi savo legislativią įstaigą, vadinamą „Didžioji Taryba". Jos sąnariai yra renkami visuotinu piliečių balsavimu trejiems ar ketveriems metams.

Didžioji Taryba leidžia įstatymus, nustato mokesčius, prižiuri administraciją, skiria augštesniuosius valdininkus.

Egzekutivi kantono valdžia yra pavesta ypatingai tarybai, vadinamai „Regierungsrat", arba „Conseil d'Etat". Šitosios tarybos sąnarių skaičius ne visur tėra vienodas. Daugiausiai yra 13. Vienur jie yra renkami tiesioginiu piliečių balsavimu, kitur — Didžiosios Tarybos, arba kitaip sakant legislativios kantono įstaigos.

Santikiai legislativios valdžios su egzekutivia yra maždaug tie patįs, ko ir pačios federacijos sutvarkyme.

Kad apsiginti nuo Didžiosios Tarybos tyraniškumo, kaikurie kantonai įvedė, kad paskirtas piliečių skaičius (10000—12000) gali įnešti sumanymą, balsuoti visiems kantono piliečiams, ar nėra ji paleistina.

Didžioji Taryba. Jei dauguma kantono piliečių nubalsuoja paleisti, Didžiąją Tarybą, ji yra paleista ir renkama nauja.

Tuose kantonuose, kuriems labjau rupi teisybė, yra įvestas proporcionalis atstovų rinkimas, t. y. kiekvienai partijai duodama išsirinkti atstovų proporcionaliai partijos sąnarių daugumui. Šveicarai stengias pasinaudoti visuotinio balsavimo geriausiomis ypatybėmis, o išvengti jo ydų.

Vietinė valdžia ne visuose kontonuose vienaip sutvarkyta, bet pamatinė tvarka yra maž daug ta pati. Kantonas yra padalytas į valsčius, kurie yra tikrais politiško gyvenimo centrais. Svarbiuosius vietinius reikalus nutaria visuotinis valsčiaus susirinkimas. Jis išrenka ir svarbesniuosius valsčiaus valdininkus.

Valsčiaus susirinkimo nutarimus įkunija valsčiaus taryba, kuriai vadovauja valsčiaus pirmininkas.

Vienu iš gražiausių tyrosios demokratijos žiedų yra referendumas arba pavedimas svarbesniuosius įstatymus nubalsuoti pačiai liaudžiai. Visuose kantonuose yra referendumas, kuomet reikia mainyti konstituciją. Kuomet reikia įvesti ar atmainyti paprastuosius įstatymus, referendumas yra beveik visuose kantonuose, tik vienuose jis yra butinas, kituose yra paliktas gyventojų norui. Šitame atvejyje referendumas yra tik tuomet, kada to reikalauja paskirtas piliečių skaičius.

Kur referendumas yra butinas, ten visi įstatymai turi buti balsuojami pačios liaudies.

Šveicarijoj referendumo istorija rodo, kad liaudis, balsuodama, paprastai atmeta radikaliausius įstatymų sumanymus. Kaikurie kantonai bandė įvesti, kad referendumas patvirtintu biudžetą, bet iš tų bandymų nieko neišėjo. Referendumas biudžetą beveik visuomet atmeta, taip pat beveik visuomet atmeta ir tas reformas, kurios reikalauja padidinti visuomenei mokestį.

Referendumu gyventojai vis mažiau ir mažiau besiinteresuoja. Daug įstatymų, pavestų referendumui, atmesta delto, kad nebuvo nei pusės tų, kurie turi teisę balsuoti.

Referendumas sumažina parlamento atstovų atsakomybę ir tuo pačiu remia jų apsileidimą. Atstovai, žino, kad jų balsavimas nėra galutinas, kad galutinai nubalsuos pati liaudis, delto nebesistengia taip nuodugniai, kaip reikėtu, begvildenti ir labai svarbaus įstatymų sumanymo.

Referendumas paprastai turi negatyvų charakterį, butent piliečiai gali atmesti tuos įstatymus, kuriuos nubalsavo parlamentas. Ta teisė šveicarų demokratiškumo nepatenkina. Jiems atrodo, kad

demokratija yra nepilna, jei piliečiai neturi įstatymų iniciatyvos. Tatai įvesta, kad paskirtas piliečių skaičius gali įnešti įstatymų sumanymą ir pareikalauti, kad jį suvereniai nubalsuotų pati liaudis. Tai yra iniciatyvos teisė ir raferendumo papildymas.

Referendumas ir liaudies iniciativa yra tuo pavojingi, kad lengvai gali tapti įrankiu demagogams, kurie, jokios valdymui reikalingos kvalifikacijos neturėdami, gali daryti į valstijos gyvenimą didesnę įtekmę, negu teisėtoji valdžia.

Šveicarijos demokratiją dažnai lyginama su senovės Atenų demokratija ir sakoma, kad jiedvi yra tyriausiu demokratijos pavyzdžiu, arčiausiai priėjusiu demokratijos idealą. Tečiau tos dvi demokratiji: Šveicarijos ir senovės Atenų, labai skirias nuo kita kitos. Atenų demokratija buvo susikoncentravus ir aiškiai apsireiškė administracijoj. Nuo liaudies nutarimo pareidavo, ar stoti į karę, ar užlaikyti taiką; liaudies balsavimas sprendė, kokie turi but santikiai su kitomis valstijomis, su kolonijomis; liaudis suvereniai rišo finansų, armijos, laivyno klausimus.

Visus tuos reikalus atlikdavo arba tiesiog pats liaudies susirinkimas, arba liaudies susirinkimo trumpam laikui išrinkti ypatingi komitetai.

Bet visai kitaip buvo su leidimu įstatymų. Grekų supratimu įstatymai buvo pastavi veikimo norma, jų atmainymas buvo labai retas atsitikimas, jie buvo gaminami nedemokratiško areopago. Atenuose nei bandyte nebandyta sutverti liaudies legislativią įstaigą. Toje senovės demokratijoj administracija buvo liaudies rankuose, bet legislatura buvo liaudžiai kaip ir nepasiekiama.

Visai priešingai yra Šveicarijoj. Vargiai begalima beišgalvoti demokratiškesnę legislaturą, už Šveicarijos, ypatingai, jei atsiminsimė referendumo ir iniciativos teisę. Tuotarpu egzekutivi valdžia nuo liaudies yra neprigulmingiausia, kiek begali buti valdžia, galutinai pastatyta ant visuotino balsavimo. Federalę Taryba renka ne liaudis, bet parlamentas. Gabesnieji Tarybos sąnariai yra renkami po kelis kartus, taip kad jie yra administratoriais, išrinktais kaip ir visam amžiui. Tatai be jokio perdėjimo galime sakyti, kad Šveicarija yra tyriausia ir tobuliausia iš visų pasaulio demokratijų, kokios kada nors buvo ar yra. Liaudis yra petenkinta. Delto visos revoliucionierių pastangos nueina niekais.

Valdžia yra patriotiška, ekonomiška, pastovi ir nuosaiki politikoje, kuri nepriguli nuo partijų upo. Paprikų valdžioje, galime

sakyti, visai nėra, ir į valdininkus yra skiriami ne partijų lyderiai bet tinkamiausieji savo darbui žmonės.

Išrinktieji valdininkai taip ilgai yra laikomi, kaip ilgai jie gali tinkamai funkcionuoti. Biurokratijos čia kaip ir nėra. Jos ydos yra nežinomos. Tai parodo nepaprastą šveicarų gabumą valdyti savo šalį.

Taip gražiam demokratijos išbujojimui Šveicarijoj aplinkybės yra labai patogios. Turtai čia yra padalyti lygiau, negu bet kur kitur. Čia nėra didelių turtuolių, bet nėra nei skurdžių. Šveicarijoj nėra didelių pramonės centrų su milioninėmis darbininkų armijomis, nėra didžių miestų, kurie butu lizdais išnaudoto nuskurdusio proletariato, tamsumo ir ištvirkimo. Šalis yra maža, liaudis — pastovi, pripratusi nuo amžių prie savyvaldos.

XV Demokratija Vokietijoj.

Vokietijos konstitucija susideda iš dviejų dalių. Pirmoje nupieštas valstijos uždavinys ir jos tvarka. Antroje išdėstytos pamatinės vokiečių piliečių teisės ir priedermės.

Vokietijos valstija yra respublika. Liaudis yra valstijos valdžios šaltinis. Tarptautiniai įstatymai laikoma įstatymais ir vokiečių tautai. Valdžia paima į savo rankas gelžkelius ir vandens kelius.

1. **Reichstagas.** Vokietijoj svarbiausią rolę vaidina atstovų rumai, vadinami „Reichstagu“. Reichstagas susideda iš Vokietijos piliečių atstovų, kurie atstovauja ne atskiras vietas, bet visą vokiečių tautą. Delto atstovai nėra surišti jokiais rinkėjų įsakymais ir, balsuodami, teturi klausyti tik savo sąžinės ir težiurėti tiktai tautos gerovės.

Atstovai yra renkami lygiu, tiesioginiu, slaptu ir visuotiniu balsavimu. Balsuoja visi pilnateisiai Vokietijos piliečiai ir vyrai ir moteris, sukakę 20 metų amžiaus. Balsavimo laisvė ir jo paslaptumas yra konstitucijos gvarantuoti visiems Vokietijos piliečiams.

Rinkimai yra sutvarkyti sulig proporcionalės reprezentacijos principo. Tokio pat principo prisilaikoma ne vien renkant atstovus į parlamentą, bet ir valsčiaus rinkimuose. Rinkimai buna arba sekmadienį, arba kitą viešojo poilsio dieną. Atstovai yra renkami ketveriems metams. Pats Reichstagas išrenka savo prezidentą bei kitus oficialistus ir nustato savo veikimo tvarką. Atstovų rumų prezidento valdžioje yra Reichstago įeigos ir išlaidos.

Atstovų terminui pasibaigus, nauji rinkimai turį įvykti ne vėliau dviejų mėnesių. Naujasis Reichstagas turi susirinkti bent tris-

dešimtą dieną po savo išrinkimo. Paprastu laiku jis susirenka nekviestas pirmą lapkričio trečiadienį. Pats Reichstagas nutaria, kada baigs savo posėdžius ir kada vėl besusirinks. Reichstago pirmininkas gali sušaukti atstovus ir ankščiau, jei to reikalauja respublikos prezidentas ar bent trečioji atstovų dalis.

Respublikos prezidentas gali paleisti Reichstagą, bet tiktai vieną kartą tame pačiame dalyke. Prezidentui Reichstagą paleidus, nauji rinkimai turi įvykti bent per 60 dienų po tokio paleidimo.

Reichstago posėdžiai esti vieši. Jie gali but ir slapti, jei to pareikalauja bent penkios dešimtįs atstovų, ir jei tai nubalsuoja bent du trečdaliu atstovų. Kad Reichstago nutarimai turėtu savo visą galybę, reikia paprastos balsų daugumos. Ir Reischtagas ir jo komitetai gali pareikalauti, kad ateitų kancleris ar ministeriai. Ir kancleris ir ministeriai ir jų legaliai paskirtieji atstovai turi teisę dalyvauti Reichstago ir jo komitetų posėdžiuose.

Vokietiją sudedančiosios valstijos turi teisę nusiųsti savo įgaliotinius ir į Reichstago ar į jo komiteto posėdžius. Įgaliotiniai paaiškina savo valdžios pažiuras į svarstomąjį dalyką.

Reichtagas turi teisę, o jei to reikalauja bent penktoji atstovų dalis, turi ir priedermę paskirti ypatingą tyrinėjimui komitetą, kurs viešiesiems posėdžiams pagamina reikalingų prirodymų. Tam komitetui reikalaujant, valdžia turi išduoti reikalingų dokumentų. Tečiau laiškų, telegramų, telefonų sekretas turi but visuomet griežta užlaikomas.

Nei vienas Reichstago atstovas negali but nei teisiamas, nei baudžiamas už savo nuomonę, kurią jis išreiškė kaipo atstovas. Bausmę už tai tegali paskirti tiktai tie parlamento rumai, prie kurių nusikaltusysis priguli. Be Reischtago sutikimo negali but suareštuotas ar tirinėtas nei vienas atstovas posėdžių laiku. Tokio pat pavelijimo reikia, norint sumažinti atstovo laisvę ir kliudyti jam išpildyti savo priedermes įstatymų leidime.

Posėdžių laiku kiekvienas kriminalis prieš Reichstago ar vietinių valstijų parlamento atstovą procesas, ar jo areštas, ar jo laisvės panaikinimas, yra atidedamas vėlesniam laikui, jei to reikalauja Reichstagas arba vietinis parlamentas.

Parlamento atstovas, gali atsisakyti valdžiai išduoti asmenis, suteikusius jam informacijų kaipo atstovui. Krata Reichstage arba vietiniame parlamente tegali but tiktai sutikus Reichstago ar vietinio parlamento prezidentui.

Valdininkai arba armijos oficieriai nereikalauja jokio savo valdžios pavelijimo, kad pildyti savo priedermes, kaipo Reichstago

ar vietinio parlamento atstovai. Jei kurs iš oficierių ar valdininkų tampa kandidatu į atstovus, jam turi but suteiktas leidimas prisirengti prie rinkimų.

Reichstago atstovas turi teisę be jokio mokesčio važinėties visais Vokietijos gelžkeliais ir gauti paskirtą atlyginimą.

2. Prezidentas ir Ministeriai. Respublikos prezidentas yra renkamas visų Vokietijos piliečių. Prezidentu gali but kiekvienas Vokietijos pilietis, sukakęs bent 35 m. amžiaus. Jis negali but tuo pačiu laiku ir prezidentu ir Reichstago atstovu. Prezidentas yra renkamas septyneriems metams, kuriems pasibaigus, jis vėl gali but išrinktas.

Įstodamas prezidentas turi iškilmingai pasižadėti: „Aš prisiekiu pašvęsti visą savo energiją Vokietijos žmonių gerovei, kad padauginti jų nauda, pašalinti nuoskaudas, užlaikyti konstituciją bei tautos įstatymus sąžiningai išpildyti savo priedermes ir teisingai elgties su visais". Prie tos prisiegos formulos gali but pridėta ir religijinio elemento.

Prieš terminui pasibaigiant, Reichstagui reikalaujant, prezidentas gali but pašalintas žmonių balsavimu. Tokį reikalavimą Reichstagas tegali nutarti tiktai 2|3 balsų dauguma. Tokiu Reichstago nutarimu prezidento valdymas yra suspenduotas.

Jei žmonių balsavimas atmeta Reichstago reikalavimą, tas atmetimas laikoma nauju prezidento išrinkimu. Reichstagas yra tuomet paleidžiamas ir naujas renkamas. Nevalia prezidento skųsti teismui be Reichstago sutikimo.

Prezidentas atstovauja tautą tarptautiniuose santikiuose. Tautos vardu jis daro sutartis su svetimomis valstijomis, paskiria ir priima ambasadorius. Paskelbti karę ar padaryti taiką tegalima tiktai įstatymų keliu. Prezidento sutartis su svetimomis valstijomis tik tuomet teigija savo galybę, kuomet jos yra Reichstago patvirtintos, kitaip jos neturi vertės. Prezidentas paskiria ir paliuosuoja civilius valdininkus ir karininkus, nebent kitokią tvarką įvestu įstatymai.

Prezidentas yra vyriausis armijos vadas. Jei kuri iš susidėjusių valstijų atsisako pildyti konstituciją, prezidentas turi teisę ją priversti prie to pagaliaus pasigaudamas armijos jiegos. Bet šitame atvejyje prezidentas tą savo parėdymą tuoj turi pranešti Reichstagui, kurs gali pareikalauti iš prezidento, kad jis atšauktu tą savo parėdymą.

Prezidentas turi teisę dovanoti kaltininkams bausmę, bet valdininkams bausmė tegali but dovanoti tiktai įstatymų keliu.

Kiekvienas prezidento parėdymas, kad turėtu savo galybę, turi but pasirašytas ministerių pirmininko, arba to ministerio, kurio sritį paliečia tas parėdymas. Už tuos parėdymus atsako ne prezidentas, bet pasirašiusysis ministeris.

Jei prezidentas yra sergąs, ar kitokių kliučių sulaikytas, jį atstovauja valstijos kancleris.

Prezidentas paskiria kanclerį ir ministerius sulig kanclerio patarimų. Kancleris ir ministeriai veda šalies administraciją. Jie yra atsakomingi Reichstagui ir tik taip ilgai tegali minesteriauti, kaip ilgai turi Reichstago daugumos pritarimą. Kuomet ta dauguma išreiškia ministėriams savo nepasitenkimą ar nepasitikėjimą, jie turi pasitraukti.

Kancleris vadovauja administracijai, ir jo politika privalo turėti priezidento pritarimą. Generalės politikos ribose kiekvienas ministeris savitai veda sau pavestąją administracijos šaką. Kancleris ir ministeriai turi teisę įnešti įstatymų sumanymą į parlamentą, bet tas sumanymas yra pirmiau apsvarstomas ministerių taryboje. Ši dauguma balsų nusprendžia, ar sumanymas yra įneštinas į parlamentą, ar ne.

Prezidentas, kancleris ir ministeriai gali but apskųsti augščiausiam Vokietijos teismui už nusižengimą konstitucijai ar įstatymams Juos skųsti tegali tiktai Reichstagas.

3. Tautos Taryba (Reichsrat). Tautos Taryba atstovauja legislaturoje ir administracijoj Vokietijos susikonfederavusias valstijas. Kiekviena valstija Tautos Taryboje turi bent vieną balsą. Didesniosios valstijos turi tiek balsų, kiek turi milionų savo gyventojų, bet nei viena valstija negali turėti daugiau kaip $^2/_5$ visų balsų. Komitetuose, kuriuos sutveria Tautos Taryba, kiekviena valstija teturi tiktai vieną balsą.

Administracija turi teisę, o jei Taryba to reikalauja, ir priedermę, dalyvauti jos ar jos komitetų posėdžiuose. Tautos Tarybos susirinkimai yra vieši, bet jei Taryba balsų dauguma nutaria laikyti kokius posėdžius paslaptyje, jie yra slaptus.

Ministeriai turi priedermę informuoti Tarybą apie reikalų bėgį ir svarbesniuosiose dalykuose pasitarti su Tautos Tarybos komitetais.

4 Įstatymų Leidimas. Įstatymus leidžia Reichstagas. Bet į jų leidimą turi įtekmės ir Tautos Taryba, ir prezidentas, ministeriai ir liaudis.

Įstatymų sumanymus gali įnešti arba Reichstago sąnariai, arba administracija. Jei administracija įneša kokį sumanymą, ji pirmiau apsvarsto jį savo posėdyje ir turi gaut tam sumanymui Tautos Tarybos pritarimą. Jei Tautos Taryba jam nepritaria, tas nepritarimas turi but pažymėtas.

Jei kokį įstatymų projektą sumano Tautos Taryba, o administracija tam projektui nepritaria, ši, įnešdama į Reichstagą tą sumanymą, turi pažymėti savo nepritarimą.

Įstatymus paskelbia prezidentas vieno mėnesio laikotarpyje. Įstatymų paskelbimas gali but atidėtas dviem mėnesiam, jei to reikalauja viena trečioji Reichstago dalis. Tuos įstatymus, kuriuos Reichstagas ir Tautos Taryba pripažino ir paskelbė neatidėtinais, prezidentas turi juos paskelbti neatidėliodamas.

Prieš paskelbimą Reichstago nubalsuotuosios įstatymus, prezidentas, jei mato reikalą, gali duoti visuomenei juos nubalsuoti. Tie įstatymai, kurių paskelbimas buvo atidėtas, reikalaujant to trečiajai Reichstago daliai turi but pavesti nubalsuoti visuomenei, jei to reikalauja bent dvidešimtoji balsuotojų dalis. Referendumas turi įvykti ir tuomet, jei dešimtoji balsuotojų dalis nori įnešti įstatymų projektą. Tas projektas turi but pilnai išdirbtas. Administracija gali tą įstatymų sumanymą pirma įnešti į Reichstagą ir pažymėti, ką ji mano apie tą sumanymą. Jei tą įstatymų sumanymą Reichstagas priima be pataisos, referendumo nėra.

Prezidentas gali pavesti visuomenei nubalsuoti biudžėtą, mokesčius, algas. Referendumo tvarką nustato įstatymai.

Tautos Taryba turi teisę vetuoti įstatymus nubalsuotus Reichstage. Toks vetuotas įstatymas grįžta atgal į Reichstagą. Jei Reichstagas nesutinka su Tautos Taryba, prezidentas trijų mėnesių laikotarpyje įstatymų sumanymą gali pavesti liaudžiai nubalsuoti. Jei ir prezidentas su tuo įstatymu nesutinka ir liaudžiai balsuoti neduoda, toks įstatymų sumanymas laikoma atmestu. Jei Tautos Tarybos protestą, arba „veto“ Reichstagas atmeta ir antru atvėju nubalsuoja tą patį įstatymų sumanymą 2|3 dauguma savo balsų, prezidentas turi per tris mėnesius arba paskelbti jį įstatymu, arba pavesti jį nubalsuoti visuomenei.

Visuomenės balsavimas tik tuomet panaikina Reichstago balsavimą, jei balsavime dalyvavo didesnioji balsuotojų dalis.

Reichstagas gali atmainyti ir konstituciją, bet tiktai tuomet, jei balsavime dalyvavo bent $^2/_3$ visų Reichstago atstovų, ir bent $^2/_3$ balsavo už konstitucijos atmainymą ar jos dalies pataisymą. Tautos Tarybos nutarimai, pertaisyti konstituciją, turi but nubalsuoti 2|3

balsų dauguma. Jei atmainyti konstituciją nutarė visuomenė, tas nutarimas turi but nubalsuotas didesniąja visų rinkėjų dauguma. Jei Reichstagas nutaria mainyti konstituciją ar ją pertaisyti, o Tautos Taryba yra tam priešinga, prezidentas gali neskelbti to Reichstago nutarimo, jei Taryba per dvi savaiti pereikalavo tame dalyke referendumo.

Administracija gali išleisti parėdymus, butinai reikalingus įstatymams išpildyti, jei tų parėdymų neišleido legislatura.

Biudžėtas įstatymų keliu turi but patvirtintas prieš prasidedant kiekvieniems fiskaliams metams. Išlaidos turi but patvirtintos tiktai vieneriems metams. Ypatingame reikale jos gali but patvirtintos ir ilgesniam laikui. Reichstagas negali padidinti biudžeto ar išlaidų be Tautos Tarybos sutikimo. Finansų ministeris sekančiais metais turi išduoti atskaitą Reichstagui ir Tautos Tarybai iš sunaudojimo valstijos įeigų.

5. **Teismas.** Teisėjai, yra neprigulmingi, jie yra skiriami visam amžiui ir turi vadovauties tiktai įstatymais. Teisėjai gali but perkelti į kitą vietą arba pašalinami, tiktai teismo nusprendimu už nusižengimus nurodytus įstatymų. Įstatymai nurodo ir amžių, kurį sukakęs, teisėjas turi pasitraukti iš savo vietos.

Ypatingieji teismai yra konstitucijos uždrausti ir paskelbti nelegaliais. Kariškieji teismai yra sustabdyti. Jie teveikia vien tik karės laiku ir laivyne.

Teismo įstaigos turi apginti pavienius nuo neteisingų administracijos pasielgimų ar parėdymų.

Visai Vokietijai yra skiriamas augščiausis vekiečių tautos teismas.

6. **Vokiečių pamatinės Teisės ir Priedermės.** Šitą dalį rašydami, konstitucijos tvėrėjai seniau tesirupindavo apsaugoti pavienių teises nuo valstijos bei valdininkų pasikėsinimo. Šiandien reikia apsaugoti nuo valstijos bei valdininkų pasikėsinimo ir socialį visuomenės gyvenimą ir draugijas.

Pirmiau nustatydavo pamatines pavienių teises labjau negativiu budu, kaipo laisvo ir nekliudomo veikimo skydą. Šiandien prie tų apsaugotinųjų pamatinių teisių priguli ir kulturos reikalavimai ir doros priedermės. Tatai delto pamatinės pavienių piliečių teisės ir priedermės Vokietijos konstitucijoj pasirodė platesnėje ir pilnesnėje formoje ir tapo tikra vokiečiams kulturos programa.

Dėlei galingos katalikiškosios centro partijos įtekmės, konsti-

tucijoj nepraėjo nei vieno fanatiško, tikėjimą varžančio, ar dorą griaunančio paragrafo. Vienuolijoms užtikrinta laisvė lygiai su kitomis draugijomis. Jų nuosavybę gvarantuoja konstitucija.

Konstitucija skelbia, kad visi Vokietijos piliečiai yra lygųs įstatymams. Ir vyras ir moterė turi tas pačias pamatines teises ir priedermes.

Gimimo privilegijos ar skriaudos yra panaikintos. Titulai beskaitomi tiktai kaipo pavardės dalis ir jų daugiau niekam nebeduodama. Tiktai tie titulai paliekami, kurie ženklina valdžią ar profesiją ir kuriuos suteikia augštosios mokyklos.

Kiekvienas Vokietijos pilietis liuosai gali keliauti per visą Vokietiją, apsigyventi ten, kur patinka ir įgyti nejudinamąją nuosavybę.

Pavienio piliečio laisvė negali but panaikinta, nebent atsitikimuose įstatymų nurodytuose. Tiems žmonėms, kuriems laisvė tapo atimta, bent sekančią dieną turi but praněšta, kas ir už ką jį suareštavo, arba atėmė iš jo laisvę. Jie visuomet turi teisę pasiteisinti.

Kiekvieno vokiečio piliečio namai yra jo prieglauda. Ji negali but peržengta, nebent tik atsitikimuose nurodytuose įstatymų. Kiekvienas Vokietijos pilietis turi teisę buti apgintas nuo svetimų tautų, ar jis butu Vokietijoj ar kur kitur. Nei vienas vokietys negali but išduotas svetimai valdžiai, kad ši nubaustų jį.

Tie Vokietijos piliečiai, kurie kalba kitokia kalba, negali buti kliudomi vidujiniame savo išsirutulojime. Nieks neturi teises kliudyti jiems naudoties savo prigimta kalba, užvis mokinime, vietinioje administracijoj, ar vietiniame teisme.

Laiškų, telegramų, telefonų paslaptis negali but panaikinta, nebent atsitikimuose, nurodytuose įstatymų.

Kiekvienas vokietys pilietis turi teisę išreikšti savo nuomonę žodžiu, raštu ar kaip kitaip, jei ji nėra priešinga įstatymams. Cenzuros nėra, bet gali but įvesti įstatymai, reguliuojantieji krutančiuosius paveikslus, kovojantieji su nepadoria literatura, draudžiantieji nepadorumus viešuose vaidinimuose ar regyklose.

7. **Socialis gyvenimas.** Prieš besiplatinantį paleistuvystės ar „laisvosios meilės“ tvaną, Vokietijos konstitucija skelbia moterystę esant šeimyninio gyvenimo ir tautos augimo pamatu. Valstijos priedermė yra palaikyti šeimynoj skaistybę, sveikatą ir socialę pažangą. Šeimynos, turinčios daug vaikų, yra ypatingoje valstijos globoje. Motinystė gali reikalauti iš valstijos tinkamos globos ir aprupinimo.

Vaikų fiziškas, intelektualis ir socialis išauklėjimas yra augščiausia tėvų priedermė ir jų naturalė teisė. Viešose mokyklose mokinant, turi but atsižiurėta, kad neįžeisti kitaip manančiųjų. Tas konstitucijos įsakymas yra gvarantija prieš bedievių ar kitų fanatikų užsipildinėjimus ant tikėjimo.

Jaunimas turi but apsaugotas nuo išnaudojimo ir nuo sugedimo kuno proto ir doros srityje.

Be jokio leidimo ar pranešimo valdžiai Vokietijos piliečiai turi teisę rengti neginkluotus susirinkimus. Susirinkimai viešose vietose lauke turi but pranešti valdžiai sulig įstatymų. Jei iš tokių susirinkimų kilsta viešajai tvarkai pavojus, jie turi but uždrausti.

Kiekvienas pilietis turi teisę dėties į draugijas, kurių tikslas nėra uždraustas baudžiančiaisiais įstatymais. Ta teisė negali but suvaržyta jokiais preventiviais parėdymais. Tas pats konstitucijos parėdymas yra taikinamas religijinėms draugijoms bei susijungimams.

Kiekviena draugija ar susijungimas, sulig civilių įstatymų, turi teisę įgyti legalį charakterį. Nei vienai draugijai negali but atsakyta ta teisė, pasiremiant tuo, kad jos tikslas yra politiškas, socialis ar tikybinis.

Kiekvienas vokietys pilietis turi teisę atsišaukti į valdžią su parašytais reikalavimais ar skundomis.

Valsčiai ir jų sąjungos turi teisę save valdyti ribose nustatytose įstatymų. Kiekvienas Vokietijos pilietis turi teisę užimti kiekvieną viešą vietą sulig savo gabumų ir laikyties tokio tikėjimo, koks jam patinka, religijos laisvė yra gvarantuota konstitucijos. Naudojimas civilėmis teisėmis, gavimas oficialės vietos nepareina nuo kandidato religijos. Nei vienas negali but verčiamas aiškinties, kokio jis laikos tikėjimo. Valstijos tikėjimo nėra jokio.

Konstitucija gvarantuoja laisvę organizuoties į draugijas, dėties į sąjungas su religijiniais tikslais. Kiekviena religijinė draugija neprigulmingai tvarko savo reikalus. Ji paskiria savo oficialistus, o civilė valdžia į tai visai nesikiša.

Religijinės draugijos tampa viešųjų įstatymų organizacijomis, jei tokiomis pirmiau buvo. Kitos religijinės draugijos gali gaut tas pačias teises, jei sulig savo konstitucijos ir sąnarių skaičiaus turi pastovumo gvaranciją. Tokių religijinių draugijų federacija tampa viešą korporacija.

Religijinėms draugijoms ir religijiniams susijungimams yra gvarantuota teisė nuosavai turėti įstaigas, skiriamas kultui, mokinimui, labdarybei ir kitokią nuosavybę.

Sekmadieniai ir tautiškosios šventės yra legaliai apsaugotos

kaipo dienos poilsio ir dvasiško susistiprinimo. Armijos sąnariams yra duodamas laikas išpildyti savo dvasiškas priedermes. Reikalui esant, religijinės draugijos gali laikyti savo pamaldas ar apeigas ligoninėse, kalėjimuose ir kitose viešose įstaigose. Tame dalyke negali buti jokios prievartos.

Mokslas ir dailė yra laisvi, valstija juos globoja ir padeda jiems rutulotis. Visa mokyklų sistema yra valstijos priežiuroje. Mokinimas yra visuotinas ir priverstinas bent per aštuonerius metus. Papildančiasias pamokas vaikai turi lankyti bent iki aštuoniolikos metų amžiaus. Kningos ir kiti mokslui reikalingi daiktai mokiniams yra duodami dovanai.

Privatinės mokyklos yra leistos, jei jos nėra žemesnės už viešąsias.

8. **Ekonomiškas gyvenimas.** Ekonomiškąjį gyvenimą Vokietijos konstitucija stengias pastatyti ant laisvės ir teisybės. Teisybės ribose individualė gyvenimo, laisvė yra užtikrinta, konstitucija gvarantuoja sutarčių svarbą, nuosavybės teises, paveldėjimą. Didelės palukanos yra konstitucijos uždraustos.

Darbininkai yra ypatingoje tautos globoje. Intelektualis darbas, išradėjų teisės yra konstitucijos apdraustos. Konstitucija įsako sutverti plačią sistemą darbininkams apdrausti. Darbininkai turi teisę dalyvauti lygiomis teisėmis su darbdaviais nustatyme algų ir darbo sąlygų.

Trumpai kalbant, Vokietijos konstitucija placiau negu koki kita paliečia privatinį, socialį ir valstybinį savo piliečių gyvenimą. Ją galime skaityti viena iš demokratiškiausių ir geriausiai nusisekusių konstitucijų pasaulyje.

XVI. Demokratija Francijoj

1. **Jos išsirutulojimas.** Francijos demokratijai ir valstijos susitvarkymui pamatus patiesė J. J. Rousseau. Jo teorija Francijoj iki šiol dar tebeviešpatauja. Kaikurie, nors ir neteisingai, skaito jį vienu iš žymiausių demokratijos teoretikų. J. J. Rousseau teorija sątraukoje šitaip atrodo:

Žmogus savo prigimimu yra geras, mylintis teisybę ir tvarką. Jei koks žmogus yra blogas, čia kalta visuomenė ir pragaištinga jos įtekmė. Tik bent mintyje išvilk žmogų iš tų blogų papratimų, prietarų ir dirbtinų reikalų, prašalink visokias sistemas, įeik į savo paties širdį, klausykis vidujinio balso, tegu jis veda šviečiant tavo sąžinės šviesai, ir pamatysi tą pirmykštį Adomą, pavėdų į tyrą

marmurinę stovylą, kuri buvo nukritusi nuo savo pastovo, ilgai gulėjo visuomenės įtekmės purvyne, bet dabar ji nuvalyta vėl gali atsistoti ant savo piedestalo visoje savo skaistybėje.

Visos žmogaus aistros, visi palinkimai yra geri, tik leiskite jiems pilną laisvę, o jie patįs įkunys puikiausią tvarką. Jei dabar jie iškrypę, tai per valdžios bei įstatymų varžymą. Valdžia ir įstatymai žadėjo juos sutvarkyti, bet faktiškai juos tik sugadino. Prašalinkite valdžios ir įstatymų tyraniją, o žmogaus prigimtis prieis vėl prie tvarkos, ir žmogus be jokių pastangų vėl taps ne vien laimingas, bet ir doras.

Valstija įsikurė, panaikindama pirmykščią lygybę. Dabartinė kultura yra bloga, o jos vaisiai yra nuodingos ataugos. Dabartinė kultura ir valstija antmovė ant naturalio žmogaus žmogų dirbtinį: bažnytinį, civilį, poną, prasčioką, karalių, pavaldinį, savininką, proletarą, tamsuolį, mokytą, kaimietį, pilietį, laisvą ar vergą. Visa, kas dirbtina, reikia panaikinti, nes tai plaukia iš prievartos ir apgaulės. Tuomet turėsime žmogų naturalį, protingą, lygų vienas kitam.

Lygųs su lygiais turi padaryti kontraktą. Visi turi buti lygųs įstatymams, nieks negali turėti jokių privilėgijų. Nevienas negali turėti tokios teisės, kokios neturi kitas, nei vienas neprivalo nešti tokios priedėrmės, nuo kokios kitas paliuosuotas.

Kadangi visi žmonės yra lygųs savo tobulybėse, jie galima pakeisti matematiškais vienetais. Daugumos balsas yra įstatymas.

Kiekvienas tiktai delto turi pildyti įstatymus, jog pats prisidėjo prie jų išleidimo; kiekvienas tik dėlto turi klausyti valdininkų, jog pats prisidėjo prie jų išrinkimo. Kiekvienas autoritas turi but paremtas jo sutikimu, jo balsavimu. Ir augščiausis valdininkas kiekviename pilietyje turi matyti savo suvereno sąnarį. Laisvė, lygybė ir liaudies suverenumas yra pirmieji socialio kontrakto dogmatai.

Kadangi jokios nelygybės tarp žmonių buti negali, tatai reikia panaikinti visas draugijas ir įstaigas, kurios padaro žmonių nelygybę. Žmonės tampa atskirais vienetais, atskirais smilčių grudais priešais visagalę valstiją.

Visi socialio kontrakto dogmatai yra pamatuoti atitrauktu žmogumi, delto ta teorija tinka visur ir visuomet.

Bet šitoki teorija galutinai prieina arba absolutizmą arba anarchiją. Rousseau priėjo absolutizmą. Šit kaip jis šoka per bedugnę ir pasiekia tyranijos.

Visuomenė yra suverenė, bes ji pati save valdyti negali. Tatai ji deleguoja valdžią, jai pavesdama savo suverenę valią. Tuo budu

valdžia tampa absoločiu viešpačiu visoko. Valdžia turi visą teisę, o pavaldiniai—nei kokios. Jei aš beesu savininkas, tai vien tik per valdžios malonę, kuri turi teisę iš manęs viską atimti. Delto ir tėvai nebeturi teises beauklėti savo vaikų taip, kaip nori, tą darbą pasiima sau valdžia. Anot J. J. Rousseau, nieko nėra taip priešingo tokiai valstijai, kaip krikščionystė. Tatai, įeinant į tą Rousseau išgalvotąją valstiją, kiekvienas turi išsižadėti savasties, atsisakyti nuo draugijų, nuo savo vaikų, nuo savo tikėjimo. Visa tai pasisavina visagalė valstija. Į mano noro vietą tapo pastatyta viešoji valia. Taip tatai suverenė visuomenė atsidurė absaločios valdžios tyranijoj, o visa valdžia yra rankose daugumos, suskaitytos, kaipo lygių matematiškų vienetų.

Ta teorija buvo labai pavojinga anų laikų valstijai, kuri čia išrodyta, sugėdimo bei nelaimių šaltiniu. Prieš ją J. J. Rousseau pastatė į kovą ir žmogaus protą, ir jo garbę ir sąžinę, ir pageidimus. Čia žadamas rojus, kur žmonės savo pačių galybe surasią ir savo laimę, ir savo prakilnumą.

Ir kiekvienas prie to turi teisę, kurią jam yr suteikęs pats jo prigimimas. Tik valdžios neteisingos įstaigos kliudo tos laimės įvykimą. Suprantama, su kokiu įdukimu kiekvienas puls griauti tą perkaršusią, laimę kliudančią sieną. Ji buvo išversta per didžiąją francuzų revoliuciją.

Tie demokratijos dogmatai; kuriuos paskelbė J. J. Rousseau revolucionieriams buvo evangelijos vietoje. Jie savotiškai tuos dogmatus suprato ir sulig to supratimo įkurė savotišką demokratiją.

1789 metais susirinko francuzų karaliaus sušauktasis visuotinas francuzų tautos susirinkimas; tas steigiamasis susirinkimas paskelbė, pagaminęs Francijai demokratišką konstituciją, kuri tos pačios revoliucijos buvo perdirbinėta atvėjų atvėjais ir galop numesta į šali.

Pavuršutiniai pažvelgus, ta konstitucija atrodo labai graži, bet vidujiniai, ji buvo šaltiniu chaoso, anarchijos ir tyranijos. Bet revolucionieriams, ypač jakobinams, tas visai nerupėjo, nes su jų proto bergždumu tegalėjo susilyginti nebent tik vienas jų laisvamaniškas fanatizmas. Tuo jie buvo labai pavėdųs į dabartinius bolševikus.

Sulig tos revolucionierių sustatytosios konstitucijos buvo išrinktas konventas, anot prof. E. H. Leckey'o, pati kruvinoji ir pati bjaurioji įstaiga, kokios nebuvo buvę nuo pat pasaulio pradžios. Konstitucija pasinaudadami, revolucionieriai nugilotinavo tukstančius geriausių piliečių, tukstančius sušaudė ir išskandino. Revolucionieriškosios demekratijos patentuoti atstovai jakobinai įvedė anarchiją, kuria

pasinaudomi, brido per kraujus ir ašaras, kad savo grobimais ir galvažudystėmis, prisiplėšti kuodaugiausiai turtų.

Dažnai pasitaiko, kad francuzai iš vieno krašto įpuola į kitą. Taip atsitiko jiems ir per revoluciją: iš absolucios monarchijos, per revoluciją jie pateko į anarchiją. Revolucionierių pagamintoji konstitucija valdžią taip suskaldė, kad nuosaikus ir naudingas jos veikimas buvo nebegalimas.

Parlamentą ir karaliaus valdžią jie ne vien atskyrė, bet lygu kokiu neperžengiamu muru atidalino. Parlamento sąnariams konstitucija uždraudė buti ministeriais, kad juos karalius nepapirktu.

Ir pačią egzekutivią valdžią revoliucionieriai išardė nuo viršaus iki apačios. Kad vykdančioji valdžia galėtu tinkamai veikti, reikia vyriausio jos vado. Jis privalo turėti galybę visus žemesniuosius vykdančiosios valdžios sąnarius paskirti ir atlyginti už jų pasišventimą, o netikusius nubausti arba pašalinti.

Budamas vyriausias, jis skaitosi atsakomingas, delto veda reikalus su didesniu atsargumu ir sistematiškumu. Kuomet žemesnieji valdininkai priklauso nuo augštesniųjų, tuomet tegalime tikėties sąklausos ir tinkamo savo priedermių pildymo.

Tuotarpu revoliucionierių konstitucija, vardu liaudies suverenumo, taip suvaržė karaliaus valdžią, kad iš jos padarė tik papuošalą, o iš karaliaus atimtąją valdžią padalino tarp žemesniųjų įstaigų.

Konstitucija paskelbė, kad žemesnieji valdininkai yra nepriklausomingi nuo augštesniųjų taip, kad nei karalius nei ministeriai negali nei paskirti, nei prašalinti nei vieno valdininko. Juos visus, pradedant nuo mažiausio valsčiaus valdininkėlio, iki augščiausio ministerio renka ir paliuosuoja suverėnė liaudis. Konstitucija, taip suskaldžiusi valdžią, nepagamino jokios įstaigos, kuri beįvestu tarp valdininkų tvarką.

Tokį surėdymą ivedus, dingo sąklausa ir vienybė.

Tiesą pasakius, vyriausią valdžią tuomet turėjo valsčiaus viršininkai, prieš kuriuos buvo bėjiegiai ir ministeriai, ir karalius. Budami, bemoksliais ir nesuprasdami įstatymų, jie valdė sulig savo nuožiurų, o jų savymeilė ir žema valia tapo įstatymais. Tokie žmonės mėgsta parodyti savo galybę ir pasižymi savo puikybe ir žiaurumu. Savo aprubėje valsčiaus viršininkai buvo ir karaliais, ir generolais, ir įstatymų leidėjais, ir jų aiškintojais, ir teisėjais, ir budeliais.

Valsčiaus susirinkimas turėjo aptarti svarbesniuosius dalykus ir išrinkti valdininkus, delto liaudis sutrukdavo per savaitę bent po kelias dienas.

Kol tas buvo naujiena, žmonės, mielai rinkosi, bet ilgainiui visa tai nusibodo. Ukininkai ir šiaip jau darbštieji žmonės ėmė laikyti tuos susirinkimus tuščiu laiko gaišinimu. Tatai į valščiaus susirinkimus ilgainiui beeidavo tinginiai, valkatos, galvažudžiai, vagįs ir kitokie žmonijos išgamos. Delto beveik visur jie pagavo valsčiaus valdžią į savo rankas, išrinko iš savo tarpo visus valdininkus, nuo mažiausio valsčiaus valdininkėlio, iki augščiausių tyronų diktatorių, kurie maudė kraujuose ir ašarose visą Franciją. Tie taip išrinkti valdininkai beveik visi buvo bedieviai ir kraujageriai.

Augščiausia revoliucionierių valdžia atėmė žemes ir turtus nuo ponų, kurius vadino aristokratais. Tiesa žemės valdymą reikėjo sutvarkyti, jis buvo netikęs ir neteisingas, bet tai reikėjo atlikti teisingai ir be žvėriškų žudymų.

Visai kitaip buvo per revoliuciją. Atimtaisiais turtais pasinaudojo ypač plėšikai,galvažudžiai,o žmonių skurdas ir badas augo. Aristokratai, iš kurių buvo žemės atimtos ir turtai išplėšti, vieni buvo išvyti iš Francijos, kiti — žvėriškai išžudyti.

Didikai dvarininkai, bedievyste persisunkę, kitados juokės ir tyčiojos iš tikėjimo, piktino žmones, traukė juos į bedievystę. Taip besielgdami, jie patįs sutvėrė sužvėrėjusių bedievių gaujas, kurios savo kraugeriškumą visupirmu išmėgino ant savo mokytojų didžturčių dvarininkų nugaros. Platindami bedievystę ir ištvirkimą, didikai sėjo vėjus, bet susilaukė audrų.

Steigiamasis susirinkimas surašęs Francijai konstituciją, išleidęs nemaža įstatymų, pabaigė savo dienas. Vasarą 1791 metais reikėjo rinkti kitą visuotinį susirinkimą, kurs buvo pramintas „Tautos Susirinkimu".

Jakobinai, kurie buvo ir aitriais bedieviais ir kraštutiniais revoliucionieriais, pasiryžo paimti tame susirinkima visą valdžią į savo rankas. Tuo tikslu jie pristeigė žymesniosiuose Francijos miestuose ir miesteliuose apie tukstantį savo draugijų, vadinamų klubais. Tie klubai su nematytu atsidėjimu dirbo savo pragaištingą darbą ir savotiškai vedė visus rinkimus.

Teisėtoji vietinė valdžia nebeįstengė jų besuvaldyti, nei jų bepatenkinti. Ji vis labjau ir labjau nustojo įtekmės. Salia jos tvėrės nauja, neteisėta jakobinų klubo valdžia. Jakobinai pataikavo žemiausiems minių palinkimams, ir joms vadovavo. Juo labjau nustojo įtekmės teisėtoji valdžia, tuo labjau sustiprėjo neteisėti jakobinų klubai ir jie galop užėmė teisėtosios valdžios vietą.

Jakobinai, budami mažumoje, kitiems jokių teisių nepripažino.

Kad paimti valdžią į savo rankas, jie pasiryžo neleisti per rinkimus balsuoti tiems, kurie su jais nesutinka. Jie skelbė, jei kas balsuos ne už jakobinus ar jų šalininkus, tas bus pakartas ant liktarnos, ir tuos savo grasinimus jie beveik visuomet išpildydavo.

Taip jie prašalino nuo rinkimų didesniąją gyventojų dalį. Iš 7 milijonų Francijos rinkėjų 1792 m. pasišalino 6 milijonai 300 tukstančių. Kam gi malonu buti galvažudžių jakobinų ujamam, kaip koks vilkas, išdergtam, kaip paakutinis niekšas arba net nugalabytam.

Savo barbariškais užsipuldinėjimais jakobinai pasirupino padaryti valdininkų vietą taip nemalonią ir jų duoną taip karčią, kad nei vienas rimtas žmogus visai nebesutiktu ten buti. Taip jakobinai prašalino visus geresniuosius valdininkus, o jų vietą užėmė patįs. Franche-Comté, kur išrinkta vieną kitą kataliką, rinkimai buvo panaikinti¹).

Po tokių rinkimų jakobinai paskelbė, kad viskas atlikta puikiausioje tvarkoje, nes tvarkos ardytojai, tai yra visuomenė, patįs pasišalino nuo rinkimų.

Galvažudžiai jakobinai buvo drąsųs, pasiryžę prie viso ko, o visuomenė buvo lėta, drabni, neorganizuota, tatai 300 tukstančių jakobinų pavergė 25 milijonus gyventojų.

Parlamente, jei koks atstovas drįso įnešti sumanymą, nesutinkantį su jakobinų norais, susirinkusi ant galerijos jakobinų minia ima rekti: „Ant liktarnos tą atstovą, kurs tokį sumanymą paduoda!“ Ir sukilsta toks riksmas ir tokie koliojimai, kad ir laukiniai nustebtu. Jei koks atstovas pareikalaudavo, numalšinti trukšmadarius, jakobinai imdavo rėkti: „Nubausti jį, nes tokiu reikalavimu jis įžeidžia suverenę liaudį!“

Jei kas parlamente balsavo prieš jakobinų norą, to vardą jie paskelbdavo laikraščiuose, kad, girdi, liaudis žinotu, kas yra jos prieteliai, o kas — priešininkai. Toks žmogus nebeišsisukdavo nuo žvėriškos mirties. Iš parlamento išėję nepatinkantieji atstovai buvo jakobinų ujami, apdrabstomi su purvais, išjuokiami, grasinami ir žudomi.

Taip tatai toje Francijos „demokratijoj“ sufanatizuota jakobinų minia tapo vyriausiu įstatymų leidėju, vyriausiu teisėju ir vyriausiu budeliu. Jos stabai nepaliečiami. Kas jų tinkamai negodojo, tam mirtis.

Jakobinai, kurių tebuvo tik sauja, laikė save demokratais, tėvynainiais, o visus kitus, tai yra beveik visą Francijos visuome-

---

¹) *H. Taine.* La Révolution Française, t. II, l. 378.

ne jie skelbė esant išdavikais, neišmanėliais. Delto jų ir priedermė esanti visiems vadovauti, jie vieni teturį teisę valdyti visą šalį, o visi kiti privalą jų aklai klausyti. Tik vieniems jakobinams priguli visi viešieji dalykai, o prie tų viešųjų dalykų jie priskaitė ir žmogaus privatinius turtus, ir jo sąžinę, ir jo gyvybę. Delto jakobinai laikė save ir caru ir popiežiu. Jų imperialė puikybė kiekvieną pasipriešinimą laikė mirties bausmės verta piktadaryste.

Kitasis pasakys: delko visuomenė, budama daugumoje, leido saujai jakobinų taip save žudyti? Tas buvo delto, kad dauguma tik tuomet tėra galinga, kada ji yra suorganizuota ir turi tinkamus vadus. Be organizacijos ir be vadų ji yra tik dauguma atskirų smilčių grudelių.

Bet jakobinams reikėjo sutaikinti savo teoriją su darbais, o ta teorija iškalno pasmerkė visus jų darbus. Nesenai jie šaukė, kad visuomenė yra suverenė ir vardan to suverenumo jie panaikino valdžios teises. Dabar, patįs pagavę valdžią į savo rankas, valdininkus padarė visagaliais, o visuomenei jokių teisių nebepaliko. Šaukdami, kad visuomenė yra suverenė, jie elgės su ja, kaip su savo verge, o sakydami, kad valdininkai yra visuomenės tarnai, patįs valdininkais tapę, sau reikalavo tokios pagarbos, kaip rusų caras ar turkų sultanas. Nesenai jakobinai rėkė, kad valdininkai piktadariauja, jei šiaušias prieš visuomenę, dabar gi, patįs, valdininkais budami, laikė didžia piktadaryste kad ir mažiausį jiems pasipriešinimą.

Rodos tie dalykai yra visai nesutaikomi. Tečiaus jakobinai šit kokiu budu stengės iš to keblumo išsisukti. Jie rėkė, kad visuomenė suverenė, o savo nesutinkančius su tuo suverenumu darbus apdengė tariamuoju visuomenės labu. Tamsi gi minia, matydama, kad jai rodomas tas pats buteliukas, mano, kad jame tebėra ir tas pats gėralas. Taip jakobinai davė jai gerti tyraniją po antrašu laisvės.

Ir laikraščiai, ir rinkimai, ir šarlatanų melagystės, ir pasigyrimai, ir žadėjimai, viskas sunaudota, kad apgauti visuomenę. O jei paskiaus visuomenė pamatys, kad tas jai duodamasis gėralas yra ne saldus vynelis, bet bjauri kraugerių jakobinų tulžis, tai čia visuomenės dalykas, ji sau tesižino.

Delto Francijoj per revoliuciją ant popieros visur laisvė, lygybė, brolybė, demokratija, o darbuose ir gyvenime viešpatavo tyranija, žvėriškumas, kraugerystės ir iki tol nematyta toje šalyje betvarkė.

Amerikos didvyris genialis Washingtonas 1798 metais rašė savo pasiuntiniui Paryžiuje Jefferson'ui, sakydamas: „Prancuziškasis jakobinizmas yra didžiausis laisvės neprietelis ir stačiausia progresui kliutis. Jis vienas sulaikys gal keliems šimtams metų į vykimą visuotinės respublikos, kuri turi but žmonių giminės valdžia" (Emile de Laveleye, Le Gouvernement dans la Dèmocratie, t. I. edit. 2-me, l. 310, 311)

Francijoj demokratija, užgimusi per revoliucijos kankynes ir merdėjimus, aptaškyta nekaltų aukų krauju, suteršta pasibiaurėtinais revolucionierių žvėriškumais, daugiau tebėra ant popieros, negu gyvenime.

Įvykus reakcijai, Napoleonas I panaikino revolucionierių pagamintąjį valdžios suskaldymą ir įvedė tokią centralizaciją, koki buvo Liudviko XIV laikais. Nors mainės dinastijos, nors sekė revoliucijos viena po kitos, nors kartkartėmis skelbta naujos konstitucijos, tečiaus valdžios centralizacija su jos privalumais tebėra maždaug ta pati, kokią įvedė Napoleonas.

Partijos viena po kitai ėmė valdžią į savo rankas, bet nei viena nebandė tos valdžios sudemokratizuoti. Jų pastangos buvo nukreiptos į kitą pusę. Sukoncentruotu, kuone visugaliu valdžios autoritu jos naudojos tam, kad sunaikinti savo priešingasias partijas.

Partija neatskiria savęs nuo valstijos, delto sau priešingasias partijas laiko valstijos neprieteliais. Tos netolerantiškos partijos stengias valdžią labjau išplėsti, o ne ją susiaurinti ir sudemokratizuoti. Savaime jos yra linkusios prie diktaturos, o ne prie demokratizmo. Valdančioji partija tepripažįsta laisvę tik savo pasekėjams bei šalininkams, o priešingosioms partijoms laisvės neduoda. Toki partija bijo, kad neįsigalėtu jos priešininkai, neišveržtu iš jos rankų valdžios ir savo varžytojams bei slėgėjams neatsimokėtu tuo pačiu. Jų kova del laisvės išsigimė į kovą del valdžios. Čia ir yra visas sekreto išaiškinimas, kad Francijoj demokratijos vietą užėmė valdančiosios partijos despotizmas bei tyranija. Francijoj valdžios absoliutizmas stovi pastatytas ant klaidingos J. J. Rousseau teorijos, paremtos išsvajotu kontraktu, per kurį visi valstijos žmonės atsisako nuo savo teisių ir jas paveda valdžiai, nuo kurios pavaldiniai priguli su siela ir kunu.

2. Parlamentas. Francijoj įstatymus leidžia parlamentas, kuris susideda iš dviejų dalių: iš atstovų rumų ir senato.

Atstovų rumai yra renkami visuotinu ir slaptu balsavimu ketveriems metams vieną ir tą pačią dieną visoje šalyje.

Atstovu gali buti išrinktas kiekvienas pilietis, turįs mažiausiai bent 25 metus amžiaus. Kiekvienas tegali buti kandidatu tik vienoje vietoje. Valdininkams yra uždrausta buti kandidatais tame rajone, kuriame jie valdininkauja. Tečiaus valdžios klika Francijoj turi didele įtekmę į atstovų rinkimą.

Valdininkas, kurs turi apmokamą vietą, išrinktas į atstovus, nustoja užimamosios vietos. Atstovas, paskirtas valdininku, nustoja buvęs atstovu. Ta taisyklė netaikinama, kuomet atstovas tampa ministeriu.

Rinkėju yra kiekvienas vyras pilietis, sukakęs bent 21 metus amžiaus, kuriam teisė balsuoti nėra atimta už piktadarystes, jei jis nėra bankrotas, globoje, netarnauja kariuomenėje ar laivyne.

Kiekvienas, kurs nori dalyvauti rinkimuose, prieš tai privalo įsirašyti į rinkėjų sąrašą ir prirodyti, kad bent šešis mėnesius gyveno tame valsčiuje, kuriame ketina balsuoti.

Francijoj atstovus renka dvejopu budu:

a) Kiekvienas apskritys (arrondissement), turįs maždaug apie 100 tukstančių gyventojų, išrenka sau vieną atstovą. Tas rinkimo budas yra blogas, kad atstovas yra labai prigulmingas nuo vietinių gyventojų, labjau atstovauja vietinius gyventojus ir labjau rupinas jų reikalais negu tautos.

b) Visus departamento atstovus renka kartu visas departamentas, o ne jo apskričiai. Kas penkeri metai nustatoma kiekvienam departamentui, kiek jis gali išrinkti atstovų. Šituo budu renkant atstovai mažiau tepriguli nuo savo rinkikų, bet čia rinkėjai mažai arba visai nepažįsta to, kurs žada atstovauti jų tautos reikalus, o politikieriai-demagogai tokiuose rinkimuose turi dar didesnę įtekmę.

Nuo 1876 m. iki 1885 m. Francijoj atstovus rinko kiekvienas departamento apskritys. Nuo 1885 m. iki 1889 m. rinko atstovus nebe apskričiai, bet visas nepaskirstytas departamentas. Bet šitam budui įkyrėjus savo nepatogumais 1889 m. sugrįžta prie pirmojo rinkimų budo. Galop 1912 m. parlamento atstovai nubalsavo įvesti antrąjį rinkimų budą.

Charles Benoist 1909 m. sutvėrė galingą sąjungą, kuri kovoja už tai, kad Francijoj butu įvesta proporcionalė partijų reprezentacija, kaip jau yra Belgijoj, Švedijoj, Šveicarijos, daugelyje kantonų, Danijoj ir t. t. Tokie rinkimai yra daug teisingesni ir geriau reprezentuoja tautą.

Antroji parlamento dalis yra senatas. Senatą tvarkant, konstitucijos tverėjams rupėjo, kad jis nebutu atstovų rumų duplikatas.

Delto nutarta taip sutvarkyti senatorių rinkimus, kad jie butu neprigulmingi nuo liaudies.

Senatorius renka kiekvieno departamento centre susirinkę to departamento atstovai, generalės departamento tarybos sąnariai ir delegatai išrinkti nuo valščiaus tarybų sulig jų didumo. Seniau vieną senatorių dalį pasirinkdavo pats senatas, bet nuo 1884 m. senatas sau sąnarių nebesirenka.

Į senatorius gali patekti kiekvienas, kurs turi ypatybes, reikalaujamas iš atstovų. Senatoriais dažniausiai tampa buvusieji žemųjų rumų atstovai, žmonės pasižymėję mokslu, garsingesnieji rašytojai ir t. t. Senatorių yra 300. Jie turi but bent 40 metų amžiaus. Senatoriai yra renkami devyneriems metams, ir kas trejiems metams pasibaigus, atsinanjina trečioji senato dalis.

Francijos gyventojai ilgą iaiką nepasitikėdavo senatu, kaipo reakcioniere, antirespublikoniška įstaiga. Dabar tas nepasitikėjimas jau baigia nykti.

Senatas dalyvauja įstatymų leidime ir šitoje srityje turi tokią pat galybę, kaip ir atstovų rumai. Tik biudžeto klausime atstovų rumai viršija senatą.

Francijos parlamentas kasmet renkas nešauktas sausyje ir turi veikti bent penkis mėnesius. Ypatingam svarbiam reikalui atsitikus, prezidentas gali sušaukti nepaprastą parlamento susirinkimą. Jis privalo tai padaryti, jei to reikalauja parlamento atstovų dauguma.

Kaip tik parlamentas susirenka, ir vieni, ir kiti rumai tuoj išrenka sau prezidentą, aštuonis sekretorius ir tris kasierius.

Ir senatas ir atstovų rumai yra padalyti į atskiras sekcijas, vadinamas biurais (b u r e a u x). Senate jų yra devyni, o atstovų rumuose—vienuolika. Savo didimu tie biurai yra lygųs. Paskirstymas tų sekcijų yra kas mėnesį. Sužinojimui, kam prie kokio biuro prigulėti, traukiama burtai.

Biurai prižiuri įneštuosius į parlamentą įstatymų projektus, o tiems projektams nuodugniau apsvarstyti išrenka ypatingus komitetus. Kiekvienas biuras paskiria į tuos komitetus po vieną, o jei svarbus dalykas po du ir po tris savo sąnarius. Biudžeto komitetas yra vienas iš svarbiausiu. Jis renkama ištisiems metams. Kitus gi komitetus išrenka arba keliems mėnesiams, arba ypatingam klausimui išgvildenti.

Taip išrinktas komitetas nevisuomet tesusideda iš pačių ministeriams prielankiųjų atstovų ar senatorių. Ministeriai neturi teisės dalyvauti komitetų posėdžiuose, nebent butu pakviesti. Komitetai

turi teisę kviesti ministerius į savo posėdžius ir ten nuodugniai juos egzaminuoti, krėsti jų knygas sulig savo noro.

Francijoj biudžeto komisija taip perdirba ministerių pagamintąjį biudžeto projektą, kad jis iš ten išeina nebepažįstamas. Beveik kiekvienas komiteto sąnarys prideda tai, kas yra reikalinga jo rinkėjams, dažnai su skriauda visai šaliai. Anglijoj biudžeto sumanymą parlamentas retai temaino, nebent jį sumažindamas.

Komitetų raportą atspausdina ir išdalina atstovams prieš generalę rumų diskusiją. Kiekvienas įstatymų sumanymas turi pereiti du skaitymu. Tarp vieno ir kito skaitymo turi išeiti bent penkios dienos, nebent kitaip nutartu atstovų dauguma. Kiekvienas, kurs nori dalyvauti debatuose, įrašo savo vardą ir pavardę į ypatingą sąrašą, kuris yra sekretorių priežiuroje. Įnešus sumanymą pabaigti debatus, ir daugumai su tuo sutikus, yra balsavimas. Balsavimas neturi vertės, jei jame nedalyvavo didesnioji atstovų dalis ir didesnioji dalis senatorių.

Už negerą atstovų pasielgimą parlamente dauguma nubalsuoja tokiam bausmę, kaip šit prašalinimą iš kelių ar daugiau posėdžių, ar kokią kitą.

Francijos parlamentas bendrame posėdyje renka respublikos prezidentą. Jei vieni ir kiti rumai, savo ar prezidento iniciativa įsitikrina, kad mainytina yra konstitucija ir tą nutaria absolučia balsų dauguma abejuose rumuose, tuomet abu rumu susirenka kartu į bendrą posėdį ir absolučia balsų dauguma pertaiso konstituciją.

Leisdami įstatymus ir vieni ir antri rumai funkcionuoja atskirai. Kiekvieni rumai turi sau ypatingų funkcijų. Taip atstovų rumai tik vieni teturi iniciatyvą finansiniuose klausimuose, jie vieni tegali skųsti senatui prezidentą ir ministerius, o tik vienas senatas teturi teisę juos teisti. Be senato sutikimo prezidentas negali paleisti atstovų rumą. Prezidento dekretu, išleistu kartu su ministerių taryba, senatas gali tapti augščiausiu teismu ir teisti bet kokį žmogų pasikesinusį ant valstybės.

3. Vykdančioji Valdžia. Egzekutivi valdžia Francijoj yra prezidento rankose ir ministerių, kuriems padeda visa valdininkų eilia. Prezidentą renka senatas ir atstovų rumai bendrame posėdyje Versailėj septyneriems metams. Prieš pabaigdamas savo tarnystę bent per mėnesį prezidentas privalo sušaukti parlamentą į bendrą posėdį, naujam prezidentui išrinti. Jei prezidentas to nepadaro, abieji parlamento rumai patis susirenka bent prieš penkioliką dienų.

Prieš pasibaigiant prezidentavimo terminui. Viceprezidento Francijoj nėra. Jei prezidentas numiršta ar atsisako, ar kaip kitaip

jo vieta pasiliuosuoja, turi but nauji prezidento rinkimai. Į prezidentus paprastai renkama toks, kurs ilgus metus buvo parlamente, ir pasižymėjo, kaipo galingosios partijos vadovas. Gali rinkti arba tą patį į prezidentus kad ir kelis kartus, arba naują.

Kaip Jungt. Valstijose, taip ir Francijoj prezidentas yra paliuosuotas nuo paprastojo teismo. Bet ir vieną ir antrą gali teisti senatas, apskundus atstovų rumams.

Francijoj prezidentas turi didžią galybę, bet tai tik ant popieros. Jis turi įstatymų iniciatyvą, juos paskelbia ir pasirupina, kad jie butu vykdomi. Prezidentas gali išleisti taisykles, kaipo įstatymų papildymą. Tik tie jo parėdymai negali buti priešingi nei konstitucijai nei parlamento išleistiesiems įstatymams.

Francijoj prezidentas teturi tik suspensivų „veto“. Jis negali sulaikyti įstatymų sumanymo, nubalsuoto abiejuose rumuose, bet gali tik patarti parlamentui, persvarstyti antrą kartą. Jei parlamentas persvarstė antru atvėju tą įstatymų sumanymą ir jį vėl priėmė, kad ir paprasta dauguma balsų, sumanymas tampa įstatymu ir prezidentas jį turi paskelbti.

Senatui sutinkant, prezidentas gali paleisti atstovų rumus. Jis paskiria civilius ir kariškus valdininkus, sujungtus su centrale valdžia, jis gali sutverti naujas valdžios vietas, o paskirtus valdininkus pašalinti. Visa tai yra aiškiai išrašyta ant popieros, bet ištikrųjų valdininkus skiria ir paliuosuoja ministeriai. Tiesa, prezidentas, teoretiškai kalbant, gali pasirinkti ministerius, ištikrųjų gi ir čia yra kitaip. Prezidentas, aplinkybių verčiamas, ministerių kabinetą sustatyti paveda galingesniosios partijos vadui.

Prezidentas yra vyriausiu kariuomenės ir laivyno vadu, bet pats, be parlamento sutikimo, negali paskelbti nei karės, nei daryti taikos. Jis turi teisę daryti sutartis su svetimomis šalimis, bet tos sutartis, kurios paliečia francuzų pirklybą, jų finansus, teritoriją, turi but parlamento patvirtinti. Be to patvirtinimo prezidento sutartis neturi jokios galybės. Santikiuose su kitomis valstijomis, prezidentas reprezentuoja francuzų tautą, siunčia ir priima ambasadorius, pasiuntinius, konsulius ir t. t.

Prezidento veikimas, kad butu teisėtas, turi but pasirašytas ministerių, kurie už tai ir neša visą atsakomybę parlamentui. Tuo budu prezidentas yra apstatytas globa ir negali padaryti blogo. Tas veikimas, kuris oficialiai yra jo, faktiškai yra ministerių. Tatai jis yra nustumtas į užpakalį. Jo vietoje politiką veda ministerių kabinėtas, ypatingai premiėras. Šis visur ir figuruoja pirmoje vietoje.

Senovės Francijos karaliai ir valdė ir karaliavo. Anglijos karalius ne valdo, bet karaliauja, Jungt. Valstijų prezidentas valdo, bet nekaraliauja, o Francijos prezidentas nei valdo, nei karaliauja.

Egzekutivi valdžia ištikrųjų priguli ministeriams. Premiėras yra paskiriamas prezidento. Jis gali vesti bet kokią valdymo šaką. Su prezidento pritarimu premiėras pasirenka sau kitus ministerius. Ministeriais paprastai esti iš parlamento parinktieji partijų vadai. Ar ministeriai yra parlamento sąnariai ar ne, jie gali dalyvauti vienų ir antrų rumų posėdžiuose ir jų debatuose. Ministerių skaičius konstitucijos nėra apribotas. Valstybės prezidentas gali jį padidinti arba sumažinti.

Ministeriai sutveria dvejopą įstaigą, butent ministerių tarybą ir ministerių kabinėtą, nors ir vienoje ir kitoje įstaigoje asmenįs yra tie patįs. Ministerių tarybos uždavinys yra vykdinti išleistuosius įstatymus, o ministerių kabinėtas nustato valdžios politiką ir reprezentuoja egzekutivią valdžią parlamente. Ministerių tarybai pirmininkauja prezidentas, o ministerių kabineto susirinkimuose retai jų tedalyvauja.

Ministeriai atsako kolektiviai už visą bendrąją valdžios politiką, o asmeniškai už savo asmenišką veikimą valdymo srityje. Ta atsakomybė yra atstovų rumams, o ne senatui.

Jei atstovų dauguma išreiškia savo nepasitenkinimą ministeriais, arba atmeta jų įneštąjį svarbų sumanymą, ministeriai turi pasitraukti, bet jie nemeta savo vietos, jei jų įneštąji sumanymą atmeta senatas. Tatai šis negali kontroliuoti ministerių veikimą, ir delto politikoje arba valdyme neturi tokios svarbos, kaip atstovų rumai. Šitie išplėtė savo priežiurą ant viso ministerių veikimo.

Kad sužinojus, kaip ministeriai valdo šalį, parlamentas dažnai jiems duoda įvairių paklausimų. Paklausimai esti dvejopos rušies parlamento sąnariai klausinėja ministerių arba, kad iš jų gauti informacijų, arba kad juos apkaltinti parlamentui ir pasmerkti. Šitos paskutinės rušies klausimai arba interpelacijos tėra naudingos tuomet, kada dalykas yra svarbus ir paliečia visą politikos pakraipą.

Yra paskirtos dienos interpelacijoms. Kiekvienas parlamento sąnarys turi teisę interpeliuoti, sukelti ginčus, kurie paprastai baigias arba išreiskimu ministeriams pasitikėjimo, arba nepasitenkinimo jais.

Francija yra padalyta į departamentus. Kiekvieną departamentą valdo prefektas. Teorijoj jį paskiria ir prašalina prezidentas, bet ištikrųjų tą padaro vidaus dalykų ministeris.

Prefektas yra pats svarbiausis vietinis viršininkas. Jis yra centralės valdžios atstovas ir departamento egzekutivios valdžios galva. Jo valdžioje yra maždaug visi viešieji departamento reikalai. Jis prižiuri, kad jo departamente butu išpildyti įstatymai, jis kontroliuoja visus departamento valdinininkus, kartais panaikina jų parėdymus, duoda centralei valdžiai pranešimus apie departamento reikalus, paskiria ar pašalina įvairius departamento valdininkus.

Prefektui gelbsti sekretoriai ir prefėkturos taryba, kuri susideda iš trijų iki devynių sąnarių. Juos visus paskiria prezidentas.

Kiekviename departamente yra dar generale taryba. Jos sąnarius renka piliečiai. Kiekvienas kantonas (aprubė, sudėta iš kelių valsčių) išrenka po vieną tarybos sąnarį šešeriems metams. Kas treji metai atsinaujina pusė tarybos sąnarių.

Tarybos valdžia yra labai apribota. Ji gali aptarti tiktai tuos dalykus, kurie paliečia vien tik vietinį departamento gyvenimą ir jo reikalus. Pagaliaus ir šitoje srityje ji yra labai suvaržyta. Į tarybą didžią įtekmę turi prefektas. Jis gali joje kalbėti, savotiškai nušviesti dalyką, stengties pravesti savo sumanymus. Tarybos nutarimus pildo prefektas, visai nuo jų nepriguljs, paskirtas centralės valdžios. Prefektui tame darbe gelbsti ištisa valdininkų eilia, taippat nuo tarybos visai neprigulmingų. Tarybos biudžėtą sustato prefektas, o jį patvirtina arba atmeta respublikos prezidentas. Taryba negali daryti išlaidų, kuriu nepatvirtina prefektas. Respublikos prezidentas gali tarybos nutarimus atmainyti, arba panaikinti.

Tarybai tepavelyta veikti labai triumpą laiką. Ji turi tiktai dviejus posėdžius, vieni gali tęsties mėnesį, antri tiktai dvi savaiti. Taryba gali but sušaukta į nepaprastus posėdžius, kurie negali tęsties ilgiau vienos savaitės. Ir pats tarybos buvimas neužtikrintas, nes prezidentas gali ją paleisti. Tarybos priežiuroje yra departamento keliai, tiltai, kanalai, mokyklos, prieglaudos ir t.t. Žodžiu sakant taryba nedaug tegali daryti to, ko nori, bet daug gali sukliudyti to, ko nori, kad neįvyktu.

Departamentai yra padalyti į apskričius „arrondissement". Kiekvieną apskričių veda prefekto pagelbininkas „subprefektas" ir apskričio taryba sudėta bent iš devynių sąnarių, išrinktų šešeriems metams. Tos tarybos uždavinys yra padalyti tarp savo valsčių mokesčiai.

Apskričiai yra padalyti į valsčius vadinamus „commune." Išėmus Paryžių, komunos yra sutvarkytos ir valdomos vienodai. Kiekviename valsčiuj yra valsčiaus taryba išrinkta vietinių piliečių ketveriems metams. Ji yra ištisai atnaujinama ketveriems metams

praėjus pirmą gegužės sekmadienį. Valsčiaus tarybos sąnarių skaičius yra nevienodas: mažosiose užtenka dešimties, o didžiosiose yra iki 36

Taryba kasmet turi keturis posedžius, butent vasaryje, gegužyje, rugpjutyje ir lapkrityje. Be paprastųjų posėdžių gali but ir nepaprasti, sušaukti arba prefekto, arba subprefekto, arba maire'o (majoro). Posėdžiai tęsias neilgiau 15 dienų, o gegužės mėnesio posėdžiai, kada svarstomas biudžėtas, gali tęsties neilgiau šešių savaičių.

Tarybos nutarimai teįgija galybę tiktai tuomet, kada juos patvirtina prefektas. Šis gali tuos nutarimus ir panaikinti. Taryba gali tarties ir spręsti tiktai vietinius valsčiaus reikalus. Kaikurie valsčiaus nutarimai turi but patvirtinti departamento tarybos, ir pagaliaus paties valstijos prezidento. Prefektas gali suspenduoti tarybos veikimą mėnesiui, o prezidentas gali visai ją paleisti.

Valsčiaus vadu yra maire'as (majoras), kurį renka vietinė taryba iš savo tarpo ketveriems metams. Majoras turi vieną ar daugiau pagelbininkų. Majoras atstovauja centralę valdžią daiktuose paliečiuose jos sferą. Jis yra vyriausis vietinių reikalų administratorius.

Kaipo centralės valdžios atstovas, majoras pilnai priguli nuo prefekto. Pagaliaus ir vietinių reikalų srityje majoro parėdymai gali but atmainomi prefekto, kuris gali ir stąčiai įsakymus duoti majorui.

Vietinės policijos sąnariai, nors ir majoro paskirti, turi buti prefekto patvirtinti, kuris vienas tegali juos pašalinti ir kiekvienu laiku. Prefektas gali suspenduoti majoro valdžią mėnesiui, ministeris trims mėnesiams, o prezidentas gali jį visai pašalinti.

Taip tatai centralė valdžia turi savo rankose visas pagaliaus vietinio valdymo vadeles. Nei vienoje demokratiškoje šalyje valdžia tiek nesikiša į žmogaus gyvenimą, kiek Francijoj. Nuo augšto iki žemo viskas maždaug priguli nuo centralės valdžios. Visi Francijos piliečiai su savo reikalais turi kreipties į centralę valdžią, kaip bejiegiai kudikiai į savo tėvą, jie visi yra tėviškoje valdžios globoje. O ta globa dažnai yra nepakenčiamai sunki, nes valdžia kišas ir stengias sureguliuoti, ne vien paviršutinįjį, bet ir vidujinįjį piliečių gyvenimą, tai yra jų sąžinę.

Sunkiausis gyvenimas Francijoj teko katalikams. Bedievių valdžia juos fanatiškai persekioja.

Ta centralizacija padarė, kad Francijoj yra imperija respublikos formoje. Ta administracijos forma tiktu imperijai, valdomai išmintingo autokrato. Bet patekusi į fanatiškos partijos vadų rankas,

ji tampa galingu įrankiu persekioti kitus ir stiprinti savo partijos interesus, už kurių dažnai nieko nebematoma.

Valdininkų sauvaliavimas čia yra kuone toks pat, kaip carų Rusijoj. Anglijoj ar Jungt. Valstijose leisdamas įstatymus parlamentas išgvildena visokias galimas aplinkybes, aiškiai juos aptaria, kad butu matyti, kaip reikia prie jų taikinti gyvenimą. Čia nėra autoritativios įstaigos, kuri juos paaiškintu, išskiriant tsismą, kurs juos tepaaiškina, taikindamas į gyvenimą, o tetaikina tik tuomet, kada atsitinka byla, kuri to reikalauja.

Kas kita Francijoj. Čia parlamento išleistieji įstatymai dažnai neišdirbti, neaiškus, nepilni. Jų autoritativiais aiškintojais ir papildytojais yra prezidentas ir ministeriai. Tas jų paaiškinimas turi įstatymų galybę. Savo rejone autoritativiais įstatymų aiškintojais yra pagaliaus ir prefektai ir valsčių viršininkai (majorai). Aišku, kad valdžios sauvaliavimui duris čia atidaros iki galo.

4. **Teismai.** Francijoj griežtai atskiriama įstatymus, skiriamus paprastiems piliečiams ir valdininkams. Sulig to yra ir dvejopa teismo įstaigų eilė, viena nuo kitos neprigulminga. Paprastieji teismai yra civilės ir kriminalės teismo įstaigos, skiriamos paprastiems piliečiams. Žemiausioji teismo įstaiga yra taikos teisėjas. Jo veikimo rejonas yra vienas kantonas, sudėtas iš kelių valsčiu. Taikos teisėjui yra paskirtos mažosios bylos, civilės nedaugiau 300 frankų, o už nusikaltimus jis tegali nubausti daugiausiais penkiais frankais.

Kiek svarbesnės bylos yra pavestos apielinkės teismui „tribunal d'arrondissement". Šitoji teismo įstaiga susideda iš pirmininko, vicepirmininko ir didesnio ar mažesnio teisejų skaičiaus. Ji perkratinėja nuo taikos teisėjo atsišaukusiųjų prie jos apelacijos bylas, sprendžia privatinės nusavybės klausimuose iki 1500 frankų. Tam teismui priguli visi registracijos klausimai, kuriuos jis sprendžia be apelacijos, jis teisia ir nedidelės piktadarystes. Kuomet šitas teismas funkcionuoja, kaipo kriminalio teismo įstaiga, jis skaitos pirmoji toje srityje instancija. Nuo jo nusprendimų galima apeluoti į augštesnę kriminalio teismo įstaigą.

Augštesnė teismo įstaiga vadinas apelacijos teismas. Tokių įstaigų Francijoj yra 26. Apelacijos teismo rejonas apima vieną ar daugiau departamentų. Šitoji teismo įstaiga yra padalyta į skyrius. Kiekvienas skyrius turi savo pirmininką ir keturis teisėjus.

Teismo įstaiga, vadinama cours d'assises, susirenka kas tris mėnesius svarbesniajame departamento mieste. Joje yra vienas teisėjas, parinktas iš apelacijos teismo ir du kitu teisėju, paimtu arba

taippat iš apelacijos teismo arba iš vietinių teismų. Šitoji teismo įstaiga teisia didžiausias piktadarystes. Vien tik šitame teisme Francijoj vartojami prisiekusieji teisėjai, kurie paprasta balsų dauguma sprendžia, ar apskųstasis yra kaltas ar ne.

Paryžiuj yra kasacijos teismas, kurs skaitos augščiausia tautos teismo įstaiga. Jis susideda iš pirmininko ir trijų sekretorių, 45 teisėjų, generalio prokuroro ir šešių generalių advokatų. Kasacijos teismas sprendzia ne tiek fakto, kiek principo klausimus. Jo uždavinys yra ne vien paremti teisybę, bet ir palaikyti vienodumą Francijos jurisprudencijoj.

Visi paprastųjų tribunalų teisėjai yra skiriami prezidento sulig justicijos ministerio patarimų ir atsakomybės, Teisejas negali buti pašalintas, be kasacijos teismo sutikimo. Yra paskirtas amžius, kurio susilaukęs teisėjas pats turi pasitraukti.

Nusižengusieji valdininkai yra teisiami ypatingo valdininkams skiriamo teismo, kurs priklauso ne nuo justicijos, bet nuo vidujinių dalykų ministerio.

Paprastasis teismas nieko negali pasakyti administracijai, negali teisti nei už blogiausį valdininkavimą. Jungt. Valstjose, toje didžiojoje pasaulės demokratijoj, valdžios padalinimas toli yra pastumėtas, bet neperžengta proto nustatytųjų ribų. Tie patįs įstatymai čia yra visiems. Juos turi pildyti ir valdininkas ir paprastas pilietis, o nusikaltusiam, kas jis bebutu, tas pats teismas gali paskirti nupelnytąją bausmę.

Kas kita Francijoj. Didžioji revolucija įvedė valdininkų, kaip ir nepaliečiamybę. 1799 m. revolucionieriai įrašė į konstituciją, kad valdininkas, nors ir mažesnis už ministerį, tegali but patrauktas į teismą tik sutinkant valstijos tarybai. Valstijos taryba buvo taippat administracijos įstaiga.

Savieji visur yra palinkę užstoti savuosius, delto labai retai kas tegalėjo gauti tarybos pavelijimą. Valdininkų gaujos, stovėdamos už tarybos pečių, galėjo skriausti piliečius kiek benorėdamos.

Pirmoji valdininkams teismo įstaiga yra prefekturos taryba, o augščiausis valdininkams teismas yra „Valstijos Taryba“ (Conseil d'E'tat). Tos tarybos sąnarius paskiria ir pašalina respublikos prezidentas.

Aiškus dalykas, kad čia apie bešališkumą negali buti nei kalbos: valdininkas stengias išteisinti valdininką. Valdininkas beveik neikuomet neatsako už išpildymą vyresniųjų duotojo įsakymo, nors tas butu visai priešingas įstatymams ar konstitucijai.

Taip tatai Francijos piliečiai neturi gvarantijos prieš valdininkų sauvaliavimą, valdžia gali elgties prieš įstatymus, nesibijodama už tai beveik jokios atsakomybės.

XVII. Demokratija Italijoj.

1. Vykdančioji Valdžia. Italija yra konstitucijinė monarchija. Ant popierio karaliaus teisės atrodo plačios, faktiškai jos yra visai siauros. Teorijoj karaliui priguli visa egzekutivi valdžia, ištikrųjų ją turi ministeriai, kurie yra atsakomingi ne karaliui, bet parlamentui.

Karalius turi teisę statyti „veto“ parlamento nutarimams, bet ta savo teise beveik nei kuomet nesinaudoja

Premierą, kurs yra ministerių tarybos pirmininku, paskiria karalius. Kitus ministerius paskiria karalius sulig premiero nurodymų. Ministeriai yra renkami paprastai iš parlamento atstovų, dažniausiai iš žemųjų rumų. Kiekvienas ministeris turi savo pagelbininką.

Ministeriai ir jų pagelbininkai dalyvauja rumų posėdžiuose, jų debatuose, bet nei vienas iš jų negali balsuoti nei augštosiuose, nei žemosiuose rumuose, nebent yra jų sąnariu.

Įstatymų iniciatyvą turi egzekutivi valdžia. Ministerių taryba visupirmu apsvarsto visus įstatymų sumanymus, kuriuos ji įneša į parlamentą. Dalyvaudami vienų ir kitų rumų posėdžiuose, ministeriai remia savo įduotuosius įstatymų sumanymus, atsakinėja į klausimus.

Ir čia, kaip ir Francijoj, gan dažnai vartojamos parlamente interpelacijos, bet apie tą dalyką ginčai, ar išreiškimas ministeriams pasitikėjimo arba nepasitikėjimo įvyksta tiktai po kelių dienų. Tas parėdymas apsaugoja parlamentą nuo nepgalvotų žingsnių.

Ministerių taryba apsvarsto sutartis su svetimomis šalimis, konfliktus, iškilusius administracijos srityje, senatorių paskyrimą, diplomatų siuntimą į kitas valstijas ir t.t.

Kad sujungti visas provincijas į vilną valstijos kuną, Italijoj įvesta toki pat centralizacija, kaip Francijoj.

Teorijoj valdymo sistema stovi ant plačių demokratijos ir tolerancijos papėdžių, tuo tarpu gyvenime iki šiol tebėra pragaištingi ministerių sauvaliavimai ir netolerancija. Giliausioji to blogo šaknis yra, kad ministeriai turi teisę leisti įvairius parėdymus, kurie teprivalėtu buti leidžiami įstatymų keliu.

Italijoj administratyvus sutvarkymas yra kuo ne toks pat, kaip Francijoj. Visa Italija yra padalyta į provincijas. Provincijos vyriausysis valdininkas yra prefektas, kurį paskiria neva karalius, bet ištikrųjų tai padaro vidaus dalykų ministeris. Kiekvienoje provincijoj yra provincialė taryba sudėta iš 20—60 sąnarių, renkamų šešeriems metams. Jos uždavinys toks pat kaip ir departamento tarybos Francijoj.

Valsčiaus taryba susideda iš didesnio ar mažesnio patarėjų skaičiaus. Ji rupinas vietiniais reikalais. Valsčiaus viršininku yra sindikas arba majoras.

2 **Parlamentas.** Legislativi galybė yra karaliaus ir parlamento rankose. Parlamentas dalinas į dvi dali, butent į augštuosius rumus arba senatą ir į žemuosius arba atstovų rumus.

Senatas susideda iš sąnarių, kuriuos paskiria karalius visam amžiui. Bet senatorystės negalima paveldėti, tėvas mirdamas negali jos palikti savo sunui. Senatorių tarpe randame ir didžiu dvarininkų ir mokslo vyrų, ir augštų valdininkų ir kitokių žymesnių žmonių. Senate prezidentą ir viceprezidentą paskiria karalius

Tokiu senatorių paskyrimu valdžia pasinaudoja pervaryti savo politikai. Tatai senatorių skaičius privalo buti griežtai apribotas. Kadangi karalius veikia per savo ministerius, tat faktiškai senatorius skiria ne karalius, bet ministeriai. Šie gi yra valdžioje tų, kurie turi daugumą balsų žemesniosiuose rumuose.

Tuo budu legislativi senato galybė yra beveik visai panaikinta. Delto Italijoj senatas dar žemiau nusmuko negu Francijoj.

1910 metais kilo sumanymas sureformuoti senatą, jį pastatyti arčiau prie visuomenės, kad butu jos išreiškėju ir galinga įstatymams leisti įstaiga. Komisija, kurios vadu buvo senatorius Arcoleo, išdirbo šitokį tos reformos sumanymą.

Senate turi buti 350 senatorių. Senatoriai turi buti trijų kategorijų, butent a) officialistai, b) mokslininkai ir c) vyrai pasižymėję politikoje ir ekonomijoje.

Pirmosios kategorijos senatorių skaičius negali but didesnis už 120. Tos grupės sąnariai turi but skiriami karaliaus. Kitų dviejų kategorijų senatoriai turi but renkami taip, kad jie neprezentuotu esančias tautoje įvairias grupes. Sakysime vieną senatorių dalį išrinktu universito profesoriai, kitą buvusieji parlamento atstovai, kitą turtuoliai, kurie moka didžius mokesčius, kitą—pirklybos, žemdarbystės, pramonės atstovai, darbininkų sąjungos ir t.t. Tas projektas neįvyko dėlei pačių senatorių užsispyrimo.

Nuo 1912 metų žemųjų rumų atstovus Italijoj gali rinkti kiekvienas vyras pilietis, sulaukęs paskirto amžiaus. Atstovu gali but išrinktas kiekvienas Italijos pilietis, sukakęs bent 30 metų amžiaus. Nėra reikalaujama, kad atstovas gyventu tame pačiame apskrityje, kur jis yra renkamas. Kiekvienas gali buti išrinktas ir ten, kur jis visai negyvena.

Atstovai yra renkami penkeriems metams. Jei del kokios priežasties atstovas nebėra atstovu, to apskričio rinkėjai išrenka naują atstovą. Italija yra padalyta į apskričius, kiekvienas apskritys išrenka po vieną atstovą. Atstovų rumai patįs išrenka sau prezidentą ir viceprezidentą

Parlamentas tik tuomet tegali teisėtai nuspręsti, jei tame sprendime dalyvauja didesnioji atstovų ir senatorių pusė. Įstatymų iniciatyvą turi ir senatas ir atstovų rumai, Kuomet koks įstatymų sumanymas tapo priimtas abiejų rumų, jis yra siunčiamas karaliui patvirtinti, kurs faktiškai nei kuomet nuo to neatsisako.

3. **Teismų Įstaigos.** Teisėjus paskiria karalius. Po trijų metų jie yra nebepašalinami. Civilės ir kriminalės bylos teismuose yra viešos. Atmainos į teismą tegali but įvestos tiktai įstatymų keliu.

Mažasias bylas ne viršiau 100 lyrų priguli nagrinėti ir spręsti taikos teisėjui. Augštesne teismo įstaiga Italijoj skaitos apskričio teismas. Šis perkratinėja svarbesnes civiles bylas ir nusižengimus, baudžiamus nedaugiau trijų mėnesių kalėjimu, arba vieneriais metais ištrėmimo, arba uždeda pabaudos nedaugiau 1000 lyrų.

Augštesniomis teismo įstaigomis yra apielinkių teismai. Jie teisia kaipo pirmoji instancija piktadarystes, kurios yra baudžiamos iki 10 metų kalėjimo., arba daugiau už 1000 lyrų. Į tą pačią teismo įstaigą gali kreipties ir su apelacijomis, nuo žemesnio teismo.

Yra dar ypatingų apelacijos teismo įstaigų. Yra ir prisiekusiųjų teismai... Tie teismai gali paskirti kalėjimą ir visam amžiui.

Augščiausia teismo įstaiga yra kasacijos teismas. Kasacijos teismai yra Romoje, Turine, Florencijoj, Neapolyje ir Palermoj Nuo jų ištarmės apelacijos nebėra.

Be paprastųjų teismų yra dar ypatingos teismo įstaigos, skiriamos valdininkams, nors juos dažniausiai teisia paprastieji teismai.

XVIII. Demokratija Belgijoj.

1. **Karalius ir Ministeriai.** Belgija yra konstitucijinė monarchija. Egzekutivi valdžia teorijoj yra karaliaus; faktiškai gi ministe-

rių rankose. Karalius turi teisę išleisti parėdymus, reikalingus, kad butu išpildyti įstatymai.

Karalius gali sušaukti parlamentą į nepaprastą susirinkimą. Jis gali paleisti vienus ar abejus parlamento rumus. Bet paleidimo parėdymas yra kartu ir parėdymu, paskiriančiu naujus parlamento rinkimus 40 dienų laikotarpyje. Naujasis parlamentas turi susirinkti bent dviejų mėnesių laikotarpyje.

Teorijoj karalius turi „veto“ teisę, bet jaja beveik nei kuomet nesinaudoja. Nei vienas karaliaus parėdymas negali but išleistas be ministerio pasirašymo, kurs ir ima ant savęs už tą parėdymą visą atsakomybę.

Belgijoj ministerius skiria karalius, jis gali juos ir prašalinti. Ministeriai yra skiriami paprastai iš vienų ar antrų parlamento rumų. Jie gali dalyvauti vienų ir kitų rumų posėdžiuose, turi teisę ten kalbėti ir buti išklausytais. Vieni ir kiti rumai gali reikalauti, kad ministeriai dalyvautu jų posėdžiuose.

Ministeriai atsako parlamentui. Kuomet parlamento dauguma nesutinka su ministeriais, šie gali arba pasitraukti arba paleisti parlamento vienus arba abejus rumus. Jei ir naujasis parlamentas nesutinka su ministeriais, šie tuomet butinai atsisako, o karalius paskiria opozicijos vadą ministerių pirmininku, kuris ir pasirenka sau kitus ministerius, pasitaręs su karalium.

2. **Parlamentas.** Belgijos parlamentas susideda iš dviejų rumų: senato ir atstovų rumų. Senatas susideda iš 112 sąnarių, išrinktų aštuoneriems metams.

Senatorių rinkimas Belgijoje yra gan komplikuotas. Vieną senatorių dalį išrenka stačiai patįs piliečiai. Tų skaičius yra lygus pusei skaičiaus žemųjų rumų. Jie renkama proporcionaliai sulig kiekvienos provincijos gyventojų skaičiaus. Bet šitie senatoriai tegali but išrinkti iš turtingesniųjų luomo, kurie moka bent 1200 frankų tiesioginių mokesčių, arba turi bent 12 tukstančių frankų įeigų.

Antrą senatorių dalį renka provincijų tarybos. Kiekviena provincija išrenka mažiausiai bent du senatoriu. Jei provincija turi gyventojų nuo 500 tukstančių iki milijono, ji renka trįs senatorius, jei ji turi milijoną su viršum gyventojų, ji renka keturis senatorius. Provincijų renkamieji senatoriai gali but ir ne iš turtuolių.

Senatorium tegali buti Belgijoj gyvenantis Belgijos pilietis, turįs bent 40 metų amžiaus. Senatarium skaitos ir sosto įpėdinis, sukakęs bent 18 metų amžiaus. Senatoriai algos negauna, tik turi teisę dovanai važinėties Belgijos gelžkeliais.

Žemieji rumai susideda iš atstovų, kuriuos renka piliečiai ketveriems metams. 40 tukstančių piliečių turi teisę išrinkti vieną atstovą. Atstovu gali buti pilnateisis Belgijos pilietis, sukakęs bent 25 metų amžiaus. Atstovai gauna algos 4 tukstančius frankų metams.

Belgijoj atstovų rinkimo sistema yra ypatinga. Ji yra a) visuotina, b) proporcionalė c) sulig balsų padauginimo principo.

a) Rinkimų sistema, yra visuotina. Kiekvianas vyras pilnateisis pilietis, turi teisę rinkti atstovus. Jis turi nevien teisę, bet ir priedermę dalyvauti rinkimuose. Kas be užtektinos priežasties rinkimuose nedalyvavo, yra baudžiamas sulig įstatymų.

b) Belgijoj balsuojant prisilaikoma balsų padauginimo principo. Balsuoti gali ir turi vieną balsą kiekvienas Belgijos pilnateisis pilietis sukakęs bent 25 metus amžiaus, ir bent vienerius metus gyvenąs tame valsčiuje, kuriame nori balsuoti. Du balsu turi kiekvienas pilnateisis Belgijos pilietis, turįs bent 35 metus amžiaus, apsivedęs ar našlys, turįs vaikų ir mokąs kaipo namų savininkas bent 5 frankus mokesčių. Du balsu turi kiekvienas virš 25 metų amžiaus pilnateisis pilietis, kurs turi nuosavai nejudinamo turto bent 2 tukstančių frankų vertės, arba kurs turi proporcionaliai tai sumai įeigų nuo žemės, arba kuris turi paskirtą piningų sumą valsčiaus popierose, arba bankose.

Tris balsus turi kiekvienas Belgijos pilietis, kurs yra pabaigęs augštąją mokyklą, ar bent augštesniąją vidutinę, arba yra turėjęs viešą vietą, kuri presuponuoja tokį mokslą turint. Taip tatai šeimynos tėvas turi du balsu, o kas yra augštesnio mokslo ir delto daugiau nusimano politikoje, tam yra suteikta trįs balsai.

c) Belgijoj yra įvestas proporcionalis atstovavimas. Kiekvienas gauna vieną, dvi ar tris balsavimo popieras, sulig to, kiek jis turi balsų. Atstovus renka didelės apielinkės, kiekvienas išrenka po kelis ar po daugiau atstovų sulig savo gyventoju skaičiaus. Kiekviena partija gauna atstovų proporcionaliai sulig savo sąnarių balsuotojų skaičiaus.

Kandidatų sąrašus pagamina pačių partijų organizacijos. Kad rinkimų valdininkai priimtu kandidatų sąrašą, reikia, kad jį paremtu bent 100 rinkėjų.

Žemesnieji parlamento rumai gali skųsti ministerius kasacijos teismui. Karalius neturi teisės dovanoti tam ministeriui, kurs yra teismo nuteistas, nebent to prašytu katrie nors parlamento rumai.

Kadangi Belgijos konstitucija yra aiškiai demokratiška, tatai parlamentas turi didelę galybę.

Teorijoj įstatymus leidžia parlamentas su karaliu kartu. Faktiškai tą darbą atlieka beveik vienas parlamentas. Karalius įstatymų leidime mažai tedalyvauja. Kilus abejojimams, įstatymus autoritativiai tegali išaiškinti tik parlamentas.

Ir vieni ir kiti rumai turi teisę teirauties, kaip yra vedami viešieji reikalai.

Parlamentas turi teisę partaisyti konstituciją, Kuomet abu parlamento rumu nutaria, kad konstitucija yra taisytina, tuomet parlamentas tuo pačiu yra paleistas. Jei naujas tam tyčia išrinktas parlamentas pripažįsta to pataisymo reikalingumą $^2/_3$ savo balsų, ir su tuo sutinka karalius, tuomet konstitucija yra pertaisoma.

Įstatymų iniciativą turi ir vieni ir antri parlamento rumai, ir ministeriai su karaliu. Visi įstatymai, paliečiantieji finansus, kareivijos skaitlių, pirma turi but nubalsuoti atstovų rumuose. Abu parlamento rumu susirenka į paprastuosius posėdžius antrą lapkričio antradienį. Regularė sesija yra bent 40 dienų

Kiekvieni rumai renka savo prezidentą, viceprezidentą, sekretorius ir kitus oficialistus. Kiekvieni rumai nutaria savo veikimo tvarką. Posėdžiai paprastai yra vieši, bet didesnei atstovų daliai, reikalaujant, ypatingi klausimai yra svarstomi už uždarytų durų. Parlamentas sprendžia dauguma balsų, balsuodamas atskirai artikulą po artikulo.

3. Vietinė Valdžia. Visa Belgija yra padalyta į devynias provincijas. Provincijos yra padalytos į apskričius, apskričiai į valsčius.

Kiekviena provincija turi savo tarybą. Ją renka provincijos piliečiai aštuoneriems metams. Kas keturi metai atsinaujina jos pusė. Taryba susirenka bent kartą į metus. Paprastiems susirinkimams yra paskirtas pirmas liepos antradienis. Jos posėdžiai turi but ne trumpesni penkiolikos dienų ir neilgesni keturių savaičių.

Ypatingi posėdžiai gali but sušaukiami karaliaus.

Taryba turi visą legislativią, administrativią ir fiskalę, provincijų valdžią.

Ji išrenka iš savo sąnarių šešis nuolatinius savo atstovus, kurie valdo provinciją visu laiku, kuomet taryba nėra susirinkusi.

Išrinktiems šešiems atstovams vadovauja provincijos generalgubernatorius, kurį paskiria karalius, ir kurs yra tarpininku tarp centralės ir provincialės valdžios.

Apskričiai turi savo svarbą renkant atstovus ir kaipo teismo rajonas.

Valsčius yra pamatinis valdžios vienetas. Kiekviename valsčiuje yra valsčiaus taryba, išrinkta vietinių piliečių aštuoneriems metams.

Balsavimas yra proporcionalis ir su balsų padauginimu taip pat, kaip renkant į parlamentą atstovus.

Norint dalyvauti valsčiaus rinkimuose, reikia tame valsčiuje išgyventi bent trejus metus, o norint dalyvauti rinkimuose į parlamentą ar į provincijos tarybą, užtenka toje vietoje išgyventi bent vienerius metus. Delto valsčiaus tarybos rinkėjų tėra mažiau, negu rinkėjų į parlamentą.

Egzekutivios valdžios vadu valsčiuje yra burgomeisteris, kurį paskiria karalius, arba valsčiaus taryba, jei valsčiuje yra gyventojų 5 tukstančiai su viršu. Burgomeisteris yra skiriamas dešimčiai metų. Burgomeisteriui gelbsti seniunų taryba. Ją išrenka valsčiaus taryba iš savo sąnarių tarpo.

Burgomeisterio valdžioje yra vietinė policija. Ji veda gimimų, vestuvių, mirimų metrikas.

Svarbesnieji valsčiaus tarybos nutarimai turi but patvirtinti provincijos šešių komiteto. Provincijos atstovai paskiria apskričių komisarus, kurie prižiuri valscių valdžios veikimą.

4. Teismo Įstaigos. Belgijoj yra ypatingi kareivijos, komercijos, darbo teismai. Beto yra visa hierarchija paprastųjų teismų.

Žemiausia teismo įstaiga yra kantono teismas. Kantono teismo įstaiga susideda iš vieno teisėjo, o svarbesniuose atsitikimuosė prie teisėjo dar prisideda vietinis burgomeisteris. Tas teismas perkratinėja mažesniasias bylas, nusižengimus policijos parėdymams.

Augštesne teismo įstaiga yra pirmosios instancijos, arba apskričio teismas. Kiekviena toki įstaiga susideda iš trijų teisėjų. Jos uždavinys yra peržiurėti ir nuspręsti apelacijas atsiųstas iš kantonų. Ji teisia ir originales svarbesnes civiles bylas ir svarbesniuosius nusikaltimus.

Augščiau yra pastatytos apelacijos teismo įstaigos: Bruxelles, Gande ir Liege. Bruxelles teismo įstaiga susideda iš keturių dalių. Ypatingi teismai yra kriminalėms byloms. Kriminaliuose teismuose vartojami prisiekusieji teisėjai. Teismo įstaigų viršunė Belgijoj yra kasacijos teismas.

Apelacijos teismo teisėjai, jų prezidentai ir viceprezidentai yra skiriami karaliaus iš dvigubo kandidatų surašo. Vieną įduoda provincijos taryba, antrąjį—tų pačių teismų įstaigos.

Kasacijos teismo sąnarius skiria karalius iš dviejų sąrašų.

Vieną kandidatų sąrašą karaliui įduoda senatas, antrąjį pagamina pats kasacijos teismas.

Teismas yra viešas. Uždarytas yra tiktai tuomet, jei to reikalauja viešoji tvarka, arba dora, kad nebutu įžeista.

XIX. Demokratija Holandijoj.

1. **Pamatiniai dėsniai.** Holandijos konstitucija gvarantuoja laisvę draugijų, susirinkimų, žodžio, tikėjimo, skelbia visus piliečius esant lygius įstatymams. Žodžiu sakant, ji gvarantuoja apsaugą asmens ir nuosavybės. Konstitucija apdraudžia gyventojus ir nuo valdininkų sauvaliavimo.. Nei vienas negali buti areštuotas be teisėjo leidimo, gauto raštu, kur turi but nurodyta užtektina arešto priežastis. Nieks neturi teisės priversti nei vieno, kad butu teistas kitame tribunale, o ne tame, kuriame buti teistas jis turi teisę. Konfiskacija turtų negali but skirta už jokį nusižengimą.

2. **Karalius ir Ministeriai.** Holandijoj yra konstitucionalė monarchija. Karalius ar karalienė čia turi didesnę galybę, negu Anglijoj, Belgijoj ar Italijoj. Egzekutivi valdžia priguli karaliui ir ministeriams. Karaliaus ar karalienės parėdymai turi but pasirašyti ministerio, kurs ir atsako už tą parėdymą.

Ministeriai Holandijoj yra devyni. Jie gali dalyvauti abejuose parlamento rumuose, bet ten neturi sprendžiančio balso, nebent patįs butu parlamento sąnariais.

3. **Parlamentas.** Įstatų leidimas priguli parlamentui ir karaliui kartu. Parlamentas susideda iš dviejų rumų: augštųjų ir žemųjų. Žemieji rumai yra renkami ketveriems metams. Visa Holandija yra padalyta į 100 apskričių. Kiekvienas apskritys išrenka po vieną atstovą. Balsuoti gali kiekvienas pilietis 25 metų amžiaus, kurs arba moka tiesioginių mokesčių bent vieną floriną, arba kurs moka bent šiokią tokią rendą už pragyvenimą, arba kurs turi kiek nejudinamojo turto, arba bent paskirtą minimumą algos, arba turi valstijos popieruose bent 100 florinų, ar bent 50 florinų bankoje padėjęs, arba yra išdavęs egzamenus, duodančius teisės but kokiu valdininku, arba privačiu oficialistu.

Atstovu gali but kiekvienas pilietis, sukakęs bent 30 metų amžiaus ir turįs įstatymais paskirtą nuosavybę.

Augštuosiuose rumuose yra 50 atstovų, kuriuos išrenka Holandijos provincijų tarybos devyneriems metams. Kas treji metai atsi-

maino trečioji rumų dalis. Į augštųjų rumų atstovus gali buti išrinktas kiekvienas pilnateisis pilietis, sukakęs bent 30 metų amžiaus, ypač, jei jis moka didžius tiesioginius mokesčius, arba yra buvęs augštu valdininku.

Holandijos augštieji rumai yra labai silpni. Jie neturi įstatymų iniciativos teisės, jie negali perdirbinėti įstatymų sumanymo, kiekvienas iš žemųjų rumų atėjęs sumanymas turi but jų priimtas, ar atmestas toks, koks jis yra, be jokių permainų.

Konstitucija reikalauja, kad parlamentas susirinktų per metus bent sykį į paprastą susirinkimą įstatymų paskirtu laiku, bet karalius gali sušaukti ir nepaprastą parlamento snsirinkimą. Kiekvieni rumai togali legaliai spręsti, jei yra susirinkę bent pusė jų sąnarių.

Įstatymų iniciatyvą teturi žemieji rumai ir egzekutivi valdžia. Jokių mokesčių negali but uždėta vien tik įstatymų keliu. Parlamentas, karaliui sutinkant, $^2/_3$ balsų dauguma gali perteisyti konstituciją.

4. **Vietinė Valdžia.** Visa Holandija susideda iš vienuolikos provincijų ir 1123 valsčių. Kiekviena provincija turi savo tarybą, kurios atstovus renka provincijos piliečiai šešeriems metams. Kas treji metai atsinaujina pusė tarybos. Tarybos sąnarių skaičius yra nelygus: mažiausiai yra 8, o daugiausiai—35.

Taryba susirenka bent du kartu per metus. Ji turi plačią galybę. Savo provincijai ji išleidžia parėdymus, paskiria mokesčius, sustato metinį biudžetą, kontroliuoja valdininkus, išrenka savo provincijos atstovus į augštuosius parlamento rumus ir t.t.

Egzekutivi provincijos valdžia yra dvilypė. Provincialė taryba iš savo sąnarių tarpo paskiria komitetą iš šešių, kuriam ir yra pavesta paprastoji administracija.

Be to karalius kiekvienai provincijai paskiria savo komisionierių, kurs turi pasirupinti, kad butu išpildyti karaliaus parėdymai ir prižiurėti vietinius valdininkus. Jis pirmininkauja ir provincijos taryboje ir šešių komisijoje, jis turi teisę juose ir balsuoti. Žodžiu sakant, jis yra provincialės administracijos labui svarbiu sąnariu ir mazgu, kurs pasekmingai jungia provincialę valdžią su centraline.

Kiekviename valsčiuje yra valsčiaus taryba, kurios sąnarių skaičius siubuoja uuo 7 iki 45. Juos renka valsčiaus pliečiai šešeriems metams. Viena trečioji valsčiaus tarybos dalis atsinaujina kas dveji metai. Taryba susirenka taip dažnai, kaip dažnai yra reikalas. Ji surenka mokesčius, sustato savo biudžetą, bet jį turi patvirtinti provincijos tarybos komitetas.

Egzekutivi valsčiaus valdžia yra rankose burgermeisterio, kurį paskiria karalius šešeriems metams ir 2—6 seniunų, kuriuos išrenka taryba. Taryboje pirmininkauja burgermeisteris.

5. **Teismo Įstaigos.** Žemiausioji Holandijoj teismo įstaiga yra kantono teismas. Čia tėra tik vienas teisėjas. Jis gali teisti iki 200 florinų, nusižengimus policijos parėdymams ir kitas mažasias bylas.

Augštesnis už jį yra apskričio teismas. Kiekviena toki teismo įstaiga susideda iš trijų teisėjų. Toms įstaigoms priguli svarbesniosios bylos. Yra dar apelacijos teismo įstaigos, kiekviena toki įstaiga susideda iš trijų teisėjų. Prisiekusiųjų teisėjų Holandijoj visai nėra.

Haagoje yra augščiausioji Holandijos teismo įstaiga sudėta iš penkių teisėjų, kuriuos paskiria karalius iš kandidatų, kuriuos nurodo žemesnieji rumai. Kaipo augščiausia apelacijos įstaiga, tas teismas gali panaikinti kiekvieno žemesniųjų teismų nusprendimą. Atsitikimuose, nurodytuose įstatymais, augščiausis teismas gali prašalinti žemesniųjų teismo įstaigų teisėjus, karaliui ar žemesniesiems rumams skundžiant, augščiausysis teismas teisia ministerius ir kitus augštuosius šalies valdininkus. Holandijoj teismų sesijos yra viešos. Uždarytos yra tik tuomet kada to reikalauja dora, kad nebutu įžeista.

XX Demokratija Danijoj.

1. **Karalius ir Ministeriai:** Danijoj yra konstitucijinė monarchia. Konstitucija reikalauja, kad karalius butu luteronas. Danijoj karalius tebeturi didžią galybę. Jis sušaukia ir paleidžia parlamentą, paskiria ir prašalina ministerius ir kituos augštesniuosius valdininkus, jis daro sutartis su svetimosiomis valstijomis. Tos sutartis tik tuomet tereikalauja but patvirtintos parlamento, kuomet atiduodama dalis Danijos teritorijos kitai valstijai. Ministeriai yra atsakomingi karaliui. Tik pačiais paskutiniaisiais laikais iškovota, kad jie atsakytu ir parlamentui.

2. **Parlamentas ir Teismai.** Danijos parlamentas vadinas R i g s d a g. Jis susideda iš dviejų rumų: augštųjų, arba senato ir žemųjų, arba atstovų - rumų. Augštieji rumai čia vadinami. Landsthing, o žemieji—Folkething. Folkethingas susideda iš atstovų išrinktų tiesioginiu piliečių balsavimu trejiems metams. Danija yra padalyta į apskričius po 16 tukstančių gyventojų. Kiekvienas toks apskritys išrenka po vieną atstovą. Kiekvienas, kurs nori rinkti atstovus, turi but bent metus gyvenęs tame rajone, kur nori balsuoti.

Atstovu gali buti pilnateisis pilietis, sulaukęs paskirto amžiaus.

Negali buti nei atstovu nei rinkėju tas, kurs gyvena globoje, ar visuomenės labdarybės lėšomis, ar tarnauja prie kitų, neturi savo šeimyniško gyvenimo.

Augštųjų rumų vienus sąnarius paskiria karalius, septynius išrenka Kopenhagenas, o likusieji yra renkami pačios šalies, kuri yra padalyta į ypatingus rinkimų apskričius. Karalius skiria senatorius visam amžiui iš veiklesniųjų Folkethingo atstovų. Kiti visi yra renkami aštuoneriems metams. Jų pusė atsinaujina kas ketveri metai.

Kopenhagen'e piliečiai šitaip renka senatorius. Visupirmu jie išrenka rinkėjus. Rinkėjus renka a) visi tie, kurie turi teisę rinkt atstovus į žemesniuosius rumus; 120 tokių balsuotojų išrenka vieną senatorių rinkėją; b) tiek pat senatorių rinkėjų išrenka tie balsuotojai, kurie praėjusiais metais mokėjo paskirtą augštą mokesnį.

Taip išrinkti rinkėjai išrenka septynis senatorius. Kaip sostinėje, taip renka senatorius ir visoje šalyje. Į senatorius gali but išrinktas kiekvienas pilietis, kurs gali but išrinktas į atstovų rumusi jei tik jis gyvena bent vienerius metus toje apielinkėje kuri jį renka į senatorius.

Reguliarių parlamento posėdžių pradžioje atstovų rumams turi but įduotas metinis biudžetas. Nei vienas mokestis negali but uždėtas ar panaikintas, tik įstatymų keliu. Kiekvieni rumai pasiima po du įsamdytu specialistu, kurie peržiuri, ar nebuvo kokių neužregistruotų eigų arba nepavelytų išlaidų.

Jei kokiame klausime senatas nesutinka su atstovų rumais, tuomet abu rumai išrenka bendra komitetą, kurs stengias išrišt klausimą ar nesutikimą.

Danijoj politiškus nusikaltėlius ir kriminalistus teisia prisiekusieji teisėjai. Ypatinga yra čia teismo įstaiga, vadinama „Rigsret". Ji teisia ministerius, kuriuos kaltina karalius ar žemesnieji rumai. Ta teismo įstaiga susideda iš trijų Danijos augščiausiojo teismo teisėjų ir iš tiek pat senatorių, kuriuos išrenka senatas ketveriems metams.

XXI. Demokratija Švedijoj.

1. Karalius ir Ministeriai. Švedija yra konstitucijinė monarchija. Konstitucija reikalauja, kad karalius butu Liutero tikėjimo.

Karaliui gelbsti Valstijos Taryba. sudėta iš ministerių, kuriuos paskiria karalius ir kurie sulig konstitucijos turi buti „tyro evangeliško tikėjimo".

Karalius visuose svarbesniosiuose dalykuose turi klausties Tarybos, bet gali savaip pasielgti ir Tarybos nepaklausyti. Ministeriai labjau atsako karaliui, negu parlamentui.

2. Parlamentas. Įstatymus leidžia karalius su parlamentu. Parlamentas čia yra vadinamas Riksdag. Jis susideda iš dviejų rumų: augštųjų ir žemųjų.

Augštuosiuose rumuose yra 150 atstovų, išrinktų šešeriems metams. Juos renka dvidešimt penkių provincijų tarybos ir didžiųjų miestų, butent Stockholmo, Göteborgo, Malmö's, Norrköping'o, ir Götle's korporacijos. Atstovu į augštuosius rumus tegali buti išrinktas tik Švėdijoj gimęs tos šalies pilietis, sukakęs bent 35 metus amžiaus, turįs didžią nuosavybę ir mokąs metinių mokesčių bent nuo 3000 kronų įeigos.

Žemuosiuose rumuose yra 230 atstovų, kuriuos išrenka 56 šalies apskričiai. Rinkėju yra kiekvienas pilnateisis Švėdijos pilietis, sukakęs bent 25 metų amžiaus, turįs apdėtos mokesčiais nuosavybės bent 1000 kronų vertės, ar mokąs mokesčius bent nuo 800 kronų įeigos.

Rinkimai atstovų ir augštuosius ir žemuosius rumus yra pastatyti ant proporcionalės reprezentacijos principo. Ir augštųjų ir žemųjų rumų atstovai už paprastąjį keturių mėnesių posėdį gauna algos po 1200 kronų. Jei yra sušauktas nepaprastas posėdis, jie gauna kiekvienas po 10 kronų dienai.

Parlamentas ne vien leidžia įstatymus, bet ir prižiuri valdymo sistemą, Valstybes Tarybos veikimą. Jei Taryba nusidėjo įstatymams ar konstitucijai, parlamentas gali paduoti teismui.

Kiekvienoje paprastoje savo sesijoj Rigsdagas (parlamentas) paskiria ypatingą generalį peržiurėtoją, kurs turi teisę dalyvauti visoje karalystėje teismo posėdžiuose, tyrinėti teismo veikimą, pranešti parlamentui, kaip atlieka savo uždavinį teisėjai, o nusikaltusiuosius teisėjus paduoti teismui.

Kiekvienais trečiais metais Rigsdagas paskiria ypatingą komisiją, kuri privalo ištirti, ar benusipelno užimti tą augštą vietą augščiausiojo teismo teisėjai ar ne. Kas trečiais metais parlamentas paskiria ypatingą komisiją apie spaudos laisvės sutvarkymą.

3. Teismo Įstaigos. Nei vienas teisėjas negali but prašalintas be teismo. Švėdijoj yra apie 212 miestų ir kaimų vietinių teismo įstaigų. Tos įstaigos yra pirmosios instancijos teismai. Miesto distriktuose teisėjais yra burgomeister'is ir bent du seniunu, o kaimo

distriktuose teismo įstaigos susideda iš vieno teisėjo ir dvylikos neapmokamų kaimiečių savininkų, kurie funkcionuoja, kaipo prisiekusieji teisėjai. Visoje Švėdijoj yra trįs augštesnieji apelacijos teismai.

Augščiausysis Švėdijos teismas susideda iš aštuoniolikos teisėjų, kuriuos paskiria karalius iš žmonių pasižymėjusių savo teisumu, praktiškumu ir giliu įstatymų žinojimu. Augščiausis teismas teisia ir originales svarbias bylas ir yra augščiausia apelacijos teismo įstaiga.

XXII. Demokratija Norvegijoj.

1. Karalius ir Ministeriai. Norvegijoj yra konstitucijinė monarchija. Augščiausia egzekutivi valdžia bent teorijoj priguli karaliui. Karalius skiria ir prašalina civilius, kareivijos ir liuteronų tikybos oficialistus. Jis nustato pamaldas, reguliuoja susirinkimus, dovanoja nusikaltėliams bausmę, yra vyriausiu armijos bei laivyno vadu, gali paskelbti karę, padaryti taiką, sutartis su kitomis valstijomis ir t. t.

Karaliui gelbsti Valstijos Taryba, sudėta iš ministerių, kuriuos paskiria karalius. Kiekvienas ministeris turi but Norvegijos pilietis bent 30 metų amžiaus, Luterio tikėjimo ir parlamento sąnariu.

Karalius turi veikti kartu su Taryba. Jo parėdymai turi but pasirašyti ministerio, kuris ir ima ant savęs už tai visą atsakomybę.

2. Parlamentas. Norvegijos įstatymus leidžia karalius ir parlamentas, kuris vadinas S t o r t h i n g.

Atstovus renka ir atstovais gali buti pilnateisiai piliečiai vyrai ir moteris, sukakę paskirto amžiaus ir gyvenantieji toje aprubėje, kur jie nori balsuoti arba kur juos renka. Tik Tautos Tarybos sąnarys gali but išrinktas bet kokiame distrikte.

Norint buti išrinktam, kandidatas turi gaut daugiau pusės balsų, skaitant visus rinkėjus, kurie turi teisę toje aprubėje balsuoti. Jei nei vienas negavo pusės, tuomet renkama antrą kartą. Šiuo atvėju užtenka paprastos balsų daugumos. Tiems balsuotojams, kurie ar dėlei ligos, ar dėlei kareiviavimo, ar dėlei kitos svarbios priežastiės negali dalyvauti rinkimuose, yra pavelyta savo balsavimą prisiųsti raštu, rinkimų oficialistams.

Parlamentas susirenka bent vieną kartą per metus į regularį susirinkimą pirmą darbo dieną po 10 sausio. Reikalui esant, karalius gali sušaukti ir nepaprastą parlamento susirinkimą.

Norvegijos parlamentas sulig savo surėdymo yra labai nepaprasta įstaiga. Piliečiai išrenka tik vienus parlamento rumus, bet šie pasidalina į dvi dali. Viena ketvirtoji atstovų dalis sutveria augštuosius rumus, vadinamus L a g t h i n g, o trįs ketvirtosios atstovų dalįs sudaro žemesniuosius atstovų rumus vadinamus O d e l s t h i n g. Tas pasidalinimas įvyksta pirmame po susirinkimo posėdyje ir yra visam atstovavimo laikui, iki naujų rinkimų. Kvorumas vienuose ir antruose rumuose yra $^2/_3$ sąnarių.

Parlamentas turi teisę leisti įstatymus, paskirti mokesčius, nutarti, išleisti paskolą, patvirtinti ar atmesti karaliaus padarytasias su kitomis valstijomis sutartis ir t.t.

Visi įstatymų sumanymai yra įnešami į žemesniuosius rumus. Kuomet sumanymas čia tapo priimtas, jis siunčiama į augštesniuosius rumus. Augštesnieji rumai neturi teisės nieko permainyti tame sumanyme. Jie tegali arba atmesti, arba patvirtinti tokį įstatymų projektą, koks perėjo žemesniuosiuose rumuose.

Jei augštieji rumai atmeta įstatymų sumanymą, jie turi nurodyti priežastį, delko jie nepraleidžia. Atmestas sumanymas su priežasties nurodymais grįžta vėl į žemesniuosius rumus. Tuomet arba tas sumanymas yra visai atmetamas, arba jis yra pertaisomas, arba nepertaisytas balsuojamas.

Jei žemesnieji rumai kokį nubalsuotą projektą du kartu nusiuntė augštiesiems rumams, ir tie abu kartu atmetė, tuomet abu rumu susirenka į bendrą posėdį ir balsuoja kartu. Jei už sumanymą balsavo $^2/_3$ dalyvavusiųjų parlamento atstovų, jis skaitos priimtu. Tuo budu balsuojama ir kada reikia pertaisyti konstituciją.

Parlamento priimtąjį sumanymą patvirtina ar atmeta karalius. Jo atmetimas nėra absolutus. Jei trįs naujai išrinkti parlamentai paeiliui nubalsavo kokį įstatymų sumanymą ir karalius tris kartus jį atmetė, trečiam parlamentui nubalsavus įstatymų projektas tampa įstatymu, nežiurint į karaliaus atmetimą.

3. **Teismo Įstaigos.** Visa Norvegija yra padalyta į 105 teismo apskričius. Kiekviename apskrityje yra du teisėju, išrinktu pačios liaudies. Visoje šalyje yra trįs augštesnieji teismai, kurie susideda iš vieno teisėjo ir dviejų jo pagelbininkų. Augščiausieji teismo įstaiga susideda iš vieno teisėjo ir šėšių pagelbininkų.

Kriminalėms byloms yra ypatingos teismo įstaigos: butent L a g m a n d s r e t, kurioje yra prezidentas ir dešimtis prisiekusiųjų teisėjų ir M e d d o m s r e t, sudėtas iš vieno teisėjo ir dviejų neprofesionalų jo pagelbininkų, renkamų kiekvienam kartui.

Augštieji rumai kartu su augščiausiuoju teismu sutveria ypatingą teismo įstaigą, kur teisiami augštieji valdininkai.

XXIII Demokratija Išpanijoj.

1. Karalius ir Ministeriai. Ispanijoj yra konstitucijinė monarchija. Egzekutivi valdžia priguli karaliui ir jo paskirtiesiems ministeriams. Nei vienas karaliaus parėdymas neturi vertės, kol po jo nepasirašo ministeris.

Ministeriai yra renkami iš parlamento sąnarių ir atsako parlamentui, bet jie retai teatsisako delto jei parlamentas išreiške jiems savo nepasitikėjimą. Ministeriai gali but apskųsti senatui.

2. Parlamentas. Įstatymus leidžia karalius ir parlamentas, čia vadinamas „Cortes". Parlamentas susideda iš dviejų rumų: senato ir atstovų rumų.

Senato sudėjimas čia yra ypatingas. Vieni senatoriai yra savaime, kiti yra skiriami karaliaus visam amžiui, kiti gi yra renkami.

Savaime senatoriais yra paaugusieji karaliaus sunus ypatingai sosto įpėdinis, laivyno admirolai, augštesnieji generolai, antvyskupiai, valstijos tarybos ir augščiausiojo teismo prezidentai, augščiausioji karės ir laivyno taryba, Išpanijos didikai, kurie turi bent 60 tukstančių pesetų įeigų iš savo savasties.

Kitą senato dalį paskiria karalius. Tame paskyrime jis nėra visai laisvas. Konstitucija nurodo dvyliką rušių žmonių, iš kurių karalius gali paskirti senatorius, butent vienų ar antrų rumų prezidentai, atstovai, kurie buvo bent tris kartus išrinkti į parlamentą, ministeriai, vyskupai, didikai, generolai lieutenantai, viceadmirolai bent po dviejų metų tarnavimo, prezidentai ar direktoriai karališkųjų akademijų, žymesnieji universitų profesoriai ir tt., visi jie privalo turėti metinių įeigų bent 7500 pesetas.

Savaime senatorių ir karaliaus paskiriamųjų kartu negali buti virš 180. Piliečiai išrenka kituos 180 senatorių. Kiekvienos iš devynių antvyskupijų dvasiškija renka po vieną senatorių, penkis senatorius išrenka ekonomiškosios draugijos, šešios karališkosios akademijos renka po vieną senatorių, taippat ir kiekvienas iš dešimties universitų. Likusiuosius 150 išrenka provincijose ypatingi rinkėjai. Tais rinkėjais yra ypatingi provincijų atstovai, kuriuos tam tyčia išrenka valsčiaus tarybos iš savo tarpo ir tos vietos turtuoliai, kurie

daugiausiai mokesčių moka. Norint buti išrinktam į senatorius beto reikia dar buti pilnateisiu Ispanijos piliečiu, pačiam valdyti savo nuosavybę.

Senatoriai yra renkami dešimčiai metų. Penkeriems metams pasibaigus atsinaujina pusė išrinktųjų senatorių.

Žemesnių rumų atstovus renka piliečiai tiesioginiu balsavimu penkeriems metams. Rinkėju yra kiekvienas pilnateisis Ispanijos pilietis sukakęs bent 25 metų amžiaus. Ispanijoj taippat kaip ir Belgijoj balsavimo privilegija yra priverstina.

Atstovu gali buti kiekvienas rinkėjas. Nei atstovai nei senatoriai negauna jokio atlyginimo.

Parlamentą sušaukia karalius bent vieną kartą per metus į paprastuosius posėdžius. Jis gali sušaukti parlamentą ir į nepaprastas sesijas, jis gali parlamentą paleisti, bet naują parlamentą turi sušaukti bent trijų mėnesių laikotarpiu.

3. **Vietinė valdžia.** Visa Ispanija yra padalyta į 47 provincijų. Kiekvieną provinciją valdo gubernatorius, kurį paskiria karalius. Gubernatorius yra vidaus dalykų ministerio valdžioje ir reprezentuoja centralę valdžią.

Provincijų tarybas renka kiekvienas pilnateisis Ispanijos pilietis bent 25 metų amžiaus. Valsčiaus valdžia yra majoro „alcade" ir valsčiaus tarybos rankose.

XXIV. Demokratija Portugalijoj

Konstitucija gvarantuoja laisvę susirinkimų, žodžio, nepaliečiamybę namų, savasties ir t.t. Nei vienas negali but priverstas mokėti tokių mokesčių, kurie nėra uždėti įsakymų keliu.

1. **Parlamentas.** Parlamentas susideda iš senato ir atstovų rumų. Ir senatorius ir atstovus piliečiai renka tiesioginių balsavimu. Senatoriu gali but kiekvienas pilietis bent 35 metų amžiaus, o iš kandidato į atstovus reikalaujama, bent 25 metų amžiaus. Senatoriai yra renkami šešeriems, o atstovai trejiems metams.

Atstovų rumai teturi iniciatyvą klausimuose paliečiančiuose finansus, armiją, laivyną, reviziją konstitucijos, pailginimo ar patrumpinimo parlamento posėdžių, skusti nusikaltusius valdininkus. Kituose klausimuose įstatymų iniciatyvą turi vienų ar kitų rumų atstovai ir valstybės prezidentas.

Parlamentas susirenka metuose bent kartą į paprastasias sa-

vo sesijas, o į nepaprastuosius posėdžius susirenka, kuomet to reikalauja bent ketvirtoji atstovų dalis arba respublikos prezidentas.

Parlamentas leidžia įstatymus, juos atšaukia ir juos paaiškina. Jis turi teisę paskirti mokesčius, nustatyti išlaidas, užtraukti skolas, parupinti tautos apsigynimą, įsteigti naujas viešas tarnystes, paskirti oficialistams algas, kontroliuoti ir nustatyti saikus, sutvarkyti teismus, kontroliuoti administraciją, tautos turtą, patvirtinti parėdymus, išleistus, kad privertus išpildyti įstatymus, išrinkti prezidentą ir t.t. Įstatymų sumanymas, priimtas balsų dauguma abejuose rumuose yra pasiunčiamas prezidentui, paskelbti jį įstatymu. „Veto" teisės prezidentas neturi. Jo priedermė yra paskelbti įstatymu kiekvieną abejuose rumuose nubalsuotą ir priimtą įstatymų sumanymą. Jei prezidentas to nepadaro, nubalsuotasis įstatymų sumamymas po penkiolikos dienų savaime tampa įstatymu. Jei vieni rumai reikalauja sumanymą pataisyti arba visai jį atmeta, tuomet abeji rumai susirenka į bendrą posėdį ir bendrai išriša klausimą.

2. **Prezidentas ir Ministeriai.** Egzekutivi valdžia yra rankose prezidento ir ministerių. Prezidentą renka parlamentas. 60 dienų prieš pasibaigiant prezidentavimo terminui, abu rumu susirenka į bendrą posėdį ir slaptu balsavimu išrenka naują prezidentą ketveriems metams. Norint buti išrinktam, prezidentui reikia gauti bent du trečiadalių visų balsų. Jei nei vienas tiek balsų negavo, balsuojama iš naujo. Tik trečiu balsavimu užtenka paprastos balsų daugumos, renkant iš dviejų kandidatų, gavusių daugiausiai balsų. Prezidentas gali but prašalintas dviem trečdaliem balsų dauguma abejų rumų susirinkusių į bendrą posėdį. Be parlamento sutikimo prezidentas neturi teisės išvažiuoti iš savo valstijos.

Prezidento priedermė yra atstovauti tautą iškilmėse arba tarptautiniuose santikiuose, daryti sutartis su kitomis valstijomis. Jei to reikalauja du trečdaliu parlamento atstovų, projektuojamos sutartis turi but pavestos nutarti parlamentui.

Prezidentas paskiria ir prašalina ministerius ir kitus augštuosius valdininkus. Paskirimas ir prašalinimas valdininkų tegali buti tik patariant ministeriams.

Prezidentas sušaukia parlamentą į nepaprastus posėdžius, paskelbia įstatymus, kiekvienas prezidento parėdymas turi but pasirašytas bent vieno ministerio, kurs ir prisiima atsakomybę už tą parėdymą.

Ministeriai yra skiriami paprastai iš parlamento sąnarių. Jie

turi teisę dalyvauti abejų rumų posėdžiuose. Ministeriai atsako parlamentui už visus parėdymus, kuriuos jie įvykdino.

3. **Teismas.** Teisėjai yra skiriami visam amžiui, bet gali but prašalinti sulig įstatymų nurodymo. Prisiekusiųjų teisėjų vartojimas yra nepriverstinas civilėse bylose, bet priverstinas kriminalėse. Augščiausis teismas yra Lisabonoje.

XXV. Konstitucijos projektas Lietuvai.

1. **Pavaldiniai.** 1. Lietuvos valstija yra respublika. Liaudis yra valstijos valdžios šaltiniu.

2. Lietuvos pilietystė įgaunama, užlaikoma ir nustojama sulig įstatymų.

3. Visi lietuviai yra lygus įstatymams: Lietuvoje nėra jokių privilegijų. Gimimo, familijos, asmens privilegijos yra panaikintos,

4. Paveldėtieji titulai besiskaito tiktai kaipo pavardės dalis ir jų daugiau nebeduodama. Bepalieka a) asmeniški titulai, kurie yra suteikiami įstatymų keliu už nepaprastus tevynei nuopelnus; b) titulai, kurie reiškia valdžią ar profesiją, c) titulai, kuriuos suteikia augštosios mokyklos.

5. Kiekvienas pilietis turi teisę sulig savo gabumų tapti bet kokiu valdininku civiliu ar kariškiu.

6. Kiekvienas Lietuvos pilietis liuosai gali keliauti per visą Lietuvą, apsigyventi ten, kur jam patinka ir įgyti nejudinamą nuosavybę.

7. Konstitucija gvarantuoja kiekvienam piliečiui individualę laisvę. Valdžia tik tuomet teturi teisę diriguoti pavienio veikimą, kuomet tas veikimas kenkia visuomenei ir kuomet visuomenė reikalauja iš pavienio pagalbos.

8. Santikiuose su kits kitu ir priedermėse vieno kitam piliečiai yra pavaldiniais. Visuose kituose dalykuose, kurie paliečia tiktai į patį, pilietis duoda atskaitą ne valdžiai, tik vienam Dievui arba savo sąžinei.

9. Nei vienas negali but persekiojamas ar baudžiamas be užtektinos priežasties. Bausti ir persekioti valdžia tegali tik už nusižengimus, nurodytus įstatymuose ir įstatymų nurodytoje formoje.

10. Nei vienas negali but arestuojamas be teisėjo ypatingo ir motivuoto pavelijimo raštu. Be tokio pavelijimo gali but suareštuotas tiktai tas, kurs tapo sugautas pikta darant. Areštuojant turi but pra-

nešta arestantui arestavimo priežastis. Tie, kuriems atimta laisvė visuomet turi teisę pasiteisinti.

11. Kiekvieno Lietuvos piliečio namai yra jo prieglauda. Ji tegali but peržengta vien tiktai atsitikimuose, įstatymų nurodytuose.

12. Jokių kratų Lietuvos piliečio namuosė buti negali, iškyrus tiktai tuose atsitikimuose, kuriuos pažymi įstatymai ir įstatymų pažymėtoje formoje.

13. Be jokio valdžios pavelijimo Lietuvos piliečiai turi teisę rengti neginkluotus susirinkimus.

Susirinkimai viešose vietose lauke turi but pranešti valdžiai. Jei šitokie susirinkimai patįs savaime yra pavojingi viešajai tvarkai, valdžia juos turi uždrausti. Jei patįs susirinkimai, patriotiškos, religijinės ar kitokios manifestacijos savyje viešajai tvarkai pavojaus neturi, bet tą pavojų sukelia kiti, reaguodami prieš tuos susirinkimus ar manifestacijas, negali buti draudžiami ar kliudomi. Susirinkimus ar manifestacijas kliudantieji trukšmadariai ir tvarkos ardytojai turi buti valdžios prašalinti ir nubausti.

15. Kiekvienas lietuvis pilietis turi teisę dėties į draugijas, kurių tikslas nėra uždraustas baudžiančiaisiais įstatymais. Ta teisė negali but suvaržyta jokiais preventiviais parėdymais. Valdžia neturi teisės daryti tame dalyke jokių apsunkinimų.

16. Kiekviena konstitucijos pavelytoji draugija yra juridiškas asmuo ir turi visas tokio asmens teises. Ji turi teisę įgyti, turėti ir kitam perleisti judinamąją ar nejudinamąją nuosavybę.

17. Kiekviena draugija ar susijungimas turi teisę įgyti legalį charakterį. Nei vienai draugijai ar susijungimui negali but atsakyta ta teisė, remiantis tuo, kad jos tikslas yra politiškas, socialis, ar tikybinis.

18 Konstitucija gvarantuoja laisvę organizuoties į draugijas ir sąjungas religijiniais tikslais. Valdžia neturi teisės daryti tame dalyke jokių apsunkinimų. Religijai konstitucija suteikia ir gvarantuoja pilną autonomiją.

19. Religijinėms draugijoms bei jų susijungimams konstitucija gvarantuoja teisę nuosavai turėti įstaigas, skiriamas kultui, mokinimui, labdarybei ir kitokią nuosavybę.

20. Kiekviena religijinė draugija neprigulmingai tvarko savo reikalus, uždeda savo sąnariams mokesčius, paskiria savo oficialistus, dvasiškius ar vyresniuosius. Valstybės valdžia neturi teisės į tai kišties.

21. Vienuolynams, bažnytinėms draugijoms ir jų susijungimams konstitucija suteikia tą pačią laisvę, tas pačias teises, kaip

ir konstitucijos 15 § pavelytosioms draugijoms. Vienuolynų, bažnytinių draugijų ir jų susijungimų nuosavybei konstitucija pripažįsta ir gvarantuoja tokią pat nepaliečiamybę, kaip ir visoms kitoms nuosavybėms.

22. Valstija turi palikti dvasiškijai pilną laisvę susirašinėti ar kaip kitaip susižinoti su savo vyresniaisiais, skelbti jų nutarimus ar įsakymus, kurie nėra priešingi viešajai dorai, nenuteisina kriminalių nusižengimų.

23. Valstija turi pilnai pripažinti bažnytinės moterystės kontraktą. Tikintiesiems moterystės kontraktas yra daromas tikėjimo namuose ir užrašomas į tikėjimo metrikas.

24. Civilė moterystė yra vien tiktai tiems, kurie patįs tokios moterystės norėtu. Ją užrašo teismas tos vietos, kurioje yra daromas civilės moterystės kontraktas.

25. Konstitucija gvarantuoja kiekvienam tikėjimo ir sąžinės bei viešų kulto išreiškimų laisvę. Nieks neturi teisės kliudyti religijos laisvę ir viešai išreikšti kultą.

26. Konstitucija draudžia tverties naujoms religijoms, kurias skelbtu mokslą priešingą viešajai dorai.

27. Nei viena religija neturi teisės pasisavinti kitos religijos vardą ar firmą. Nei vienas žmogus neturi teisės, nepriguledamas prie kokios religijos, ar pagalios kovodamas prieš ją, skelbties jos sąnariu ar vadovu, veikti tos religijos vardu, nešioti ypatingus ženklus, kuriais skirias to tikėjimo atstovai ar vadai nuo kitų ir t. t. Tokie prigaudinėjimai yra smarkiai baudžiami įstatymų. Konstitucija suteikia pilną laisvę išrodinėti kiekvieno tikėjimo teisingumą ar klaidingumą, bet tam nevalia vartoti žodžių paniekinančių tikėjimo objektą ar pačius tikinčiuosius.

28. Įstojusieji iš kokios religijos sąnariai neturi teisės prie turtų tos religijos, iš kurios jie išstojo.

29. Naudojimas civilėmis teisėmis, gavimas oficialės vietos, nepriguli nuo kandidato religijos.

30. Sekmadieniai ir tautiškos šventės yra legaliai apsaugojamos kaipo posilsio ir dvasios sustiprinimo dienos.

31. Konstitucija gvarantuoja laisvę laikyti pamaldas ir teikti religijinius patarnavimus ligoninėse, kalėjimuose ir kitose viešose įstaigose.

32. Armijos sąnariams yra duodamas laikas ir proga išpildyti savo religijos priedermes.

33. Moterystė yra šeimynos gyvenimo ir tautos augimo pama-

tas. Valstijos priedermė yra palaikyti šeimynoje tyrumą, sveikatą, dorą ir socialę pažangą.

34. Šeimynos turinčios daug vaikų yra ypatingoje valstijos globoje. Motinystė gali reikalauti iš valstijos tinkamos globos ir aprupinimo.

35. Vaikų auklėjimas tikybinis, moralis, intelektualis, socialis, fiziškas, yra augščiausia tėvų priedermė ir prigimimo jiems duotoji teisė, kurios valstija negali varžyti, bet tik padėti tėvams ją išpildyti.

36. Ypač jaunimas turi but apsaugotas nuo sugėdimo kuno, proto ir doros srityje.

37. Mokslas ir dailė yra laisvi. Valstija juos remia ir padeda jiems plėtoties.

38. Intelektualio darbo padarai, išradėjų teisės yra konstitucijos apdraudžiamos.

39. Mokinimas yra laisvas. Kiekvienas gali mokinti, bet mokindamas turi prisilaikyti valdžios nustatyto programo, kuris yra butinas, o kas anapus jo, tas yra laisvas.

40. Visos mokyklos yra privačios. Valdiškų mokyklų nėra. Valdžia nustato mokykloms programą ir jas kontroliuoja. Konstitucija gvarantuoja mokykloms autonomiją.

41. Švietimui skiriamasis biudžetas turi but pakankantis švietimo išlaidoms. Valstijos skiriamieji apšvietimui piningai yra padalinami visiems mokiniams pasigaunant čekių. Padalinime turi but griežta lygybė. Parlamentas kasmet nustato, po kiek duoti piningų mokiniams žemesniųjų, po kiek vidutiniųjų, po kiek augštesniųjų mokyklų. Tais čekiais mokiniai apmoka savo mokyklą.

42. Tėvai gali išrinkti savo vaikams tokią mokyklą, koki patinka. Nei vienas negali buti verčiamas siųsti savo vaikus į tokią mokyklą, kurios pakraipa jam nepatinka.

43. Mokinimas yra visuotinas ir priverstinas bent per aštuonerius metus. Papildančiasias pamokas vaikai turi lankyti bent iki aštuoniolikos metų.

44. Pamokose mokytojai turi atkreipti savo atidę, labiau į praktišką mokinių išlavinimą, negu į teoretiškąjį mokslą.

45. Visose mokyklose turi but atsižiurima, kad neįžeisti mokinio tykybos ar doros principų.

46. Konstitucija gvarantuoja spaudos laisvę, ribose įstatymų nustatytose. Jokios cenzuros nėra ir negali buti. Kiekvienas Lietuvos pilietis turi teisę išreikšti savo nuomonę žodžiu, raštu ar kaip kitaip, jei ji nėra priešinga vėšajai dorai ir įstatymams. Uždrausta yra skelbti netiesą, kuri įžeidžia viešąją dorą, kieno garbę ar turtą.

Konstitucija draudžia prigaudinėti skaitytojus ar klausytojus, oburnīti ant Dievo, ant doros, ar ant tikėjimo.

47. Laiškų telegramų, telefonų sekretas yra nepaliečiamas, šėmus atsitikimus įstatymų nurodytus.

48. Įstatymai reguliuoja krutančiuosius paveikslus, kinometografus, griežtai draudžia nepadorią literaturą, nepadorumus vaidinimuose,regyklose ir kitur.

49. Konstiucija apdraudžia Lietuvos gyventojus nuo valdininkų sauvaliavimo. Lietuvoje visuomenę valdo įstatymai. Nėra nei vieno žmogaus, kurs butu augštesnis už įstatymus. Kiekvienas konstitucijai ar įstatymams nusižengimas turi buti atiteistas, nežiurint, kas nusižengė, ar valdininkas, kad ir augščiausias, ar šaip jau žmogus. Joks titulas, joks stovis, užsiėmimas, ar užimamoji vieta nepaliuosuoja kaltininko nuo bausmės.

Kiekvienas Lietuvos gyventojas be jokio pavelijimo, be jokių ypatingų išlaidų gali paduoti kiekvieną nusižengusį valdininką, civilį ar karišką, į paprastąjį visiems piliečiams skiriamąjį teismą. Kiekvienas teismas turi teisę paskirti bausmę kiekvienam nusikaltusiam valdininkui, ar jis butu civilis ar kariškis.

Tik prezidentą ir ministerius tegalima paduoti vien augščiausiajam Lietuvos teismui. Prezidentą tegali paduoti į teismą vieni ar kiti parlamento rumai.

50. Kiekvienas Lietuvos pilietis turi teisę buti apgintas nuo svetimųjų tautų, ar jis butu Lietuvoje ar kur kitur.

51. Lietuvos piliečiai, kurie kalba kitokia kalba, negali but kliudomi vartoti savo prigimtąją kalbą. Tik viešieji reikalai yra atliekami lietuviškoje kalboje.

52. Kiekvienas turi teisę valdžiai siųsti prašymus su vienu ar daug parašų. Kiekvienas Lietuvos pilietis turi teisę atsišaukti į valdžią su parašytais reikalavimais ar skundomis.

53. Ekonomiškąjį gyvenimą Lietuvos konstitucija stato ant laisvės ir teisybės. Teisybės ribose individualė gyvenimo laisvė yra užtikrinta.

54. Konstitucija gvarantuoja sutarčių svarbą, nuosavybės teises, paveldėjimą.

55. Eksproprijuoti tegalima tik už piktadarystes, nurodytas įstatymuose ir butinam visuomenės reikalui. Šiame atvėjyje eksproprijuotasis turi but teisingai atlygintas.

56. Valstijos priedermė yra rupinties, kad kuodaugiausiai piliečių įgytą privačią nuosavybę, pasekmingai apdrausti gyventojus

nuo sukčių, prigaudinėtojų, išnaudotojų, skriaudikų. Per augštų palukų ėmimas yra uždrausta ir smarkiai baudžiama įstatymų.

57. Nei vienas negali but verčiamas mokėti tokių mokesčių, kurie nėra uždėti įstatymų ar konstitucijos nurodytuoju keliu.

58. Valstijos visos įeigos ir išlaidos turi but įtrauktos į biudžetą.

59. Darbininkai turi teisę dalyvauti lygiomis teisėmis su darbdaviais nustatyme algų ir darbo sąlygų. Konstitucija draudžia darbdaviams elgties su darbininkais, kaip su mašina, įsakydama prisilaikyti vieniems ir kitiems meilės ir teisybės taisyklių.

60. Kareivis, betarnaudamas tėvynei, jei nustojo sveikatos ar gyvybės, jei yra reikalingas jis pats ar jo šeimyna, turi teisę gauti iš valstijos reikalingą pašalpą.

61. Konstitucija draudžia girtuokliavimą ir visa tai, kas jį palaiko. Konstitucija įsako legislativiai ir egzekutiviai valdžiai imties griežtų priemonių, kad įvedus pilną ir visuotiną Lietuvoje blaivybę. Ir šitame dalyke religijos laisvė turi but nevaržoma.

62. Konstitucija negali but suspenduota nei visa, nei koki jos dalis.

2. Valdžia.

63. Kiekviena valdžia eina iš visuomenės, kiekviena valdžia funkcionuoja sulig konstitucijos.

64. Nei vienas valdininkas neturi teisės gauti iš svetimos valstijos titulų, dekoracijų ar pensijų ir jais naudoties be Valstijos Tarybos pavelijimo.

65. Įstatymų leidime dalyvauja abu parlamento rumu ir vykdančioji valdžia nurodytose konstitucijos ribose.

66. Rinkimai ar kitokie balsavimai turi but viešojo poilsio dieną, liuosesniuoju laiku.

67. Rinkimuose ar refendume dalyvauja ir balsuoja visi pilnateisiai vienos ir kitos lyties piliečiai. Jie turi ne vien teisę, bet ir priedermę dalyvauti rinkimuose ar referendume. Kas be užtenkančios priežasties rinkimuose ar referendume nedalyvavo, tas yra baudžiamas sulig įstatymų.

Pastaba. Pilnateisiu piliečiu skaitos vienos ar kitos lyties pilietis, sukakęs bent 21 metų amžiaus ir nenustojęs savo teisių teismo nusprendimu už savo piktadarystes. Lietuvos piliečiai, gyvenantieji kitose šalyse rinkimuose ar referendume nesiskaito.

68. Balsavimas yra slaptas. Rinkimai yra sutvarkyti sulig proporcionalės reprezentacijos principų. Kad kandidatas butu išrinktas, jis turi gauti daugiau pusės balsų tų rinkėjų, kurie turi teisę tuose rinkimuose balsuoti. Jei nei vienas tiek balsų negavo, renkama antrą kartą iš tų, kurie daugiau balsų gavo. Antrą kartą renkant, užtenka paprastos balsų daugumos.

69. Tie balsuotojai, kurie ar dėlei ligos ar dėlei kokios kitos svarbios priežasties negali dalyvauti rinkimuose, turi teisę prisiųsti savo balsavimą raštu rinkimų oficialistams.

a) *Parlamentas* [1].

70. Parlamentas susideda iš senato ir atstovų rumų.

71. Rinkimų apskričiai yra nustatomi įstatymų keliu. Konstitucija draudžia dalyti šalį į apskričius taip, kad tas dalinimas virstu priemone kovai su kita partija. Tokie rinkimai yra neteisėti.

72. Rinkimai turi buti tą pačią dieną visur. Juos paskiria parlamentas patogiausiu piliečiams laiku ir patogiausiose rinkėjams vietose.

Senatorių ar atstovų rumų pusei atsinaujinant, rinkimai naujų senatorių ar atstovų yra ne visoje šalyje, bent tiktai toje, jos pusėje, kurios atstovai ar senatoriai išėjo iš parlamento.

73. Išrinktieji į parlamentą vienų ar kitų rumų atstovai, atstovauja ne atskiras vietas, bet visą Lietuvos tautą. Delto atstovai ar senatoriai nėra surišti jokiais rinkėjų įsakymais ir, balsuodami, teklauso tik savo sąžinės ir težiuri visos tautos labo.

74. Nei vienas tuo pačiu laiku negali buti abiejų rumų atstovu.

75. Jei kuris iš karininkų ar valdininkų tampa kandidatu į atstovus, jam turi but leista prisirengti prie rinkimų.

Valdininkai ar karininkai nereikalauja jokių savo valdžios pavelijimų, kad išpildyti savo priedermes, kaipo parlamento atstovai.

76. Nustoja buvęs atstovu, kurs tampa apmokamu valdininku, išskiriant ministerius. Apmokamas valdininkas nustoja but valdininku, tapdamas parlamento atstovu.

77. Kiekvienas parlamento atstovas turi teisę laisvai kalbėti parlamente. Nei vienas parlamento atstovas negali buti nei teisia-

[1]) Parlamentą aš pavadinčiau „Tautos Taryba“, kadangi jis reprezentuoja tautą. Prezidentą ir ministerius kartu aš pavadinčiau „Valstijos Taryba“. Jie reprezentuoja tautos vykdančiąją valdžią.

mas nei baudžiamas už savo nuomonę, kurią jis išreiškė parlamente, kaipo atstovas. Bausmę atstovui už netikusį jo parlamente pasielgimą tegali paskirti tie rumai, prie kurių nusikaltusysis priguli.

78. Parlamento atstovas negali but suareštuotas posėdžių laiku, taippat bent 40 dienų prieš posėdžius, išskiriant tai, kas pasakyta § 79. Bet tas negvarantuoja, kad atstovas butu ne apskundžiamas teismui už savo piktadarystę ar nusikaltimą.

79. Parlamento atstovas visuomet gali but suareštuotas ir baudžiamas už tėvynės išdavimą, už tas piktadarystes, už kurias įstatymai skiria mirties bausmę ir už kitas stambias piktadarystes, jei jis tapo sugautas bepiktadariaudamas.

80. Parlamento posėdžių laiku kiekvienas kriminalis prieš parlamento atstovą procesas, jo areštas ar kitoks jo laisvės panaikinimas yra atidedamas vėlesniam laikui, jei to reikalauja bent viena trečioji dalis tų parlamento rumų, prie kurių kaltininkas priguli.

81. Parlamento atstovas negali but priverstas stoti į teismą, kaipo liudytojas.

Parlamento atstovas gali atsisakyti išduoti valdžiai tuos asmenis, kurie davė jam informacijų, kaipo atstovui. Krata parlamente tegali buti tiktai sutikus prezidentui tų rumų, kuriuos žadama krėsti.

82 Parlamento atstovų išrinkimo legališkumą (kredencialus) peržiuri ir sprendžia ne vieni ir kiti parlamento rumai, bet augščiausysis Lietuvos teismas.

83. Atstovavimo terminui pasibaigus, nauji parlamento atstovų rinkimai turi but nevėliau dviejų mėnesių po tokio pasibaigimo.

84. Valstijos Taryba gali paleisti vienus ar kitus ar abejus parlamento rumus, bet tiktai referendumo keliu, t. y. pavesdama tai nubalsuoti patiems Lietuvos piliečiams, kurie tai gali įvykdinti $^2/_3$ balsų dauguma.

85. Parlamentas pats susirenka paskirtu laiku į savo paprastuosius posėdžius. Į nepaprastąjį susirinkimą jį sušaukia jo prezidentai, kuomet to reikalauja Valstijos Taryba ar bent viena trečioji dalis senatorių ar atstovų rumų.

86. Sutrumpinti ar pailginti savo posėdžių laiką tegali tik parlamentas, abejiems rumams sutinkant. Pats parlamentas paskiria laiką, kada vėl susirinks.

87. Ir vieni ir kiti parlamento rumai patįs išrenka sau prezidentą, viceprezidentą bei kitus savo oficialistus, nustato savo veikimo tvarką, išreikštą regulaminė. Obstrukcija yra uždrausta.

88. Kiekvieni parlamento rumai sutveria sau po vieną ypatingą komitetą, sudėtą iš tų rumų prezidento, vice-prezidento ir kitų

iš parlamento sąnarių išrinktųjų oficialistų. Visi kiti vienų ir kitų rumų komitetai yra skiriami arba šitųjų ypatingųjų komitetų, arba pačių parlamento rumų.

89. Nei vieni parlamento rumai neturi teisės balsuoti, jei nesusirinko didesnė tų rumų atstovų pusė.

90. Senato ir atstovų rumų posėdžiai yra vieši. Reikalaujant didesniajai atstovų dalai, kiekvieni rumai gali slaptai laikyti savo posėdžius.

91. Senato ir atstovų rumai atskirai svarsta sumanymus ir nutaria. Bendri abejų rumų posėdžiai yra tiktai tuomet, kada jie renka Valstijos Tarybą, respublikos prezidentą, arba taiso konstituciją. Kuomet abeji rumai susirenka į bendrą posėdį, senato prezidentas veda visą susirinkimą.

92. Ir vieni ir kiti parlamento rumai sprendžia paprasta balsų dauguma. Kiekvienas sumanymas gali but įneštas į vienus ar į kitus rumus.

93. Kiekvienas klausimas ar sumanymas tik tuomet tegali but parlamento išrištas, ar priimtas, kuomet vieni ir kiti rumai nubalsavo ir priėme kiekvieną jo dalyką ir paragrafą atskirai.

94. Ir vieni ir kiti rumai turi absolutaus „veto“ teisę.

95. Jei kokiame klausime senatas nesutinka su atstovų rumais, ir vieni, ir kiti rumai išrenka bendrą komitetą, į kurį lygiai įeina atstovų, išrinktų iš abiejų rnmu. Tas komitetas bendruose posėdžiuose sprendžia kilusį klausimą ar nesutikimą. Jei ir tuomet abi pusi nesutinka, sumanymas yra arba atmetamas, arba pavedamas nubalsuoti pačiai visuomenei, jei to reikalauja kurie nors parlamento rumai arba Valstijos Taryba.

96. Parlamentas leidžia įstatymus, parėdymus ir juos panaikina.

97. Kilus abejojimui, autoritativiai paaiškinti įstatymus tegali tiktai parlamentas įstatymų keliu.

98. Leisdamas įstatymus, parlamentas privalo vadovauties ne anarchijos ar betvarkės gaivalais, ne pavienių numylėtais neprigulmybės jausmais, bet meile ir troškimu tvarkos bei laisvės.

99. Įstatymų sumanimą turi teisę įnešti ir vienų ir kitų rumų atstovai. Kiekvieną įstatymų sumanymą, kurį įneša atstovai ar senatoriai, parlamentas, prieš nubalsuodamas, siunčia jį vykdančiajai valdžiai, kad patirti jos motivuotą nuomonę apie tą sumanymą.

100. Parlamentas renka valstijos prezidentą ir ministerius, patvirtina arba atmeta egzekutivios valdžios padarytasias sutartis su svetimomis šalimis, nustato administracijos sutvarkymą, kontroliuoja

administracijos veikimą, atmaino ir administracijos srityje netikusius prezidento bei ministerių parėdymus, reguliuoja teismo įstaigas, prižiuri, kad butu išpildyta konstitucija, nustato santikius su kitomis valstijomis, paskelbia karę, įvykdo taiką, paskiria mokesčius, nustato išlaidas, užtraukia skolą, sumažina ir įsteigia naujas viešas tarnystes, paskiria augštesniesiems valdininkams ir karininkams algas, nustato saikus, parupina tautos apsigynimą, armijos rekrutavimą ir jos didumą. Iš karininkų gal buti atimta pensija ar ranga tiktai sulig įstatymų.

101. Joki svetima kariuomenė negali but pasamdyta ar pereiti per valstiją, nebent jei tai pavelytu parlamentas.

102. Ir vieni ir kiti parlamento rumai ar jų komitetai gali pareikalauti, kad ministeriai dalyvautu jų posėdžiuose, klausti jų informacijų, paaiškinimų, teirauties, kaip yra vedama valstijos administracija.

103. Biudžetas turi but parlamento patvirtintas prieš prasidedant kiekvieniems fiskaliams metams. Išlaidos turi but patvirtintos tiktai vieneriems metams. Ypatingame reikale jos gali but patvirtintos ir ilgesniam laikui.

104. Parlamentas paskiria ypatingą komisiją kasmet peržiurėti visas įeigas ir išlaidas su visomis smulkmenomis, kiekvieną punktą, kuris turi but paremtas dokumentais.

Ir vieni ir kiti rumai pasiima po kelis specialistus, kurie kartu su paskirtaja komisija griežtai peržiuri, ar nebuvo kokių neregistruotų įeigų, ar nepavelytų išlaidų. Taip ištirta bendroji atskaita turi but inešta parlamentui patvirtinti.

105. Parlamentas paskiria ypatingą generalį peržiurėtoją, kurs turi teisę buti bet kokio teismo posėdžiuose visoje šalyje, tyrinėti teismo veikimą o nusikaltusius teisėjus skųsti teismui. Savo tyrinėjimo rezultatus, tyrinėtojas praneša parlamentui. Kiekvienais trečiais metais parlamentas paskiria ypatingą komisiją ištirti augščiausiojo teismo veikimą.

106. Senatorius renka kiekvienos provincijos taryba, sulig savo gyventojų piliečių skaičiaus.

107. Senatoriai yra renkami aštuoneriems metams. Kas ketveriems metams praėjus, atsimaino puse senato.

108. Senatas turi teisę patvirtinti ar atmesti Valstijos Tarybos paskirtuosius augštuosius valdininkus civilius ir kariškus.

109. Atstovų rumai yra renkami ketveriems metams visų pilnateisių vienos ar kitos lyties piliečių. Kas dveji metai atsinaujina pusė žemųjų rumų.

110. Į senatorius ar į atstovus gali but išrinktas kiekvienas Lietuvos vienos ar kitos lyties pilietis, pasižymėjęs dora, mokslu, politikos ir ekonomijos numanymu.

b) *Referendumas ir Liaudies Iniciativa.*

111. Augščiausis autoritas legislaturoje yra pati visuomenė.

112. Referendume balsuoja visi pilnateisiai vienos ir kitos lyties piliečiai. Referendumas tik tuomet teturi savo galybę, jei balsavime dalyvavo didesnioji Lietuvoje gyvenančiųjų pilnateisių piliečių dalis.

Liaudis taippat, kaip ir parlamentas balsuoja kiekvieną straipsnį kiekvieną paragrafą, kiekvieną dalyką atskirai.

113. Kuomet parlamentas nubalsavo, priėmė ir paskelbė kokį įstatymų sumanymą, tuomet jis įeina į ištyrimo periodą, kuris tęsias per devynias dešimtis dienų. Tuo laiku gali but pareikalauta naująjį įstatymą pavesti nubalsuoti pačiai visuomenei, kuri jį arba patvirtina arba atmeta.

114. Referendumo gali pareikalauti bent viena trečioji atstovų ar senatorių dalis arba Valstijos Taryba arba bent 45 tukstančių pilnateisių piliečių. Po tokio pareikalavimo keturių savaičių laikotarpyje naujasis įstatymas turi but pavestas visuomenei nubalsuoti. Jei dauguma visų turinčiųjų teisę balsuoti piliečių yra už įstatymą, jis yra priimtas, jei dauguma yra priešinga, jis yra atmestas. Jei referendume nedalyvavo nei pusės pilnateisių lietuvos piliečių, įstatymas skaitos atmestas.

115. Jei paskirtuoju laiku referendumo nieks nereikalavo, tam laikui praėjus, parlamento nubalsuotasis projektas tampa įstatymu ir įgija savo galybę.

116. Tiktai tų įstatymų liaudis negali balsuoti, kuriuos dviejų trečdalių balsų dauguma ir vieni ir antri rumai pripažino ir paskelbė esant neatidėtinais! Tokie įstatymai tuoj ima veikti, kaip tik tapo paskelbti.

117. Referendumas yra butinas, kuomet atsimaino visa konstitucija arba koki nors jos dalis. Kiekvienas konstitucijos pataisas tegali but įvestas tik tuomet, kada jį priėmė bent $^{2}/_{3}$ Lietuvos pilnateisių piliečių.

118. Jei abu parlamento rumu sutinka, kad konstitucija butu pataisyta, jiedu sustato konstitucijos tekstą ir pertaisytąją vietą duoda balsuoti visuomenei.

119. Jei katrie nors parlamento rumai nesutinka, kad konstitucija butu pataisyta, arba jei parlamentas konstitucijos pataisymo

klausimo visai nekelia, šitokiame atvejyje konstitucijos pataisymas gali įvykti tik tuomet, jei to pareikalauja bent 70 tukstančių pilnateisių piliečių.

120. Parlamentas, gavęs tokį pareikalavimą, jei pats su tuo reikalavimu nesutinka, mėnesyje laiko duoda liaudžiai nubalsuoti, ar konstitucijos pertaisymas yra reikalingas ar ne. Jei $^2/_3$ dauguma pilnateisių piliečių balsavo už pertaisymą, tuomet priešingieji pataisymui parlamento rumai tuo pačiu yra paleisti. Piliečiai išrenka naują parlamentą ar vienus jų rumus ir tam parlamentui paveda taisyti konstituciją, sustatyti jos tekstą.

Naujai sustatytasis konstitucijos tekstas yra balsuojamas visuomenės. Jei du trečdaliu pilnateisių piliečių konstitucijos pataisą priėmė ji laikoma priimta, kitaip ji skaitos atmesta.

121. Piliečiai, reikalaudami konstitucijos pataisymo, gali duot ir galutiną pataisytinosios vietos formulą. Jei parlamentas sutinka su tuo reikalavimu ir su paduotaja formula, tas sumanymas paduotoje formoje yra pavedamas visuomenei nubalsuoti.

Jei parlamentas nesutinka su paduotaja formula, jis duoda tą sumanymą paduotoje formoje nubalsuoti liaudžiai, bet duodamas nurodo savo nesutikimo priežastis, o jei mato reikalą, gali pridėti savo kontraprojektą.

122. 50 tukstančių pilnateisių Lietuvos piliečių gali įnešti į parlamentą įstatymų sumanymą. Jei parlamentas tą įneštąjį sumanymą priima be pataisos, visuomenei nubalsuoti jis bepavedama tik tuomet, kada tą projektą paskelbus kaipo naują įstatymą, referendumo 90 dienų laikotarpyje pareikalavo bent viena trečioji atstovų dalis, arba bent 45 tukstančiai pilnateisių piliečių.

Jei parlamentas tą įstatymų sumanymą atmeta visą ar jo dalį, tuomet vieno mėnesio laikotarpyje tas įneštasis piliečių sumanymas turi but pavestas nubalsuoti visuomenei.

c) *Vykdančioji valdžia.*

123. Vykdančioji valdžia Lietuvoje priguli Valstijos Tarybai, kuri susideda iš valstijos prezidento ir ministerių.

124. Valstijos Tarybą renka parlamentas ketveriems metams.

125. Valstijos Tarybos sąnarius rinkdamas, parlamentas žiuri ne į tai, kad jie butu garsingi partijų vadai, bet kad jie butu gabųs administratoriai, nes jų svarbiausia priedermė yra gerai vesti administraciją.

Valstijos Tarybos sąnariai gali but išrinkti ir ne iš parlamen-

to, gali nepriguleti prie valdančiosios partijos ir nesilaikyti jos programo. Pasibaigus jų tarnystei, jie gali but vėl išrinkti.

126. Kad butu išrinktas į V. Tarybą, kandidatas turi gauti bent du trečdaliu balsų. Jei neivienas tiek balsų negavo, balsuojama antru atvėju. Tuomet renkama tik iš dviejų daugiau balsų gavusiųjų kandidatų, ir tuomet, buti išrinktam, užtenka paprastos balsų daugumos.

127. Parlamentui reikalaujant, kiekvienas V. Tarybos sąnarys visuomenenės nubalsavimu, paprasta balsų dauguma gali but prašalintas prieš terminui pasibaigiant. Tokį reikalavimą parlamentas tegali nutarti tiktai 2/3 balsų dauguma abiejuose rumuose.

128. Vykdančioji valdžia yra padalinta į devynias šakas, butent: a) vidaus dalykų, b) užsienių dalykų, c) justicijos, d) karės, e) finansų, f) geležinkelių, paštų, telegrafų, telefonų, g) pramonės ir pirklybos, h) žemdarbystės, i) švietimo, dailės ir religijų. Kiekvieną šaką veda vienas V. Tarybos sąnarys. Bet kiekvienas parėdymas išeina ne iš vieno kokio atskiro V. Tarybos sąnario, tik iš visos V. Tarybos kaipo tokios.

129. Išrinkęs V. Tarybą, parlamentas tuoj iš jos sąnarių išrenka jos prezidentą, ketveriems metams. V. Tarybos prezidentas yra kartu ir visos Lietuvos prezidentas.

Prezidentui numirus ar atsisakius, parlamentas prirenka naują V. Tarybai sąnarį ir išrenka naują prezidentą.

130. Prezidentas yra pirmas sau lygių tarpe kitų V. Tarybos sąnarių. Jis pats veda vieną administracijos šaką, pirmininkauja V. Tarybos posėdžiuose, duoda V. Tarybai generalę politikos pakraipą, sutinkančią su konstitucijos, įstatymų bei parlamento nurodymais, griežtai prižiuri kiekvieną ministerio veikimą.

Tarptautiniuose santikiuose ir oficialėse ceremonijose prezidentas reprezentuoja lietuvių tautą.

131. Generalės politikos ribose, kiekvienas V. Tarybos sąnarys savitai veda sau pavestąją administracijos šaką.

132. V. Tarybos kvorumas yra šeši sąnariai, bet nei vienas ministeris negali praleisti posėdžio be pasiaiškinimo Tarybai.

133. Valstijos Tarybos posėdžiai yra slaptųs, publikai neprieinami. Sekreto priedermė riša visus V. Tarybos sąnarius.

134. Valstijos Tarybos sąnariai turi teisę dalyvauti abiejų parlamento rumų bei jų komitetų posėdžiuose ir ten kalbėti.

Jie įneša į parlamentą įstatymų sumanymus, remia juos, motivuoja, paaiškina, duoda savo patarimus, išreiškia parlamentui savo motivuotą nuomonę apie tuos įstatymų sumanymus, kuriuos įneša

parlamento sąnariai arba piliečiai. Delto V. Taryba neturi neî suspensivaus „veto“. Valstijos Tarybos sąnariai vienuose ar kituose parlamento rumuose tik tuomet tegali balsuoti, jei patįs yra tų rumų sąnariai.

135. Ir atstovai ir senatoriai turi teisę klausti Valstijos Tarybos sąnarių informacijos ar paaiškinimo administracijos srityje. Ginčai ir trukšmai tuose teiravimuose yra uždrausti. V. Tarybos sąnarys, tik tuomet gali neatsakyti į klausimą, kada to reikalauja politika su užrubežiu ar butinas tėvynės reikalas.

136. Nei vienas V. Tarybos sąnarys neturi teisės įnešti į parlamentą įstatymų sumanymą, nepritarus kitiems V. Tarybos sąnariams.

Įstatymų sumanymą visupirmu išgvildena V. Tarybos komitetas, paskiaus visa V. Taryba ir tik tuomet teįneša jį į parlamentą.

137. Ir administracijos srityje parlamentas kontroliuoja ir prižiuri V. Tarybą, pagaliaus atmaino jos parėdymus.

138. Valstijos Taryba nėra atsakominga parlamentui, delto neatsisako, jei parlamentas atmetė jos įstatymų sumanymą. Jei parlamentas nesutinka su ja įstatymų leidime ar pagaliaus administracijos srityje, V. Taryba nusileidžia parlamentui, kaipo augščiausiai šalies valdžiai, pasiduoda jo nutarimams ir lojaliai pildo jo nurodymus.

139. V. Taryba turi teisę dovanoti bausmę nusikaltėliams. Nusikaltusiam valdininkui bausmė gali but dovanota tiktai įstatymų keliu.

140. Valstijos Taryba paskiria ir paliuosuoja valdininkus, kurių neskiria kitos valdiškos šakos. Bet augštesniųjų valdininkų ir karininkų V. Tarybos paskyrimai turi but patvirtinti senato.

141. V. Taryba daro sutartis su svetimomis šalimis, bet tos sutartįs tik tuomet teįgija galybės, kuomet jas patvirtina parlamentas $^2/_3$ balsų dauguma.

142. Valstijos Tarybos uždavinys yra paskelbti parlamento arba visuomenės nubalsuotuosius įstatymus, išleistuosius įstatymus įvykdinti, prižiurėti, o reikale ir priversti, kad butu pildoma konstitucija, daboti tautos naudos santikiuose su užsieniais, apsaugoti ir įvykdinti vidujinę valstijos gerovę, vesti tautos ukę, sustatyti ir įnešti į parlamenta metinį biudžetą, išduoti parlamentui atskaitą iš valstijos įeigų ir išlaidų, kiekvienų regulariųjų posėdžių pradžioje, išduoti smulkią parlamentui atskaitą iš šalies valdymo, pranešti apie santikius su užsieniais, prižiurėti valdininkus.

Valstijos Taryba yra egzekutivus parlamento komitetas.

d) *Teismo Įstaigos.*

143. Teismo įstaigas tegali sutvarkyti įstatymai. Jokių kitokių ypatingų teismų negali buti. Atmainos į teismo įstaigas tegali but įvestos tiktai įstatymų keliu.

144. Įstatymai sutvarko kariškąjį teismą ir jo funkcionavimą. Jis veikia karėje, laivyne ir aplinkybėse nurodytose įstatymų.

145. Žemesniuosius teisėjus skiria Valstijos Taryba. Vidutiniojo teismo teisėjai yra skiriami V. Tarybos iš dvejopo kandidatų sąrašo. Vieną sąrašą įduoda provincijos taryba, antrąjį tų pačių teismų įstaigos, kurioms skiriami teisėjai. Augščiausiojo teismo teisėjus paskiria Valstijos Taryba iš dvejopo kandidatų sąrašo. Vieną kandidatų sąrašą pagamina atstovų rumai, antrąjį pats augščiausis teismas. Augščiausiojo teismo sąnarių paskyrimas turi but patvirtintas senato.

146. Teisėjai yra skiriami visam amžiui. Po trijų metų bet kokios teismo įstaigos teisėją begali prašalinti arba perkelti į menkesnę vietą tiktai senato arba augščiausiojo teismo nusprendimas už nusikaltimus nurodytus įstatymuose. Įstatymai nurodo ir amžių, kūrio sulaukusiam teisėjui gali but Valstijos Tarybos įsakyta pasitraukti.

147. Nei vienas teisėjas negali buti jokiu valdininku. Valdininku tapdamas tuo pačiu jis paliauja buvęs teisėju.

148. Civilės ir kriminalės bylos teismuose yra viešai perkratinėjamos. Už uždarytų durų jos tegali but perkratinėjamos tiktai atsitikimuose, pažymėtuose įstatymuose butent, kada to reikalauja viešoji tvarka ar dora kad nebutų įžeista.

149. Nei vienas neturi teisės priversti Lietuvos piliečio buti teistam kitame tribunale, o ne tame, kuriame jis turi teisę buti teistas.

150. Kiekvienas teisėjas, teisdamas, prisilaiko įstatymų.

e) *Vietinė Valdžia.*

151. Lietuva yra padalyta į provincijas, provincijos į apskričius, o apskričiai į valsčius.

Provincijoms ir valsčiams konstitucija gvarantuoja autonomiją konstitucijos nustatytose ribose.

152. Legislativi provincijos valdžia yra provincijos tarybos rankose susidedančios iš patarėjų, kuriuos išrenka kiekvienas valsčius sulig savo gyventojų piliečių skaičiaus. Provincijos taryba yra

renkama aštuoneriems metams, kas ketveri metai atsinaujina jos pusė.

153. Provincijos taryba susirenka bent vieną kartą per metus. Taryba paskiria ir kontroliuoja provincijos valdininkus, išrenka savo provincijos senatorius, išleidžia parėdymus, paskiria mokesčius, sustato metinį biudžetą. Biudžetas yra viešas. Ir provincijos ir valsčiaus taryba rupinas viešaisiais vietiniais reikalais, nepakenkdama visos Lietuvos visuomenės reikalams. Įstatymai nustato jų priedermės ir teises ribose, kurias pažymi konstitucija.

154. Didžiąją provincialės tarybos darbo dalį atlieka jos pačios išrinktasis provincijos komitetas. Provincijos komitetas susideda iš šešių sąnarių, išrinktų iš provincialės tarybos. To komiteto rankose yra egzekutivi provincijos valdžia. Jis valdo provinciją visu tuo laiku, kuomet taryba nėra susirinkusi.

155. Provincijos tarybai ir provincijos komitetui pirmininkauja gubernatorius, kurį paskiria Valstijos Taryba, o patvirtina senatas. Gubenatorius turi teisę kalbėti ir balsuoti provincijos taryboje ir provincijos komitete. Jis prižiuri, kad provincijoj butu pildomi įstatymai, prižiuri, kontroliuoja provincijos valdininkus ir yra ryšiu, kuris jungia provincialę valdžią su centrale.

156. Apskritys turi savo svarbą tiktai renkant atstovus į parlamentą ir kaipo teismo rajonas. Provincijos taryba paskiria apskričių kontrolierius, kurie prižiuri valsčių valdžios veikimą.

157. Valsčius yra pamatinis valstijos vienetas. Jo autonomija yra kertiniu demokratiškosios Lietuvos laisvės akmeniu.

158. Legislativi valsčiaus valdžia priguli valsčiaus tarybai, kurią išrenka vietiniai piliečiai aštuoneriems metams. Norint dalyvauti provincijos ar valsčiaus rinkimuose reikia toje provincijoj ar tame valsčiuje gyventi bent nuo trijų metų.

Taryba susirenka taip dažnai, kaip to yra reikalas.

159. Egzekutivi valsčiaus valdžia priguli šešiems seniunams kartu su valsčiaus viršaičiu. Juos visus renka valsčiaus taryba. Valsčiaus viršaičio išrinkimas turi but patvirtintas Valstijos Tarybos, kuri gali jį ir prašalinti už nepildymą įstatymų. Viršaitis pirmininkauja valsčiaus taryboje ir seniunų susirinkime. Vietinės egzekutivios valdžios rankose yra vietinė policija.

160. Svarbesniejį valsčiaus tarybos nutarimai turi but patvirtinti provincijos komiteto.

161. Valstijos Taryba turi teisę prižiurėti, kad provincijų ir valsčių valdžia pildytu konstituciją, įstatymus, o nepildančius turi teisę priversti juos pildyti.

PRIEDAS.

Antrasis Administracijos Sutvarkymų Budas.

1. Administrativi valdžia yra rankose prezidento ir ministerių.

2. Mėnesio laikotarpyje prieš pasibaigiant esančiojo prezidento tarnystei, abu parlamento rumu susieina į bendrą posėdį ir išrenka respublikos prezidentą šešeriems metams.

3. Prezidentui pasitraukus, arba mirus, yra tuoj renkamas naujas prezidentas, o iki išrenkant, prezidento funkcijas pildo ministerių taryba.

4. Išrinktas į prezidentus gali buti ir buvusysis prezidentas. Kandidatas į prezidentus, kad butu išrinktas, turi gauti bent du trečdaliu balsų. Jei nei vienas tiek negavo, balsuojama antrą kartą, renkama iš dviejų daugiau balsų gavusiųjų kandidatų. Tuomet užtenka gauti tik paprastą balsų daugumą.

5. Parlamentui reikalaujant visuomenės nubalsavimu prezidentas gali but prašalintas prieš terminui pasibaigiant. Tokį reikalavimą parlamentas tegali nutarti tiktai $^{2}/_{3}$ balsų dauguma abiejuose rumuose.

Tokiu parlamento nutarimu prezidento veikimas yra suspenduotas. Jei dauguma pilnateisių Lietuvos piliečių balsavo už prašalinimą, prezidentas yra prašalintas. Jei visuomenės dauguma atmetė parlamento reikalavimą, prezidentas palieka, o parlamentas tuo pačiu yra paleidžiamas.

6. Prezidentas turi suspensivaus „veto“ teisę. Įstatymus, kuriuos priėmė abu parlamento rumu, o kuriuos prezidentas laiko netikusiais, prieš paskelbdamas, jis nusiunčia atgal į parlamentą. persvarstyti juos antrą kartą, nurodydamas savo nepritarimo priežastis. Jei parlamentas, persvarstęs tą įstatymų sumanymą, antrą kartą, jį priėmė, prezidentas turi jį paskelbti, kaipo naujai įvyksiantį įstatymą ir 90 dienų laikotarpyje gali jį pavesti visuomenei nubalsuoti.

7. Parlamento ar visuomenės nubalsuotuosius įstatymus prezidentas paskelbia ir pasirupina, kad butu įvykdinti.

8. Prezidentas turi teisę dovanoti bausmę nusikaltėliams: Nusikaltusiam gi valdininkui bausmė tegali but dovanota tiktai įstatymų keliu.

9. Prezidentas paskiria ir paliuosuoja augštuosius valdininkus, bet tie paskyrimai turi but patvirtinti senato.

10. Prezidentas turi teisę inešti į parlamentą įstatymų sumanymus, savitai kontroliuoja valstijos įeigas ir išlaidas, pasirupina, kad parlamento paskirtoji biudžeto komisija, tik viena tekontroliuo-

dama valstijos įeigas ir išlaidas, nepasielgtu partiviai, nepavelytu iš valstijos kasos išlaidų partijos reikalams.

11. Prezidentas atstovauja tautą oficialėse iškilmėse ir tarptautiniuose santikiuose. Jis daro sutartis su svetimomis šalimis, bet tos sutartįs tiktai tuomet teįgija galybę, kada jas patvirtina parlamentas $^{2}/_{3}$ balsų dauguma abiejų rumų.

12. Prezidentas yra vyriausiuoju armijos vadu, bet paskelbti karę ar padaryti taiką tegali tiktai įstatymų keliu.

13. Kiekvienas prezidento parėdymas turi but pasirašytas atsakomingo ministerio. Ministeriai atsako už tuos prezidento parėdymus, po kurių jie pasirašo ir už visus parėdymss, kuriuos jie įvykdina.

14. Be parlamento sutikimo prezidentas neturi teisės išvažiuoti iš savo valstijos.

15. Prezidentas paskiria premierą ir kitus ministerius sulig premiero patarimų.

16. Premieras pirmininkauja ministerių posėdžiuose, duoda generalę politikai pakraipą ir griežtai prižiuri kiekvieno ministerio veikimą.

17. Generalės politikos ribose, kiekvienas ministeris savitai veda sau pavestąją administracijos šaką. Ministeriai yra solidarųs, premierui vadovaujant.

18. Ministerių posėdžiai yra slaptųs, publikai neprieinami. Sekreto priedermė riša visus ministerių tarybos sąnarius.

19. Ministeriai įneša į parlamentą suformuluotą įstatymų sumanymą, išreiškia parlamentui savo nuomonę apie tuos įstatymų sumanymus, kuriuos įnešė senatoriai, ar atstovai, ar piliečiai.

20. Nei vienas ministeris neturi teisės siųsti į parlamentą įstatymų sumanymą, nepritarus kitiems kabineto sąnariams.

21. Įstatymų sumanymą visupirmu išgvildena ministerių komitetas, paskiaus jį egzaminuoja visas ministerių kabinėtas ir tik tuomet teįneša jį į parlamentą.

22. Ir ministeriai ir jų paskirtieji atstovai turi teisę dalyvauti kiekvienų rumų ir jų komitetų posėdžiuose, bet balsuoti vienose ar kituose rumuose tegali tik tuomet, jei patįs yra tų rumų atstovai. Jie turi teisę kalbėti, ir jų kalba turi but nekliudoma, išklausyta, jei to jie reikalauja.

23. Ir vienų ir kitų rumų sąnariai turi teisę klausti ministerių informacijos, juos interpeliuoti. Bet apie tą dalyką ginčai ir išreiškimas ministeriams pasitikejimo ar nepasitikėjimo teįvyksta tiktai bent po penkių dienų.

24. Už pravedima bloguju įstatymų ir už sulaikymą gerųjų atsakomybė krinta ant ministerių, jei šie yra parlamento daugumos vadai.

25. Ministeriai yra solidariai atsakomingi už generalę politikos pakraipą, kurios laikos vykdančioji valdžia, o kiekvienas ministeris atskirai atsako už savo asmenišką valdymo srityje veikimą.

26. Ministeriai atsako parlamentui ir taip ilgai jie tegali ministeriauti, kaip ilgai jie turi parlamento daugumos pritarimą.

27. Parlamentas gali išreikšti savo nepasitenkinimą ministeriams, a) arba nubalsuodamas, kad jis ministeriais nepasitiki, pagaliaus nenurodydamas nei to nepasitikėjimo priežaščių, b) arba pasmerkdamas vieno, ar kelių arba visų minisierių veikimą.

28. Jei prezidentas su ministeriais numano, kad parlamentas nebeturi visuomenėje užuojautas, tuomet prezidentas atsišaukia į visuomenę ir paveda jai tą klausimą nubalsuoti. Jei dauguma pilnateisių piliečių stoja už ministerius ir pasmerkia parlamentą, šis tuo pačiu yra paleistas, o ministeriai pasilieka. Jei dauguma pilnateisių piliečių pritaria parlamentui, ministeriai turi pasitraukti.

Jei. yra numanu, kad ministeriai nustojo pritarimo ne vien daugumos atstovų, bet ir daugumos balsuotuojų, tuomet ministeriai be jokio referendumo turi pasitraukti.

29. Ministerių priedermė yra įvykdinti išleistuosius įstatymus, sustatyti metinį biudžetą, prižiurėti valdininkus, kasmet išduoti parlamentui ar jo komisijai smulkią atskaitą iš savo valdymo, iš valstijos įplaukų ir išlaidų.

Šį augštosios administracijos sutvarkymo projektą priėmus, reikėtu atmainyti atsakančius paragrafus konstitucijos projekto antroje dalyje įvardytoje „Valdžia“.

XXVI. Kur turi but sostinė?

Daugelis mano, kad geriausia sostinei vieta yra pats žymusis ir pats didysis šalies miestas. Toki nuomone, aplamai imant, yra tikrai klaidinga. Pagaliaus ir monarchijoj, o dar labjau demokratijoj yra pavojinga centralei valdžiai buti didžiame mieste. Didžiuose miestuose liaudies psychika labai skirias nuo likusiosios tautos dalies psychikos. Didžiųjų miestų liaudis yra daug lengviau sukurstoma prie sukilimų ir revoliucijos.

Tiesa, monarchiškoji valdžia turi savo apgynimui daug kariuomenės, bet kartais nei ta nebegelbsti. Jei Ludvikas XVI ir kuriantysis Francijos susirinkimas nebutu buvę perkelti iš Versaillės

į Paryžių, Paryžiaus gavėda nebutu paėmusi valdžios į savo rankas ir nebutu sutepusi Francijos tokiais kanibališkais žvėriškumais. Kuomet žirondistams atėjo galas, pamatę savo klaidą, jie bandė pasiliuosoti nuo gavėdos tyranijos, bet jau buvo pervėlu, ir jie visi žuvo.

Tas pats buvo ir su francuzų karaliais Karoliu X ir Ludviku Filipu. Jei jie butu gyvenę kokiame nedidžiame Francijos mieste, butu nepavykusios revolucijos nei 1830 metais, nei 1848 m.

Jei monarchijai yra toks pavojus turėti savo sostinę didžiame mieste, dar didesnis pavojus yra demokratijai, kuri nėra toki militariška. Demokratijoj užtenka ir tokios presijos, kaip manifestacijos, riksmai, grasinimai, kad nukreipti valdžios veikimą į pageidaujamąją pusę. O kuomet prieš sukilėlius prisieina pavartoti durtuvus, tuomet revoliucijos pavojus yra labai didelis. Užtenka, kad butu užsikrėtusi revolucionieriška dvasia pasiųstoji prieš sukilėlius armija. Tuo laiku gręso pražutis ir pačiai demokratijai. Jei liaudis yra nuvarginta kurstymais ir trokšta atilsio, tuomet demokratijos panaikinimas yra labai galimas dalykas, kaip tai įvyko Francijoj 1851 metais.

Didžiųjų miestų sukurstyta liaudis tik save vieną teskaito šviesia, suprautančia dalyką ir stojančia už teisybę. Ji nesutinka, kad jai vadovautu tautos atstovai, kurių daugumą su paniekinimu ji skaito „kaimiečiais", „reakcionieriais" ir kitokiais neišmanėliais. Ji mėgina užmesti atstovams savo valią grubijoniškumais, koliojimais grasinimais, sukilimais ir pagaliaus žudymais. Atstovai, daugumoje išrinkti iš ramesniųjų gyventojų tarpo, patekę į didžiųjų miestų sukurstytosios laudies vidurį, atrodo lygu anas Danielius, įmestas į lavų duobę.

Mažame mėste sostinei esant, centralė valdzia yra daug liuosesnė, jos veikimas negali but sutrukdytas kokiais sukilimais, negali įvykti revoliucija, kuri, demokratiją panaikinusi, įvestu despotizmą.

Tą aiškiai pramatė ir giliai suprato Jungtinės Amerikos Valstijos įkurėjai. Delto jie paskirė sostinei anais laikais mažą miestelį Washington'ą. Ir atskiros valstijos savo sostinę paprastai turi ne didžiuose, bet mažuose miestuose. Taip Illinois valstijos sostinė yra ne didžioje Chicago'j, bet mažame Springfield'e. Pennsilvanijos sostinė yra ne didžioje Philadelphijoj, bet mažame Harisburge, New Jersy's sostinė yra ne didžiome Newarke, bet mažame Trenton'e ir t. t. Steigiamasis Vokietijos seimas del tos pačios priežasties susirinko ne didžiame Berlyne, bet mažame Weimar'e.

Yra ir kitų nepatogumų, įkurus sostinę didžiame mieste. Kuomet parlamentas yra didžiame mieste, atstovai kvėpuoja jo gyvenimu ir užsikrečia jo dvasia. Tą dvasią jie įneša į parlamentą ir sulig jos veikia, o ta dvasia dažniausiai yra tautai pražutinga.

Kadangi didžiuose miestuose yra daugiau įvairumų, pasilinksminimų bei susirinkimų, tatai atstovų gyvenimas yra labai išblaškytas. Nemažai laiko jie praleidžia kliubuose, teatruose, vizitose ir t. t. Jiems maža belieka laiko prisirengti ir gerai išpildyti taip svarbų ir taip sunkų savo uždavinį. Daug labjau tam tinka kaimo arba mažo miesto gyvenimas.

Sakoma, kad istorija yra visuomenės mokykla. Ji rodo per amžių amžius, kaip drąsųs ir gudrųs užgrobikai sugebėjo sukelti maištus ir pagauti valdžią į savo rankas, o ją pagavę terioti ir slėgti gyventojus. Ar gi musų visuomenė tuo pamokinimu nieko neišmoktu ir, žinodama, kaip užtikrinti savo laisvę, lįstu į tas pačias klaidas, kuriose kiti nuskendo.

Kuomet šalį valdo tyranas, yra pageidaujama, kad jis išrinktu savo sostine patį didžiąjį miestą, kur jis lengviausiai butu nustumiamas nuo valdžios augštybių, bet demokratijai reikėtu nuo to pavojaus pasišalinti.

Delto neprotingai elgias ta valdžia, kuri galėdama apsigyvent ramioje vietoje, pati sau išrenka sostą pastatytą ant dėžių, pilnų parako ir dynamito.

XXVII Partijos

Pažangos žvilgsniu ir pažvalga į įvairius politiškus, ekonomiškus bei socialius klausimus piliečiai dalinas į partijas.

Pažangos žvilgsniu visuomenę galime padalyti į tris partijas, butent pažangiečių, konservativų ir atgaleivių. Pažangiečių partijoj taippat randame tris sroves:

a) Prie pirmosios srovės, arba prie dešiniojo sparno, priskaitome tuos, kurie žengia pirmyn politikos, ekonomijos bei socialio gyvenimo srityje, bet jų žengimas yra perlėtas, bailus. Nors jie ir veda pagerinimus, bet nę visus, kurių įvedimas yra naudingesnis už palaikymą senųjų, atgyvenusiųjų savo amžį.

b) Prie antrosios srovės, arba prie vidurio, priguli tie, kurie stengias įvesti kiekvieną pagerinimą ir pakeisti senąjį atgyvenusįjį dalyką nauju tobulesniu, jei, viską aprokavus, tas pakeitimas yra naudingesnis. Pažangos vidurio sąnariai, atmesdami iš senųjų dalykų tai, kas nebetinka, palieka tai, kas tebėra gera ir naudinga.

c) Prie trečiosios srovės, arba prie kairiojo sparno, priguli tie, kurie iš senųjų dalykų atmeta mažiau ar daugiau ir tai, kas tebėra gera ir naudinga, o priima mažiau ar daugiau tai, kas nauja dėlei paties to dalyko naujumo. Kraštutiniai kairieji atmeta visa tai, kas sena, dėlei paties jo senumo, o priima visa tai, kas nauja dėlei paties jo naujumo.

Konservativai yra tie, kurie stovi vietoje ir nesijudina pažangos keliu nei pirmyn nei atgal. Žmogus jaunystėje paprastai yra pažangus, entuziastiškas. Eidamas senyn dažnai jis linksta į konservatizmo pusę ir dažnai tampa priešininku to, kas yra nauja. Taip yra bet kokioje gyvenimo srityje. Konservatizmas dažniausiai susuka savo lizdą akademijose. Akademijose labai dažnai viešpatauja konservativus elementas.

Mažiau ar daugiau konservatizmo turi savyje kuone kiekvienas žmogus. Jei žmogus vienoje šakoje butu ir tikrai pažangus, kitoje srityje jis paprastai yra suakmenėjęs konservatistas. Delto naujos srovės ne vien, socialiame gyvenime, bet pagaliaus ir dailėje yra smerkiamos ir priimamos labai neprielankiai. Apie Wagnero „Meister Singer“ Ruskin sako, kad jis bevelija klausyties lokomotivos švilpimo, negu tos Wagnero muzikos, kuria pasaulis dabar atsigerėti negali. Taippat buvo savųjų smerkiami ir Rembrandt'as ir Hals, ir Turner'is ir Carot, ir Milet, ir Manet ir kt. Tas pats išaiškina ir Galilejaus pasmerkimą.

Kuomet tautoje viešpatauja konservatizmas, ji atrodo apmirusi, įkritusi į letargą, suakmenėjusi. Rodos, ta tauta priėjo savo išsirutolojimo bei gyvenimo galą ir nebegali toliau bežengti nei vieno žingsnio.

Gyvenimas yra nuolatinis vidujinio keitimos procesas ir tuo pačiu nuolatinis protestas prieš konservatizmą, kurs stengias palikti amžinai kokią nors dabartį.

Atgaleiviai yra tie, kurie politikos, ekonomijos ir socialio gyvenimo srityje žengia atgal prie surėdymo netikusio, priešingo teisybei, griaunančio visuomenės gerovę. Tatai atgaleiviu butu tas, kurs stengtus Lietuvoje panaikinti laisvę ir sugrąžinti cariškus varžymus ir despotizmą. Tokiais yra daug dabartinių Lietuvos valdininkų ir mokytojų, kurie, sekdami cariškąją Rusiją, stengias ir Lietuvoje įvesti tokius pat biurokratiškus varžymus, tokią pat ar dar didesnę betvarkę.

Piliečiai paprastai skirias pamatiniuose politikos, ekonomijos ir socialio gyvenimo klausimuose. Tas pažvalgų skirtumas pagimdo partijas ir yra jų pamatu.

Didžiosios partijos yra pamatuotos atskirais generaliais principais. Mažosios partijėlės skirias nuo kita kitos kitokiomis iš tų principų išvadomis. Pirmosios yra pastatytos ant generalių idealų, antrosios gi paprastai remias atskirais asmenimis. Didžiosios partijos dažnai turi prakilnesnes žymes, realesnius įsitikinimus, ne tokius egoistiškus tikslus, didesnį atvirumą ir drąsą. Mažosios partijėlės paprastai yra pamatuotos savimeile, jų kalba perkunais griauja, bet jų žingsniai yra bailųs ir neaiškųs. Priemonės, kurias jos vartoja yra taippat menkos, kaip menkas yra tikslas, kurio jos nori pasiekti. Tiesa ir didžiųjų partijų vadams savimeilės netruksta. Savi asmeniški tikslai visuomet vaidina politikoje didesnę ar mažesnę rolę. Bet šitoje srityje jiems lengvai pavyksta slapstyties po tariamojo visuomenės labo kauke.

Jungtinėse Amerikos Valstijose seniau buvo didžių partijų. Dabar jų kaip ir nebėra. Neprigulmybę įgijus, reikėjo pastatyti pamatus naujam tautos valdymui. Šitame klausime tauta suskilo į dvi dali: vieni norėjo valdžios srityje susiaurinti liaudies galybę, kitigi norėjo labjau išplėsti jos ribas, arba net visai jas panaikinti. Pirmieji vadinos federalistais, antrieji—republikonais.

Kadangi Amerikoje bujoja demokratija, tat federalistai visuomet buvo mažumoje. Bet jų tarpe buvo žymių vyrų. Jų moralė įtekmė buvo labai galinga. Pradžioje valdžia buvo jų rankose. Bet nuo 1801 metų republikonai galutinai paėmė viršų ir pastatė į prezidentus savo populiarį vadą Tomą Jefferson'ą.

Nuo to laiko federalistų partija visai susilpnėjo: vieni prisidėjo prie nugalėtojų republikonų, kiti perkeitė savo vardą. Visgi daug federalizmo principų tapo visų priimta ir įvesta į gyvenimą. Tie principai yra geriausias federalistų patriotizmo ir gilios išminties paminklas.

Galime sakyti, kad dabar nėra žymesnės partijos, kuri stengtus permainyti Jungtinių Valstijų valdymo budą. Socialistų partija, kuri iš pamatų griauja dabartinį visuomenės surėdymą, Amerikoje yra nežymi ir neskaitlinga.

Dabartinės Jungtinių Valstijų partijos yra menkos. Jų pamatu yra labjau savimeilė ir egoistiški interesai, negu abstraktųs principai. Tos partijos yra demokratų ir republikonų. Asmeniški turtai čia nedaug tepadėda pasiekti valdžią. Turtuoliai politikoje neturi tokios augštos vietos, kokią jie užima privatiniame gyvenime. Jie bevelija nuo jos pasišalinti ir susikoncentruoti privatiniame gyvenime. Jungtinių Valstijų turtuoliai lygu anie Viduriniųjų Amžių žydai tartum bijote bijo, kad kas jų neskaitytu didžiais turtuoliais,

kad nesukiltu pavojingas minių pavydas. Tatai ir jų gyvenimas sulyginant yra be didžios ostentacijos.

Europoje kuo ne visos partijos yra sutvarkytos militariai ir labai sukoncentruotos. Vyriausioji jų valdžia yra pavesta vienam ar keliems partijos šulams. Sąnariai jų klauso beveik aklai, atsižadėdami savo laisvės ir nuomonės.

Tiesa, tokių žmonių gyvenimas yra nuolatinė priešingybė. Jei jie sutinka vergiškai klausyti vieno ar kelių savo partijos sąnarių, jei jie atsižada savo laisvės ir savo minties ir jas pašvenčia savo vadų nutarimams, kaip tokie, savo noru tapę vergai, begali sakyti, kad jie nori laisvės ir kovoja už ją. Taip nuolat yra ypać su socialistais.

Nors Jungtinių Valstijų partijos ir turi savo valdžią, bet ji nėra militarė. Nors visi partijos sąnariai turi tą patį tikslą, bet nei vienas nėra verčiamas eiti prie jo tais pačiais keliais. Čia partijos sąnariams nereikia pašvęsti nei savo valios, nei savo nuomonės, bet kiekvienas sulig savo numanymo prisideda prie įkunijimo bendro tikslo.

Žinoma, to negalime pasakyti apie Amerikos socialistų partiją. Ji ir čia yra toki pat autokratiška, sucentralizuota ir netolerantiška, kaip ir Europoje.

Europoje demokratijos principai veikia su subjektiviais netolerantiškųjų, valdančiųjų partijų priemaišais. Prie demokratijos principų primaišoma savo partijos gerovė, sustiprinimas jos ateity, dažnai neapykanta tikėjimo ir kerštas kitoms partijoms. Jungtinėse Valstijose to beveik nėra. Demokratijos principai čia veikia beveik be jokių priemaišų.

Lietuvoje partijų ir partijėlių yra net perdaug. Jos neturi pilnai išdirbto programo ir griežtai nustatytų ribų. Ypatingai migloti programai yra socialistiškųjų ir laisvamaniškųjų musų partijų. Beveik visi jų vadai aklai seka Rusijos partijas ir partijėles, neatsižiurėdami, ar jos tinka Lietuvos gyvenimui ar ne. Jos skirias nuo Lietuvos visuomenės ne tiek savo politiškais ar ekonomiškais programais, kiek pasaulėžvalga. Delto joms labiau pritinka „sektų" vardas negu „partijų".

Pati žymioji Lietuvoje partija yra krikščionįs demokratai.

Pirmasis tos lietuvių partijos vardas, butent „krikščionįs" politikos spalvos nereiškia, nes krikščionystė, kad ir paskelbė demokratijos principus, tečiau ji pripažįsta kiekvieną valstijos valdymo formą, ar ji butu absoluti ar konstitucijinė monarchija, ar aristokratija, ar demokratija. Kiekviena ta valdymo forma yra gera, jei tik

ji prisilaiko teisybės ir atitinka piliečių išsilavinimui bei kitoms gyvenimo aplinkybėms. Tatai tokiu pat geru krikščioniu gali but ir aristokratas ir demokratas, ir monarchistas ir republikonas.

Krikščionija yra virš partijų ir apima žmones įvairių luomų bei profesijų, ji nekliudo neivienam susidėti su kitais, kad lengviau pasiekti laikinąjį tikslą, nepriešingą jos etikai. Tatai čia matome draugijas amatninkų, kurie turi savotišką tikslą, draugijas pirklių, mokslininkų ir t. t. Jie yra susidėję į tas draugijas ne kaipo krikščionįs, bet kaipo amatninkai, ar pirkliai, ar mokslininkai. Delto ir už jų draugijų ar sąjungų klaidas atsako ne krikščionystė, bet jų organizacija.

Ir lietuviai krikščionįs demokratai, norėdami lengviau pasiekti politikoje, ekonomijoj bei socialiame gyvenime savotišką tikslą, susidėjo į partija ne kaipo krikščionįs, bet kaipo ypatingos politikoje, ekonomijoje ir socialiame gyvenimo pakraipos žmonės. Delto ir už partijos kaipo tokios veikimą atsako ne krikščionystė, bet pati partija. Partija, siekdama prie kokio tikslo politikos, ekonomijos ar socialio gyvenimo srityje, savo tikslui paremti semia argumentus ne iš teologijos ar Šventraščio, bet iš tos pačios srities, prie kokios priguli jų siekiamasis tikslas. Tokioje prasmėje krikščionįs demokratai atskiria tikėjimą nuo politikos ir vieną su kitu nemaišo.

Nors krikščionystė yra virš visų partijų, draugijų ar sąjungų, tečiaus jos etika persunkia visą žmogaus gyvenimą, ir kaipo pavienio ir kaipo piliečio ir kaipo partijos ar draugijos sąnario.

Tatai ir lietuviai krikščionįs demokratai, eidami prie savo tikslo politikos, ekonomijos bei socialio gyvenimo srityje, pasiima laikyties krikščioniškosios etikos. Tai reiškia pirmasis krikščionių demokratų partijos vardas, butent „krikščionįs“. Toje ir tik toje prasmėje krikščionįs demokratai ekonomijoj, politikoj ir socialiame gyvenime priguli nuo Bažnyčios ir nuo jos autorito.

Antrasis lietuvių krikščionių demokratų partijos vardas, butent „demokratai“ išreiškia tą partiją, kurios pamatu yra liaudies suverenumas, kurios tikslas yra įvykdinti Lietuvoj laisvę, lygybę, brolybę, o priemonė yra proto nurodymai ir visuotinas balsavimas.

Pirmuoju savo vardu krikščionįs demokratai skirias nuo visų tų, kurie nepripažįsta krikščionystės nei jos etikos. Antruoju savo vardu jie skirias nuo visų tų žmonių, kurie politikos, ekonomijos bei socialio gyvenimo srityje turi kitokį tikslą, pažiuras ir priemones, t. y. kurie nėra demokratai.

Svarbiu krikščionių demokratų uždaviniu yra stengties, kad Lietuva butu sveika ir galinga. Ji bus sveika, jei bus dora, ji bus

dora, jei bus tikinti. Tatai krikščionių demokratų programo pamatuose turi buti padėtas tikėjimas ir dora, taigi mokyklos bei vaikų auklėjimas turi but krikščioniškas bei patriotiškas.

Krikščionįs demokratai atmeta suakmenėjusį konservatizmą, kurs nenori nei iš vietos pasijudinti. Gyvenimas vietoje nestovi nei vienos valandos. Konservatizmas stovi, su gyvenimu neina. Naujose aplinkybėse, naujiems reikalams jis taikina savo senasias priemones, delto jis netinka į gyvenimą.

Krikščionįs demokratai turi pasmerkti ir kairiuosius ypač kraštutiniuosius, kurie atmeta visa tai, kas sena delto, kad sena, kurie viską ardo, kad viską naujai sutverti. Toks elgimasis yra ne progresas, bet tupinėjimas toje pačioje vietoje. Tiesa, jis yra diametraliai priešingas konservatizmui, bet tai tik formoje, o savo esybėje jis nesiskiria nuo jo, nes ir vienas ir kitas nežengia pirmyn, tik stovi ar tupčioja toje pačioje vietoje. Kuri partija viską ardo, kad viską naujai sutverti, toki partija nežengia pirmyn nei žingsnio. Jos paskutiniėji pasekejai griaus tai, kas pirmiau pastatyta ir statys savo, kurie gyvens po jų griaus savo pranokėjų darbą ir taip nuolat, o to viso darbo rezultatas bus stovėjimas ar tupčiojimas toje pačioje vietoje. Jokio progreso ten nėra, kur žmogus ar ištisa partija nuolat meta senasias pozicijas, kad surasti vis naujas.

Progresas yra tuomet, kada žmogus užlaikydamas gerus senus jau padėtus pamatus, ant jų stato augštyn pažangos rumus. Išsirutulojimas arba progresas yra ne nuolatinis perdirbinėjimas to, kas jau yra padaryta, bet nuolatinis auginimas to, kas jau yra ir yra gera. Jokios evolucijos, jokio progreso čia nėra, jei šiandien vėjas nunešė nuo dangaus skliauto daugybes debesų, kad rytoj kitais jį apdengti, kuriuos savo žaru nuneš vėlesnysis vejas. Išsirutulojimas ir progresas yra tuomet, kada užmazga auga, pasilaikydama ir tobulindama tai, kas jau yra ir tuo budu ilgainiui išsirutuloja ar žolė, ar gyvulys ar žmogus.

Tokių pat naturalių progreso dėsnių turi prisilaikyti ir lietuviai krikščionįs demokratai. Jie privalo pasilaikyti iš seno visa tai, kas yra teisinga, gera ir tinka į gyvenimą, o atmesti tai, kas yra bloga, neteisinga, kas jau nukaršo, atgyveno savo amžį, ir į gyvenimą nebetinka. Jie turi statyti tai, kas yra teisinga, gera ir reikalinga naujoms gyvenimo aplinkybėms. Tatai čia yra nuolatinis statymas, nuolatinis progresas, aiškiai pritaikintas prie gyvenimo esančių ir businčių aplinkybių bei reikalų.

XXVIII. Demokratijos ydos[1])

Išsilavinusiai tautai pati tinkamiausia valdymo forma yra demokratija. Demokratija yra geriausia politiška liaudies mokykla, ji padeda kilti visuomenės kulturai, labjau stengias pašalinti gyventojų skurdą, įvesti lygesnį ir teisingesnį turtų padalinimą.

Kaikurie, matydami tas gerasias demokratijos ypatybes, ėmė manyti ją esant idealiu, tobulu, be jokių ydų surėdymu. Dėja taip nėra. Kaip saulė turi dėmių, taip ir demokratija turi savo ydų, kurios gali išardyti visuomenės gerovę ir pagaminti valstijai pražutį, jei piliečiai tų ydų nesisaugos.

Kas stengias demokratijos ydas paslėpti, tas parodo, kad jis valdymo formą neprotingai brangina ir stato ją augščiau už tėvynės labą. Išbujojusios demokratijos ydos gali daug prisidėti prie valstijos žuvimo.

Atenuose dekadencija prasidėjo su demokratija. Garbingiausia grekų istorijos epoka buvo karių laikas su medais. Demokratija Grekijoj buvo tuomet pačioje pradžioje, stipriai varžoma papročių. Ji labjau išsirutulojo Peloponeso karių laikais. Tos karės pasibaigė. Nuo tų karių prasideda Atenų nelaimė ir puolimas, arba dekadencija.

Tautos dekadencija yra aiškiai matoma. Kaikurios tautoj žymės yra tikri puolimo ženklai. Tokiais ženklais yra sunykimas tautoje tikėjimo, iširimas doros viešame ir privatiniame gyvenime, nusilpnėjimas tautos energijos. Puolančioje tautoje sumažėja tėvynės meilė, ima viršų ir vadovauja žmonės pasižymėję savo plačia burna ir stipriais plaučiais, o ne giliu protu bei prakilniais darbais, valdininkai ten elgias ne sulig sąžinės, teisybės, įstatymų, bet sulig paprikų ir savo užgaidų.

Tie puolimo ženklai buvo Atenuose oratorių laikais, kuomet demokratija ten buvo pasiekus augščiausį savo išsirutulojimo laipsnį Demokratija buvo pačiame žydėjime, kuomet Atenai tapo pavergt visupirmu monarchiškos Makedonijos, o paskiaus aristokratiškos ir militarės Romos. Atenų demokratija nesurado vadų, kurie tautą butų įsvedę iš tos bedugnės, į kurią ji slinko ir kurioj pražuvo. Atenuose demokratijos ydos išardė discipliną ir tvarką, suverenė minia nebeturėjo jokios atsakomybės.

---

[1]) Šitame skyriuje aš nerašau demokratijos kritikos, nesvarstau pro ir contra, nelyginu gerųjų jos ypatybių su blogosiomis, bet tik nurodau pavojingesniasias mums demokratijos ydas, kad Lietuva jų besisaugodama pasiektų augšto gerovės laipsnio. Delto iš šitojo skyriaus negalima spręsti, ko vertas yra demokratijos systemas.

Kad nenukryptu nuo tiesos kelio ir naudingai veiktu, demokratijoj piliečiai turėjo griežtai laikyties teisybės bei įstatymų. Bet Atenų demokratai kitaip pasielgė. Solono įstatymai, apribojantieji visuotinųjų susirinkimų nutarimus, nustojo savo galybės. Ateniečiai ilgainiui ėmė juos laikyti nereikalingais valios varžymais ir nuo jų pasiliuosavo.

Labai svarbus veiksniai tautos gyvenime yra tikėjimas ir dora. Tikėjimas ir dora nepareina nuo valdymo formos, bet turi sprendžiančią įtekmę į tautos gyvybę ar mirtį, į tautos progresą ar dekadenciją. Tikėjimo ir doros nustojusiai tautai gyvybes nebėra. Jos ydos veda ją į grabą.

Demokratijos pamatu yra žmonių lygybė. Ta lygybė tegali but relativi, o ne absolutė. Pilno žmonių lygumo niekur nėra ir negali buti. Koki demokratiška valstija nebutu, vistiek galingas ir silpnas, protingas ir beprotis, mokytas ir bemokslis, turtuolis ir skurdžius, valdytojas ir pavaldinys neikuomet nėra kits kitam lygus. Lygybė yra tik idealas, prie kurio einama. Demokratijoj ji pasiekia savo augščiausio laipsnio, sutaikinamo su visuomenės funkcionavimu.

Lygybės pasekmė yra skaičiaus viešpatavimas. Kadangi piliečiai visi turi lygias teises, tatai jų balsai yra ne sveriami, bet skaitomi. Skaičius yra legalė ir oficialė demokratijoj galybė. Yra ir kitų galybių, kaip šit mokslas, energija, turtai, ir t.t. Tos galybės nieko neturi bendra su skaičium, dažnai su juo kovoja, jį nugali, arba jam pasiduoda.

Gyvenimas parodo, jog daugelyje vietų statoma sau klausimas, kas turi valdyti. Vieni prirodinėja, kad galybė turi prigulėti nuosavybei, kiti sako, kad inteligentijai, tai yra mažumai, kiti gi skelbia priešingai. Anot šių valdžia priklauso daugumai, kuri yra valdžios šaltiniu, kitaip sakant biednesniesiems, mažiau apsišvietusiems ir mažiau nusimanantiems politikos srityje, nes butinai ir naturaliai toki yra tautos dauguma. Ši paskutinioji teorija išgriauja visą žmonijos prityrimą. Kiekviename veikime, kiekviename gyvenimo lenktyniavime, sulig nepermaldaujamųjų gamtos įstatymų, pasisekimas yra išrinktųjų, tai yra mažumos, gabiųjų, šviesiųjų, o ne minių, ne daugumos pusėje. Visuomenės dauguma neikuomet nėra toki šviesi, toki gabi, kaip mažuma t. y. parinktieji inteligentai, kurie yra visa galva prasikišę pro minią. Proto privalumai auga ne su pavienių skaičium, pridedant vieną prie kito, bet su jų išsilavinimu. Ir milijoninė bemokslių minia neaprokuos saulės ar mėnulio užtemimo, kada ir kur jis turi įvykti. Tuotarpu mokslininkas astronomas, kad ir vienas, lengvai apskaičiuos tai su visu matematišku griežtumu.

J. J. Roussean manė, kad, prašalinus visus skirtumus, kuriuos žmonyse sutvėrė išauklėjimas, tradicija ir kiti artificialumai, pasirodys žmogus tyras, protingas, geros valios, nesugadintas, tikras žmogaus idealas. Tuomet visi žmonės butu kits kitam lygųs. Deja, kaip nemalonus yra atsibudimas piemeniui, kurs į vietą savo ganomųjų avių burio, pamato burį vilkų, taip dažniausiai yra ir su tais optimistais, kurie turi tokią klaidingą nuomonę apie žmogaus prigimimo gerumą.

Žmogus, tiesa, turi proto, bet tas protas, nešviečia visiems kaip saulė. Tikęs ar netikęs proto veikimas daugiausiai priguli nuo išsilavinimo, daug pareina nuo smagenų stovio, nuo nervų suerzinimo ar ramumo, nuo kraujo ir pagaliaus nuo vidurių. Paimk kad ir peralkusių moterų burį ir gerai įsigerusių vyrų, suleisk juos visus į vieną burį, leisk jiems šukauti, barties, koliotics ir pamatysi, kad po kelių valandų turėsi burį pavojingų bepročių.

Psychologija nurodo, kad pagaliaus ir paprasčiausis proto tvarinys, ir paprasčiausis galvojimas yra labai komplikuotas rezultatas, kuris įvyko veikiant įvairioms kliutims. Čia gali veikti ir halucinacija, ir monomanija, ir puikybė ir entuziazmas, ir užsispyrimas, ir savimeilė ir be kritikos priimtieji, nepakrutinima tiesa laikomieji partijos dogmatai ir t. t.

Kiek tatai šansų suklysti pagaliaus ir šviesiam kritiškam žmogui. Ką bekalbėti apie minią prasčiokėlių. Jų smagenįs dar tebėra žalia medega. Paprastas žmogus nėra įpratęs į atitrauktus galvojimus, jo žinių horizontas yra labai siauras, už to šiaurojo horizonto jis nemato jokių pasekmių. Jis neturi nei tinkamo išsilavinimo, nei ilgos toje srityje praktikos.

Politikoje reikia šalto budo, pilnai atsitraukti nuo savimeilės, žiurėti į dalykus ir juos gvildenti, kaipo nuošaliai stovinčiam neinteresuotam žiurėtojui. Tuo tarpu paprastas žmogus daugiausiai vaduojas jausmais, nemato jokio pavojaus, jam viskas taip tyra, taip aišku, kaip ant delnos, nes jis temato tik tai, kas yra prieš pat jo akis, jis temato tik pačias paviršutinasias dalykų išvaizdas, sujungtas ir primaišytas halucinacijų, sutvertų jo asmeniškais pageidimais.

Principai ir nepakrutinamosios tiesos jo protui yra peraugšti, jis negali išsemti jų gilmės, išmatuoti jų svarbos, surasti jų ribas jis užmiršta išimtis, jis neteisingai prie jų taikina gyvenimą.

Principai yra geri ir naudingi, kuomet sulig jų tvarko gyvenimą žmogus šviesus, kritiškas. Su gyvenimo principais yra taip pat kaip su chemiškais elementais. Rankose prityrusio mokyto chemiko

elementai yra naudingi, o išmesti ant gatvės po kojų praeivio, kartais gali sprogti ir nekaltus žmones sužeisti.

Neturėdamas kritikos paprastas žmogus yra didelis lengvatikis. Lengviausiai jis įtiki tai, ko bijo, arba tai, ko pageidauja. Toks žmogus neįstengia įkainuoti teisingai dalyko, apsvarstyti taip, kaip veikia priežasčių ir aplinkybių kompleksas. Jo nedisciplinuota vaidintuvė iš adatos padaro rąstą, o iš rąsto—adatą. Ypač tuomet tai atsitinka, kada koks kurstytojas vaizdingai nupiešia tuos dalykus. Vaizdingos kurstytojo prakalbos atsistoja į vidurį tarp prasčiokėlio proto ir gyvenimo. Realių dalykų konturai dingsta ir prasideda svaigulys bei nebematymas tikrųjų gyvenime esančiųjų dalykų, nebematymas tikrojo pavojaus, o bugštavimos išsvajotųjų pavojų. Tamsus žmogus lengvai tiki į visokias paskalas, dažnai blogos žmonių valios pramanytas.

Kur minių nutarimai yra augščiausia ištarmė, ten valdžia yra rankose tų, kurie sugeba pakreipti minią į savo pusę. Tokiais minių vadais paprastai yra tamsųs rėksniai demagogai. Valdžia patekusi į nešvarias jų rankas, puola iš vienos klaidos į kitą. Toks demagogas greit tampa tyranu, kol savo netikusiu valdymu nenubaigia ir teisybę, ir tvarką savo valdomoje šalyje.

Demagogai naudojas pagaliaus tokiomis naturalėmis nelaimėmis, kaip neužderėjimu javų, kilusiais iš to marais, badais, kainų puolimu ir t. t. Už tas nelaimes jie kaltina savo neapkenčiamuosius žmones arba savo griaunamąją valdžią, nors tie žmonės ar ta valdžia tiek teturejo įtekmės į tas nelaimes, kiek į bėgimą žvaigždžių. Tas demagogo išsvajotas melagystes daugelis prasčiokėlių priima ir laiko nepakrutinama teisybe.

Ta lengvatikystė, ta baimė, neapykanta, viltis, entuziazmas, panika plečias lygu limpančios ligos. Jomis lengviau užsikrečia praščiokėliai, negu šviesųs bei kritiški žmonės. Delto minių pasišventimas gali but labai didelis, bet ir jų kraugerystės gali pereiti visas ribas. Ypač neapsišvietę žmonės yra linkę priimti tokią teoriją, kuri sankcionuoja jų praktiką ir išteisina blogus jų palinkimus. Ir tuo pasinaudoja demagogai.

Demagogai sukursta neapykantą, sukelia pavydėjimą, susiunda vieną luomą ant kito ir tuo naudojas, kaipo pasekmingiausia priemone, nesusipratusių balsuotojų minioms sužvejoti. Jie naudojas visais luomų prietarais, iškelia visokias buvusias, nebuvusias ir pataisytas neteisybes.

Demagogams ypatingai sekasi kurstymai miestuose. Čia yra ištisos minios girtuoklių, tinginių, valkatų, iš kurių kriminalistai

rekrutuojas. Tos niekšų minios yra geriausia demagogui medega. Su jų pagalba revolucijos laikais demagogas paima valdzią ir tampa kraugeriu tyranu.

Rinkimuose žmonėms sunku yra numanyti, už kurį balsuoti. Dauguma yra nekompetentiškų, jie nesiorientuoja politikos srityje, nenumano, kas tinkamiau galėtu valdyti. Delto nesusipratę žmoneliai valdžią paprastai paveda tiems, kurie geriau moka jiems pataikauti ir išnaudoti jų silpnybes.

Liaudyje daugiausiai yra indiferentų, tatai partijų lyderiai ir demagogai juos traukia į savo pusę. Nesusipratusių balsuotojų visulengviau sužvejojama, iškeliant biednesniųjų luomų reikalus. Demagogai labai dažnai apsuka galvą ir geram žmogui, jei šis nenusimano politikoje. Jie įkalba nesusipratusiems, kad, balsuodami už demagogo peršamąjį kandidatą, šie turės didžią naudą ne vien patįs, bet ir visas jų luomas.

Visas tas savo žadamasias svajones demagogai nupiešia šviesiausiose spalvose, žada aukso kalnus. Klausytojas, kurs neįstengia pamatyti jo kalboje plyšių, lengvai įtiki į tuos žadėjimus ir balsuoja sulig demagogo nurodymų. Imkime, kad šiandien kalba į minią iš vienos pusės tikras mokslininkas, teisingai apšviečia dalyką, iš kitos kalba tamsus rėksnys. Jis visai nepažįsta ir nenumano to dalyko, apie kurį kalba. Ir kurio gi minia labjau paklausys, kurį rinks į savo atstovus? Aišku, kad paskutinįjį, nes jis kalba lygiai taippat, kaip mano ir nori tamsi liaudis. O juk kiekvienas yra įsitikinęs, kad tas teisingai kalba, kurs taip mano kaip jis.

Amerikoje lietuvių, ypač laisvamanių bei socialistų tarpe tamsuoliams, rėksniams, demagogams yra tikras rojus. Kiekvienas toks neišmanėlis rėksnys turi pretensiją kalbėti ir galutinai spręsti net tai, ko jis nežino. Ir juo kurs turi siauresnį protą, bet platesnę burną ir stipresnius plaučius, tuo labjau tokiam tikima, kaip kokiam orakului. Gilus protas bei mintis ten nedaug tesveria, nes minia jų nesupranta ir neįstengia pagauti. Minia temato tik pačią paviršutinę dalykų išvaizdą, delto ji nemato demagogo kalboje nieko netei singo. Minia labjau vaduojas jausmais negu protu. Kadangi demagogas kalba, taip, kaip minia nori kad butu, tatai ji šventai įtiki ir į pačias stambiasias demagogo skelbiamasias nesąmones.

Demagogo-rėksnio reikalai eina dar geriau, jei jį palaiko tukstantkalbė partijos spauda, plačiai skleisdama po minias jo nuomones. Kadangi nesusipratusiųjų yra didesnioji dauguma, tatai tų kurstymų rezultatas yra tas, jog demagogas tukstančiais ir milijonais kartų daugina savo balsą, įgija tokią įtekmę į politiką, ko-

kios jis niekuo nenusipelnė. Tuo budu demokratija kartais pavirsta į galingesniojo rėksnio tyraniją. Demagogo rėksnio perdėta įtekmė į politiką yra didelė demokratijos, o ypatingai visuotinojo balsavimo yda.

Yra ir kitų visuotinojo balsavimo ydų. Balsuotojas yra kartais paperkamas arba tiesiog priverčiamas taip balsuoti, o ne kitaip. Yra tokių, kurie balsuoja už piningus, kiti už gėralus, kitas balsuoja prieš savo nuomonę priverstas grasinimais. Grasinimų ir prievartos dažniausiai griebias socialistai. Darbininkas dažnai turi balsuoti sulig savo darbdavio noro. Ir tie, kurie balsuoja prieš savo nuomonę, demokratijoj turi didžią įtekmę į viešąjį visuomenės gyvenimą.

Nežiurint į visa tai nemokyto, nekritiško, nepatyrusio žmogaus balsas demokratijoj turi tokią pat sprendžiančią galybę, kaip ir šviesiausio politiko. J. J. Rousseau principas, kuris skelbia skaičiaus visagalę, daugelyje šalių yra priimtas ir laikomas nepajudinama tiesa ar aksioma.

Demokratizmas skelbia, kad kiekvienas turi teisę spręsti visuomenės gyvenime. Daugelis žengia dar vieną žingsnį toliau ir sako, kiekvienas turis l y g i ą teisę spręsti visuose klausimuose. Tuotarpu daugelis tų klausimų visai nesupranta ir juos riša bei sprendžia visai ne į tą pusę. Demokratija patol šlubuoja, kol ji nenusikrato tos savo silpnybės, kol jos piliečiai neišmoksta atskirti tamsaus ir kenksmingo demagogo nuo šviesaus ir doro politiko, kol jie neatmeta demagogų ir neima sekti tikrųjų savo vadų.

Niekuomet nebuvo tokio reikalo, kad valstiją vestu patįs šviesieji ir tinkamieji žmonės, kaip dabar. Neikuomet valstijos gyvenimas nebuvo taip sukomplikuotas ir pilnas pavojų, kaip dabar. Sunkenybės, kliutįs kryžkryžiais pinas. Kad visa tai išvengus, reikia šviesaus ir toli matančio proto. Vienas klaidingas žingsnis kartais turi tokių pasekmių, kurių ištisi amžiai nebeįstengia bepataisyti. Kaip galima manyti, kad tą taip švelnią ir komplikuotą politikos mašiną geriausiai vesti pataikys tie, kurie tame dalyke mažiausiai tenusimano.

Kad visų luomų reikalai turi but atstovaujami parlamente, tai yra visiems aišku, Bet klaidinga yra manyti, kad juo didesnę rinkimuose įtekmę turės tamsesnieji, tuo jie išrinks šviesesnius, tinkamesnius, arba tuo jų išrinktasis parlamentas magiškai persikeis į šviesiausį, sumaniausį ir tinkamiausį valdyti. Klaidinga yra manyti, kad, norint pataisyti pasaulio ydas, nelaimes ir užtikrinti protingą pažangą kulturoje, reikia vis labjau ir labjau pavesti valdžią mažiau apsišvietusiems. Delto Henry Maine sako: „Tepagalvo-

ja, kurs gali, kas butu įvykę su mokslu per paskutiniuosius porą šimtų metų, jei butu jį vedę ne išrinktieji pavieniai, bet minios su visuotinojo balsavimo pagalba".

Demokratijoj sprendžia dauguma, bet iš to neišeina, kad tiesa turi but daugumos. Juk kiekvieną reformą, kiekvieną naują išradimą ar principą pradeda mažuma. Taigi tikruoju pažangos vadovu tėra mažuma arba išrinktieji. Ir tik po ilgo laiko dauguma teįsitikrina tų principų ar išradimų naudingumu.

Sakoma, kad demokratijoj pati liaudis žino, kas jai yra reikalinga, delto ji išleidžia pačius geruosius įstatymus. Kadangi pačiai liaudžiai reikia pildyti išleistus įstatymus, o nieks nenori sau bloga, tatai pati liaudis negali sau išleisti blogų įstatymų. Argumentas skamba gražiai, bet gyvenimas dažnai ką kita rodo. Tiesa šviesus žmonės patįs gali geriau sutvarkyti savo reikalus negu kas kitas. Bet ne taip yra su neapšviestaisiais. Kad ir Jungtinių Valstijų miestuose pav. kiek ten rasime netikusių augštų valdininkų. Mat juos rinkdami vieni norėjo sau ar saviesiems kokios pelningos vietos ar darbo, kiti vylės kokių nors palengvinimų, nors ir su visuomenės skriauda. Dauguma liaudies tik tuomet tegali išrinkti gerą valdzią, jei ji numano, kas yra gera valdžia, jei ji nori tokią valdžią turėti ir žino, kaip ją sutverti, o tai yra ne visai lengvas dalykas.

Daugelis mano, kad demokratijoj per visuotiną balsavimą į valdininkus patenka patįs gabieji ir patįs tinkamieji. Tai yra didelė klaida. Gabiausieji demokratijoj labai retai tepatenka į augštuosius valdininkus. Tai paroda ir liaudies psychika ir gyvenimas.

Kad liaudis, rinkdama valdininkus ypač augštesniuosius turėtu ir pačius geriausius norus, jai truksta žinių, kokias ypatybes privalo turėti renkamasis valdininkas, kad galėtu tinkamai išpildyti savo uždavinį. Rinkdama ką į augštesniuosius valdininkus, liaudis dažnai jo visai nepažįsta. Ji nežino, kokių reikia priemonių, kad pasiekus tą tikslą, kurio visi trokšta. Liaudis yra lengvai sugestionuojama. Jai galima pakišti kokią chimerą, kurios ji stengsis pasiekti su didžiu karštumu. Ir nelaimė tam, kurs jai atsistojo skersai kelio, einant prie to tikslo. Liaudies malonė jį palieka ir laukia jo baisus kerštas.

Rinkdama ką į valdininkus, minia labjausiai žiuri į plačią kandidato burną ir į gerus jo plaučius, o į jo protą bei išsilavinimą, kas yra reikalingiausia, dažniausiai užmiršta pažiurėti. Nesusipratusiems rinkėjams mažai terupi, kaip naujas valdininkas sugebės valdyti. Tai yra butina perdėto lygybės principo pasekmė.

Kadangi liaudis neturi nei augšto mokslo, nei didžio išsilavinimo, tatai daugelis viešai smilko jos ambicijai be saiko, o smilkomasis suverenas-liaudis dalija vietas savo žemiausiems pataikunams. Taip tatai valdžios nepavedama gabiausiam valdininkui, bet gabiausiam pataikunui.

Tie išrinktieji valdininkai neįsteugia išpildyti savo prižadėjimų, nes žadėjo neišpildomų dalykų, by tik but išrinktam. Taip tatai liaudis yra apgaudinėjama savo vadovų. Kad iškilti, reikėjo žadėti be saiko neišpildomų dalykų, o kad pasilikti valdžioje reikia elgties su saiku, išmintingai. Delto taip dažnai valdininkų žodžiai demokratijoj nesutinka su jų darbais. Rėksniams, demagogams ir pataikunams demokratijoj geriausiai sekas. Taip yra labai dažnai.

Visa tai kliudo susitvėrimui gabių ir šviesių vadų, kurie atneštu šaliai daugiausiai naudos. Taip rėksnių nuo valdžios atstumti, paskendę visuotinajame balsavime, gabieji valdyti inteligentai neturi tos įtekmės į visuomenės vedimą, kokią jie privalo turėti per savo žinias ir gabumus.

Gabumai demokratijoj mažai terupi, o daugumos balsų neklaidingumas dažnai sankcionuoja kad ir didžiausius absurdus. Žodžiu sakant, perdėtas lygybės principas galop prieina prie negacijos gabumų ir žinių. Jis turi savyje palinkimą atmesti ar panaikinti visa tai, kas yra augštesnio ir prasikiša pro minią.

Ne vien stoka numanymo kliudo liaudžiai išrinkti gabesniuosius, bet dažnai ir stoka noro bei skonio. Viena iš didžiausių demokratijos ydų yra p a v y d ė j i m a s. Demokratijos įstaigos sužadina lygybės aistras, bet neikuomet negali pilnai jų patenkinti. Kas kiek prasikiša pro minią, tas daugeliui demokratų atrodo kliutimi į pilną lygybę. Ir nėra jokio prakilnumo, kurs nedurtu į akis perdėtos lygybės šalininkui. Delto jis nėra šalininku talentų ar gabesniųjų. Kas tapo augštesniu be liaudies pagalbos, tas retai teranda jos palankumą. Perdėtas demokratizmas yra linkęs prašalinti nuo valdymo gabesniuosius.

Demokratija žada suteikti žmonėms b r o l y b ę. Brolybė čia reikia suprasti jausmą palankumo vieno kitam. Bet ta brolybė demokratijoj yra kliudoma pavydo. Kadangi pirmosios vietos yra atidarytos visiems, kiekvienas save laiko jų vertu. Jei tokiam nepavyksta pagauti augščiausios vietos, jis save skaito aplinkybių ar neprielankių žmonių auka. Neivienas nėra patenkintas savo laisve, bet kiekvienas yra patenkintas savimi ir savo gabumais. Savo vyresniajame toks demokratas mato savo vietos uzurpatorių, kurią pats butu galėjęs paimti. Delto Proudhon'as sako: „Demokratija

yra pavydas". Tiesa, toks pasakymas yra perdėtas, bet jame nemaža ir tiesos.

Demokratijai yra tame pavojus, kad liaudis nepalaiko geresniųjų savo valdininkų. Jai rodos nusibosta geras ir ji pakeičia jį kitu. Žymus savo gabumais žmogus demokratijoj dažnai yra ostrakizmo auka. Jei kas iškilsta labai augštai, laisvės šalininkai ima rūpinties, kad jis nepaglemžtu sau valdžios, o lygybės šalininkai užsidega pavydėjimu. Liaudies nemalonė gręso kiekvienam prasikišusiam. Jai greitai įkyri besiklausant, kad Aristidas yra teisingas.

Bet kuomet tauta patenka į didį pavojų, tuomet liaudis tartum užmiršta savo pavydus ir lyg instinktiviai nujaučia ir išrenka tokius sau vadus, kurie tikrai gali ją išgelbėti. Tiesa, kartais pasitaiko ir kitaip. Galingi vadai lygu anos stovylos, kurias buvo apsiautusi nakties tamsuma, tuomet aiškiai pasirodo visuomenei, apšviestos gaisrų atšvaita. Tuomet pasirodo ant scenos Vašingtonai ir kiti demokratijos milžinai. Bet paprastu laiku viešpatauja menkuma. Pažvelgęs į parlamentus pamatysi aibes siauro proto, bet plačios burnos menkų advokatėlių, liaudies mokytojų ir kitokių į juos pavėdžių „veikėjų".

Ana kad ir Francijos respublikoj, anot profesoriaus P. Leroy-Beaulieu pilna valdininkų tamsuolių, nesuprantančių dalyko, nepramatančių reikalo, žemo charakteriaus. Jiems nerupi visuomenės, bet savo ir savųjų gerovė.

Nedaug geriau nei Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ir čia nemaža rasime netikusių augštų valdininkų. Mat juos rinkdami vieni norėjo sau ar saviesiems kokios pelningos vietos, kiti gi vylės kokių nors palengvinimų, kad ir su skriauda visuomenės. Dar blogiau yra su Lietuvos valdininkais. Dauguma liaudies tik tuomet tegali išrinkti gerą valdžią, jei ji numano, koki yra gera valdžia, jei nori tokią valdžią turėti ir žino, kaip ją sutverti, o tai yra nelengvas dalykas.

Į atstovų ar valdininkų rinkimus labai didžią įtekmę turi partijos. Svarbiausia ypatybė, į kurią jos žiuri, yra ta, ar kandidatas priguli prie jų partijos ar ne. Nors priešingos partijos kandidatas butu ir kas žin kaip tinkamas į valdininkus, partija renka savąjį, nors kartais butu ir visai tai vietai netikęs. Tą patį reikia pasakyti ir apie spaudą. Nors ši ir neturi jokių ypatingų privalumų, tečiaus turi galingą įtekmę politiką.

Ten, kur augščiausi valdininkai yra renkami paskirtam laikui, to laiko galui besiartinant, valdininkai befunkcionuoja tik automa-

tiškai, bedirba lygu su išvirkščiomis rankomis. Jiems labjau rupi, laimėti kovą rinkimuose ir į tą jie nukreipia kuone visą savo veikimą. Kur augštoji valdžia dažnai atsimaino, ten nėra politikoje pastovumo. Politika mainos mažiau ar daugiau su kiekvienu prezidentu, su kiekvienu ministerių pirmininku. Tas politikos nepastovumas yra tuo didesnis, juo didesnę galybę turi renkamoji valdžia.

Jungtinių Valstijų surėdymo yra didžia yda ta, kad kiekvienas naujasis prezidentas pašalina tukstančius valdininkų, o į jų vietą pastato savuosius. Ypač pelningesniasias vietas prezidentas dažnai paveda ne patiems tinkamiesiems, bet tiems, kurie daugiausiai padėjo jį išrinkti. Žinoma, tokie valdininkai rupinsis labjau patarnauti savo partijai, o ne visuomenei, kuriai jie privalėtu tarnauti.

Kadangi valdžios įgijimas kaštuoja ne vien daug truso, bet dažnai ir daug piningų, tatai ne vienas demokratas, valdžią įgijęs, stengias ne vien atsilyginti savo išlaidas, bet ir pačiam gerokai pasipelnyti. Pasiekęs valdžios, jis stengias apsirupinti savo ir savo vaikų materiale gerove ateityje, delto nesutvarkytoje demokratijoj taip labai platinas paprikos. Toks valdininkas skaito, kad valdžios vieta yra pasipelnyti, o ne tarnauti visuomenei. Jam atrodo, kad visuomenė yra valdininkams, o ne valdininkai visuomenei.

Geriausis budas apsiginti nuo tokių valdininkų ir nuo jų sauvaliavimo yra galėjimas paduoti į teismą kiekvieną valdininką, be jokių pavelijimų, ir nusikaltusiems paskyrimas sunkios bausmės. Valdininkus geriausiai yra skirti pasigaunant konkurso. Konkursas yra labai gera priemonė prieš netikusius liaudies numylėtinius, konkurso klaidos yra pataisomos įvedant progresivų kilimą augštyn.

Geri valdininkai turi but pastovus, o ne mainyties su kiekvienu prezidentu ar ministerių kabinetu. Tik tuomet jie geriau įpranta į savo darbą ir geriau gali atlikti savo priedermes.

Augštas mokslas demokratijoj mažai tebranginamas. Suverenė liaudis paprastai tesiinteresuoja tuo, kas ją tiesiog paliečia. Kadangi jai tėra prieinamas tik pradinis mokslas, tatai ji ir teskaito jį svarbiu. O to mokslo, kurį pasiekia tik retieji, liaudis mažai tebrangina.

Liaudžiai nuolat skelbiama, kad demokratijoj visi yra l y g u s, tatai daugelis neapšviestųjų lengvai įsivaizdina, kad jie ir be jokio, arba su mažu mokslu gali taippat gerai ar dar geriau vesti politiką, rišti kad ir sunkiausius klausimus, kaip ir gabiausis politikas ir didžiausis visuomenės žinovas.

Vienas plačiai žinomas Amerikos lietuvių veikėjas demagogas Čikagoje viešai yra paskelbęs, kad jau atėjęs laikas, jog prasčiokėliai turį vadovauti inteligentams!... Kaikurie bemoksliai žengia tuo keliu dar žingsnį toliau ir paskelbia neištikimais tuos, kurie prasikiša pro juos savo mokslu. Tokius demokratizmo išsigimimus matome Francijos didžiojoj revoliucijoj.

Demokratijoj turtuoliai, matydami, kad mokslas nėra nei godojamas, nei branginamas, taippat nebemato reikalo bekvaršinti savo galvą su didžiais mokslais. Augštieji mokslai, susidurę su publikos indeferentizmu, ima silpnėti ir pulti žemyn toje visuomenėje, kuri nemoka nei jų įkainoti nei atlyginti. Bent Jungtinėse Amerikos Valstijose demokratija pasirodė nevaisinga augštajam intelektualiam gyvenimui dirva. Savo nuomonės apoteozavimas, nepaprastas skubėjimas, galėjimas pigiai švysterėti ir tapti didvyriu yra netikusi dirva tvėrimui augštos dailės, pareinančios profano skonį, kliudo plėtotiės augštam mokslui, pereinančiam paprastosios minios supratimą.

Amerika gyvena Europos mokslininkų darbo vaisiais, o savųjų mokslavyrių kaip ir neturi.

Kadangi demokratijoj vien tik turtai tėra apčiuopiamu pasižymėjimu, kurs visiems yra aiškus, tatai pinigo kultas ten pasiekia augščiausio savo laipsnio. Amerikoje doleris yra visagalis viešpats. Pagaliaus ir žmogaus vertė dažnai ten kainuojama doleriais. Tuotarpu ir demokratijai yra svarbu, kad mokslas joje pakiltu kuoaugščiausiai. Juk ir pavieniam žmogui yra svarbu turėti ne vien stiprias kojas bei išmankštintus muskulus, bet ir mintijančią galvą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose daug žymesniųjų žmonių politikoje visai nedalyvauja delto, kad reikia gyventi žemos rūšies kompanijoj, kur viešpatauja vulgaris tonas. Politikoje reikia susidurti su žmonėmis, kuriuos pats niekini, o kartais juos turėti savo viršininkais.

Priešingos partijos kandidatai yra išjuokiami ir išniekinami Tatai daug rimtų šviesių, save gerbiančių žmonių bevelija pasišalinti nuo vadovavimo, kuris tegalima pasiekti per tokius pažemiminimus ir per tokį atsisakymą nuo savygarbos. Ta vieta dažnai paliekta tokiems, kurie neturi daug ko nustoti.

Tarp demokratijos priešininkų yra daug pačių augštųjų inteligentų. Tas jų priešingumas yra labai žymus ypač demokratiškosiose šalyse, kur tie inteligentai jaučia ant savo sprando demokratijos nepatogumus. Jie dažnai patis savęs klausia, argi politikos žinovo

balsas nesveria daugiau, negu ištiso legiono bemokslių? Argi tiesa yra pririšta prie skaičiaus ir prie nenumanymo?

Pačią demokratijos sistemą jie svarsto sulig vaisių, kuriuos ji atneša, o ne sulig malonumo, kurį turi dauguma, dalyvaudama valdyme. Jiems nerupi džiaugsmas, kurį turi liaudis, darydama kartais ir labai svarbius nutarimus, jei tie nutarimai patįs savyje yra netikę. Jiems rodos, kad augščiausiu autoritetu yra tiesa, kuriai privalo nusilenkti ir visos liaudies valia. Tiesa ir ją pažįstantysis protas visuomet turėjo augštą rolę. Sviesius tiesos spindulius jie suranda moksle ir gyvenime, o ne liaudies nutarimuose.

Taip galvojančių inteligentų daug yra Jungtinėse Valstijose. Jų skaičius dauginas ir kitur. Tas apsireiškimas yra gan pamatuotas. Juk visų dorųjų žmonių tikslas yra, kad pasaulyje viešpatautu tiesa ir teisybė. Tas negali įvykti kol visuomenės vadovais yra rėksniai demagogai, o tie, kurie turėtu vadovauti, stovi pasitraukę arba atstumti į šalį. Juk neužtenka, kad šviesa neužgestu, reikia, kad ji savo spinduliais apšviestu visus aplink ją stovinčius.

Demokratiškųjų įstaigų vainikas yra p a r l a m e n t a r i z m a s Nesenai jis buvo taip karštai pageidaujamas idėalas, dabar jis yra realybė, ir daugelis pačių šviesiųjų ir karštųjų jo šalininkų greitai jūo atsidžiaugė. Dabar dažnai kalbama apie parlamentą su tokia pat panieka, kaip apie seną nuvalkiotą drabužį.

Pirmoji parlamento yda yra didelė p a r t i v u m o į jį įtekmė.

Kuomet rinkimai yra retai, tuomet partijos kiek begalėdamos varosi, kad įgyti valdžią. Tas desperatiškas partijų varžymos kartais stato į pavojų ir pačią valstiją. Kuomet rinkimai yra dažnai, tuomet išrinktieji labjau priguli nuo rinkikų, jų pastovumas yra dar mažesnis, bet ir partijų varžymos yra netokie dideli, nes nepavykus vieną kartą, netrukus bus kiti rinkimai, gali pavykti kitą kartą, delto partijos tuomet yra juo kantresnės.

Parlamentas ir nuo jo prigulmingoji ministerija yra partijų valdžioje. Juo partijos yra geriau susiorganizavusios ir aiškiau nuo kita kitos atsiskyrusios, tuo lengviau yra šalį valdyti. Iš kitos pusės partivumo dvasia yra pavojinga visai šaliai.

Belgijoj parlamentas ilgą laiką buvo pasidalinęs į dvi griežtai atskiri dali. Vienoje pusėje buvo katalikų dauguma, kitoje pusėje stovėjo socialistų ir laisvamanių-liberalų mažuma. Tai buvo ligu dvi priešingi armiji. Kiekviena pusė balsuodavo už savo programą, ir nei vienas balsas nenuklysdavo į kitą pusę. Ministerija gerai žinojo, kiek ji balsų turės už savo projektą, o kiek prieš jį.

Jei kurs atstovas balsavimo laiku nuklysta nuo savo partijos, tas atstovas yra kaip ir dingęs. Jis laikoma išdaviku, jis tikrai ateityje nebebus išrinktas, jis nustojo pagarbos pagaliaus priešininkų tarpe. Tokiai tvarkai esant, valdžia yra stipri ir gali daug nuveikti, pasitikėdama savo šalininkais ir jų stiprumu.

Jei nėra jokios partijos, arba jei tos partijos yra amorfiškos, negriežtai tesiskiria nuo kita kitos, tuomet valdyti šalį yra labai sunku. Imkime, kad ir Grekiją, Franciją, ar Italiją.

Kur nėra aiškiai atskirų partijų, ten yra atskiros grupės, kurios susispiečia apie vieną ar kitą įtekmingesnį savo vadą. Neturėdamos jokio griežtai nustatyto politiško programo, jos kartais palaiko ministeriją, kartais ją verčia žemyn, sulig momento reikalų. Tos grupės kartais susijungia, kartais išsisklaido, vadovaudamos kokiais asmeniškais reikalais ar supratimais.

Per rinkimus dažnai atstovą išrenka ačiu asmeniškai jo įtekmei, arba vietiniams reikalams, kuriuos jis pasižada kuogeriausiai apginti. Taip išrinktas kandidatas yra visai liuosas gali laikyties dešiniosios ar kairiosios pusės, žiurint į tai, kuri pusė žada jam ar jo rinkėjams didesnę naudą. Jo rinkėjai visupirmu reikalauja, kad jis išsirupintu iš valdžios jų apielinkei kuodaugiausiai palengvinimų ir pagerinimų. Toks atstovas žino, kad nereikia savęs varžyti jokiais partijos programais, bet laikyties to, kurs žada ir gali daugiau gera padaryti jam pačiam ir jo rinkikams.

Taip dalykams stovint, negalima žinoti, kas palaikys valdžia, o kas bus jos priešininkas. Tokie atstovai stos už valdžią, jei ji patenkins jų pačių ir jų rinkikų apetitą. Jei valdžia tų apetitų nepatenkins jie stos prieš valdžią ir ims ieškoti geresnio šeimininko. Taip tatai šiandien ministerija gali turėti daugumą atstovų savo pusėje, o rytoj pulti žemyn, nebeturėdama savo rėmėjų. Tokiame krašte yra didelis ministerių nepastovumas ir negirdėtas sunkumas, ką nors nuveikti. Toks ministerių kabinėtas nedaug tepadarys gero viduje, dar mažiau užsienių politikoje.

Vedime užsienių politikos demokratija beveik visuomet yra silpnesnė už monarchiją. Demokratijos valdžia dažnai mainos, negali įgyti gilaus dalyko pažinimo ir praktikos. Ji neturi užtektinai laisvės, yra priversta labjau atsižiurėti į daugumos norus, negu į tikrąjį reikalą ir jo aplinkybes. Į vedėjus dažniausiai patenka ne patis gabieji politikai, bet įtekmingiausieji partijų vadai. Buti partijos lyderių dar nereiškia buti gabiu politikoje.

Pasitaiko, kad ministerio vedamasis, ypač su užsieniu reikalas jau, jau yra baigiamas, bet tuo laiku ministeris nustojo daugumos

pasitikėjimo, to vietą užėmė kitas kitokios nuomonės, ir visas trusas, kurs gal ir didžią naudą butu atnešęs, nuėjo niekais.

Ministerių kabinėto pastovumas santikiuose su kitomis šalimis turi didžią naudą. Jis turi politikoje tradiciją, pažįsta kitų šalių diplomatus, ministerius, numano, ko iš jų gali laukti, praktika jam parodo, kokių priemonių imties, kad pasiekti savo tikslą. Jis gali užsibrėžti savo veikimui plačias ribas, vykdinti savo darbą nuosaikiai, tinkamu laiku, geriau pasinaudoti priešininkų klaidomis.

Kur ministeriai pareina nuo atmainaus daugumos upo, ten dažnai jie nebeturi parlamento paramos tuomet, kada ta parama labai reikalinga.

Tą parlamento ydą sumažina decentralizacija. Juo mažiau reikalų teturi tvarkyti centralė valdžia, tuo geriau gali ji juos pažinti, tuo mažesnė yra blogybė plaukianti iš ministerių nepastovumo ir iš parlamento nekompetentiškumo. Gyventojai, kurie nenumano, kaip vesti politiką su svetimomis šalimis, gali visai gerai galvoti, kaip reikia sutvarkyti vietinius reikalus. Dažniausiai jie atlieka tai daug geriau, negu vietinių reikalų nežinanti ir nuo jų toli stovinti centralė valdžia, arba jos pastatytieji biurokratai.

Ministerių atsakomybė turi but n e k o l e k t i v i, bet kiekvieno atskirai už savo vedamąją valdymo sritį. Delto, jei kurs blogai ją veda, tai jis ir turi pasitraukti, o gerieji privalo palikti, kaip buvę. Tas žymiai sumažintu kabineto krizius ir ministerių nepastovumą.

Svarbi kaikurių parlamentų yda yra d a r y m a s n e r e i k a l i n g ų i š l a i d ų, dauginimas valstijos skolų ir tuo budu apsunkinimas mokesčiais gyventojų. Parlamento atstovai dažnai reikalauja savo apskričiams ypatingų pagerinimų, grasindami ministeriams jų nebepalaikyti, jei šie atsisakytu tai įvykdinti. Ministeriai, bijodami nustoti daugumos, klauso tų reikalavimų ir dažnai daro visuomenei nereikalingas išlaidas.

Tai pamačiusios Jungtinės Amerikos Valstijos ir Šveicarijos kantonai įrašė į savo konstituciją, kad nevalia yra daryti jokių išlaidų, kokios draugijos, partijos ar atskiros vietos naudai. Iš valstijos iždo tevalia daryti tik tokios išlaidos, kurių reikalauja visuomenės labas.

Parlamente pasitaiko ir tokių netikusių atstovų, kurie ne vien patįs nieko gero nedaro, bet ir kitų naudingą darbą griauja ar kliudo. Delto jei visas parlamentas gvildena įstatymų sumanymus, jis funkcionuoja sunkiai ir netikusiai. Tai parlamento ydai pataisyti yra tveriamos ypatingos komisijos. Joms ir pavedama išgvildenti,

koki klausimą ar įstatymų sumanymą ir taip išgvildentą įnešti į plenarį parlamento posėdį. Šis paprastai balsuoja taip, kaip tą dalyką nutarė išrinktoji komisija.

Į komisiją yra renkami tie atstovai, kurie geriausiai numano pavedamąjį dalyką. Komisija paprastai yra ne vienam klausimui, bet ištisai tos pačios rušies klausimų eiliai išrišti. Taip šitai viena yra finansų komisija, kita kelių, kita politikos su už užsieniu ir t. t. Daugelis komisijų taip ilgai veikia, kaip ilgai veikia jas išrinkusysis parlamentas.

Reikalingoms žinioms gauti, komisija gali pakviesti bet kokį valdininką, neišskiriant ministerių ir pašalinių specialistų. Bet pakviestieji neturi taisės komisijoj balsuoti. Jei komisija susideda iš žinovų, tuomet klausimai yra gvildenami gerai, gerai sustatomi įstatymų projektai. Kitaip projektai dažniausiai yra netikę o tapę įstatymais, dažnai turi pragaištingų pasekmių.

Demokratijos išleistieji įstatymai dažnai yra menki, bet aplamai imant, jie yra naudingesni už įstatymus, kuriuos leidžia aristokratija. Kad aiškiau tą dalyką suprastumėm, reikia atskirti įstatymų tikslą ir priemonės tam tikslui pasiekti. Demokratijos įstatymų tikslas paprastai yra, jei ne visos visuomenės, tai bent didesniosios daugumos grovė. Tuotarpu aristokratijos leidžiamieji įstatymai yra išleisti visupirmu aristokratų gerovei, o aristokratija savaime visuomet yra mažuma. Delto, aplamai kalbant, demokratijos išleistųjų įstatymų tikslas yra žmonijai naudingesnis, negu tų įstatymų tikslas, kuriuos išleidžia aristokratija. Tas yra svarbiausis išrodymas, kad demokratija nežiurint į savo silpnumus yra naudingesnė už aristokratiją.

Aišku, kad labai yra svarbu turėti gabius sumanius valdytojus, bet dar svarbiau, kad tie valdytojai neturėtu tikslo, priešingo visuomenės gerovei. Tuomet visos valdininkų dorybės gali but nenaudingos, o jų talentai kenksmingi.

Gerai valdžiai turėti reikia ją pavesti tiems, kurie yra dori, šviesus, gerai pažįsta gyvenimą bei jo reikalus, vaduojas ne savymeile, bet visuomenės labu ir nori įvykdinti kiek galint geriausią tvarką.

Visų laikų istorija rodo, kad žmogus yra labai linkęs ieškoti savo naudos kartais pagaliaus su skriauda kitiems. Jei valdžią pavesi, kad ir šviesiausiam, ir labai numanančiam, kaip valdyti, bet be augštos doros, jis tą valdžią panaudos ne visuomenės labui, bet savo paties naudai. Visuomenės labas dažniausiai bus paaukotas tokio valdytojo labui. Atsiminkime Grekiją, Romą, kur tiek daug buvo

gabių valdytojų, o didesnioji gyventojų dalis skurdo vergijoj. Anglijoj, Venecijoj, Florencijoj ir t. t. aristokratija labai gabiai vedė valstiją, paviršium pažvelgus, rodės, kad geriau nebereikia, bet jų įstatymai, jų karės, jų nugalėjimai, tarnaudavo ne liaudžiai, bet patiems valdantiesiems didikams, kad padauginti jų turtus ir jų autoritą. Liaudis čia tebuvo tik priemone, tam tikslui pasiekti Ji aukojo savo sunus karei, o tų aukų vaisius susirinkdavo jos valdytojai, kad labjau sustiprintu savo valdžią ir dar labjau pavergtu savo pavaldinius. Valdžios tikslas turi but visuomenės gerovė.

Didelė nelaimė yra, jei legislativi valdžia neturi jokių ribų. Tuomet galingoji partija gali leisti kenksmingus visuomenei įstatymus, by tik jie butu naudingi jiems patiems ir jų pasekėjams; ji gali pritverti galybes nereikalingų valdininkų, jiems duoti augštas algas, į tas vietas skirti savuosius ir tokiu budu tuštinti valstijos iždą.

Geriausiu apribojimu yra a n t r i e j i r u m a i a r b a s e n a t a s. Gerai sutvarkytas senatas nepraleidžia netikusių įstatymų, o išleidžiamuosius tinkamai padeda apsvarstyti ir suformuluoti. Sukliudydamas netikusius įstatymus, senatas yra labai naudingas, nes geriau yra neturėti kad ir dešimties gerų įstatymų, negu įgyti bent vieną blogą. Leidžiant įstatymus, senatas juos sijoja per tankų savo kritikos rėtelį, delto įstatymai išeina daug geriau apgalvoti ir išdirbti.

Parlamento atstovai dažnai turi didį palinkimą išleisti kuo daugiausiai įstatymų. Jiems atrodo, kad kitas nieks nebeišleis tokių gerų įstatymų kaip jie. Delto reikia pasiskubinti. Geras senatas yra tinkamiausia tvanka prieš tokį neapgalvotų įstatymų tvaną.

Galingu parlamento aprubežiavimu yra k o n s t i t u c i j a, kurią permainyti yra gan sunku.

Labai geru parlamento visagalės apribojimu yra r e f e r e n d u m a s. Referendume pati liaudis balsuoja, svarbesniuosius dalykus ir suvereniai juos arba priima arba atmeta. Kad referendumas butu naudingas reikia, kad piliečiai butu šviesus ir įpratę į demokratišką valdymą. Yra nemažai tokių klausimų, kuriuos apsvarstyti ir tinkamai išrišti yra labai sunku ir patiems šviesiausiems politikams. Pavyzdžiui pirklybos sutartis su užrubežiu, civilių įstatymų kodekso pertaisymas ir t.t. Aišku, kaip atsargiai referendumas turi elgties tokiuose svarbiuose ir komplikuotuose klausimuose.

Nuo parlamento priguli e g z e k u t i v i ir bent dalinai j u d i c i a l ė v a l d ž i a. Jei koki netolerantiška klika paima viršų parlamente, ji turi savo rankose visas tris valdžias, jas turėdama, netrukus įveda aziatišką absolutizmą. Jei ta klika yra bedievių, savo tyraniją pradeda nuo persekiojimo tikėjimo, nuo slėgimo tikinčiųjų.

Tikra ir pilna demokratija butu tuomet, kada valdytu visi ar tiesiau arba per savo atstovus. Nekalbant apie nusileidėlius katalikus, kurie ir daugumoje budami, kartais paveda valdžią savo priešininkams laisvamaniams bei socialistams, demokratijoj faktiškai valdo dauguma, kuri dažnai tik sau pačiai teteikia laisvės, o mažumai surengia vergiją ar tyraniją, šaukdami „vae victis“. Taip tatai demokratijai, mažesniajai piliečių daliai gali but labai sunkus, tiesiog nepakenčiamas gyvenimas, o ta mažesnioji piliečių dalis gali but pusė be vieno.

Susiorganizavusi netolerantiška dauguma jaučias esanti visagalė ir galinti slėgti mažumą. Jos tyranija yra blogesnė už autokrato tyraniją. Šis tepasiekia kiekvieną tik per savo valdininkus, kurie dažnai bent slapčia nepritaria jo valdymui ir delto nesistengia uoliai išpildyti jo įsakymų. Kas kita demokratijoj. Si randa savo valios uoliausių pildytojų. Tais yra jos pačios fanatikai sąnariai. Jų yra kiekviename mieste, kiekviename kaime. Budami valdininkais, jie stačiai pasiekia pačius kankinamuosius, ir juos nuolat persekiodami, padaro jų gyvenimą perdaug karčiu, o jungą — nebepakeliamu.

Taip šit Francijoj susiorganizavusi „pirmeivių“ t. y laisvamanių ir socialistų klika per fas et nefas patenka daugumoje į parlamentą. Parlamentas yra, visagalis, kamanduoja visoje šalyje visą valdininkų hierarchiją, nuo augščiausio iki mažiausio. Valdininkai, budami klikos pasekėjais, šventai pildo jos įsakymus ir dažnai su pasibjaurėtinu fanatizmu persekioja katalikus.

Jau ir pats rinkimų kovos karštis suerzina partijas. Ir juo ta kova buvo sunkesnė, tuo didesnis susierzinimas, tuo mažiau partijos tėra palinkusios prie tolerancijos. Francijoj kuone po kiekvienų rinkimų yra toks susierzinimas, kad vienos partijos šalininkai kituosius skaito savo neprieteliais ir nugalėjusioji partija ima engti nugalėtuosius.

Netolerantiška dauguma tuo drąsiau persekioja mažumą, juo mažiau tesibijo užtai atsakomybės. Dauguma yra anonymiška, o kaipo toki, jokios atsakomybės nebijo, nes joki atsakomybė, bent apčiuopamai, jos nepasiekia. Tatai, vardan vienų laisvės, ji panaikina laisvę kitiems.

Demokratijai yra didelis pavojus nuo labai populiario prezidento, ar karvedžio, jei šis bent kartą garbingai nugalėjo tautos priešininkus ir turi sau atsidavusią kariuomenę.

Kiekviena valdžia naturaliai yra linkusi išplėsti savo galybę. Jai nekartą rodos, kad to reikalauja ir pati pavaldinių gerovė,

bei šalies išganymas. Tai valdžiai skersai kelio stovi parlamentas. Tatai ypač egzekutivios valdžios vadas yra linkęs pašalinti tą kliutį, t. y. panaikinti parlamentą.

Aristotelis sako, kad tiesiausis kelias į tyraniją yra įgyti didį minių pasitikėjimą. Anot Montesquieu, buti tyranu, nereikia nei mokslo, nei didžio numanymo. Tyranas pradžioje paprastai yra demagogas. Taip Pisistratas tapo tyranu Atenuose, Theogenas Megaroje, Dionizijus Syrakuzuose. Genialis demokratijos teoretikas de Tocqueville išrodinėja, kad tyranijos šmėkla labai gresia kiekvienai demokratijai. Tyranija yra tuo labjau galima, juo labjau į vienas rankas yra sukoncentruota centralė valdžia.

Kai kurie nori sudemokratizuoti ir armiją. Jiems atrodo, jog kareiviai turi rinkti savo karininkus, o šie savo vyresniuosios. Kaikurių sukilėlių armijos yra taip dariusios, bet iš tų mėginimų kito nieko neišejo, tik anarchija, nes demokratizmas armijaj yra visai netikęs.

Išrinktasis visuomet priklauso nuo savo rinkėjų, o karininkai negali priklausyti nuo kareivių. Kareivis yra tartum koks perėjunas. Senovėje kareivis ir pasendavo bekareiviaudamas, dabar gi, kareivis, pabaigęs savo tarnystę, sugrįžta į savo namus. Armija kareiviui yra ne karjiera, bet mokykla. Tuotarpu karininkams armijoj tarnystė yra karjera. Kareiviams besimainant, karininkas lieka. Jis yra vienintėlis paveldėjas ir perdavėjas armijos tradicijų sekantiems naujokams.

Armijos vertė labai daug pareina nuo d i s c i p l i n o s. Kaikurie piktinas, kad jaunas kareivis visu pirma turi išmokti, kaip sveikinti savo vyresniuosius. Mat jiems rodos, jog kareivis yra tas žmogus, kurs moka gerai šauti ir surasti savo vietą manevruose. Bet jie klysta. Kareivis visupirmu yra tas žmogus, kurs moka klausyti. Tą dalyką geriausiai prirodo karės baisybės. Kareivis, matydamas, kaip krinta čia pat užmušti ar sužeisti jo draugai, supranta, kad čia pavojuje yra ne turtai, ne garbė, bet pati gyvybė.

Kai kurie mėgsta pavojų, bet tokių yra nedaug. Geras kareivis dar nėra didvyris, jis bijo pavojaus, ir jei jis eina į kovą pirmyn, tai delto jog gavo įsakymą, kurio įpratęs yra klausyti.

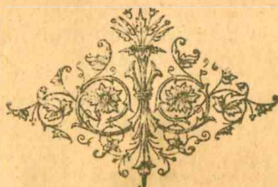
Kareiviškoji valdžia turi but autokratiška. Čia negalima pavaldiniams svarstyti, ko tas įsakymas yra vertas. Kad butu toki paklusnybė, reikia taip prirengti kareivį, kad jam nei toki mintis per galvą negalėtu pereiti, jog jis gali įsakymo nepaklausyti. Toks yra kareiviškosios disciplinos charakteris.

Delto karininko autoritas turi but pagaliaus artificialiai iškeliamas, kad jis galėtu priversti savęs klausyti ir pačiame kritiškajame momente, kuomet iš kareivio reikalaunama augščiausio pasišventimo. Tatai armija turi but apsaugota, kad ten neįsiskverbtu demokratiški papročiai.

Demokratijoj liaudis yra s u v e r e n ė. Visuomet yra pavojinga suverenui priminti jo klaidas ar ydas. Nors demokratijos ydos kenkia visupirmu jai pačiai, nors tų klaidų pataisymas butu naudingas visai visuomenei, tečiaus ydų nurodinėjimas dažnai lieka balsu šaukiančiojo tyruose ir atsimuša į demokratų prietarus.

Beveik kiekvienas suverenas turi ištisą virtinę pataikunų. Nuo jų nepasiliuosavo nei demokratija. Tie kurtizanai garbina demokratiją kaip kokį dievaitį, apakina ją klaidose, kenkia visuomenei, norėdami per pataikavimus įlysti į šiltą vietelę.

Reikia tikėties, kad lietuvių tauta, kuo tik nusikračiusi amžiais ją slėgusiojo svetimo jungo, nebus aklai prisirišusi prie demokratijos ydų, kurios ją gali vėl įstumti į nelaimę. Delto kiekvieno Lietuvos prietelio yra priedermė nurodyti ne vien patraukiančiąją demokratijos pusę, bet ir jos ydas, kad musų visuomenė galėtu jų išsisaugoti ir pasinaudotu pačiomis demokratijos palaimomis.

Bibliografia.

Albert Duc de Broglie: Histoire et Politique, Etude sur la Constitution de 1875, Paris 1897.

Anderson, F. M.: The Constitutions and other Select Documents illustrative of the History of France 1789—1907, 2 ed. Mineapolis 1908.

Arndt, A.: Das Staatsrecht des deutschen Reiches. Berlin. 1901.

Arndt, A.: Verfassung des deutschen Reiches. Berlin 1902.

Aschehoug, T. H.: Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen. Freiburg 1886.

Ashley, P.: English Local Governement, London 1905.

Ashley, P.: Local and Central Governement, a comparative Study of England, France, Prussia and United States. London 1906.

Averbury Lord: Municipal and national Traiding, London. 1907.

Balfour, G.: The Educational Systems in Great Britain and Ireland 2-nd ed. London 1904. l. g.

Bardoux, J.: Le Pouvoir politique de la Couronne anglaise, Revue des Deux Mondes, May 15, 1911.

Barthelemy, H.: Traité elementaire de Droit administratif, 5 éd. Paris 1908.

Belloc H. and H. Chesterton: The Party System, London 1911.

Below, G,: Das Parlamentarische Wahlrecht in Deutschland, Berlin 1909.

Benoist, Ch.: Pour la Réforme électorale, Paris 1908.

Berencreutz: Droit Constitutionnel du Royaume de Suède,

Berton, H.: L'évolution constitutionnelle du second empire, Paris 1900.

Beudant, Ch.: Le Droit individuel et de l'Etat, Paris 1891.

Beyerle, Prof. Dr. K.: Die Verfassung des Deutschen Reiches. München, 1920 l. g.

Blauvelt, M. T.: The Development of Cabinet Governement in England, New York 1902.

Block, M.: Dictionnaire de l'administration française, 5 éd. Paris 1905.

Block, M.: Dictionnaire générale de la politique, 2 vols. Paris 1884.

Blum, H.: Die deutsche Revolution 1848, 1849, Leipzig 1897.

Blumer: Handbuch des Schweizerischen Bundesstaatsrechts, 1. g.

Borgeaud, C.: The Rise of Modern Democracy in Old and New England, London 1894. l. g.

Bracq, J. C.: France under the Republic, New York 1910.

Breton, J. L.: La Réforme électorale, Paris 1910.

Broeck, L.: Le Mécanisme de la représentation proportionnelle. Namur. 1914.

Brooks, S.: English and American Elections, Fortnightly Review, Feb. 1910.

Brussa, E.: Das Staatsrecht des Königreichs Italien, Leipzig 1892.

Carter, A. T.: History of English Legal Institutions, 4-th edit., London 1910.

Carter, A. T.: Outlines of Englisch Legal History, London, 1899.

Caudel: L'enregistrement des électeurs en Angleterre; Annales des sciences Politiques. Sept. 1906.

Caudel: Le souvarain anglais; Annales des sciences politiques, July 1910.

Chadwick, H. M.: Studies on Anglo-Saxon Institutions, Cambrige, 1905.

Chardon, H. L'Administration de la France, Paris 1908.

Chardon, J. L.: La Réforme electorale en France, Paris 1910.

Churchill, U. S.: Liberalism and the social Problem, London 1909.

Clifford, F.: History of Private Bill Legislation 2 vols, London 1885—1887.

Croly, H. D.: Progressive democracy, New York 1914.

Curti, T.: Geschichte der Schweizerischen Gesetzgebung, Zürich 1885.

Curti, Die Resultate des Schweizerischen Referendums 2 Aufl. Bern 1911.

Curtis, G. T.: History of the formation and adoption of the constitution of the United States 2 ed. 1889.

Daly, J. B.: The Dawn of Radicalism, London 1892.

Darwin, L.: Minicipal Ownership in Great Britain, New York 1906.

Dasent, A. J.: The Speakers of the House of Commons from the earlies Times to the present Day, New York 1911.

David, C: Les Élections espagnoles; Questions Diplomatiques et Coloniales, Mai 16, 1907.

David, F.: La Représentation rationnelle. Paris 1913.

Day, H. C.: Catholic democracy: individualism and socialism. London 1914.

Defourny, M.: La Sociologie positiviste, Louvain-Paris 1902.

Delbrück, H.: Regierung und Volkswille. Berlin 1914.

Deploige, S.: Le Referendum en Suisse. Bruxelles. 1892.

Descamps, P.: La Formation sociale de l'Anglais moderne. Paris 1914.

Dicey, A. V.: The Law of the Constitution, 7 ed London 1908.

Dickinson, G. L.: The Develcpement of Parlament during the Nineteenth century, London 1895.

Dodd, W. F. Modern Constitutions, 2 vols Chicago 1909.

Dowell, S.: History of Taxation and Taxes of England 4 vols, London 1888.

Duguit, L.: L'Etat, le Droit objectit et la Loi positive, Paris 1901.

Duguit, L. et H. Monnier: Les Constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789, Paris 1898.

Dupriez, Les Ministres dans les principaux Pays d'Europe et d'Amérique. l. g.

Erzberger, M.: Politik und Völkerleben. Paderborn. 1914.

Esmein, A.: La Chambre des Lords et la Democratie, Paris 1910.

Esmein, A.: Eléments de droit constitutionnel, Paris 1914.

Erra, P.: Das Staatsrecht des Königreichs Belgien, Tübingen 1909.

Faguet, E.: Politiques et Moralistes du XIX siècle. Paris 1898.

Fahlbeck, P.: La Constitution suedoise et le Parlementarisme moderne, Paris 1905.

Fisher, H. A. L.: The Republican Tradition in Europe, New York 1911.

Flandin, P.: La Question de la représentation proportionnelle en Angleterre et dans les colonies anglaises. Paris 1914.

Fleischner, F.: Institutionen des deutschen Vervaltungsrechts, Tübingen 1911.

Fouillée, A.: L'Idée moderne du droit. Paris 1913.

Francois, C.: La Représentation des intérêts dans les corps élus, Paris 1900.

de Franqueville, C.: Le Système judiciaire de la Grande-Bretagne, Paris 1898.

Franqueville, Le Gouvernement et le Parlement Britanniques, 3 vols, l. g.

Freeman, E A.: The Growth ot the English Constitution, 4 ed. London 1884, l. g.

Gammage, R. G.: History of the Chartist Movement, Newcastle-on-Tyne 1894.

Gardiner, S. R.: a Student's History of England, 3 vol.

Garvin, J. L.: The British Election and their Meaning, Fortnightly Review, Feb. 1910.

Gasser, M.: Manuel des élections politiques, Paris 1914.

Gayraud: Les Démocrates chrétiens, Paris 1899.

Gerland, H. B.: Die englische Gerichtsverfassung; eine systematische Darstellung, 2 vols Leipzig 1910.

Giron, A.: Droit public de la Belgique.

Gneist, Rud.: Das Englische Verwaltungsrecht der Gegenwart. l. g,

Goblet, F.: d'Alviella. La Représentation proportionnelle en Belgique, la Représentation proportionnelle intégrale, Paris 1910.

Gomme, G. L.: Lectures on the Principles of local Governement, London 1897.

Goos, C. H. Hansen: Das Staatsrecht des Königsreichs Dänemark, Freiburg 1889.

Graham, H. The Mother of Parliaments, Boston 1911.

Guizot, De la démocratie en France, Paris 1849.

Van Hamel, J.: Staats—und Verwaltungsrecht des Konigreichs der Niederlande, Hannover 1910.

Harris, G M.: Problems of Local Governement, London. 1911.

Hartog. De: Das Staatsrecht d. k. Niederlande.

Hartung, Fr.: Deutsche Verfassungsgeschichte, Leipzig, 1914.

d' Huossonville, Dix juors en Angleterre, pendant les élections. Revue des Denx Mondes, Febr. 1., 1910.

Hélie, F.: Les Constitutions de la France, Paris 1880.

Hergenröther, D. J.: Katholische Kirche und Christlicher Staat, Freiburg 1873.

Hilty, C.: Les Constitutions féderales de la Conféderation Suisse, Neuchâtel 1891.

Hopkins, A. B.: Boroughs of the Metropolis, London 1910.

Holdsworth, W. S.: History of English Low, 3 vols London 1909.

Howe, F.: The British City, New York 1907.

Hugo, C.: Städteverwaltung und Municipalsozialismus in England, Stuttgart, 1897.

Humphreys, J.: Proportional Representation, London 1911.

Ilbert, C.: Legislative Methods and Forms, Oxford 1901.

Ilbert, C.: Parliament, its History, Constitution and Practice. London and New York 1911.

Janet, P.: Histoire de la science politique 3 me édit, Paris 1887.

Janet, P.: La Morale, 5 édit 1898 Paris.

Jenks, E.: An Outline of English Local Government, 2. ed. London 1907.

Jenks, E.: Parlamentary England; the Evolution of the Cabinet System, New York 1903.

Jenks, E.: Short History of the English Law, Boston, 1912.

Joly, H.: Le Socialisme Chrétien. Paris 1892.

Joufroy., Th.: Cours de Droit naturel, 2 vols, 5e èdit 1876.

Kattenbusch, F.: Vaterlandsliebe und Weltburgertum. Gotha 1914.

Keller, A.: Das Volksinitiativrecht nach den Sehwezerischen Kantonsverfassungen, Zürich 1889.

King, J. and F. W. Raffety.: Our Electoral System, London 1912.

Kjellén R.: Grundriss zu einem System der Politik. Leipzig 1920.

Klöti, E.: Die Proportionalwahl in der Schweitz; Geschichte, Darstellung an Kritik, Bern 1901.

Laband, P.: Das Staatsrecht. des deutschen Reiches, 4 Aufl., Tübingen 1901, 4 Bde.

Laband, P.: Deutsches Reichsstaatsrecht 3. Aufl. Tübingen 1907.

Lachapelle, G.: La Repésentation proportionnelle en France et en Belgique. Paris 1911.

Laferrière, H.: La Loi électorale du 31 mai 1850, Paris 1910.

Latfitte, Paul.: Le Suffrage Universel et la Régime Parlementaire, 2 édit. Paris 1889.

Laveleye, de E.: Le Gouvernement dans la Démocratie, 2 vols. 3 édit Paris 1896.

Learned, H. B.: Historical Significance of the Term „Cabinet“ in England and the United States; American Political science Review, August 1909.

Lépine, F. La Représentation proportionnelle et sa Solution. Paris 1911.

Leser, G.: Untersuchungen über das Wahlprüfungsrecht des deutschen Reichstags, Leipzig 1908

Liberatore, L'Eglise et l'Etat, Paris 1877.

Lloyd, H. D.: A. Sovereign People New York 1907.

Low. S.: The Governance ot England, London 1904.

Lowell, A. L.: Governments and Parties in Continental Europe, 2 vols, Boston 1896.

Lord, Th. B.: Macauly, History of England, London 1861.

Macpherson, W. C.: The Baronage and tha senate, or the House ot Lords in the Past, the Present and the Future, London 1893.

Macy J.: The English Costitution, New York 1897.

Maier, H.: Die Geistesgeschischtlichen Grundlagen der konstitutionellen Theorie, Tübingen, 1914.

Maitland, F. W.: Constitutional History of England, Cambridge 1911.

Maltbie, M. R.: English Local Government of To—day; a Study of the Relations Central and Local Government New York 1897.

Marriott, J. A. R.: English Political Institutions Oxford 1910.

Marriott, J. A. R.: Second Chamber, an Introductive Study ins Political Science, Oxford 1910.

Marriott, J. H. R: The Constitutional Crisis, Nineteenth Century, Jan. 1910.

Martin, F.: Proposition de loi tendant á la modification des lois organiques sur l'élection des députes; Annales du sénat. Débats parlementaires. Paris, Dec. 1914; 429.

Mason, B.: The Story of the Woman's Suffrage Movement London 1911.

Matter, P: La Prusse et la Révolution de 1848, Paris 1903.

Maxwell, R.: English Local Government, London 1900.

May, T. E.: Treatise on the Low, Privileges, Proceedings, and Usage of Parliament, 11-th edit. London, 1906

McJlwain, C. H.: The High Court of Parliament and its Supremacy, New Heven 1910

McKechnie, W. S.: The Reform of the House of Lords, Glasgow 1909.

Mecklin, J. M.: Demokracy and race friction London 1914

Mer, G.: Les Speakers: Etude de la Fonction présidentielle en angleterre et aux Etats — Unis, Paris 1910.

Meyer, J.: Geschichte des Schweizerischen Bundesrechtes. 1. g.

Michel, H.: L'Idée de l'Etat. Paris 1896

Mill, J. S.: Considerations on Representative Government, London 1861.

Monicat, P.: Contribution á l'étude du Mouvement social Chrétien en France au XIXe siècle, Paris 1898.

Montesquieu, Ch.: L'Esprit des Lois. Paris

Moran, T. F.: Theory and Practice of the English Government, New York 1908.

Morgan, J. H.: The House of Lords and the Constitution, London, 1910.

Morgenstierne, B.: Das Staatsrecht des Königreichs Norwegen, Tübingen 1911.

Morhain, C.: De l'empire allemand, Paris 1886.

Munro, W. B.: The Government of European Cities, Now-York 1909.

Murdock, J.: A History of Constitutional Reroform in Great Britain and Ireland, Glasgow 1885.

Nadal, J.: Attributions du Président de la République en France et aux Etats Unis, Toulouse 1909.

Odgers, W. B.: Local Government, London 1899.

Offergelt, Fr.: Die Staatslehre des heiligen Augustinus Bonn 1914

Oppenheimer, F.: La Démocratie; La Revue politique internationale, 1914, 1, 26 — 60.

von Orelli, A.: Das Staatsrecht der Schweizerischen Eidgenossenschaft, Freiburg 1885.

Pannier, K.: Die Verfassung des deutschen Reiches vom 11 August, 1919 Leipzig 1920.

Pierre, E.: Code des élections politiques. Paris 1893.

Pierre, E.: Organisation des Pouvoires publiques: Recueil des lois constitutionnelles et organiques, Paris 1902.

Ramsay, J.: The Foundations of England, 2 vols, London 1898.

Rawlinson, C.: Municipal Corporation. Acts and Other Enactments. 9-th ed. London 1903.

Redlich, J. and F. W. Hirst: Local Government in England, 2 vols, London 1903. l. g.

Redlich, J.: The Procedure of the House of Commons; a Study of its History and Present Form, transl. by A. E. Steinthal, 3 vols, London 1908.

Roenne, L, v.: Verfassung des deutschen Reiches, 8 Aufl. Berlin 1899.

Rose, J. H.: The Rise and Growth of Democracy in Great Britain, London 1897.

Rousseau, J. J.: Contrat Social Paris

Rousseau, J. J.: Discours sur l'Origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes Paris.

Ruedorffer, J.: Grundzüge der Weltpolitik in der Gegenwart. Stuttgart 1914

Schäffle, A.: Bau und Leben des sozialen Körpers, 2 Aufl. 4 Bde, Tübingen 1881.

Scherer, E: La Démocratie et la France, Paris. l. g.

Schirmacher, K.: The Modern Women's Rights Movement, New York 1912.

Schmoller, G.: Über einige Grundfragen der Sozialpolitik und der Volkswirtschaftslehre, 2 Afl. Leipzig 1904.

Schmoller, G.: Zwanzig Jahre deutscher Politik, München—Leipzig, 1920 l. g.

Schollenberger, J.: Bundesverfassung der schweizerischen Eidgenossenschaft. Berlin 1905.

Shaw, A.: Municipal Government in Great Britain, New-York 1898.

Shaw, G. B.: The Common Sense of Municipal Trading, London 1904

Sibert, M.: Etude sur le premier ministre en Angleterre depuis ses Origines jusqu'á l'Epoque contemporaine, Paris 1909.

Sibert, M.: Le Vote du Parlement Act: Revue du Droit Public, Jan. — Mars 1912.

Seignobos, Ch.: A Political History of Europe, since 1814.

Signorel, J.: Etude de la Législation comparée sur le Referendum législatif, Paris 1896.

Schmid, H.: Parlamentarische Disciplin; Archiv des offentlichen Rechts, 32, 3—4, 439

Smith, G. B.: History of the English Parliament, 2 vols, London 1892.

Smith, S. G.: Head of Department of Sociology and Anthropology, Universite of Minnesota. Demokracy and the Church, New York ant London. 1912.

Souriac, A.: L'Evolution de la Juridiction fédérale en Suisse, Paris 1909.

Spalding, T. A.: The House of Lords: a Retrospect and a Forecast, London 1094.

Spencer, F. H.: Municipal Origins: an Account of English Private Bill Legislation relating to Local Government. London 1911.

Spuller, E.: Histoire parlementaire de la deuxième République, Paris 1893.

Stead, W. T.: The General Election in Great Britain; American Review of Reviews, Feb. 1910.

Stubbs, W.: Constitutional History of England in its Origin and Developement, 3 vols. 6-th ed. Oxford 1897.

Sybel, v. H.: Die Begründung des deutschen Reiches durch Wilhelm I, Leipzig 1890.

Taine, Hippolitte,: Les Origines de la France Contemporaine, 5 vols, Paris 1894

Taft, W.: Popular government; its essence, its permanence, and its perils. New Haven 1913.

Tarde, G.: La Logique Sociale, Paris 1895.

Tarde, G. La Sociologie élémentaire. Paris 1895.

Taylor, H. The Origins and Growth ot the English Constitution, 2 vols, Boston 1900

Tecklenburg, A.: Die Entwickelung des Wahlrechts in Frankreich seit 1789. Tübingen. 1911

Temperley, H. W. V. The Inner and Outer Cabinet and the Privy Council 1679–1683; English Historical Review, Oct. 1912.

Temperley, H.: W. Senates and upper Chambres, London 1910

Tocqueville, Ch. A.: De la Démocratie en Amerique 3 vols 15 édit. Paris.

Tocqueville, A. Ch.: De L'Ancien. Régime et la Révolution. Paris.

Thonissen, J. J.: La Constitution belge, 3 édit. Bruxelles 1879.

Todd, A.: Parliamentary Governement ir England 2 vols ondon 1892. l. g.

Torres, M.: Campos, Das Staatsrecht des Königreichs Spanien, Freiburg 1889.

de la Tour du Pin, Vers un Ordre social Chrétien, Paris 1907

Traill, H. D.: Central Government, London 1881.

Tronqual, G.: La Représentation proportionnelle devant le Parlement français, Poitiers 1910.

Turmann Max: Le Développement du Catholicisme social depuis l'encyclique „Rerum Novarum", Paris 1900.

Veuillot, L.: Liberté d'Enseignement, Paris 1843,

Vincent, J. M.: Government in Switzerland, New York 1900

Vinogradof, P.: Common—sense in law, London 1914

Wagner, A.: Grundlegung der politischen Oekonomie, 3 Aufl. Leipzig 1892.

Walpole, S.: History of England, London 1902.

Watson, R. S.: The National Liberal Federation from its Commencement to the General Election of 1906, London 1907.

Webb, S. ir B.: English Local Govenment from the Revolution to the Municipal Corporations act, 3 vols, London and New York 1904—1908.

Webb, S. ir B.: English Poor Law Policy, London 1910

Weill, G.: La France sous la Monarchie Constitutionnelle 1814—1848, Paris 1912.

White, A. B.: The Making of the English Consitution New York 1908

Wilson, W. L.: The Case for the House of Lords London 1910.

Wilson, W.: Congressional Government, 2 ed. Boston, New York 1913.

Wolf, P.: Die Schweizerische Bundesgesetzgebung, Basel 1908

Wright, R. S. and H. Hobhouse: An Outline of local Government and lccal Taxation in England und Wales, 3 ed. London 1906

Wright, A. and P. Smith: Parliament, Past and Present, 2 vols London 1902.

Wundt, W.: Logik der Geisteswissenschaften, 3 Aufl. Stuttgart 1908.

Wylie, J. W.: The House of Lords, London 1908

TURINYS.